STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01649

TEVYE DER MILKHIKER

Sholem Aleichem

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

קלאסיקער-ביבליאטעק פאר יוגנט

שלום עליכם

טביה דער מילכיקער

פארלאג
„קולטור-ליגע"
װארשע.

דורכגעזעהן און פאַרקירצט
פאַר יוגנט.

געדרוקט אין 3000 עקז.
ווארשע, 1921.

Tojwie Der Milchiker. Szolom Ałejchema. Wyd. „KULTUR-LIGE“ Warszawa, 1921

Druk. I. Hendlera, Warszawa, Długa 26.

טביה דער מילכיקער

קְטֹנְתִּי.

אַ בריוול פון טביה דעם מילכיקן צום מחבר.

לכבוד צו מיין געליבטן טייערן פריינט ר׳ שלום־עליכם, גאָט זאָל אייך געבן געזונט און פרנסה מיט אייער ווייב און קינדער, איר זאָלט האָבן גרויס נחת, ווו איר וועט זיך קערן און ווענדן, אמן סלה!

קְטֹנְתִּי! — באַדאַרף איך אייך זאָגן מיטן לשון, וואָס יעקב אבינו האָט געזאָגט, בשעת ער האָט זיך געלאָזט גיין קעגן עשון, להבדיל... נאָר טאָמער איז דאָס אפשר ניט אַזוי גלייך, בעט איך אייך, פאַני שלום־עליכם, איר זאָלט אויף מיר קיין פאַריבל נישט האָבן, איך בין אַ פּראָסטער חי־וקים, איר ווייסט אודאי מער פון מיר—וואָס איז דאָ וואָס צו רעדן? אין אַ דאָרף, משטיינס געזאָגט, מע ווערט פאַרגרעבט, וועד האָט צייט אַריינקוקן אין אַ ספר, צי אָפּלערנען אַ פרשה חומש מיט רש״י, צי וואָס? אַ שטיקל גליק, עס קומט דער זומער, פאָרן זיך צונויף די יעהופּעצער נגידים קיין בויבעריק אויף די דאַטשעס, קאָן מען זיך באַגעגענען אַ מאָל מיט אַן איידעלן מענטשן, האָרכן אַ גוט וואָרט. איר מעגט מיר גלויבן, אַז איך דערמאָן זיך אין יענע טעג, ווען איר זענט געזעסן נעבן מיר אין וואַלד, אויסגעהערט מיינע נאַרישע מעשיות, איז ביי מיר גלייך, ווי איך זאָל פאַרדינען מי יודע וויפיל! איך ווייס ניט מיט וואָס איך האָב ביי אייך אַזוי נושא חן געווען, איר זאָלט זיך אָפּגעבן מיט אַזאַ קליין מענטשל, ווי איך, מיר שרייבן בריוולעך גאָר, און לא־כל־שכן אַרויסשטעלן מיין נאָמען אין אַ בוך, מאַכן פון מיר אַ גאַנצן שלש־סעודות,

גלייך ווי איך וואָלט דאָ געווען מי יודע ווער, — מעג איך דאָך אודאי זאָגן קטנתי!...

אמת, איך בין אייך טאַקע אַ גוטער פריינט, לאָז מיר גאָט העלפן אַ הונדערט־חלק, וואָס איך ווינטש אייך! איר האָט דאַכט זיך, גוט געזען, ווי אַזוי איך האָב אייך געדינט נאָך אין די גוטע יאָרן, בשעת איר זענט נאָך געזעסן אויף דער גרויסער דאַטשע — געדענקט איר? — האָב איך אייך געקויפט אַ בהמה פאַר אַ פופציקער, און זי איז געווען אַ מציאה פון אַ גנב פינף און פופציק: אַי, זי איז אויפן דריטן טאָג געפגרט?... בין איך ניט שולדיק! למאי די אַנדערע בהמה, וואָס איך האָב אייך געגעבן, איז אויך געפגרט?... איר ווייסט אַליין גאַנץ גוט, ווי אַזוי דאָס האָט מיך געקרענקט; איך בין דעמאָלט אַרומגעגאַנגען אָן אַ קאָפּ! איך ווייס? דאַכט זיך, פונם שענסטן און פונם בעסטן, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן און אייך אויך, אם ירצה השם, אויפן נייעם יאָר, עס זאָל זיין, ווי זאָגט איר, חדש ימינו כקדם... און מיר זאָל גאָט העלפן אין מיין פרנסה, איך זאָל זיין געזונט מיט מיין פערדל, להבדיל, און מיינע בהמות זאָלן זיך מעלקן אַזוי פיל, אַז איך זאָל אייך קאָנען דינען אויף ווייטער אויך מיט מיין קעז און פוטער על צד היותר טוב, אייך און אַלע יעהופּעצער נגידים, גאָט זאָל זיי געבן הצלחה און פרנסה און אַלדאָס גוטס מיט גרויס נחת, און אייך פאַר אייער טרחה, וואָס איר זענט זיך מטריח פון מיינעטוועגן, און פאַר דעם כבוד, וואָס איר טוט מיר אָן דורך אייער ביכל, זאָג איך אייך נאָך אַ מאָל: קטנתי! פאַר וואָס קומט מיר אַזאַ שטריימל, אַז אַ וועלט מיט מענטשן זאָלן פלוצים געוואָר ווערן, אַז אויף יענער זייט בויבעריק, ניט ווייט פון אַנאַטעווקע, געפינט זיך אַ ייִד, וואָס הייסט טוביה דער מילכיקער? נאָר מסתמא ווייסט איר דאָך וואָס איר טוט, קיין שכל באַדאַרף איך אייך ניט לערנען, און ווי אַזוי צו שרייבן ווייסט איר שוין אַליין, און ווייטער מיטן איבעריקן דאַרטן פאַר־לאָז איך מיך שוין אויף אייער איידעלן כאַראַקטער, אַז איר וועט דאָרטן טאָן אין יעהופּעץ פון מיינעטוועגן אַלצדינק, עס זאָל מיר פונם ביכל עפּעס אַרויס אַ שטיקל טובה צו מיין פרנסה. איך באַ־דאַרף טאַקע, כ׳לעבן, איצטערט נויטיק האָבן! איך רעכן, אם ירצה השם, אין גיכן אָנהויבן טראַכטן מכח חתונה מאַכן אַ טאָכטער; און

אַז גאָט וועט שענקען, ווי זאָגט איר, דאָס לעבן, איז אפשר טאַקע צוויי מיט אַמאָל... דערווייל זייט מיר געזונט און האָט אַגליקליכן תמיד, ווי עס ווינטשט אייך פונם גאַנצן האַרצן.

פון מיר אייער בעסטער פריינט

טוביה.

יאָ, עיקר שכחתי! אַז דאָס ביכל וועט פאַרטיק ווערן, און איר וועט האַלטן ביי שיקן מיר עפּעס געלט, זאָלט איר מוחל זיין שיקן קיין אנאַטעווקע, אויפן שוחטס נאָמען. איך האָב דאָרטן צוויי מאָל אין ווינטער יאָר-צייט: איין מאָל אָסיען-צייט, פאַר „פּאַקראָווע", און דאָס אַנדערע מאָל אַרום „נאָוועגאָד", — בין איך, הייסט דאָס, דעמאָלט אַ שטאָט-ייִד. און ווייטער גלאַט אַזוי בריוולעך קאָנט איר שיקן צו מיר גלייך קיין בויבעריק, אויף מיין נאָמען, בזה הלשון: פּערעדאט גאָספּאָדינו טעוועליו מאָלאָטשנאָהאָ יעוורי.

דאס גרויסע געווינס.

אַ וווּנדערלעכע מעשה, ווי אַזוי טביה דער מילכיקער, אַ ייִד אַן אָרעמאַן, אַ מטופּל מיט קינדער, איז פּלוצים מיט אַמאָל באַגליקט געוואָרן דורך אַ משונה־ווילדן פאַל, וואָס איז כּדאַי מע זאָל דאָס באַשרייבן אין אַ ביכל. דערציילט פון טביהן אַליין און איבערגעגעבן וואָרט ביי וואָרט.

— אַז ס׳איז באַשערט דאָס גרויסע געווינס, הערט איר, פּאַני שלום־עליכם, קומט דאָס גלייך אין שטוב אַריין, ווי זאָגט איר: למנצח על הגיתית — אַז סע גייט לויפט עס; ס׳איז גאָר נישטאָ דערביי קיין שכל מיט קיין בריהשאַפטן, און טאָמער חלילה פאַרקערט, מעגט איר צעזעצט ווערן ריידנדיק, וועט אייך העלפן ווי דער פאַר אַ יאָריקער שניי, ווי זאָגט איר: אין חכמה ואין עצה נגד אַ שלעכט פערד; אַ מענטש האָרעוועט, ווערט אויסגעריסן, כאָטש נעם לייג זיך, שונאי ציון, און שטאַרב! פּלוצים מע ווייסט נישט פון וואָס און פון וואַנען — עס פערדלט. פון אַלע זייטן, ווי אין פּסוק שטייט געשריבן: רוח והצלה יעמוד ליהודים, פאַרטייטשן באַדאַרף איך אייך נישט, נאָר דער פּשט דערפון איז אַזוי, אַז אַ ייִד, כּל זמן שהנשמה בקרבי — עס שלאָגט זיך נאָך אַן אָדער, טאָר ער נישט פאַרלירן דעם בטחון. איך האָב דאָס אַרויסגעזען פון זיך אַליין טאַקע, ווי אַזוי דער אויבערשטער האָט מיט מיר געפירט, מיט מיין איצטיקער פּרנסה: וואָרים ווי קום איך גאָר פאַרקויפן קעז און פּוטער אין מיטן דרינען, אַז מיין באָבעס באָבע האָט קיינמאָל נישט געהאַנדלט מיט קיין מילכיקס? ס׳איז בנאמנות כּדאַי איר זאָלט אויס־

האָרכן די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביזן סוף. איך וועל מיך צוזעצן
אויף אַ ווײַלע אָט דאָ נעבן אײַך, אויפן גראָז, לאָז זיך דאָס פערדל
דערווײַל עפּעס קײַען, אויך אַ באַשעפעניש בײַ גאָט.

בקיצור, דאָס איז געווען אַרום שבועות=צײַט, דאָס הייסט: איך
זאָל אײַך נישט זאָגן קיין ליגן, אַ וואָך אָדער צוויי פאַר שבועות,
און אפשר, האַ? אַ פּאָר וואָכן נאָך שבועות. פאַרגעסט נישט, ס'איז
שוין, פּאַוואָלינקע, איך זאָל אײַך זאָגן אַקוראַט, אַזוי גרויס ווי אַ
יאָר מיט אַ מיטוואָך, דאָס הייסט, פּונקט ניין יאָר אָדער צען און
אפשר נאָך מיט אַ סמיטשיק.

איך בין דעמאָלט געווען, ווי איר זעט מיך אָטאָ, גאָר נישט
דער, וואָס איצטער, דאָס הייסט, טאַקע דער אייגענער טבֿיה, נאָר
פאָרט נישט דער, ווי זאָגט איר: די אייגענע יענטע, נאָר אַנדערש
געשלייערט, דהיינו, וואָס? איך בין געווען, נישט פאַר אײַך גע=
דאַכט, אַ קבצן אין זיבן פּאָלעס, כאָטש אַפילו, אַז מע וויל שמועסן
דאָס אייגענע ווידער צוריק, בין איך נאָך איצט אויך גאַנץ ווייט
פון אַ נגיד, וואָס מיר פעלט צו בראָצקין, מעגן מיר זיך דאָס ביידע
ווינטשן פאַרדינען דעם היינטיקן זומער ביז נאָך סוכות. נאָר ווענ=
ליק אַ מאָל בין איך היינט, הייסט דאָס, אַ ייִד, אַ נגיד, מיט אַ פערד
און וועגעלע אָן אייגנס, מיט, קיין עין=הרע, בהמהלעך אַ פּאָר, וואָס
מעלקן זיך, מיט נאָך איינע, וואָס האַלט אָט=אָט בײַ אָפּקעלבן זיך;
ס'איז דאָ, נישט צו פאַרזינדיקן, קעז און פּוטער און סמעטענע פרי=
שע אַלע טאָג, אייגענע האָרעוואַניע. וואָרים מיר אַלע אַרבעטן, קיי=
נער זיצט נישט ליידיק. מײַן ווײַב זאָל לעבן מעלקט די בהמות,
די קינדער טראָגן קריגלעך, שלאָגן פּוטער, און איך אַליין, ווי איר
זעט אָטאָ, פאָר מיר אַרויס אַלע פרימאָרגן אויפן מאַרק, גיי דורך
אַלע דאַטשעס אין בויבעריק, מע זעט זיך מיט דעם, מיט יענעם,
אַלע גרעסטע בעלי=בתּים פון יעהופּעץ, מע רעדט זיך דורך אַ ביסל
מיט אַ מענטשן, פילט מען, אַז מען איז אויך עפּעס אַ שטיקל מענטש
אויף דער וועלט, ווי זאָגט איר, נישט קיין הינקעדיקער שנײַדער.
און ווער שמועסט שבת בין איך דאָך גאָר אַ מלך, קוק אַרײַן אין אַ
ייִדיש ספר, אַ פּרשה חומש, אַ ביסל תּרגום, תּהלים, פּרק, דאָס,
יענץ, לאָקש, בוידעם — איר קוקט מיך אָן, פּאַני שלום=עליכם, און

טראַכט זיך אַודאי בשעת־מעשה אין האַרצן: „ע, אָט דער טביה איז דאָך עפּעס טאַקע גאָר אַ ייִד, וואָס קאַטאָריי!"...

בקצור, וואָס־זשע האָב איך אייך אָנגעהויבן צו דערציילן? יאָ, בין איך, הייסט דאָס, דעמאָלט געווען, מיט גאָטס הילף, אַ ביטערער אָרעמאַן, געשטאָרבן, נישט פאַר קיין ייִדן געדאַכט, מיט ווייב און קינדער דריי מאָל אין טאָג פון הונגער, אַ חוץ וועטשערע. געהאָרעוועט האָב איך ווי אַן אייזל, געשלעפּט קלעצער פונם וואַלד צום וואַגזאַל אַ פולן וואָגן, עס זאָל אייך צו קיין חרפה נישט זיין, פאַר צוויי גילדן אַ טאָג, און דאָס נישט אַלע טאָג און דערמיט גיי האַלט אויס, קיין עין־הרע, אַזאַ שטוב מיט פּיקערס, זאָלן געזונט זיין, מיט, להבדיל, אַ פערד אויף קעסט, וואָס וויל נישט וויסן, וואָס רש"י מאַכט, באַדאַרף קייען אַלע טאָג, גאָר אָן אַ שום תירוץ.

וואָס טוט גאָט? ער איז דאָך, ווי זאָגט איר, אַ זן ומפרנס לכל — פירט דאָס וועלטל קלוג, מיט שכל, זעט ער, ווי איך מוטשע מיך דאָ אַזוי פאַרן שטיקל ברויט, מאַכט ער צו מיר: „דו מיינסט דאָך, טביה, אַז ס'איז שוין עק וועלט, דער הימל איז אויף דיר געפאַלן? פע, ביסט אַ גרויסער נאַר! אָט וועסטו זען, ווי אַזוי, אַז גאָט וויל נאָר, טוט זיך דאָס מזל אויף אַ מינוט אַ דריי און עס ווערט ליכטיק אין אַלע ווינקלעך; עס קומט אויס, ווי מיר זאָגן אינם „ונתנה־תוקף": מי ירום ומי ישפל — ווער סע פאָרט און ווער סע גייט צו פוס. דער עיקר איז בטחון, אַ ייִד באַדאַרף האָפן, נאָר האָפן; אַי וואָס? טאָמער ווערט מען דערווייל פאַרשוואַרצט? דערויף זיינען מיר דאָך עפּעס שטיקלעך ייִדן אויף דער וועלט, ווי זאָגט איר, אתה בחרתנו — נישט אומזיסט איז אונז די וועלט מקנא... אַקעגן וואָס שמועס איך דאָס? איך שמועס עס אַקעגן דעם, ווי אַזוי גאָט האָט מיט מיר געפירט, טאַקע נאָר נסים ונפלאות, איר מעגט דאָס האָרכן.

ויהי היום, איין מאָל פאַר נאַכט פאָר איך מיר אַזוי זומער־לעבן אין וואַלד, שוין צוריק אַ היים, אָן די קלעצער; דער קאָפּ אין דער ערד, אויפן האַרצן וויסט און פינסטער; דאָס פערדל, נעבעך, קוים וואָס עס פלאָנטעט מיט די פיס, כאָטש האַק, כאָטש בראָק. „קריך, זאָג איך, שלים־מזל, אין דער ערד אַריין גלייך מיט מיר,

ווייס איך וואָס באַדייט אַ תענית אין אַ לאַנגן זומער-טאָג, אַז דו שטייסט איין ביי טביהן פאַר אַ פערד!״ שטיל אַרום און אַרום, יעדער קנאַק פון דער בייטש רופט זיך אָפּ אין וואַלד; די זון זעצט זיך, דער טאָג ער גוססט; די שאָטנס פון דיביימער ציען זיך אויס לאַנג, ווי דער יידישער גלות; עס הויבט אָן ווערן פינס-טערלעך און שטאַרק סומנע אויפן האַרצן, פאַרשיידענע געדאַנקען, מחשבותן קריכן אין קאָפּ אַריין, און דאָ דערמאַן איך מיר די היים, אַז אָך און ווי איז מיר! אין שטוב איז פינסטער, חשך; די קינ-דערלעך, זאָלן געזונט זיין, נאַקעט און באָרוועס, קוקן אַרויס, נעבעך, אויפן טאַטן, דעם שלים-מזל, טאָמער וועט ער ברענגען אַ ברייטל אַ פרישס, און אפשר אַ בולקע אַהיים, און זי, די אַלטע מיינע, געוויינטלעך אַ יידענע, וואָרטשעט: „קינדער באַדאַרף איך אים האָבן, און נאָך זיבן דערצו, כאָטש נעם, גאָט זאָל נישט שטראָפן פאַר די רייד, וואַרף זיי אַריין לעבעדיקערהייט אין טייך אַריין!״ גוט צו האָרכן אַזעלכע דבורים? מע איז דאָך נישט מער ווי אַ מענטש, ווי זאָגט איר, אַ „בשר ודגים״, דעם מאָגן קאָן מען מיט קיין ווערטער נישט פאַרשטופן, מע כאַפּט אַ שטיקל הערינג, גלוסט זיך טיי, און צו טיי באַדאַרף מען צוקער און צוקער, זאָגט איר, איז ביי בראָצ-קען. פאַרן שטיקל ברויט, זאָגט מיין ווייב זאָל לעבן, וועט די קישקע נישקשה מוחל זיין, נאָר דעם גלעזל טיי, זאָגט זי, בין איך אין דערפרי גאָר אַ טויטע, דאָס קינד, זאָגט זי, אַ גאַנצע נאַכט ציט פון מיר די קליי!״ און דערווייל איז מען דאָך עפּעס אַ ייד אויף דער וועלט, מנחה איז טאַקע, ווי זאָגט איר, נישט קיין ציג, זי וועט נישט אַנטלויפן, נאָר דאַוונען דאַרף מען, מאָלט אייך דאָס שיינע דאַוונען, וואָס קאָן שוין זיין, אַז פונקט בשעת שטעלן זיך „שמונה עשרה״, צעלאָזט זיך, מעשה שטן, דאָס פערדל משוגענער-ווייז, באַדאַרף מען לויפן נאָכן וואָגן, איינהאַלטן די לייצעס און זינגען „אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב״ — שיין געשטאַנען שמונה-עשרה! און דאָ, ווי אויף צולהכעיס, גלוסט זיך דוקא דאַוו-נען געשמאַק, מיט האַרץ, טאָמער וועט ווערן גרינגער אויף דער נשמה...

בקצור, איך לויף מיר אַזוי נאָכן וואָגן און זאָג די שמונה-

עשרה הויך, מיט אַ נגון, ווי, להבדיל, ביים עמוד: מכלכּל חיים בחסד — אוי, טראַכט איך מיר, ליגט מען אין דער ערד! אוי ווערט מען אויסגעריסן! נישט אַזוי ווי יענע, למשל, די יעהופּעצער נגידים מיין איך, וואָס זיצן אַ גאַנץ זומער אין בויבעריק אויף די דאַטשעס, עסן און טרינקען און באָדן זיך אין אַלדאָס־גוטס. אוי, רבונו של עולם, פאַר וואָס קומט דאָס מיר? בין דאַכט זיך אַ ייִד גלייך מיט אַלע ייִדן, גוואַלט, גאָטעניו, ראה נא בעניינו — זע, זאָג איך, באַ־טראַכט, ווי מיר האָרעווען און נעם זיך אָן די קריוודע פון די אָרעמע לייט, נעבעך, וואָרים, ווער דען וועט זיך אויף זיי אַרומקוקן, ווען נישט דו? רפאנו ונרפא — שיק אונז צו די רפואה... ברך עלינו — בענטש אונז מיט אַ גוט יאָר, עס זאָל זיין אַ געראָט אויף אַלע מינים תבואות, פון קאָרן און פון ווייץ און פון גערשטן, כאָטש, אפילו צוריק שמועסנדיק, וואָס וועט מיר, שלים־מזל, אַרויסקומען דערפון? אַ שטייגער, למשל, וואָס קומט אַרויס מיין פערדל, להבדיל, צי האָבער איז טייער צי וואָלוול?... נאָר, פע, גאָט פרעגט מען קיין קשיות נישט, ובפרט אַ ייִד באַדאַרף מען אַודאי אָננעמען אַלצ־דינק פאַר גוטן און זאָגן „גם זו לטובה”, מסתמא הייסט גאָט אַזוי. אב הרחמן — דערבאַרעמדיקער האַרציקער פאָטער! שמע קולנו — הער צו אונזערע קולות, האָב רחמנות אויף מיין ווייב און קינדער, זיי זיינען נעבעך הונגעריק, רצא — זאָלסט באַווייליקן, זאָג איך, דיין ליב פאָלק ישראל, ווי אַמאָל, אין בית המקדש, נאָך בשעת די כהנים מיט די לוים...

פלוצים — סטוי! דאָס פערדל האָט זיך אַנידערגעשטעלט. איך כאַפּ אָפּ אויף דער גיך דאָס שטיקל שמונה־עשרה, איך הויב אויף די אויגן און טו אַ קוק — עס קומען מיר אַקעגן גלייך פון וואַלד אַרויס צוויי משונה־מאָדנע נפשות, אָנגעטאָן נישט ווי געוויינטלעך.

„גזלנים!” איז מיר דורכגעפלויגן אַ געדאַנק אין קאָפּ און האָב מיך אָבער באַלד פאַרכאַפּט צוריק: „פע, טביה, ביסט אַ שוטה! ס'טייטש דו פאָרסט אין וואַלד שוין אַזוי פיל יאָרן, ביי טאָג און ביי נאַכט, וואָס איז דיר עפּעס פלוצים היינט איינגעפאַלן גזלנים?” — וויאָ! מאַך איך צום פערדל און נעם זיך אָן מיט האַרץ און גיב דעם אַ פּאָר שמיצלעך פון הינטן, גלייך ווי נישט מיך מיינט מען.

— רבֿ ייִד! הערט נאָר, רבֿ קרובֿ! — מאַכט צו מיר איינע פֿון די צוויי נפֿשות און ווינקט צו מיר מיט אַ פּאַטשיילע, — אַ נו, שטעלט זיך נאָר אָפּ אויף אַ רגעלע, וואַרט צו אַ ווײַלעטשקע!

איך שטעל אָפּ דאָס פֿערדל. איך הויב אָן גוט איינצוקוקן זיך אין די צוויי נפֿשות: נקבֿות; איינע אַן עלטערע מיט אַ זיידן טיכל אויפֿן קאָפּ, די אַנדערע אַ יונגערע מיט אַ פּאַרוק, ביידע רויט ווי פֿײַער און שטאַרק פֿאַרשוויצט.

— אַ גוטן אָוונט! — מאַך איך צו זיי שטאַרק אויף אַ קול, כּלומרשט אין גוטן מוט, — וואָס איז אײַער באַגער? אויב איר מיינט עפּעס קויפֿן וועט איר בײַ מיר נישט געפֿינען גאָר נישט.

— שאַ, שאַ, — מאַכן זיי, — זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס אַביסל צעלאָזט; אַ ייִדן, אַז מע זאַטשעפּעט מיט אַ וואָרט, איז מען נישט זיכער מיטן לעבן! מיר דאַרפֿן זאָגן זיי, נישט קויפֿן גאָר נישט. מיר האָבן נאָר געוואָלט אַ פֿרעג טאָן בײַ אײַך, אפֿשר ווייסט איר, ווו איז דאָ ערגעץ דער וועג קיין בויבעריק?

— קיין בויבעריק? — מאַך איך, און צעלאַך מיך כּלומרשט, — עס האָט בײַ מיר, זאָג איך, אַזאַ פּנים פּונקט ווי איר זאָלט מיך אַ שטייגער פֿרעגן, צי ווייס איך, אַז מען רופֿט מיך טבֿיה.

— אַזוי? מע רופֿט אײַך טבֿיה? אַ גוטן אָוונט אײַך, רבֿ טבֿיה! מיר פֿאַרשטייען נישט, וואָס איז דאָ, מאַכן זיי, דער געלעכטער! מיר זײַנען פֿרעמדע, פֿון יעהופּעץ זײַנען מיר, און וווינען דאָ אין בויבעריק אויף אַ דאַטשע. זײַנען מיר, זאָגן זיי, אַרויסגעגאַנגען אויף אַ מינוטקעלע שפּאַצירן און דרייען זיך אַרום אַזוי אין דעם דאָזיקן וואַלד פֿאַוואָלינקע פֿון גאַנץ פֿרי אָן, בלאָנזען און קאָנען נישט בשום־אופֿן זיך אַרויסשלאָגן אויפֿן רעכטן וועג; דערווײַלע, זאָגן זיי, האָבן מיר דערהערט עמעצער זינגט אין וואַלד, אַז מיר האָבן דערזען פֿון דער ווײַטנס, אַז איר זענט, דאַנקען גאָט, אַ ייִד, איז אונדז געוואָרן אַביסל גרינגער אויף דער נשמה. ווײַזט אונדז דעם וועג קיין בויבעריק!

— קיין בויבעריק? — זאָג איך, — ס'טײַטש, אָט דאָס איז דאָך דער אמתער וועג קיין בויבעריק! איר זאָלט אפֿילו, זאָג איך, נישט וועלן, מוזט איר מיט דעם שליאַך אָנקומען גלײַך קיין בויבעריק.

— וואָס־ושע שווײַגט איר? — מאַכן זיי צו מיר.

— וואָס=זשע זאָל איך, זאָג איך, שרייען?

— ווי באַלד אַזוי, — מאַכן זיי צו מיר, —קערט איר שוין וויסן, איז עס נאָך עפּעס ווייט קיין בויבעריק?

— קיין בויבעריק, זאָג איך, נישט ווייט, עטלעכע ווערסט, דאָס הייסט, זאָג איך, אַ ווערסט פינף=זעקס אָדער זיבן און אפשר טאַקע אַלע אַכט.

— אַכט ווערסט?! — האָבן אויסגעשריגן ביידע ווייבער מיט אַמאָל, געבראָכן די הענט און שיער נישט צעוויינט זיך אַזש; — ס'טייטש, וואָס רעדט איר? איר ווייסט וואָס איר רעדט? אַ ווערטעלע אויסצורעדן אַכט ווערסט?!

— נו, וואָס=זשע, זאָג איך, זאָל איך טאָן? עס זאָל זיין אין מיר געווענדט, וואָלט איך דאָס געמאַכט אַ ביסל קירצער.

— מיר האָבן שוין קיין כח נישט צו פּלאָנטען מיט די פיס, אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר אַ חוץ אַ גלעזל קאַווע מיט אַ פּוטערבולקע נאָך אין מויל נישט געהאַט.

— אויב אַזוי, — זאָג איך, — איז עפּעס אַנדערש, דעם טעם פון הונגער פאַרשטיי איך גאַנץ גוט, איר באַדאַרפט מיר נישט דערציילן, עס קאָן זייער שיין זיין, זאָג איך, אַז איך האָב קיין קאַווע מיט קיין פּוטערבולקע נישט אָנגעקוקט שוין פון אַ יאָר, און אַזוי ווי איך רעד, שטעלט זיך מיר פאָר אַ גלעזל הייסע קאַווע מיט מילך און מיט אַ פּוטערבולקע אַ פרישע, מיט נאָך גוטע זאַכן... „שלים=מזל איינער, טראַכט איך מיר, ביסט טאַקע אַנדערש נישט געצויגן געוואָרן, נאָר אויף קאַווע מיט פּוטערבולקעלעך? און אַ שטיקל ברויט מיט הערינג ביסט דו קראַנק?“ און ער, דער יצר=הרע, נישט געדאַכט זאָל ער ווערן, אויף צו להכעיס, קאַווע, אויף צו להכעיס פּוטערבולקע! איך הער דעם ריח פון קאַווע, איך פיל דעם טעם פון פּוטערבולקע פרישע, געשמאַקע, מחיה=נפשות!

— ווייסט איר גאָר וואָס, רב טביה? —מאַכן צו מיר ביידע ווייבער, טאָמער וואָלט געווען אַסברה, —אַזוי ווי מיר שטייען אָט אָ דאָ, זאָלן מיר זיך אויפכאַפּן צו אייך אויפן וואָגן, און איר טאַקע אַליין זאָלט זיך מטריח זיין אונז אָפּפירן, במחילה, אַ היים, קיין בויבעריק? — וואָס וועט איר זאָגן דערויף?

— סאַ משל, זאָג איך, כחרס-הנשבר, איך פאָר פון בויבעריק, און איר דאַרפט קיין בויבעריק! ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער?

— נו, איז וואָס? —מאַכן זיי; —ווייסט איר נישט וואָס מע טוט? אַ ייִד אַ למדן גיט זיך אַן עצה: ער פאַרקערעוועט דאָס וועגעלע און פאָרט צוריק. האָט קיין מורא נישט, רב טביה, זאָגן זיי, זייט זיכער, אם ירצה השם, אַז גאָט וועט אונז ברענגען אַהיים בשלום, ווינטשן מיר זיך דאָס אויסקרענקען, וואָס איר וועט צו אונז דערלייגן.

נישט ווילנדיק כאַפּט זיך אַרויס ביי מיר פונם מויל:

— קריכט אין וואָגן!

מיינע האָבן דערהערט, זיך דוקא נישט געלאָזט לאַנג בעטן און מאַרש אין וואָגן אַריין; איך נאָך זיי אויף דער קעלני, פאַרקערעוועט דעם דישעל, שמייס דאָס פערדל: איינס, צוויי, דריי, פאַשאָל! — ווער, וואָס, ווּעמען! אַ נעבעכטיקער טאָג! פונם אָרט וויל דאָס נישט רירן, כאָטש נעם צעשנייד דאָס אויף צווייען.

— פאַר וואָס פאָרט איר שוין נישט? —מאַכן צו מיר די ווייבער.

— פאַר וואָס איך פאָר שוין נישט? איר זעט דאָך, זאָג איך, פאַר וואָס: דאָס פערדל וויל נישט דאַוונען, ס'איז נישט אויפגעלייגט.

— גיט דעם מיט דער בייטש, —מאַכן זיי, —איר האָט דאָך אַ בייטש.

— אַ דאַנק אייך, —זאָג איך, —פאַר דער עצה. גוט, וואָס איר האָט מיך דערמאַנט; דער חסרון, זאָג איך, וואָס מיין בחור שרעקט זיך נישט איבער פאַר אַזעלכע זאַכן; ער איז שוין אַזוי געוווינט מיט דער בייטש, ווי איך מיטן דלות, —זאָג איך צו זיי.

בקצור, וואָס זאָל איך אייך מאריך זיין, איך האָב אויסגעלאָזט מיין גאַנץ ביטער האַרץ צום פערדל, נעבעך, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז גאָט האָט געהאָלפן, עס האָט גערירט פונם אָרט, און מיר זיינען אַוועק מיטן וואַלד גלייך אונזער וועג.

פאָרנדיק אַזוי, פליט מיר דורך אין קאָפּ גאָר אַ נייע מחשבה: „אוי, טביה, ביסט דו אַ פערדאַטש! — ביסט געוועזן אַ קבצן און וועסט בלייבן אַ קבצן. ס'טייטש, גאָט האָט דיר צוגעשיקט אַזאַ באַגעגעניש, וואָס טרעפט איין מאָל אין הונדערט יאָר, ווי אַזוי באַדינגסט דו זיך נישט, לכתחלה, דו זאָלסט וויסן מה-יקר — וואָס וועסטו האָבן דערפאַר? ווען מיר זאָלן שמועסן הן על-פּי-יושר, והן על-פּי סאָוועסט,

הן על-פי מענטשלעכקייט, והן על-פי-דין און על-פי זאַקאָן און אַפילו על-פי ווייס איך וואָס, איז קיין עולה נישט, מע זאָל דערבײַ עפּעס פֿאַרדיגען און פֿאַר וואָס טאַקע נישט אָפּלעקן אַ ביינדל, אַז עס האָט זיך שוין יאָ אַזוי געמאַכט? שטעל אָפּ דאָס פֿערדל, דו בהמה! זאָג זיי אַזוי און אַזוי: „האָב איך ביי אייך אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל איז גוט, אלא נישט, בעטן מיר אייך, מחילה, אַראָפּ פֿונם וואָגן!" נאָר צוריק קלער איך מיר: „ביסט טאַקע אַ בהמה, טביה! דו ווייסט נישט, אַז די פֿעל פֿונם בער טאָר מען אין וואַלד נישט פֿאַרקויפֿן, ווי זאָגט דער גוי: „שטשע נע פּאָימאַוו אַ ווזשע סקובע"...

— למאַי פֿאָרט איר נישט אַ ביסל גיכער?—זאָגן די ווייבער און טאָרען מיך פֿון אונטן.

— וואָס האָט איר, זאָג איך, אַזוי קיין צייט נישט? פֿון איי-לעניש, זאָג איך, קומט קיין גוטס נישט אַרויס, זאָג איך, און כאַפּ אַ קוק מן-הצד אויף מיינע פֿאַרשווינדלער; איינע מיט אַ זיידן טיכל, די אַנדערע מיט אַ פּאַרוק; זיי זיצן און קוקן איינס אויפֿס אַנדערע און שושקען זיך.

— נאָך עפּעס וויט?—פֿרעגן זיי מיך.

— נענטער, זאָג איך, ווי פֿון דאַנען אַוודאי נישט; אָט באַלד, זאָג איך, האָבן מיר אַ באַרג אַראָפּ מיט אַ באַרג אַרויף; נאָכדעם, זאָג איך, גייט ווידער אַ באַרג אַראָפּ מיט אַ באַרג אַרויף, און ערשט נאָכדעם, זאָג איך, האָבן מיר דעם גרויסן באַרג אַרויף און פֿון דאָרטן גייט שוין דער וועג גלייך, גלייך ביז בויבעריק...

— עפּעס אַ שלים-מזל!—רופֿט זיך אָן איינע צו דער אַנדערער.

— אַ פֿאַרשלעפּטע קרענק! — זאָגט די אַנדערע.

— אַ רעשטל צו די צרות! — זאָגט ווידער יענע.

— מיר שיינט אַ משוגענער! — זאָגט די אַנדערע.

„אַוודאי — טראַכט איך מיר — בין איך אַ משוגענער, אַז איך לאָז מיך פֿירן ביי דער נאָז!"...

— ווו וועט איר זיך, אַ שטייגער, כדומה, למשל, מיינע ליבע ווייבער, הייסן אָפּוואַרפֿן? — רוף איך מיך אָן צו זיי.

— וואָס הייסט, — זאָגן זיי, — אָפּוואַרפֿן? וואָס איז פֿאַר אַן אָפּ-וואַרפֿעכטס?

— עס רעדט זיך אַזוי, זאָג איך, בעל־עגלה־שפּראַך; אויף אונזער לשון הייסט דאָס: וווהין וועט איר זיך הייסן פאַרפירן, אַז מיר וועלן קומען, זאָג איך, קיין בויבעריק, אם ירצה השם, מיטן אויבערשטנס הילף, געזונט און שטאַרק, אַז גאָט וועט שענקען דאָס לעבן? ווי זאָגט מען: בעסער צוויי מאָל פרעגן איידער איין מאָל בלאָנזען.

— אַ? אָט דאָס מיינט איר? איר וועט אונז, זאָגן זיי, מוחל זיין צופירן צו דער גרינער דאַטשע, וואָסביים טייך, פון יענער זייט וואַלד. ווייסט איר ווו דאָס איז?

— פאַר וואָס זאָל איך נישט וויסן, זאָג איך, איך בין אין בויבעריק ווי ביי זיך אין דערהיים; לאָם איך פאַרמאָגן די אלפים, זאָג איד, וויפיל קלעצער איך האָב אַ הינצו אַריינגעפירט; אָט ערשט פאַר אַ יאָרן זומער, זאָג איך, האָב איך געשטעלט אויף דער גרינער דאַטשע צוויי קלאַפּטער האָלץ מיט אַמאָל; דאָרט איז געזעסן איינער אַ גביר אַ גרויסער, פון יעהופּעץ, אַ מיליאָנטשיק פון אַודאי אַ מאָה אלף קאַרבן און אפשר פון רי״ש אַלפים!

— ער זיצט היינט אויך דאָרטן, — רופן זיך אָן צו מירביידע ווייבער און קוקן איינס אויפס אַנדערע און שושקען זיך און לאַכן.

— שאַ, זאָג איך, קאָן דאָך געמאָלט זיין, אז איר האָט מיט אים עפּעס אַ שטיקל שייכות, וואָלט אפשר געווען, זאָג איך, אַ סברא, איר זאָלט זיך דאָרט מטריח זיין עפּעס אַ רעד טאָן פון מייַנעטוועגן, אַ שטיקל טובה מיר, אַ פרנסה, אַ שטעלע, צי ווייס איך וואָס? איך קען, זאָג איך, איינעם אַ יונגן מאַן, ישראל הייסט ער, נישט ווייט פון אונזער שטעטל, געווען אַ גאָרנישט מיט אַ נישט; האָט ער זיך דערשלאָגן אַהינצו, מע ווייסט נישט פון וואַנען און ווי אַזוי — בקצור, ער איז היינט אַ גאַנצער יאַ טעבי דאַם, פאַרדינט אפשר צוואַנציק קאַרבן אַ וואָך, צי אפשר גאָר פערציק, איך ווייס? — לייט האָבן גליק! צי אַ שטייגער וואָס גייט אָפּ, זאָג איך, אונזער שוחטס איידעם? וואָס וואָלט פון אים געווען ווען ער לאָזט זיך נישט אַוועק קיין יעהופּעץ? אמת: די ערשטע עטלעכע יאָר איז ער גוט פאַרשוואַרצט געוואָרן, שיער נישט געשטאָרבן פון הונגער; דערפאַר אָ נער אַצינד, חוץ זיין שאָדן, הלואי אויף מיר געזאָגט געוואָרן; ער שיקט שוין

געלט אַהיים, ער האָט שוין חשק אַרויסנעמען אַהין זיין ווייב און קינדער, לאָזט מען אים דאָרט נישט זיצן; אַי איז דאָך די קשיא: ווי אַזוי זיצט ער? מוטשעט ער זיך טאַקע... שאַ, זאָג איך, אַז מע לעבט דערלעבט מען זיך; אָט האָט איר, זאָג איך, דעם טייך, און אָט איז די גרינע דאַטשע, זאָג איך, און פאָר מיר אַריין ברייטלעך מיט אַ ירגזון גלייך מיטן דישל אין גאַניק אַריין.

מע האָט אונז נאָר דערזען, איז געוואָרן ששון ושמחה, אַ געשריי, אַ געפּילדער: „אוי, די באָבע! די מאַמע! די מומע!... זיך געפינען דער שאָדן! מזל־טוב!... געוואַלד, ווו זיינט איר געווען? אַ גאַנצן טאָג אָן קעפּ... צעשיקט פּאָטשט אויף אַלע וועגן... וואָס איז די מעשה?“...

— די מעשה איז אַ שיינע מעשה, געבלאָנזעט אין וואַלד, פאַר־בלאָנזעט העט וויט, אפשר צען ווערסט, פּלוצים אַ ייִד... וואָס פאַר אַ ייִד? אַ ייִד אַ שלים־מזל מיט אַ פערד און וועגעלע, קוים מיט צרות איינגעבעטן זיך. אַ מעשה, באַדאַרפט בענטשן גומל...

בקצור, מע האָט אַרויסגעטראָגן לאָמפּן אויפן גאַניק, געגרייט צום טיש און אָנגעהויבן טראָגן סאַמאָווארן הייסע, מיט בעקנס טיי, מיט צוקער, מיט איינגעמאַכטס, מיט פיינקוכנס גוטע, מיט פּוטערגע־בעקס פרישע, שמעקעדיקע און נאָכדעם עסנס אַלערליי, די טייער־סטע מאכלים, יאָוכלעך פעטע, מיט געבראָטנס, מיט גענזעס אַ סך, מיט די בעסטע וויינען און נאַסטאָיקעס. איך בין נאָר געשטאַנען פון דער־וויטנס און באַטראַכט, ווי אַזוי, קיין עין־הרע, מע עסט דאָס און מע טרינקט ביי די יעהופּעצער נגידים, קיין ביז אויג זאָל זיי נישט שאַטן. אַ משכון פאַרזעצן, טראַכט איך מיר, און אַ גביר זאָל מען זיין; מיר דאַכט, איך ווייס, וואָס דאָ פאַלט אַראָפּ אויף דער ערד, וואָלט פאַר מיינע קינדער געזעטיגט געווען אויף אַ גאַנצע וואָך, ביז שבת. געוואַלט, גאָטעניו, האַרציקער, געטריירער, דו ביסט דאָך עפּעס אַ גרוי־סער גאָט און אַ גוטער גאָט, מיט חסד און מיט יושר, ווי קומט דאָס דו זאָלסט אַוועקגעבן איינעם גאָר, דעם אַנדערן גאָר נישט? איינעם פּוטערבולקעס, דעם אַנדערן מכות־בכורות? און צוריק אָבער באַטראַכט איך מיך: עט, ביסט אַ גרויסער נאַר, טביה, כ׳לעבן, וואָס איז שייך, דו ווילסט אים זאָגן אַ דעה, ווי אַזוי צו פירן די וועלט? מסתמא,

אַז ער הייסט אַזוי, באַדאַרף זיין אַזוי; אַ סימן האָט איר, אַז ווען עס זאָל באַדאַרפן זיין אַנדערש, וואָלט דאָך געווען אַנדערש; אַי, וואָס? פאַר וואָס זאָל טאַקע נישט זיין אַנדערש? איז דער תּירוץ — עבדים־היינו, דערויף זיינען מיר דאָך עפּעס שטיקלעך ייִדן אויף דער וועלט, אַ ייִד באַדאַרף לעבן מיט אמונה און מיט בטחון, ער באַדאַרף גלויבן ערשטנס, אַז ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, און האָפן אויף דעם, וואָס לעבט אייביק, אַז עס וועט זיך מסתּמא, אם ירצה השם, פאַרבעסערן...

— שאַ, ווו־זשע איז ערגעץ דער ייִד? — הער איך עמעצער זאָגט; — שוין אָוועקגעפאָרן דער שלים־מזל?

— חס־ושלום! — רוף איך מיך אָן פון דער ווייטן; — וואָס הייסט, איך וועל אַוועקפאָרן גלאַט אַזוי אָן אַ זייט געזונט? שלום־עליכם, זאָג איך, אַ גוטן אָוונט אייך, ברוכים־היושבים, עסט געזונטערהייט און לאָז אייך ווויל באַקומען.

— קומט־זשע אַהער, — מאַכן זיי צו מיר, — וואָס שטייט איר דאָרטן אין דער פינסטער? לאָמיר אייך אָנקוקן כאָטש, זען וואָס פאַר אַ פּנים איר האָט, אפשר וועט איר נעמען אַ ביסל בראָנפן?

— אַ ביסל בראָנפן? אָך, זאָג איך, ווער זאָגט זיך דאָס אָפּ פון אַ ביסל בראָנפן? ווי שטייט דאָרטן אין פּסוק: איזה לחיים ואיזה למות, — מאַכט רש"י: גאָט איז גאָט און בראָנפן איז בראָנפן. לחיים! — זאָג איך און האַק אַריין אַ כּוסה: לאָז גאָט געבן, זאָג איך, איר זאָלט תּמיד זיין רייך און האָבן גרויס נחת, ייִדן, זאָג איך, זאָלן תּמיד זיין ייִדן, גאָט זאָל זיי געבן, זאָג איך, געזונט און כּח, זיי זאָלן קאָנען אַריבערטראָגן די צרות.

— מה שמכם? — רופט זיך אָן צו מיר דער גביר אַליין, אַ שיי־נער ייִד, מיט אַ יאַרמלקע, — פון וואַנעט איז אַ ייִד, ווו זיצט איר, וואָס איז אייער פּרנסה, זענט איר אַ באַווייבטער, האָט איר עפּעס קינדער און וויפיל קינדער?

— קינדער? זאָג איך, נישט צו פאַרזינדיקן; אויב איטלעכס קינד, זאָג איך, איז ווערט, ווי מיין גאָלדע וויל מיר איינרעדן, אַ מיליאָן, בין איך רייכער פונם גרעסטן גביר אין יעהופּעץ; דער חסרון, זאָג איך, וואָס אָרעם איז נישט רייך, קרום איז נישט גלייך,

אַזוי ווי אין פּסוק שטייט: המבדיל בין קודש לחול, — ווער עס האָט די קלינגערס דעם איז ווויל. געלט האָבן טאַקע די בראָצקיס און איך האָב טעכטער. און אַז מע האָט, זאָגט איר, טעכטער, פאַרגייט דער געלעכטער; נאָר גאָר נישט, גאָט איז אַפּאָטער. ער פירט אויס, דאָס הייסט, ער זיצט אויבן און מיר מוטשען זיך אונטן, מע האָרעוועט, מע שלעפּט קלעצער, אַברירה האָט מען? ווי די גמרא זאָגט: במקום שאין איש — איז אַהערינג פיש, דער גאַנצער אומגליק איז, דאָס עסן. ווי מיין באָבע עליה־השלום פלעגט זאָגן: ווען דער פּיסק זאָל ליגן אין דער ערד, וואָלט דער קאָפּ געגאַנגען אין גאָלד... האָט קיין פאַריבל נישט, זאָג איך, עס איז נישטאָ קיין גלייכערס פון אַקרומע לייטער און קיין קרומערס פון אַגלייך וואָרט, ובפרט, זאָג איך, אַז מע מאַכט שהכל נהיה בדברו אויפן ניכטערן האַרצן.

— לאָז מען געבן דעם ייִדן עפּעס עסן! — רופט זיך אָן דער גביר און עס ווערט באַשאַפן אויפן טיש פון כל־מאַמינים־שהוא: פיש און פלייש און געבראָטנס און פערטלען עוף און פופּקעס מיט לעבערלעך אָן אַשעור.

— איר וועט עפּעס עסן? — מאַכן זיי צו מיר, — גייט וואַשט זיך.

— אַקראַנקן פרעגט מען, אַגעזונטן גיט מען; נאָר וואָס דען, זאָג איך, אַדאַנק אייך; אַביסל בראָנפן, זאָג איך. מהכתיתי, נאָר זעצן זיך, אָט דאָ, מאַכן אַגאַנצע סעודה, בשעת דאָרטן, אין דערהיים, מיין ווייב און קינדער, זאָלן געזונט זיין... אויב אייער גוטער ווילן וועט זיין...

בקצור, מע האָט זיך אָפּנים געשטויסן, וואָס איך מיין, און מע האָט מיר גענומען פּאַקן אין וואָגן אַריין איטלעכער באַזונדער: דער אַבולקע, דער פיש, דער געבראָטנס, דער אַפערטל עוף, דער טיי און צוקער, דער אַטעפּל שמאַלץ, דער אַסלאָי איינגעמאַכטס.

— דאָס וועט איר, מאַכן זיי, ברענגען אַהיים אַמתנה פאַר אייערע ווייב און קינדער און אַצינד זאָגט וויפל וועט איר זיך הייסן באַצאָלן פאַר אייער טרחה, וואָס איר האָט זיך מטריח געווען פון אונזערטוועגן.

— סאַ משל, זאָג איך, וואָס איז שייך, איך וועל מיר הייסן אָנמעסטן? וויפל אייער גוטער ווילן וועט זיין, זאָג איך, אַזוי וועט

איר מיר באַצאָלן; מיר ווילן דורכקומען, ווי זאָגט ער, אַרענדל אַראָפּ, אַרענדל אַרויף, „שקראַב וועט שוין שקראַבעדיקער נישט ווערן”...

— ניין, זאָגן זיי, מיר ווילן האָרכן פון אייך אַליין, רב טביה, האָט קיין מורא נישט, מע וועט אייך, חלילה, נישט קעפּן.

וואָס טוט מען דאָ? טראַכט איך מיר, ס'איז שלעכט: זאָל איך זאָגן אַ קערבל, איז אַן עבירה, טאָמער קאָן איך נעמען צוויי. זאָל איך זאָגן צוויי, האָב איך מורא, טאָמער קוקן זיי מיך אָן ווי אַ משוגענעם, פאַר וואָס קומט דאָ צוויי קאַרבן?

— אַ דרייערל!!!... — האָט זיך אַרויסגעכאַפּט ביי מיר פונם מויל און צווישן עולם איז געוואָרן אַזאַ געלעכטער, אַז איך האָב מיך שיער אין דער ערד באַגראָבן.

— האָט קיין פאַריבל נישט, זאָג איך, טאָמער האָב איך מיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט; אַ פערד, זאָג איך, אויף פיר פיס, ספּאָטיקעט זיך, ובפרט אַ מענטש מיט איין צונג...—עס איז געוואָרן נאָך אַ גרעסערער געלעכטער; מע האָט זיך פשוט געהאַלטן ביי די זייטן, לאַכנדיק.

— לאָז שוין זיין גענוג צו לאַכן! — רופט זיך אָן דער גביר און נעמט אַרויס פון בוזעמקעשענע אַ גרויסן טייסטער און גייט אין שלעפּט אַרויס פונם טייסטער — וויפיל מיינט איר אַ שטייגער? אַ נו, טרעפט! — אַ צענערל, אַ רויטס, אַזוי ווי פייער, איך זאָל אַזוי זיין געזונט מיט אייך אינאיינעם, און מאַכט אַזוי: אָט דאָס האָט איר פון מיר, און איר, קינדער, גיט אייך פון אייער קעשענע וויפיל איר פאַרשטייט.

בקצור, וואָס טויג אייך, עס האָט אָנגעהויבן צו פליען אויפן טיש פינפערלעך און דרייערלעך און איינערלעך — הענט און פיס האָבן מיר געציטערט; איך האָב געמיינט, אָט פאַל איך חלשות.

— נו, וואָס שטייט איר? — מאַכט צו מיר דער גביר; — נעמט צע־נויף די עטלעכע קערבלעך פונם טיש און פאָרט געזונטערהייט צו אייער ווייב און קינדער.

— גאָט זאָל אייך געבן, זאָג איך, כפל כפלים, איר זאָלט פאַרמאָגן צען מאָל, הונדערט מאָל אַזוי פיל, איר זאָלט האָבן אַל־

ראָס גוטס, מיט גרויס נחת! — און זשערבע צונויף מיט ביידע הענט דאָס געלט, — ווער געציילט? וואָס געציילט? און שטופּ אין אַלע קעשענעס.

— אַ גוטע נאַכט, זאָג איך, אַ גוטן תמיד און זייט געזונט און זאָלט האָבן, זאָג איך, גרויס נחת, איר און אייערע קינדער און קינדס קינדער און אייער גאַנצע משפּחה, זאָג איך, — און לאָז מיך גיין צום וואָגן, רופט זיך אָן צו מיר די גבירטע, יענע, וואָס מיטן זיידן טיכל:

— שטייט נאָר אַ ווײַלע, רב טביה, פון מיר באַקומט איר גאָר אַ באַזונדער מתנה; אם ירצה השם, מאָרגן קומט צופאָרן; איך האָב, זאָגט זי, אַ מורע בהמה, געווען אַ מאָל אַ טײַערע בהמה; פלעגט געבן פיר און צוואַנציק גלעזער מילך, היינט האָט זי פון אַ גוט אויג אויפגעהערט צו מעלקן זיך, דאָס הייסט, מעלקן מעלקט זי זיך, נאָר קיין מילך גיט זי נישט...

— לאַנג לעבן זאָלט איר, זאָג איך, איר זאָלט גאָר קיין יסורים נישט האָבן, בײַ מיר וועט זיך אייער בהמה אי מעלקן אי מילך געבן; מײַן אַלטע איז קיין עין־הרע אַזאַ בעל־הביתטע, אַז פון גאָר נישט בראָקט זי לאָקשן, פון פינגער קנאָכט זי זאַטירקעס, מיט נסים מאַכט זי שבת און מיט בוכענצעס לייגט זי קינדער שלאָפן... האָט קיין פאַריבל נישט, זאָג איך, טאָמער האָב איך מיך אַרויסגעכאַפּט מיט אַ איבריק וואָרט, אַ גוטע נאַכט און אַ גוטן תמיד און זייט געזונט, זאָג איך, — און לאָז מיך גיין.

איך קום אַרויס אין הויף צום וואָגן, איך טו מיך אַ כאַפּ צום פערדל, אוי, וויי, אַן אומגליק, אַ צרה, אַ שלאַק! איך קוק אויף אַלע זייטן — והילד איננו — נישטאָ קיין פערדל!

„נו, טביה, טראַכט איך מיר, דו ביסט אין דער אַרבעט!"...

און עס קומט מיר צוריק אויפן זינען אַ שיינע מעשה, וואָס איך האָב אַ מאָל געלייענט ערגעץ אין אַ ביכל, ווי אַזוי „חברה" האָבן דערטאַפּט אין דער פרעמד אַן עלטערן יידן, אַ חסיד, פאַרנאַרט צו זיך אונטערן שטאָט, אין פּאַלאַץ אַרײַן, געגעבן אים עסן און טרינקען און באַהעפּטעם פלוצים מיט אַ מאָל פאַרשווינדן געוואָרן, אים איבערגעלאָזט איינעם אַליין מיט אַ נקבה; פון דער נקבה איז באַלד

געוואָרן אַ חיה־רעה, פון דער חיה־רעה האָט זיך אויסגעלאָזט אַ קאַץ און פון דער קאַץ אַ פיפערנאָטער... „זע נאָר, טביה, זאָג איך צו מיר אַליין, צי מע פירט דיך נישט אין באָד אַריין?!"

— וואָס באָברעט איר זיך דאָרטן און וואָס וואָרטשעט איר? — פרעגט מען מיך.

— וואָס איך באָברע מיך?—ענטפער איך,—אַז אָך און ווי איז מיר, זאָג איך, וואָס איך לעב אויף דער וועלט; איך האָב אַ שאָדן: דאָס פערדל מיינס...

— אייער פערדל, מאַכן זיי צו מיר, איז אין שטאַל. זייט זיך מטריח אַהינצו אין שטאַל אַריין.

איך קום אַריין אין שטאַל און טו אַ קוק: יאָ, ווי איך בין אַ ייִד, מיין בחור שטייט זיך גאַנץ פיין צווישן די נגידישע פערד, שטאַרק פאַרטיפט אינם קייען, רייבט דעם האָבער געשמאַק, אויף וואָס די וועלט שטייט.

— הער נאָר, זאָג איך צו אים, חכם מיינער, שוין צייט אַהיים; מיט אַ מאָל צוכאַפּן זיך, זאָג איך, טאָר מען נישט, אַן איבעריקער ביסן, זאָגט מען, קאָן פאַרשאַטן...

בקצור, איך האָב אים קוים איינגעבעטן, מחילה, איינגעשפּאַנט אים אין וואָגן און האָב מיך געלאָזט אַהיים לעבעדיק פריילעך, גע־זונגען אַ „מלך־עליון" גאָר בגלופין. אויך מיין פערדל איז געוואָרן גאָר נישט דאָס, וואָס פריער; אַנייע פעל אויף דעם אויסגעוואַקסן; שוין נישט געוואַרט אויף קיין בייטש, געלאָפן ווי אַ מזמור; געקומען אַהיים שוין שפּעטלעך אין דער נאַכט, אויפגעוועקט מיין ווייב מיט אַ שמחה, אַ פרייד.

— אַ גוט יום־טוב, מאַך איך צו איר, מזל־טוב דיר, גאָלדע!

— אַ וויסטער מזל־טוב דיר אַ פינסטערער, מאַכט זי; וואָס ביסטו אַזוי יום־טובדיק, מיין טייערער ברויט־געבער? דו פאָרסט דאָס פון אַ חתונה, צי פון אַ ברית, גאָלדשפּינער מיינער?

— עס איז אַ חתונה, זאָג איך, מיט אַ ברית! וואַרט אויס, מיין ווייב, אָט וועסטו באַלד זען אַן אוצר, זאָג איך; נאָר קודם־כל וועק אויף די קינדער, לאָז זיי נעבעך אויך געניסן, זאָג איך, פון די יעהופּעצער מאכלים...

— צי דו ביסט דול, צי דו ביסט חסר־דעה, צי דו ביסט גערירט, צי דו ביסט פונם זינען? עפּעס רעדסטו ווי אַ משוגענער, שונאי־ציון! — זאָגט צו מיר מיין ווייב און שעלט, לייענט די תּוכחה, ווי געוויינטלעך, אַ ייִדענע.

— אַ ייִדענע, זאָג איך, בלייבט אַ ייִדענע; נישט אומזיסט זאָגט שלמה המלך, אַז צווישן טויזנט ווייבער האָט ער נישט געפונען איינע אַ רעכטע; — און גיי מיר אַרויס צו מיין וואָגן און טראָג אַריין פון דאָרטן אַלע גוטע זאַכן, וואָס מע האָט מיר איינגעפּאַקט און שטעל דאָס אַלצדינג אויס אויפן טיש. מיינע חברה־לייט האָבן דערזען בולקעס, דערשמעקט פלייש, זיינען זיי באַפאַלן דעם טיש, ווי די הונגעריקע וועלף, נעבעך; עס איז געוואָרן צווישן זיי אַ כאַפּעריי, די הענט האָבן געציטערט, די ציין האָבן געאַרבעט, עס איז געווען ווי אין פּסוק שטייט: ויאכלו, — מאַכט רש״י: מע האָט געקנאַקט ווי די היישעריקן. טרערן האָבן זיך מיר געשטעלט אין די אויגן...

— נו, זאָג שוין, מאַכט צו מיר מיין פּלוניתטע, ביי וועמען איז דאָס געווען אַן אָרעם מאָל־צייט, צי אַזוי אַ סעודה, און וואָס ביסט דו אַזוי האָפּערדיק?

— האָב צייט, זאָג איך, גאָלדע, דו וועסט אַלץ וויסן; דו צעבלאָז נאָר, זאָג איך, דעם סאַמאָוואַר און נאָכדעם וועלן מיר זיך אַרומזעצן אַלע אַרום טיש, זאָג איך, טרינקען צו גלעזלעך טיי, ווי עס געהער צו זיין; אַ מענטש, זאָג איך, לעבט איין מאָל אויף דער וועלט, נישט קיין צוויי מאָל, ובפרט, זאָג איך, אַז מיר האָבן שוין איצט אונזער אייגנס אַ בהמה פון פיר און צוואַנציק גלעזער אַ טאָג, מאָרגן, אם ירצה השם, ברענג איך זי צופירן: אַ נו, גאָלדע, מאַך איך צו איר נאָכדעם, און כאַפּ אַרויס דעם גאַנצן פּאַק סיגנאַציעס; אַ נו, זיי אַ בריה און טרעף וויפל געלט האָבן מיר דאָ?

איך טו אַ קוק אויף מיין ווייב — זי איז אויס מענטש, טויט ווי די וואַנט, קאָן קיין וואָרט נישט אויסרעדן.

— גאָט איז מיט דיר, גאָלדע סערצע, זאָג איך, וואָס האָסטו זיך אַזוי דערשראָקן? אפשר האָסטו מורא, זאָג איך, טאָמער האָב איך דאָס געגנבעט אָדער געגזלט? פע, זאָג איך, מעגסט זיך שעמען; ביסט טביהס ווייב שוין אַזאַ צייט און קאָנסט אויף מיר אי־

בערטראַכטן אַזאַ מעשה? נאַרעלע, זאָג איך, דאָס איז כשר געלט, פאַרדינט ערלעך מיט מיין אייגענעם שכל און מיט מיין האָרעוואַ־ניע; איך האָב, זאָג איך, מציל געווען צוויי נפשות פון אַ גרויסער סכנה, זאָג איך, ווען נישט איך, גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט מיט זיי געווען!...

בקיצור, איך האָב איר דערציילט די גאַנצע מעשה, פון א׳ ביז ת׳, ווי אַזוי גאָט האָט דאָ מיט מיר געפירט אַרום און אַרום און מיר האָבן זיך גענומען ביידע איבערציילן דאָס געלט נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל — דאָרט איז געווען פונקט צוויי מאָל ח״י און איינס אַן איבעריקס, הײַט איר אַ קימאַ־לן, הייסט דאָס, פון זיבן און דרייסיק קאַרבן!... מיינע האָט זיך אַזש צעוויינט.

— וואָס וויינסטו, זאָג איך, נאַרישע יידענע?

— ווי אַזוי זאָל איך נישט וויינען, זאָגט זי, אַז עס וויינט זיך? אַז דאָס האַרץ איז פול, זאָגט זי, גייען די אויגן איבער; גאָט זאָל מיר טאַקע, זאָגט זי, אַזוי העלפן, ווי דאָס האַרץ האָט מיר גע־זאָגט, אַז דו וועסט קומען מיט אַ גוטע בשורה; איך געדענק שוין נישט, זאָגט זי, די צייט, ווען די באָבע צייטל, זאָל זיין ווייט אָפּ־געשיידט, זאָל מיר קומען צו חלום; איך ליג און שלאָף, פלוצים חלומט זיך מיר אַ מעלקשעפל אַ פולס, ווי אַן אויג; די באָבע צייטל, עליה־השלום, טראָגט דאָס מעלקשעפל אונטערן פאַרטוך, מע זאָל חלילה נישט געבן קיין גוט אויג און די קינדער שרייען: מאַמע, מאַני!...

— כאַפּ נאָר נישט די לאָקשן פאַר שבת, זאָג איך, נשמה מיי־נע; לאָז די באַבע צייטל האָבן אַ ליכטיקן גן־עדן, זאָג איך, גיב מיר בעסער אַן עצה, גאָלדע סערצע, וואָס טוט מען מיטן געלט?

— אַדרבא, מאַכט זי צו מיר, וואָס רעכנסטו צו טאָן, טביה, מיט אַזוי פיל געלט, קיין עין־הרע?

— אַדרבה ואדרבה, זאָג איך, וואָס רעכנסטו קאָנען מיר מאַכן, קיין עין־הרע, מיט אַזאַ קאַפּיטאַל?

און מיר האָבן ביידע גענומען טראַכטן אַהין, אַהער, דאָס, יענץ, געבראָכן זיך דעם קאָפּ, אויסגערעכנט, ווו ערגעץ אַ געשעפט אויף דער וועלט. יענע נאַכט האָבן מיר איבערגעהאַנדלט מיט וואָס

איר ווילט: געקויפט פערדלעך אַ פּאָר און באַלד טאַקע זיי פּאַר־קויפט מיט רוחים; געעפנט אַ באַקאַליינע קלייט אין בויבעריק, אויס־פּאַרקויפט די סחורה און באַלד געעפנט אַ שניטקראָם; געהאַנדלט אַ שטיקל וואַלד, געכאַפּט אָפּטריטגעלט עטלעכע קערבלעך און אַנטלאָפן; געפּרוּווט אויסדינגען די אַנאַטעווקער טאַקסע, גענומען דעם „פּראָיעקט", געמאַכט אַ ביסל הלוואה, אָפּגעגעבן דאָס געלט אויף פּראָצענט...

— משוגע מיינע שונאים! — רופט זיך אָן מיין ווייב; — דו ווילסט צעפּלעכטן די עטלעכע גראָשנס, בלייבן מיטן בייטשל?

— וואָס דען, זאָג איך, האַנדלען מיט ברויט און נאָכדעם בלייבן אָן אָנזעצער איז שענער? קאַרג, זאָג איך, ווערט היינט די וועלט בדיל־הדל פון ווייץ? גיי, זאָג איך, האָרך, וואָס אין אַדעס טוט זיך.

— וואָס טויג מיר, זאָגט זי, אדעס? מיינע אבות־אבותינו זיינען דאָרט נישט געווען און מיינע קינדער וועלן דאָרט נישט זיין, כּל־זמן איך לעב און די פיס טראָגן מיך.

— וואָס־זשע ווילסטו? — זאָג איך.

— וואָס איך וויל, — זאָגט זי, — איך וויל זאָלסט נישט זיין קיין לעקיש און נישט רעדן קיין נאַרישקייטן.

— אַודאי, זאָג איך, ביסט דו איצטער אַ חכמה, ווי זאָגט מען: אַז עס קומען די מאות קומען די דעות און אַז מע איז אפשר רייך איז מען געוויס קלוג... ס'איז תמיד אַזוי!

בקיצור, מיר האָבן זיך עטלעכע מאָל צעקריגט און טאַקע באַלד איבערגעבעטן און עס איז ביי אונז געבליבן דער פּלאַן, מיר זאָלן צו דער מורע בהמה צוקויפן נאָך אַ בהמה אַ מעלקיקע, וואָס גיט מילך...

וועט איר דאָך מסתמא פרעגן אַ קשיא: וואָס עפּעס אַ בהמה, פאַר וואָס נישט קיין פערד? וועל איך אייך ענטפערן: וואָס עפּעס אַ פערד, פאַר וואָס נישט קיין בהמה? בויבעריק איז דאָך אַן ערטל, וואָס עס קומען זיך צונויף אַ היבש אויף זומער אַלע יעהופּעצער נגידים אויף די דאַטשעס, און אַזוי ווי די יעהופּעצער לייט זיינען אַלע מער איידעלע מענטשן, וואָס זיינען געצויגן, מע זאָל זיי צוצדינק ברענגען גרייטס, גלייך אין מויל אַריין: פון האָלץ און פון

פלייש און פון אייער, הינער, ציבעלעס, פעפער, פעטרישקע — פאַר־וואָס־זשע זאָל זיך נישט געפינען איינער, אַזעלכער, וואָס זאָל זיך אונטערנעמען ברענגען זיי אַלע מאָל אין שטוב אַריין קעז און פוטער און סמעטענע וכדומה? ווערליק די יעהופעצער האַלטן פון דער אכילה און דאָס קערבל איז ביי זיי, ווי זאָגט איר, אַ ממזר, קאָן מען דאָך לייזן שיין געלט און פאַרדינען דערביי טאַקע גראָב. דער עיקר, אַבי די סחורה זאָל זיין סחורה, און אַזאַ סחורה ווי ביי מיר, קריגט איר דאָך נישט אין יעהופעץ אפילו; איך זאָל האָבן די ברכות מיט אייך איניינעם וויפיל מאָל גרויסע לייט, קריסטן, בעטן זיך ביי מיר, איך זאָל זיי ברענגען פרישע סחורה: „מיר האָבן געהאָרכט, זאָגן זיי, טעוועל, אַז דו ביסט אַן אָרנטלעכער מאַן", — מיינט איר, פון יידן וועט איר האָרכן אַזאַ קאָמפּלימענט? ווי לאַנג קרענקען מיינע שונאים! — קיין גוט וואָרט הערט מען נישט פון אונזערע יידעלעך. זיי וויסן נאָר אַריינקוקן יענעם אין טעפּל אַריין. מע האָט דערזען ביי טביהן אַ בהמהלע אַן איבעריקס, אַ בריטשקע אַ נייע, — האָט מען אָנגעהויבן ברעכן זיך די קעפּ: פון וואַנען און פון וואָס? צי האַנדלט נישט דער דאָזיקער טביה מיט פאַלשע סיגנאַציעס? אָדער צי קאָכט ער נישט קיין ספּירט שטילערהייט בשתיקה?... כאַ־כאַ־כאַ! ברעכט אייך, ברידערלעך, טראַכט איך מיר, די קעפּ געזונטערהייט!...

איך ווייס נישט, צי איר וועט מיר גלויבן — איר זיינט כמעט דער ערשטער, וואָס איך האָב אייך דערציילט די גאַנצע געשיכטע, ווי אַזוי און וואָס און ווען... נאָר, מיר דאַכט, איך האָב מיך אַ ביסל פאַררעדט, האָט קיין פאַריבל נישט, מע באַדאַרף אין זינען האָבן, ווי זאָגט איר, עסק, אָדער ווי אין פסוק שטייט: כל עורב למינהו — איטלעכער צו זיינעם, איר צו אייערע ביכלעך, איך צו מיינע טעפּ־לעך און צו מיינע קריגלעך... איין זאַך וועל איך אייך בעטן, פּאַני, איר זאָלט מיך כאָטש נישט אַריינשרייבן אין אַ ביכל, און אַז איר וועט מיך אַריינשרייבן, זאָלט איר כאָטש נישט אַרויסשטעלן דעם נאָמען מיינעם... זייט מיר געזונט און האָט אייך אַ גוטן תמיד.

געשריבן אין יאָר 1895.

אבוידעם.

— רבות מחשבות בלב איש — אַזוי, דאַכט זיך, שטייט בּיי אונז געשריבן אין דער הייליקער תּורה? פּאַרטייטשן דעם פּסוק בּאַדאַרף איך אייך נישט, רב שלום־עליכם; נאָר בּלשון אַשכּנז גערעדט, דאָס הייסט אויף פּראָסט יידיש איז דאָ אַ ווערטל: „דאָס בּעסטע פערד בּאַדאַרף האָבּן אַבּייטש, דער קלוגסטער מענטש — אַן עצה". אַקעגן וואָס זאָג איך עס הייסט דאָס? אַקעגן זיך אַליין טאַקע, וואָרים, אַז איך האָבּ שׂכל און קום אַריין צו אַגוטן פריינט און דערצייל אים דאָס און דאָס, אַזוי און אַזוי, וואָלט איך געוויס נישט געהאַט אַזאַ מיאוסן פּסק; נאָר וואָס דען, אַז גאָט וויל שטראָפן אַמענטשן, נעמט דאָס אָפּ בּיי אים דעם שׂכל. איך טראַכט מיר צו זיך אַליין וויפיל מאָל: „בּאַטראַכט נאָר, טביה, דו פערד איינער, בּיסט דאָך עפּעס, זאָגט מען, יאָ נישט קיין נאַר, ווי קומסטו זיך לאָזן פירן אין בּאָד אַריין און נאָך אַזוי נאַריש? וואָס וואָלט דיר אָפּגעגאַנגען אַצינדערט אָלמשל, בּיי דיין שטיקעלע פּרנסה, קיין עין־הרע, מיט דיין בּיסל מילכיקס, וואָס האָט אַזאַ שם אויף דער וועלט, כ'לעבּן, אומעטום, אין בּויבּעריק, אין יעהופּעץ, און ווו נישט? — ווי פיין און ווי זיס וואָלט דאָס געוועזן איצטערט אָ, ווען די קלינגערס אַשטייגער ליגן זיך שטילערהייט אין קאַסטן ווייט בּאַגראָבּן, קיין בּן־אדם ווייסט דערפון, וואָרים וועמען גייט דאָס אָן, איך בּעט אייך, צי טביה האָט געלט צי ניין? איך מיין טאַקע בּאמת. אַסך האָט זיך די וועלט אינטערעסירט מיט אים, אַז ער איז געלעגן, נישט היינט

געדאַכט, נישט פֿאַר קיין ייִדן געדאַכט, ניין איילן אין דער ערד, געשטאָרבן דריי מאָל אַ טאָג פֿון הונגער מיט ווייב און קינדער? ערשט נאָכדעם, אַז גאָט האָט זיך אַרומגעקוקט אויף טביהן, אים באַגליקט מיט אַ מאָל און ער האָט זיך קוים קוים דערשלאָגן צו אַ שטיקל תּכלית, אָנגעהויבן אָפּלייגן אַ קערבל, איז מיט אים געוואָרן פֿול די וועלט און טביה איז שוין געוואָרן רב טביה, גאָר אַ קאַטאָוועס אַ ביסל, עס האָבן זיך שוין אַרויסבאַוויזן גוטע פֿריינט אַ סך, ווי אין פּסוק שטייט געשריבן: אַז גאָט גיט מיטן לעפֿל גיבן לייטן מיטן שעפֿל. איטלעכער באַזונדער קומט צו גיין מיט זיינס: דער זאָגט אַ שניט־קראָם, דער — אַ באַקאַליי, דער זאָגט אַ שטוב, אַ נחלה, אַן איי־ביק געוועער, דער קומט צוגיין — ווייץ, דער — וואַלד, דער — טאָרגעס...

„ברידערלעך! זאָג איך, טשעפּעט זיך אָפּ, איר האָט, זאָג איך, אַ ווילדן טעות, איר מיינט, אַ פּנים, איך בין בראָצקי? לאָמיר דאָס אַלע, זאָג איך, פֿאַרמאָגן, וואָס איך האָב ווינציקער פֿון ש״ן קאַרבן און אפֿילו פֿון רי״ש און אפֿילו פֿון ק״ן; יענעמס גוטס, זאָג איך, איז גרינג צו שאַצן: יעדן דאַכט זיך, אַז יענעמס לייכט זיך, קומסט צו נאָנט, איז דאָס אַ מעשן קנעפּל.

בקצור נישט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, טאַקע אונזערע ייִדעלעך מיין איך, מע האָט מיר אַ גוט אויג געגעבן! אַ קרוב האָט מיר גאָט צוגעשיקט, עפּעס אַ שמעלקי ווייס איך. מיין פֿערדס בייטש שטעקעלע, ווי מע זאָגט, מנחם מענדל הייסט ער. אַ פֿליער, אַ ברעכער, אַ לויפֿער, אַ דרייער, אַ נעכטיקער טאָג, אויף קיין גוט אָרט זאָל ער נישט שטיין; ער האָט מיך דערטאַפּט און פֿאַרדרייט מיר מיין קאָפּ מיט חלומות, נישט געשטויגן נישט געפֿלויגן. וועט איר דאָך פֿרעגן: מה־נשתּנה, ווי קום איך טביה צו מנחם מענדלען? וועל איך אייך דערויף ענט־פֿערן אַ תּירוץ: עבֿדים היינו — ס׳איז אַזוי באַשערט.

הערט אַ מעשה:

איך קום צופֿאָרן קיין יעהופּעץ, תּחלת ווינטער, מיט מיין ביסל מילכיקס — אַ פֿונט עטלעכע און צוואַנציק פּוטער פֿרישע פֿון פּוטערלאַנד. מיט אַ פּאָר שיינע וואָרעטשקעס קעז, גאָלד און זילבער, לאָמיר זיך ביידע ווינטשן אַזאַ יאָר! דאָס פֿאַרשטייט איר דאָך שוין אַליין, אַז איך האָב מיין סחורה פֿאַרצוקערט, נישט געלאָזט זיך

אַלעק, איר זאָלט זאָגן אויף אַ רפואה, קיין צייט געהאַט אפילו צו זיין בײַ אַלע מיינע זומערדיקע קונים, די בױבעריקער דאַטשניקעס, וואָס קוקן אַרויס אויף מיר ווי אויף משיחן, וואָרים אַזוי לאַנג שמייסט מען זיי, אייערע יעהופּעצער סוחרים מיין איך, ווי זיי קאָנען גאָר געבן — אַזאַ שטיקל סחורה, ווי טביה גיט, אייך באַדאַרף איך נישט דערציילן, גוטע סחורה לויבט זיך אַליין...

בקצור, אויסגעפּאַרקויפט אינגאַנצן עד לפּ״ק און אונטערגע־וואָרפן מיין פערדל אַ ביסל היי, גיי איך מיר אַרויס אַזוי אין שטאָט. אדם יסודו מעפר, מען איז דאָך נישט מער ווי אַ מענטש. גלוסט זיך אָנקוקן אַ וועלט, כאַפּן לופט, זען די אַנטיקלעך, וואָס יעהופּעץ שטעלט אַרויס אין די פענסטער, ווי איינער רעדט: מיט די אויגן נאַ, זע, קוק, וויפיל דו ווילסט, נאָר מיט די הענט — אַ זאַס!...

שטייענדיק אַזוי בײַ אַ גרויסן פענסטער מיט האַלבע פּריאַלן און קערבלעך זילבערנע אַסך מיט באַנקאָווע בילעטן און מיט גלאָט אַסיגנאַציעס אָן אַ שיער, טראַכט איך מיר בשעת־מעשה: רבונו של עולם! ווען איך פאַרמאָג כאָטש אַ צענט־חלק, וואָס אָט דאָס באַ־טרעפט, וואָס וואָלט איך דעמאָלט געהאַט צו גאָט און ווער וואָלט געווען צו מיר גלייך? ראשית־חכמה, וואָלט איך אַ שידוך געטאָן מיט מיין עלטערע טאָכטער, געגעבן איר ת״ק קאַרביצן נדן, אַחוץ כלה־מתנות, אַחוץ הלבשה מיט חתונה־הוצאות; דאָס פערד און וועגעלע מיט מיינע בהמהלעך וואָלט איך פאַרקויפט, באַלד אַרויסגעפאָרן אין שטאָט אַריין, געקויפט אַן אָרט אין מזרח־וואַנט, מיין ווייב, זאָל לעבן, אַ ביסל פערל און צדקה צעטיילט ווי דער שענסטער בעל־הבית; יענקל שייגעץ וואָלט בײַ מיר באַלד געוואָרן אויס גבאי אין חברה קדישא, געענוג שוין טרינקען בראָנפן און עסן פופקעס מיט לעבערלעך אויף קהלס חשבון...

— שלום עליכם, רב טביה! — הער איך עמעצער זאָגט מיר פון הינטן, — וואָס מאַכט אַ ייִד! איך דריי מיך אויס און טו אַ קוק, איך וואָלט געמעגט שווערן אַ באַקאַנטער! „עליכם־שלום, זאָג איך, פון וואַנען איז אַ ייִדז״ — פון וואַנען? פון מאַזעפּעווקע, מאַכט ער צו מיר, טאָקע אייערס אַ פריינטל, דאָס הייסט איך קער מיך אָן, זאָגט ער, מיט אייך אַ שני בשלישי, אייער ווייב גאָלדע, זאָגט ער, איז מיר

אַן אייגן גליד=געשוועסטערקינד. „שאַט=זשע. נאָר, זאָג איך, זיינט איר אפשר נישט ברוך=הערש לאה=דוואָסיס אַן איידעם?״—כמעט ווי געטראָפן, מאַכט ער צו מיר: איך בין ברוך=הערש לאה=דוואָסיס אַן איידעם און מיין ווייב הייסט שיינע=שיינדל ברוך=הערש לאה=דוואָסיס, היינט ווייסט איר שוין? „שאַט=זשע נאָר, זאָג איך, אייער שוויגערס באָבע, שרה יענטע, מיט מיין ווייבס מומע, פרומע זלאַטע, זיינען, דאַכט זיך, געווען אויב נישט קיין אייגענע געשוועסטער=קינדער, און אויב איך האָב קיין טעות נישט, זיינט איר דער מיטלסטער איידעם ביי ברוך=הערש לאה=דוואָסיס, נאָר וואָס דען, איך האָב פאַרגעסן ווי מען רופט אייך, אייער נאָמען, זאָג איך, איז ביי מיר אַרויס געפלויגן פונם קאָפּ, מַה שְּׁמְכֶם? ווי אַזוי איז אייער אמתער נאָמען?״ מיך, זאָגט ער, רופט מען מנחם מענדל ברוך=הערש לאה=דוואָסיס, אַזוי רופט מען מיך אין דערהיים אין מאַזעפּעווקע.—אויב אַזוי, מיין ליבער מנחם=מענדל, מאַך איך צו אים, קומט דאָך דיר טאַקע שלום=עליכם גאָר אויף אַן אַנדער אופן! זאָג=זשע מיר, מיין טייערער מנחם=מענדל, וואָס טוסטו דאָ, וואָס מאַכט די שוויגער דיינע און דער שווער זאָל לעבן? ווי גייט דאָס דיר, זאָג איך, אין געזונט, און וואָס מאַכן עפּעס דיינע געשעפטן?״—עט, מאַכט ער, אין געזונט גאָט צו דאַנקען, מע לעבט; נאָר די געשעפטן, זאָגט ער, זיינען עפּעס היינט נישט אַזוי פויגלדיק...—„גאָט וועט העלפן, מאַך איך, און כאַפּ אַ קוק אויף זיינע מלבושים נעבעך: אויסגעטריפּעט אין אַ סך ערטער און די שטיוול מחילה צעטרענט סכנות=נפשות... נישקשה, גאָט, זאָג איך, וועט העלפן. עס וועט זיך מסתמא פאַרבעסערן, ווי אין פּסוק שטייט: הַכֹּל הֶבֶל—געלט, זאָג איך, איז קיילעכיק: היינט אַזוי, מאָרגן אַזוי, אַבי מען לעבט; דער עיקר, זאָג איך, איז בטחון, אַ ייִד באַדאַרף האָפן; אַ מען ווערט, זאָג איך, פאַרשוואַרצט? דערויף זיינען מיר דאָך עפּעס ייִדן אויף דער וועלט! ווי זאָגט מען: ביסט אַ זעלנער שמעק פולווער; די גאַנצע וועלט, זאָג איך, איז אַ חלום... דו זאָג מיר בעסער, מנחם=מענדל סערצע, ווי קומסטו אַהער פלוצים אין מיטן דערינען אין יעהופּעץ גאָר?״—וואָס הייסט, מאַכט ער, ווי איך קום אַהער? איך בין שוין הי, זאָגט ער, פאַוואָלינקע אַזוי גרויס ווי אַ יאָר אָנדערטהאַלבן.—„אַזוי גאָר? ביסטו הייסט עס אַ היגער,

זאָג איך, טאַקע אַ יעהופּעצער תּושבֿ?״ — ש ש ש! מאַכט ער צו מיר און קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטן, שרייט נישט אַזוי הויך, רבֿ טבֿיה; אַ היגער, זאָגט ער, בין איך טאַקע, נאָר צווישן אונז, זאָגט ער, באַדאַרף עס בלייבן... איך שטיי און קוק אים אָן טאַקע נאָר ווי אַ משוגענעם. „ביסט אַ בורח, זאָג איך, באַהאַלטסט זיך אין יעהופּעץ אין מיטן מאַרק?״ — פרעגט נישט, זאָגט ער, רבֿ טבֿיה, ס׳איז רעכט; איר זייגט, אַ פּנים, גאָר נישט באַקאַנט מיט די יעהופּעצער דינים און מנהגים... קומט, זאָגט ער, וועל איך אייך דערציילן, וועט איר פאַרשטיין, וואָס הייסט, מען איז יאָ אַ היגער און נישט קיין היגער... און ער האָט מיר אָנגעהויבן לייענען אַ צעטל, אַ גאַנצע מגילה! ווי אַזוי מען ווערט דאָ אַ ביסל אויסגעריסן... „אָט פאָלג מיך, מנחם־מענדל, פאָר זיך דורך צו מיר אין דאָרף אויף אַ טאָג, וועסט זיך אַ ביסל אויסרוען די ביינער כאָטש; וועסט זיין, זאָג איך, אַ גאַסט און אַן אָנגעלייגטער דערצו, מיין אַלטע וועט זיך מיט דיר מחיה זיין״.

בקיצור, איך האָב ביי אים געפּועלט.

מיר פאָרן אייניינעם. געקומען אַהיים — אַ גדולה! אַ גאַסט! אַן אייגן גליד־גליד־געשוועסטער־קינד, אַ קליינינקייט, ווי זאָגט איר: אייגנס איז נישט פרעמדס. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ חתונה: וואָס הערט זיך אין מאַזעפּעווקע? וואָס מאַכט דער פעטער ברוך־הערש? וואָס טוט די מומע לאה־דוואָסיס? דער פעטער יוסל מנשה? די מומע דאָבריש? און די קינדער זייערע וואָס מאַכן? ווער איז געשטאָרבן? ווער האָט חתונה געהאַט? ווער האָט זיך גע׳גט? ווער איז געלעגן געוואָרן און ווער איז אויף דער צייט? „וואָס טויג דיר, מיין ווייב, פרעמדע חתונות, זאָג איך, מיט פרעמדע בריתן? דו זע בעסער, זאָג איך, סע זאָל זיין וואָס צו נעמען אין מויל אַריין; פאַרן עסן, זאָג איך, גייט קיין טאַנץ נישט, אויב, זאָג איך, אַ באָרשט, איז מה טובֿ, אַלא נישט מאַכט נישט אויס, זאָג איך, קנישעס, אָדער קרעפּלעך, כאַנגשקעס, צרות־קניידלעך, צי אפשר גאָר, זאָג איך, בלינצעס, ווערט־ליקעס, ווערטוטן; עס מעג זיין, זאָג איך, מער מיט אַ געריכט, אַבי גיך״.

בקיצור, מע האָט זיך געוואַשן און גאַנץ פיין פאַרביסן, ווי זאָגט איר: ויאכלו — מאַכט רש״י: ווי גאָט האָט געבאָטן.

„פאַרבייס, מנחם־מענדל, מאַך איך צו אים, ס׳איז במילא, ווי

זאָגט דוד המלך, הבל הבלים, אַ נאַרישע וועלט און אַ פאַלשע, און געזונט, — אַזוי פלעגט זאָגן מיין באָבע נחמה זכר לברכה, — געווען אַ קלוגע ייִדענע אַ חכמה נפלאה — געזונט און פאַרגעניגן זאָל מען זוכן אין שיסל"...

מיין גאַסט נעבעך, די הענט האָבן אים אַזש געציטערט, האָט זיך גאָר נישט געקאָנט אָפּלויבן פון מיין ווייבס מלאכה, געשוווירן ביי אַלדאָס גוטס, אַז ער געדענקט שוין גאָר נישט די צייט, ווען ער זאָל עסן אַזאַ מילכיקס, אַזעלכע געראָטענע קנישעס מיט אַזוינע באַטעמטע ווערטוטן. „נאַרישקייטן, זאָג איך, דו זאָלסט פאַרזוכן, מנחם־מענדל, איר טייגעכץ, זאָג איך, אָדער אַ מאַהינע, וואָס זי מאַכט, וואָלסט דו דעמאָלט ערשט געוווסט וואָס הייסט טעם גן־עדן אויף דער וועלט!"

בקצור, אָפּגעגעסן און אָפּגעבענטשט, האָט מען זיך אַ ביסל צערעדט איטלעכער פון זיינעם, ווי געוויינטלעך; איך — פון מיינע געשעפטן, ער — פון זיינע; איך — פון דעם פון יענעם, לאָקש, בוידעם, ציבעלע, ער — פון זיינע געשעפטן, דערציילט מעשיות פון אַדעס און פון יעהופּעץ, ווי אַזוי ער איז שוין געווען אַ מאָל צען, ווי זאָגט מען, „נאַ קאָני און פיד קאָנעם". היינט אַ נגיד, מאָרגן אַ קבצן און ווייטער אַ מאָל אַ נגיד און ווידער אַ מאָל אַן אביון; געהאַנדלט מסחרים עפּעס אַלץ אַזעלכע, וואָס איך האָב אין מיין לעבן נישט געהערט, משונה אומגעלומפּערטע: „האָס" און „בעס" און אַקציעס־שמאַקציעס, „פּאָטיווילעוו", „מאַלצעוו־שמאַלצעוו", דער גוטער יאָר ווייסט זיי דאָרטן, און חשבונות משוגענערווייז, צען טויזנט, צוואַנציק טויזנט, געלט ווי האָלץ! „איך זאָג דיר דעם אמת, מנחם־מענדל, זאָג איך צו אים, מילא דאָס, וואָס דו דערציילסט פון דיינע משא־ומתנס, איז דאָס אַודאי אַ בריהשאַפט, מע באַדאַרף עס קענען; נאָר איין זאַך פאַרשטיי איך נישט: ווערליק איך קען, זאָג איך, דיין בחורטע, איז מיר, זאָג איך, אַ גרויס חדוש, וואָס זי לאָזט דיך אַזוי פליען און קומט נישט צו דיר, זאָג איך, רייטנדיק אייף אַ בעזעם". — ע! מאַכט ער צו מיר מיט אַ זיפץ, דאָס זאָלט איר מיר, רב טביה, גאָר נישט דערמאַנען, איך האָב פון איר אַזוי אויך, זאָגט ער, קאַלט און וואַרעם; איר זאָלט האָרכן, זאָגט ער, וואָס זי שרייבט מיר, וואָלט איר אַליין

געזאָגט, אַז איך בין אַ צדיק; נאָר דאָס, זאָגט ער, איז פֿון די קליינע זאַכן, דערויף איז זי אַ ווייב, ס'איז פֿאַראַן, מאַכט ער, אַ סך אַן ערגערע זאַך: איך האָב, פֿאַרשטייט איר מיך, מיין אייגנס אַ שוויגער! איך באַדאַרף אייך נישט דערציילן, זאָגט ער, איר קענט זי... „עס קומט אויס ביי דיר, זאָג איך, ווי עס שטייט: עקודים, נקודים וברודים, דאָס הייסט אַ מכה אויף אַ מכה און אויף דער מכה אַ בלאָטער?" — יאָ, מאַכט ער, רב טביה, איר זאָגט דאָס גאַנץ גלייך; די מכה איז טאַקע אַ מכה, נאָר דער בלאָטער, זאָגט ער, אוי, דער בלאָטער איז ערגער פֿון דער מכה!...

בקצור, מיר האָבן אַזוי פּאַוואָלינקע געפּלאַפּלט ביז העט שפּעט אין דער נאַכט אַריין; דער קאָפּ האָט זיך מיר אַזש געדרייט פֿון זיינע מעשיות מיט די ווילדע געשעפֿטן מיט די טויזנטער, וואָס פֿליען אַרויף און אַראָפּ, און מיטן פֿאַרמעגן, וואָס בראָצקי פֿאַרמאָגט... עס האָבן זיך מיר נאָכדעם אַ גאַנצע נאַכט געפּלאָנטעט: יעהופּעץ... האַלבע פֿריאַלן... בראָצקי... מנחם-מענדל מיט דער שוויגער...

ערשט אויף מאָרגן אין דער פֿרי האָט ער אויסגעקוועטשט זיך: וואָס איז? באשר אַזוי ווי עס גייט, זאָגט ער, ביי אונז אין יעהופּעץ אַ שטיקל צייט, וואָס געלט איז בחשיבות גדול, און סחורה ליגט אין דער ערד, בכן, זאָגט ער צו מיר, אַצינדערט, האָט איר ביד, רב טביה, כאַפּן היפּשע עטלעכע גראָשנס, און מיך, זאָגט ער, וועט איר ממש דערהאַלטן ביים לעבן, פּשוט מחיה-מתים זיין, פֿון טויט לעבע-דיק. „רעדסט ווי אַ יינגל, מאַך איך צו אים, מיינסט אַ פּנים ביי מיר איז יעהופּעצער געלטן, האַלבע פֿריאַלן? נאַרעלע, זאָג איך, וואָס מיר פֿעלט צו בראָצקין, מעגן מיר זיך ווינטשן מיר זאָלן דאָס ביידע פֿאַרדינען ביז פּסח". — יאָ, מאַכט ער, דאָס ווייס איך אַליין; נאָר איר מיינט, זאָגט ער, מע באַדאַרף דערצו האָבן גרויסע געלטן? איין הונדערטער, זאָגט ער, ווען איר גיט מיר אַצינד, מאַך איך אייך פֿון אים אין דריי פֿיר טאָג צוויי הונדערטער, דריי הונדערט, זעקס הונדערט, זיבן הונדערט און פֿאַר וואָס נישט טאַקע אַלע טויזנט? „עס קאָן זייער שיין געמאָלט זיין, זאָג איך, עס זאָל זיין ווי אין פּסוק שטייט: קרוב לשכר ורחוק מקעשענע; נאָר ווען, זאָג איך, איז דאָס גערעדט געוואָרן? אַז ס'איז דאָ וואָס איינצושטעלן, אָבער אַז

ס'איז נישטאָ דער הונדערטער, קומט דאָך אויס, זאָג איך, „אַז מע לייגט אַריין קרענק נעמט מען אַרויס קדחת". — עט, נו, מאַכט ער צו מיר, אַ הונדערטער וועט זיך נאָך ביי אייך, רב טביה, געפינען; ביי אייער פרנסה, זאָגט ער, מיט אייער נאָמען קיין עין-הרע... „וואָס קומט, זאָג איך, אַרויס פונם נאָמען? אַ נאָמען איז בודאי זייער אַ גוטע זאַך; נאָר וואָס דען, איך בלייב ביים נאָמען און געלט האָט טאַקע אַלץ בראָצקי... אויב דו ווילסט, זאָג איך, וויסן אַקוראַט, פאַרמאָג איך מיין אייגנס אַרום און אַרום קוים קוים אַ הונדערטער, האָב איך אויף אים אַכצען לעכער: ערשטנס חתונה מאַכן אַ טאָכטער"... — הערסט דו, מאַכט ער, אָט דאָס מיינט דאָך טאַקע דער פסוק, וואָרים ווען, זאָגט ער, קאָנט איר, רב טביה האָבן אַזאַ געלעגנהייט אַריינ-לייגן איין הונדערטער און אַרויסנעמען אם ירצה השם אַזוי פיל, אַז עס זאָל אייך, זאָגט ער, כאַפּן, אי אויף חתונה מאַכן קינדער אי אויף עפּעס נאָך?

און ס'איז אַוועקגעגאַנגען אַ נייער מזמור אויף דריי זייגער שעה, מיר געבן צו פאַרשטיין, ווי אַזוי ער מאַכט פון אַ קערבל דריי און פון דריי צען. מע נעמט, זאָגט ער, ראשית-חכמה און מע טראָגט אַריין אַ הונדערטער און מע הייסט זיך, זאָגט ער, קויפן אַ צען שטיקלעך, איך האָב שוין פאַרגעסן, ווי אַזוי מע רופט דאָס, און מע וואַרט צו עטלעכע טעג ביז עס הויבט זיך אויף. שלאָגט מען אַ דיפּעש ערגעץ אַהין, מע זאָל דאָס פאַרקויפן און פאַרן געלט קויפן צוויי מאָל אַזוי פיל; נאָכדעם הויבט זיך עס ווידער אַ מאָל, קלאַפּט מען ווידער אַ דיפּעש, אַזוי לאַנג אַזוי ברייט, ביז עס ווערט, זאָגט ער, פונם הונדערט — צוויי, פון די צוויי — פיר, פון די פיר — אַכט, פון די אַכט — זעכצען, טאַקע ממש נסים ונפלאות! פאַראַן, זאָגט ער, אין יעהופּעץ אַזעלכע, וואָס זייבען ערשט אָט דאָ נישט לאַנג אַרום-געגאַנגען אָן שטיוול, געווען מעקלער, באַהעלפערס, משרתים, היינט האָבן זיי אייגענע הייזער, מויערן, פאָרן קיין אויסלאַנד... און אַליין פליען זיי אַרום איבער יעהופּעץ אויף גומעלאַסטיקענע רעדלעך — פו-פו -- דערקענען שוין נישט קיין מענטשן!...

בקצור, וואָס זאָל איך אייך דאָ לאַנג מאריך זיין? עס האָט מיך אָנגענומען אַ חשק נישט אויף קאַטאָוועס. אַ קשיא אויף אַ מעשה,

טראַכט איך מיר, אפשר איז ער דער גוטער שליח, מיינער? אָט האָרך איך דאָך פאָרט מענטשן ווערן גליקלעך אין יעהופעץ מיט פינף פינגער, וואָס בין איך ערגער פון זיי? קיין ליגנער איז ער דאַכט זיך נישט, ער זאָל אויסטראַכטן פונם קאָפּ אַזעלכע פּזמונות. טאָמער טאַקע, קלער איך מיר, טוט זיך עס טאַקע אַ דריי, ווי זאָגט איר, אויף דער רעכטער זייט און טביה ווערט כאָטש אויף דער עלטער אַ שטיקל מענטש? ביז וואַנעט איז טאַקע דער שיער צו האָרעווען, אויסגעריסן ווערן, כ׳לעבן? טאָג ווי נאַכט ווידער אַ מאָל דאָס פערד און וועגעלע און אָבער אַ מאָל קעז און פּוטער. צייט, זאָג איך טביה, זאָלסט שוין אָפּרוען זיך, ווערן אַ בעל־הבית צווישן בעלי־בתים, קומען אין אַ בית־המדרש, אַריינקוקן אין אַ יידיש ספר. אַי וואָס? טאָמער חלילה לא יעלה ולא יבא עס מאַכט מיר לעמל, דאָס הייסט מיט דער פּוטער אַראָפּ? למאי זאָל איך בעסער נישט קלערן דאָס אייגענע צוריק? — „האַ? ווי אַזוי זאָגסטו? רוף איך מיך אָן צו מיין אַלטער, ווי געפעלט דיר אַ שטייגער, גאָלדע, דער פלאַן זיינער?“ — וואָס זאָל איך, מאַכט זי, דערויף זאָגן? איך ווייס, זאָגט זי, מנחם מענדל איז חלילה נישט קיין אַבי ווער, וואָס זאָל ביי דיר וועלן אויסנאַרן; ער איז, חס ושלום, נישט פון קיין שניידערס און פון קיין שוסטערס! ער האָט, זאָגט זי, זייער אַ לייטישן טאַטן, און אַ זיידן, זאָגט זי, האָט ער געהאַט גאָר אַ צאַצקע, געזעסן יומם ולילה און בלינדערהייט געלערנט תורה, און די באָבע צייטל זאָל זיין ווייט אָפּגעשיידט איז עפּעס אויך געווען, זאָגט זי, נישט קיין פּראָסטע יידענע... „ס׳איז אַ משל צו חנוכּה־לעכטלעך, זאָג איך, מע רעדט עסק, קומט זי צוגיין מיט איר באָבע צייטל, וואָס האָט געבאַקן האָניק־לעקעך און מיט איר זיידן. אַ יידענע בלייבט אַ יידענע; נישט אומזיסט, זאָג איך, איז שלמה המלך אויסגעפאָרן די גאַנצע וועלט און נישט געפונען איין יידענע מיט אַ קלעפּקע אין קאָפּ“...

בקיצור, עס איז געבליבן, אַז מיר שליסן שותפות; איך לייג אַריין געלט און מנחם מענדל שכל, און וואָס גאָט וועט געבן איז דאָס אויף דערהאַלב. — גלויבט מיר, זאָגט ער, איך וועל מיט אייך, רב טביה, אם ירצה השם אויסהאַנדלען פיין, וואָס פיין הייסט און וועל אייך מיט גאָטס הילף געבן געלט און געלט! „אמן,

גם אתּם, זאָג איך, פון דיין מויל אין גאָטס אויערן. נאָר וואָס דען, זאָג איך, איין זאַך פאַרשטיי איך דאָ נישט: ווי אַזוי קומט די קאַץ איבערן וואַסער? איך בין דאָ, דו ביסט דאָרט; געלט, זאָג איך, איז אַן איידעלע מאַטעריע, פאַרשטייסטו מיך; האָב קיין פאַריבל נישט, זאָג איך, איך מיין דאָ חלילה קיין אויבערקעפּלעך; גלאַט, בעסער פריער באַוואָרנט איידער נאָכדעם באַוויינט...״ אָך! מאַכט ער צו מיר, אפשר מיינט איר צעשרייבן זיך אויף פּאַפּיר? מיטן גרעסטן כבוד!— „שאַ, זאָג איך, אַז מען וויל שמועסן צוריק איז אויך די אייגענע מעשה: ממה נפשך, ווערסטו מיך וועלן קוילען, וואָס וועט מיר העלפן דאָס פּאַפּיר? נישט דאָס וועקסל צאָלט, דער מענטש צאָלט, און אַז איך הענג שוין אויף איין פוס, זאָג איך, לאָם איך הענגען אויף ביידע״.— איר מעגט מיר גלויבן, זאָגט ער, רב טביה, איך שווער אייך ביי מיין הייליקע נאמנות, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן, ווי איך מיין דאָ נישט קיין חכמות, חלילה אויסנאַרן ביי אייך, נאָר פיין און אָרנטלעך אם ירצה השם זיך טיילן אויף דרעהאַלב, גלייך אויף גלייך, חלק כחלק, חצי שלי וחצי שלך, מיר הונדערט, אייך הונדערט, מיר צוויי הונדערט אייך צוויי הונדערט, מיר דריי הונדערט אייך דריי הונדערט, מיר פיר הונדערט, אייך פיר הונדערט, מיר טויזנט, אייך טויזנט...

בקצור, איך האָב אַרויסגענומען די עטלעכע קערבלעך, דריי מאָל איבערגעציילט. די הענט האָבן מיר בשעת־מעשה גוט געטרייסלט זיך, צוגערופן די אַ/טע מיינע פאַר אַן עדות, אים נאָך אַ מאָל קלאָר געמאַכט, וואָס פאַר אַ בלוטיק געלט דאָס איז, און אַוועקגעגעבן מנחם מענדלען, איינגענייט אים אין בוזעם אַריין מע זאָל דאָס ביי אים חלילה אונטערוועגנס נישט אַוועק־לקחענען, און אָפּגערעדט מיט אים, אַז אם ירצה השם לא־יאוחר פון נאָך שבתדיקער וואָך באַדאַרף ער מיר למען־השם אַריינשרייבן אַ בריוול פון אַלצדינק באריכות, זיך אָפּגעזעגנט מיט אים פיין, שיין, צעקושט זיך גאָר פריינטלעך, ווי געוויינטלעך מיט אַן אייגענעם.

געבליבן אַליין נאָך זיין אַוועקפאָרן, האָבן זיך מיר אָנגעהויבן פאָרשטעלן אַלערליי מחשבות און חלומות אויף דער וואָר, און אַזעלכע זיסע חלומות, אַז עס האָט זיך מיר געוואָלט, אַז זיי זאָלן זיך

ציען אײביק, קײן מאָל נישט אויסלאָזן זיך. עס האָט זיך מיר פֿאַר־געשטעלט אין מיטן שטאָט אַ שטוב אַ גרויסע מיט בלעך געדעקט, מיט שטאַלן, מיט קאַמערן, קעמערלעך און שפּעזשאַרנעס מיט אַלדאָס גוטס, און אַ בעל־הביתטע מיט שליסל דרייט זיך אַרום — דאָס איז מײן װײב גאָלדע — גאָר נישט צו דערקענען זי כלעבן, זי האָט באַ־קומען גאָר אַן אַנדער פּנים, אַ פּנים פֿון אַ נגידית, מיט אַ גוידער און מיט אַ האַלז פּערל; זי בלאָזט פֿון זיך; די קינדער מײנע דרײען זיך אַרום אַלע מיט שבתדיקע קלײדער, טוען נישט קײן האַנט אין קאַלט װאַסער; דער הויף איז פֿאַרפֿלײצט מיט עופֿות, גענז און קאַטשקעס; אינעװײניק אין שטוב לײכט זיך, אין אויװן פֿלאַקערט אַ פֿײער עס קאָכט זיך װעטשערע, און דער סאַמאָװאַר זידט װי אַ גזלן! בײם טיש אויבן־אָן זיצט דער בעל־הבית אַלײן, טביה הײסט דאָס, אין אַ כאַלאַט מיט אַ יאַרמולקע, אַרום אים זיצן די פּאָרנעמסטע בעלי־בתּים פֿון שטאָט און חנפֿענען אים: זײט־זשע מוחל, רב טביה... האָט קײן פֿאַריבל נישט, רב טביה... „אײ, קלער איך מיר בשעת מעשה, אַ רוח אין געלטס טאַטנס טאַטע אַרײן!...“

— װעמען שעלטסטו דאָס אין טאַטן אַרײן? — פֿרעגט מיך מײן גאָלדע. — „קײנעם נישט, זאָג איך, איך האָב מיך אַ ביסל פֿאַרטראַכט, מחשבֿות, חלומות, אַ נעכטיקער טאָג... זאָג מיר, גאָלדע סערצע, מאַך איך צו איר, דו װײסט נישט מיט װאָס האַנדלט ער, דער קרובֿ דײנער, מנחם־מענדל מײן איך?“ — װאָס עס האָט זיך מיר, זאָגט זי, געחלומט יענע נאַכט און הײנטיקע נאַכט און אַ גאַנץ יאָר זאָל אויסגײן צו מײנע שונאימס קעפּ! ס'טײטש, זאָגט זי, מע זיצט אָפּ מיט אַ מענטשן אַ גאַנץ מעת־לעת און מע רעדט און מע רעדט, לסוף קומסטו צוגײן און פֿרעגסט בײ מיר מיט װאָס ער האַנדלט?! עפּעס האָט איר דאָך, זאָגט זי, געמאַכט אײנײנעם אַ געשעפֿט צו װעלכע גוטע יאָר? „יאָ, זאָג איך, געמאַכט, זאָג איך, האָבן מיר, נאָר װאָס געמאַכט — דאָס װײס איך נישט, כאָטש נעם מיר אַראָפּ דעם קאָפּ! נאָר פֿון דעסטװעגן, זאָג איך, אײנס צום אַנדערן געהער זיך נישט אָן, זאָלסט זיך גאָר נישט זאָרגן, מײן װײב, דאָס האַרץ זאָגט מיר צו גוטן, מיר װעלן, אם ירצה השם, אַזוי דאַכט זיך מיר, פֿאַרדינען געלט און אַ סך — זאָג־זשע אמן און קאָך װעטשערע!“.

בקצור, עס גייט אַוועק אַוואָך און צוויי און דריי — נישטאָ קיין בריוו פֿון מיין שותף! איך בין אויס מענטש, גיי אַרום אָן אַ קאָפּ און ווייס נישט וואָס צו טראַכטן. עס קאָן נישט זיין, קלער איך מיר, ער זאָל גלאַט אַזוי פֿאַרגעסן שרייבן אַ בריוול; ער ווייסט גאַנץ גוט, ווי אַזוי מיר קוקן דאָ אַרויס. נאָר ווייטער פֿליט מיר דורך אַ געדאַנק אין קאָפּ: וואָס וועל איך אים טאָן, למשל, אַז ער נעמט זיך דאָרט אַראָפּ פֿון אויבן די גאַנצע סמעטענע און מיר זאָגט ער, אַז מע האָט נאָך גאָר נישט פֿאַרדינט? גיי רוף אים קנאַק־ניסל! עס קאָן נישט זיין, מאַך איך צו זיך אַליין, ס'טייטש, היתכן?... איך באַגיי מיך מיט אַ מענטשן טאַקע נאָר ווי מיט אַן אייגענעם, לאָז דאָס מיר אַ קעגן קומען וואָס איך ווינטש אים, זאָל ער מיר אָפּטאָן אַזאַ שפּיצל?! און ווידער פֿליט מיר דורך גאָר אַן אַנדערע מחשבה: מילא רווח יאַק רווח, איך בין אים שוין מוחל דאָס פֿאַרדינסט, גאָט זאָל העלפֿן דאָס קרן זאָל כאָטש זיין גאַנץ! און עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע אברים. „אַלטער נאַר! זאָג איך צו זיך אַליין; זיך געגנייט אַ בייטל, דו טיפּש איינער, בהמה בצורת פֿערד! פֿאַר דעם הונדערטער בעסער געווען קויפֿן זיך פֿערדלעך אַ פּאָר, אשר לא פּערדלו אבותינו און דאָס וועגעלע איבערגעביטן אויף אַ באַטאַטשאַנקע מיט רעסאָרן"...

— טביה, למאי טראַכסטו עפּעס גאָר נישט? — מאַכט צו מיר מיינע. — „וואָס הייסט, זאָג איך, איך טראַכט נישט, דער קאָפּ ווערט אָקאָרשט צעפּאַלן אויף שטיקלעך טראַכטנדיק, זאָגט זי צו מיר למאי איך טראַכט נישט". — נישט אַנדערש, מאַכט זי, עס האָט זיך אין וועג מיט אים עפּעס געטראָפֿן; אָדער גזלנים, זאָגט זי, זיינען אים באַפֿאַלן און באַנומען פֿון קאָפּ ביז פֿיס, אָדער ער איז חלילה פֿאַרשלעפּט געוואָרן, אָדער גאָר, אל תפֿתח פּה, געשטאָרבן. — „וואָס נאָך, זאָג איך, ווילסטו אויסטראַכטן, נשמה מיינע? נאַ דיר גאָר גזלנים, זאָג איך, פּלוצים אין מיטן דרינען!" און אַליין טראַכט איך מיר: אַ קשיא וואָס מיט אַ מענטשן קאָן זיך טרעפֿן אונטערוועגנס? „דו באַדאַרפֿסט, זאָג איך צו איר, מיין ווייב תמיד אויסלייגן צום ערגסטן!"
— ער איז, מאַכט זי, פֿון אַזאַ משפּחה; די מאַמע זיינע, זאָגט זי, זאָל זיין אַ מליץ־יושרטע, איז נישט לאַנג געשטאָרבן נאָך גאָר אַ

יוגנט, און דריי שוועסטער, זאָגט זי, האָט ער געהאַט, זאָלן זיין
ווייט אָפּגעשיידט פון מיר, איז איינע נאָך מיידלוויז געשטאָרבן;
די אַנדערע האָט דוקא, זאָגט זי, חתונה געהאַט, געכאַפּט אַ פאַר=
קילונג אין באָד און איז געשטאָרבן, און די דריטע, זאָגט זי, איז
תיכף נאָכן ערשטן קימפּעט אַראָפּ פונם זינען, זיך געמוטשעט — גע=
מוטשעט און געשטאָרבן... „געשטאָרבן זאָל לעבן, זאָג איך; גאָלדע,
מיר וועלן אַלע, זאָג איך, שטאַרבן, אַ מענטש, זאָג איך, איז געגלי=
כן צו אַ סטאָליר: אַ סטאָליר לעבט און לעבט און שטאַרבט, און אַ
מענטש לעבט און לעבט און שטאַרבט".

בקצור, עס איז ביי אונז געבליבן, אַז איך פאָר זיך דורך
קיין יעהופּעץ. סחורה אַ ביסל האָט זיך דערווײַלע אין דער צייט
צונויפגעקליבן, ט'איז געוואָרן אַ היפּש קרעמל פון קעז און פון פּוטער
און פון סמעטענע פּרימאַ סחורה; מיינער האָט זיך איינגעשפּאַנט
דאָס פערד און וועגעלע און מאַרש קיין יעהופּעץ. פאָרנדיק אַזוי
מרה=שחורהדיק, געוויינטלעך, מיט אַ ביטער האַרץ ווי איר קאָנט זיך
פאָרשטעלן, איינער אַליין אין וואַלד, גייט מיר דורך דער כח=הדמיון
און עס שטעלן זיך מיר פאָר אַלערליי מחשבות און געדאַנקען. „עס
וועט זיין שיין, טראַכט איך מיר, אַז איך קום צופאָרן און הויב אָן
נאָכפרעגן אויף מיין פאַרשוין, זאָגט מען מיר: מנחם=מענדל? טע=
טע=טע! שטאַרק אין די פעדערן, סמאַלעט אַ וועלט, אַן אייגענעם
מויער, פאָרט אין קאַרעטעס, גאָר נישט צו דערקענען! איך נעם מיך
אָן, טראַכט איך מיר, מיט האַרץ און לאָז מיך צו אים גלייך אין
שטוב אַריין — טפּררו! מאַכט מען צו מיר ביי דער טיר נאָך און מע
גיט מיר מיטן עלנבויגן אין האַרצן אַריין: שטופּט זיך נישט אַזוי,
פעטער, דאָ שטופּט מען זיך נישט. — „איך בין, זאָג איך, אַן אייגע=
נער, טאַקע מיין ווייב אַ גליד=גליד=געשוועסטער=קינד". — מזל=טוב אייך,
זאָגט מען מיר; שטאַרק אָנגעלייגט; פון דעסטוועגן, זאָגן זיי, מעגט
איר, נישט=קשה, צוּוואַרטן אַ ביסל אָט אָ דאָ ביי דער טיר, עס וועט
אייך חלילה גאָר נישט שאַטן... איך שטויס מיך אָן, אַז מע באַדאַרף
עפּעס געבן, ווי זאָגט איר: עולים ויורדים, אַז מען שמירט פאָרט
מען, און לאָז מיך גלייך אַרויף צו אים אַליין. — „גוט מאָרגן אייך,
זאָג איך צו אים, רב מנחם=מענדל!" ווער? וואָס? אין אומר ואין

דברים — ער דערקענט מיך גאָר נישט! — וואָס וועט איר עפּעס זאָגן? מאַכט ער צו מיר, איך פֿאַל שיער חלשות. — „וואָס הייסט, זאָג איך, פּאַני, איר דערקענט שוין נישט, זאָג איך, קיין קרובֿ? טביה הייס איך" — — אַ? מאַכט ער, טביה? עפּעס קענטלעך דער נאָמען... „קענטלעך? מאַך איך צו אים; אפשר איז אייך קענטלעך, זאָג איך, מיין ווייבס בלינצעס, דערמאָנט זיך נאָר אָקאָרשט, מיט אירע קנישעס, צרות־קניידלעך, וואַרעניקעס?"...

און צוריק פֿליט מיר דורך אַ געדאַנק פּונקט קאַפּויר: איך קום אַריין צו מנחם־מענדלען, טראָגט ער מיר אַ קעגן דעם ברייטן שלום־עליכם. — אַ גאַסט! אַ גאַסט! זיצט, רב טביה, וואָס מאַכט איר עפּעס, וואָס מאַכט אייער ווייב? איך קוק שוין אַרויס אויף אייך, איך וויל מיך מיט אייך צערעכענען, און ער נעמט און שיט מיר אָן אַ פֿול היטל מיט האַלבע פֿריאַלן, — דאָס, זאָגט ער, איז דאָס פֿאַרדינסט און דאָס קרן, זאָגט ער, בלייבט שטיין; וויפֿיל מיר וועלן פֿאַרדינען וועלן מיר זיך טיילן אויף דער האַלב, גלייך אויף גלייך, חלק כּחלק, חצי שלי חצי שלך, מיר הונדערט אייך הונדערט; מיר צוויי הונדערט אייך צוויי הונדערט; מיר דריי הונדערט אייך דריי הונדערט; מיר פֿיר הונדערט אייך פֿיר הונדערט...

אין געדאַנקען כאַפּ איך אַ דרימל און זע נישט, ווי מיין בחור שלאָגט זיך דערווייל אַראָפּ פֿונעם שליאַך אָן אַ זייט, פֿאַרטשעפּעט דאָס וועגעלע אָן אַ בוים און עס דערלאַנגט מיר אַ זעץ פֿון הינטן, עס פֿליען אַזש פֿונקען פֿון די אויגן.

„גם זו לטובה, — זאָג איך צו מיר אַליין, — דאַנקען גאָט, וואָס כאָטש נישט צעבראָכן קיין אַקס"...

בקיצור, געקומען קיין יעהופּעץ און קודם־כּל אָפּגעזוצט דאָס ביסל מילכיקס גיך און געשווינט ווי געוויינטלעך, לאָז איך מיך זוכן דעם נפֿש מיינעם. איך דריי מיך אַרום אַ שעה און צוויי און דריי, והילד איננו — איך זע אים נישט! איך הויב אָן אָפּשטעלן מענטשן נאָכפֿרעגן: „צי האָט איר נישט געהערט, צי האָט איר נישט געזען אײנעם אַ ייִדן, וואָס הייסט מיט זיין ליבן נאָמען מנחם־מענדל?" — אויב, זאָגן זיי, ער הייסט מנחם־מענדל, מעג מען עסן פֿון זיין פּענדל, נאָר דאָס אַליין איז קאַרג, זאָגן זיי, מנחם־מענדלס איז דאָ

אַ סך אויף דער וועלט. — איר מיינט מסתמא, זאָג איך, זיין פֿאַר־מעלי? לאָז מיך אַזוי וויסן בייז, זאָג איך, מיט אייך איבייגעם, אַז בסך־הכּל, זאָג איך, אויב אירווילט וויסן, רופֿט מען אים אין דער־היים, אין מאַזעפּעווקע הייסט דאָס, גאָר אויף זיין שוויגערס נאָמען, מנחם־מענדל לאה דוואָסיס; נאָך וואָס דאַרפֿט איר מער, זאָג איך, זיין שווער איז שוין אַ באַטאָגטער ייִד, הייסט ער אויף איר נאָמען, גדליה־הערש לאה־דוואָסיס, און אפֿילו זי אַליין, לאה־דוואָסי, מיין איך, הייסט אויך לאה־דוואָסי גדליה־הערש לאה־דוואָסיס, היינט פֿאַר־שטייט איר שוין? — פֿאַרשטייען פֿאַרשטייען מיר, זאָגן זיי, נאָר דאָס איז נאָך אַלץ נישט געבוג! וואָס איז זיין געשעפֿט, זאָגן זיי, מיט וואָס פֿאַרנעמט ער זיך, אייער מנחם־מענדל? „מיט וואָס ער פֿאַרנעמט זיך? זאָג איך, ער האַנדלט דאָ מיט האַלבע פֿריאַלן, זאָג איך, עפּעס בעס־מת, פּאָטיווילאָוו. קלאַפּט, זאָג איך, דעפּעשן ערגעץ אַהין, קיין פּעטערבורג, קיין וואַרשע...” — אַ?! מאַכן זיי צו מיר און קאַטשען זיך פֿאַר געלעכטער; מיינט איר נישט אָט יענעם מנחם־מענדל, וואָס האַנדלט מיט יקנה”ז? גייט זייט מוחל אַריבער, זאָגן זיי, אַהינצו, אויף יענער זייט; דאָרט לויפֿן אַרום האָזן אַ סך און אייערער אויך בתוכם... „מער מען לעבט, מער עסט מען, טראַכט איך מיר; נאַ דיר גאָר האָזן? יקנה”ז?! איך גיי אַריבער אַהין, אויף יענעם טרעטאַר, ייִדן קיין עין־הרע, ווי אויף אַ יריד, ס׳איז אַן ענגשאַפֿט, קוים וואָס איך שטופּ מיך דורך, מע לויפֿט, ווי די משוגעים, דער אַהין דער אַהער, איינער איבערן אַנדערן, ס׳איז אַן עולם־התוהו, מע רעדט, מע שרייט, מע מאַכט מיט די הענט: פּאָטיווילאָוו... פּעסט, פּעסט!... געכאַפּט ביים וואָרט... אַרייַנגערוקט אַן אַ דערויף... וועט זיך קראַצן... מיר קומט קאַרטאַזש... אָט צעשפּאַלט מען דיר דעם קאָפּ... שפּיי אים אָן אין פּנים... זע נאָר, געקוילעט די קאַפּאָטע... אַ שיינער שפּעקולאַנט... אָנזעצער!... משרת!... אין טאַטנס טאַטן... עס האַלט כּמעט ביי פּעטש — „ויברח יעקב, מאַך איך צו מיר אַליין, אַנטלויף, אָט כאַפּסטו אַ פּאַטש! נו, נו, קלער איך מיר, גאָט איז אַ פֿאָטער, שמואל־שמעלקע איז זיין דינער, יעהופּעץ איז אַ שטאָט און מנחם־מענדל איז אַ פֿאַרדינער! אָט אַ דאָ־אָ, טראַכט איך, כאַפּט מען גליקן, האַלבע פֿריאַלן? אָט אַדאָס־אָ

הייסט בײַ זיי מע מאַכט געשעפטן: אַז אָך און וויי איז דיר, טביה, מיט דײַנע מסחרים!

בקצור! איך שטעל מיך אָפּ לעבן אַ גרויס פענסטער מיט אַרויסגעשטעלטע הויזן אַ סך און דערזע דורך דעם אָפּשײַן פונם גלאָז מײַן שמעיה בעל־פרנסה. עס האָט זיך מיר אָפּגעריסן אין האַרצן, אַז איך האָב אים דערזען. ס'איז מיר פרחה־נשמתי געוואָרן! ווו איך האָב ערגעץ א שונא און ווו איר האָט אַ שונא זאָלן מיר אים דערלעבן זען אין אַזאַ הולך, ווי מנחם־מענדל: וואָס מיר קאַפּאָטע? ווער מיר שטיוול? און אַ פּנים, טאַטעניו, אַ שענערן לייגט מען אין דער ערד אַרײַן. – „נו, טביה, ביסט אין דער ערד, טראַכט איך מיר, מעגסט זיך שוין געזעגענען מיט די עטלעכע גראָשנס, עס איז שוין, ווי זאָגט איר: לא דובים ולא יער, נישט קיין סחורה, נישט קיין געלט, נאָר גלאַט אַזוי צרות...”

ער פון זײַן זייט איז אַ פּנים אויך שטאַרק מבולבל געוואָרן, מחמת מיר זײַנען בײדע געבליבן שטײַן ווי צוגעקאָוועט, נישט אויס־צורעדן קיין וואָרט אפילו און נאָר געקוקט און געקוקט ווי די האָנען, זיך גלײַך אין די אויגן אַרײַן, ווי אײנער רעדט: פּאַרוויסט און פאַרפינסטערט זײַנען מיר בײדע געוואָרן, מיר מעגן בײדע נע־מען טאָרבעס און גיין איבער די הײַזער!... — רב טביה, מאַכט ער צו מיר שטיל, קוים וואָס ער רעדט און די טרערן וואַרגן אים, רב טביה! אָן מזל, הערט איר, זאָל מען גאָר, זאָגט ער, נישט געבוירן ווערן אויף דער וועלט! אײדער זאָגט ער אַזאַ לעבן... הענגען! זאָגט ער, גנאָטעווען!... און מער קאָן ער קיין וואָרט נישט רעדן.— „אודאי, מאַך איך צו אים, ביסטו ווערט, מנחם־מענדל, פאַר אַזאַ מעשה מע זאָל דיך אַנידערלייגן אָט אַ דאָ, זאָג איך, אין מיטן יע־הופּעץ און דיר אַרײַנצימבלען אַזוי פיל, אַז דו זאָלסט דיך דער־זען מיט דער באָבע צייטל פון יענער וועלט. באַרעכן, זאָג איך, דו אַליין, וואָס האָסטו געטאָן? האָסט גענומען, זאָג איך, אַ גאַנצע שטוב מיט לעבעדיקע נפשות, צער־בעלי־חיים נעבעך, גאָט די נשמה שולדיק, און האָסט זיי איבערגעקוילעט דעם האַלז אָן אַ מעסער! גוואַלט, זאָג איך, מיט וואָס וועל איך קומען אַ צינדערט אַהיים צו מײַן ווײַב און קינדער? אדרבא, זאָג שוין דו אַליין, קוילער איי־

-ער, גזלן, רוצח!" — אמת, מאַכט ער צו מיר, אָנגעשפּאַרט זיך צו דער וואַנט; אמת, רבֿ טבֿיה, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן... „דער גיהנום, זאָג איך, נאַר איינער, דער גיהנום איז דאָך קאַרג פֿון דיינעט וועגן!" — אמת, זאָגט ער, רבֿ טבֿיה, אמת, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפֿן; איידער אַזאַ לעבן, זאָגט ער, איידער אַזאַ לעבן, רבֿ טבֿיה... און לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ.

איך שטיי און באַטראַכט אים, דעם שלים-מזל, ווי ער שטייט אַזוי דעם קאָפּ אַראָפּ, צוגעשפּאַרט צום וואַנט, דאָס היטל אויף אַ זייט, יעדער זיפֿץ און יעדער קרעכץ, עס רייסט אויס אַ שטיק האַרץ. „טאַ, זאָג איך, אַז מע וויל שמועסן דאָס אייגענע ווידער צוריק, פֿאַרשטייט מען גאַנץ גוט! דו ביסט אפֿשר אין דעם אויך גאָט די נשמה שולדיק, וואָרים לאָמיר באַרעכענען די זאַך אַרום און אַרום מיט אַ ממה נפֿשך: איך זאָל קלערן, זאָג איך, אַז דיין שלעכטיקייט האָט דאָס געטאָן, איז דאָך עס נאַריש, ביסט דאָך געווען, זאָג איך, אַ שותּף גלייך מיט מיר, אַ מחצה שכרניק, איך האָב אַריינגעלייגט געלט, דו האָסט געגעבן שכל, אַז אָך און וויי איז מיר; דיין מיין איז אַ דאַי געווען, ווי זאָגט ער, לחיים ולא למות. אַי עס האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בוידעם? מסתּמא איז נישט באַשערט, ווי זאָגט איר, אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. למאַי זאָג איך, נאַרעלע, אָט האָסטו מיין מסחר, איז דאַכט זיך גאָר אַ קאַראַנטע געשעפֿט, פֿון דעסטוועגן, אַז ס'איז באַשערט געווען, זאָג איך, נישט היינט געדאַכט, פֿאַר אַ יאָרן אָסיען, עס זאָל זיך ביי מיר, נישט פֿאַר דיר געדאַכט, אָנידערלייגן אַ בהמה, אַ מציאה געווען אויף טרפֿהס אַ פּופּציקער און טאַקע באַלד נאָך איר אַ טעלעצע אַ רויטע, קיין צוואַנציק קערבלעך וואָלט איך פֿאַר איר נישט גענומען, נו, האָט דען עפּעס געהאָלפֿן דערביי חכמות, אַז עס גייט נישט, זאָג איך, מאַכט קמץ-בית — מע! איך וויל דיך גאָר נישט פֿרעגן, זאָג איך, וווּ איז מיין געלט, איך פֿאַרשטיי שוין אַליין, וווּ מיין געלט שטעקט, מיין בלוטיק געלט, וויי און ווינט איז מיר! ס'איז אַריין, זאָג איך, אין אַ נעכטיקן טאָג; און ווער איז שולדיק, ווען נישט איך אַליין, וואָס האָב מיך געלאָזט איינרעדן גרינגע פֿייגעלעך, שמינדריקעס, שמאָכט-ליצקעס? געלט, ברודער, באַדאַרף מען, זאָג איך, פֿאַרהאָרע=

ווען, פֿאַרשוואַרצט און אויסגעריסן ווערן! פּעטש, זאָג איך, בּיסטו טביה, ווערט, פּעטש ווי האָלץ!! נאָר וואָס העלפֿט איצטער מיין געשריי? — שריי צעזעצטערהייט, שׂכל און חרטה, די בּיידע זאַכן קומען תּמיד צו שפּעט. נישט בּאַשערט, זאָג איך, טביה זאָל זיין אַ נגיד, ווי זאָגט איוואַן: נע בּולאָ או מעקיטע הראָשע אי׳ נע בּודע; מסתּמא, זאָג איך, הייסט גאָט אַזוי; ה׳ נתן וה׳ לקח, מאַכט רש״י — קום בּרודער, וועלן מיר נעמען, זאָג איך צו בּיסלעך בּראָנפֿן!״...

אָט אַזוי, פּאַני שלום־עליכם, האָט זיך אויסגעלאָזט פֿון אַלע מיינע חלומות אַ בּוידעם! און איר מיינט אפשר, אַז איך האָב מיך אַזוי שטאַרק גענומען צום האַרצן, וואָס איך האָב פֿאַרלוירן מיין געלט? לאָם איך אַזוי ריין זיין פֿון שלעכץ! מיר ווייסן דאָך יאָ וואָס אין פּסוק שטייט: לי הכּסף ולי הזהב — געלט איז בּלאָטע! דער עיקר איז דער מענטש, דאָס הייסט, אַז דער מענטש איז אַ מענטש. נאָר וואָס־זשע דען האָט מיך געקרענקט? דער חלום, וואָס ער איז אַוועקגעגאַנגען. עס האָט זיך מיר געוואָלט, אוי האָט זיך געוואָלט זיין אַ נגיד, כאָטש אויף אַ ווײַלע! נאָר עס העלפֿט דען דערבּיי חכמות? ווי זאָגט דער פּרק: בּעל־כּרחך אתּה חי — מיט געוואַלט לעבּסטו און מיט געוואַלט צערייסטו אַ פּאָר שטיוול. דו, טביה, זאָגט גאָט, בּאַדאַרפֿסט אין זינען האָבּן קעז און פּוטער, נישט קיין חלומות. אַי וואָס? בּטחון? האָפֿנונג? אדרבּא, וואָס מער צרות מער בּטחון, וואָס מער קבּצן מער האָפֿנונג, והראיה?...

נאָר מיר דאַכט, איך האָב מיך היינט אַ בּיסל פֿאַררעדט! צייט פֿאָרן, קלערן מכּה געשעפֿט, ווי זאָגט איר, כּל האדם כּוזב — איט־לעכער האָט זיך זיינע מכּות. זייט מיר געזונט און האָט אַ גוטן תּמיד!

גערשריבּן אין יאָר 1899.

הײַנטיקע קינדער.

— אַ קעגן דעם וואָס איר זאָגט הײַנטיקע קינדער, בנים גדלתּי ורוממתּי — גיי האָב זיי, ווער פאַרשוואַרצט, זיי זיך מפקיר פון זייערטוועגן, האָרעווע טאָג ווי נאַכט, וואָס איז? מע מיינט טאָמער אַזוי און אפשר אַזוי, איטלעכער נאָך זיין השגה און נאָך זיין פאַר־מעגן; צו בראָצקין געוויינטלעך ווען איך נישט אָנשלאָגן, נאָר איך זאָל מיך שוין איינגאַנצן אַראָפּלאָזן בין איך נישט מחויב, וואָרים אַליין בין איך אויך נישט קיין אַבי־ווער, כ׳לעבן, און אַרויסקומען קומען מיר אַרויס, ווי מיין ווייב זאָל לעבן זאָגט, אויך נישט פון קיין שניידערס און נישט פון קיין שוסטערס, האָב איך גערעכנט, אַז איך וועל מיט מיינע טעכטער געוויס אויסשפּילן. פאַר וואָס? ערשטנס האָט מיך גאָט געבענטשט מיט שיינע טעכטער, און אַ שיין פּנים, זאָגט איר דאָך אַליין, איז אַ האַלבער נדן, והשנית, בין איך דאָך עפּעס הייַנט, מיט גאָטס הילף, נישט דער טביה, וואָס אַ מאָל, קאָן איך דאָך שוין גרייכן צום שענסטן שדוך אפילו אין יעהופּעץ, האַ, ווי זאָגט איר? איז דאָך אָבער פאַראַן אַ גאָט אויף דער וועלט, אַן אל רחום וחנון, וואָס באַווייזט זיינע גרויסע ווונדער און מאַכט מיט מיר זומער און ווינטער, אַרויף און אַראָפּ, מאַכט ער צו מיר: „טביה, רעד זיך נישט איין קיין נאַרישקייטן און לאָז זיך די וועלט פירן ווי זי פירט זיך!”... הערט, וואָס עס קאָן זיך פאַרלויפן אויף דער גרויסער וועלט, און ביי וועמען טרעפן זיך אַלע גליקן? ביי טביה שלים־מזל.

בקצור, צו וואָס זאָל איך אייך מאריך זיין, איר געדענקט

דאָך מן הסתם, וואָס מיך האָט געטראָפֿן, נישט היינט געדאַכט, די מעשה מיטן קרוב מיינעם, מנחם-מענדל ימח שמו וזכרו, ווי שיין מיר האָבן זיך אויסגעהאַנדלט אין יעהופּעץ, מיט די „האַלבע פּריאַלן" און מיט די „פּאָטאָווילייווער אַקציעס", אַזאַ יאָר אויף מיינע שונאים! איך האָב דאָס דענסטמאָל איינגעלייגט די וועלט, ווי איז מיר! געמיינט ס'איז אַן עק, אויס טביה און אויס מילכיקס! „נאַר איינער!— זאָגט צו מיר איינמאָל די אַלטע מיינע, געבוג צו זיין פֿאַרזאָרגט, דו וועסט דערמיט גאָר נישט מאַכן; דו וועסט זיך נאָר אָפּעסן דאָס האַרץ און געבוג; עלעהיי גזלנים זיינען אויף אונז אָנגעפֿאַלן און צוגענומען... דו גיי זיך בעסער דורך, זאָגט זי, קיין אַנאַטעווקע, צו לייזער וואָלף דעם קצב, ער באַדאַרף דיך, זאָגט ער, נויטיק האָבן".— וואָס איז דאָרטן? וואָס באַדאַרף ער מיך אַזוי נויטיק? אויב ער מיינט, זאָג איך, די מורע בהמה אונזערע, מעג ער נעמען אַ שטעקן און אַרויסשלאָגן זיך פֿונם קאָפּ. — „וואָס איז אַזוינס? מאַכט זי צו מיר, די מילך, וואָס מע האָט זיך אָן פֿון איר, מיטן קעז און פּוטער?" — נישט צוליב דעם, זאָג איך, נאָר גלאַט אַזוי, ערשטנס איז פּשוט אַן עבירה אַזעלכס אַוועקגעבן אויף דער שחיטה, אַ צער-בעלי-חיים. ביי אונז שטייט געשריבן אין דער הייליקער תורה...— „אָבער געבוג דיר שוין, טביה! די גאַנצע וועלט, זאָגט זי, ווייסט, אַז דו ביסט אַ ייִד פֿון תורה, פֿאָלג מיך אַ ווייב, גיי זיך דורך צו לייזער-וואָלפֿן; אַלע דאָנערשטאָג, זאָגט זי, ווען אונזער צייטל קומט אין יאַטקע אַריין נאָך פֿלייש, לאָזט ער זי נישט לעבן; זאָלסט זאָגן, זאָגט ער, דעם טאַטן ער זאָל קומען צוגיין, איך באַדאַרף אים נויטיק האָבן"...

בקצור, מע באַדאַרף פֿאָלגן אַ מאָל, ווי זאָגט איר, אַ ווייב אויך. בין איך מיך מישב און לאָז מיך איינרעדן און קום צוגיין צו לייזער וואָלפֿן קיין אַנאַטעווקע, אַ ווערסט דריי פֿון אונז, און טרעף אים נישט מסתמא אין דער היים.— ווו איז ער ערגעץ? טו איך אַ פֿרעג אַ קאַרנאָסע ייִדענע, וואָס דרייט זיך אַרום אין שטוב. — „אין פּראָיעקט, מאַכט די קאַרנאָסע, מע קוילעט אַן אָקס פֿון גאַנץ פֿרי אָן, ער באַדאַרף באַלד אָנקומען"... איך דריי מיך אַרום איינער אַליין אין שטוב און הויב אָן צו באַטראַכטן לייזער-וואָלפֿס בעל-הביתישקייט,

קיין עין־הרע אַ גוטס אויף אַלע מיינע ליבע: אַ שאַפע מיט קופּער, מע ווערט זי נישט אויסקויפן מיט קיין ק״ן קערבלעך, אַ סאַמאָוואַר און נאָך אַ סאַמאָוואַר, און אַ טאַץ אַ מעשענע און נאָך איינע אַ וואַרשע־ווער, און לייכטער אַ פּאָר זילבערנע, און כוסות מיט כוסעלעך גע־גילטע, און אַ חנוכּה־לעמפּל אַגעגאָסנס און נאָך זאַכן שמאָכטעליאַקעס אָן אַן עק. רבונו של עולם! טראַכט איך מיר, ווי דערלעב איך אַזאַ גוטס ביי מיינע קינדער, זאָלן געזונט זיין!... אַזאַ בר־מזל ווי דער קצב איז! געגוג וואָס ער איז אַזוי רייך, באַדאַרף ער האָבן זיין אייגנס אינגאַנצן צוויי קינדער שוין אויסגעגעבענע און נאָך בלייבן אַן אַלמן אויף דערצו!...

בקצור, גאָט האָט געהאָלפן, עס עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין לייזער־וואָלף אין כעס, מלא־רציחה אויפן שוחט, ער האָט אים גאָר אומגליקלעך געמאַכט, פאַרשניטן אַן אָקס, אַ דעמב די גרויס, פאַרכאַפּט זאָל ער ווערן, איבער אַ קלייניקייט אים טרפה גע־מאַכט, געפינען אַ סרכהלע אויף דער לונג, ווי אַ שפּילקע־קעפּל די גרויס, איינגעזונקען זאָל ער ווערן! — „גאָט העלף, רב טביה, מאַכט ער צו מיר, וואָס איז די מעשה, וואָס מע קאָן אייך גאָר נישט דעררופן זיך? וואָס מאַכט אַ ייד?״ — וואָס זאָלן מיר מאַכן, זאָג איך; מע מאַכט און מע מאַכט און מע האַלט, זאָג איך, נאָך אַלץ פון פּאָרנט, ווי אין פּסוק שטייט: לא מעוקצך ולא מדובשך, נישט קיין געלט, נישט קיין געזונט, נישט קיין לייב און לעבן. — „איר זינדיקט, רב טביה, מאַכט ער צו מיר, ייִעדליק אייך איז געוועזן אַ מאָל, נישט היינט געדאַכט, זיינט איר דאָך איצט קיין עין־הרע אַ גביר״. — וואָס מיר פעלט, זאָג איך, צו דעם, וואָס איר מיינט, מעגן מיר דאָס ביידע פאַרמאָגן... נאָר גאָר נישט, דאַנקען גאָט דערפאַר, ס׳איז פאַראַן, זאָג איך אַ גמרא: „אַסכּקורדא דמסקנתא דקרנוסא דפרסמכתא״ און אין האַרצן טראַכט איך מיר: זאָלסט אַזוי זיין מיט דער נאָז, קצבניאַק, ווי ס׳איז גאָר פאַראַן אַזאַ גמרא אויף דער וועלט... „איר זיינט, מאַכט ער צו מיר, תמיד דאָ מיט דער גמרא; גוט איז אייך, רב טביה, אַז איר קענט אין די קליינע אותיות; נאָר צו וואָס נוצט עס, זאָגט ער, חכמות, לומדרייען, לאָמיר בעסער שמועסן מכּח אונ־זער געשעפט; זיצט, רב טביה״, מאַכט ער צו מיר און טוט אַ גע־

שריי: „לאָז זיין טייו!” און עס וואַקסט אויס ווי פון אונטער דער ערד די קאַרנאָסע ייִדענע, כאַפּט דעם סאַמאָוואַר ווי דער רוח דעם מלמד און אַוועק אין קיך אַריין. — „אַצינד, מאַכט ער צו מיר, אַז מיר זיינען דאָ אַליין, אונטער פיר אויגן, קאָנען מיר שמועסן עסק. די מעשה, זאָגט ער, דערפון איז אַזוי: איך האָב שוין מיט אייך, רב טביה, לאַנג געוואָלט רעדן, איך האָב צו אייך באַפוילן דורך אייער טאָכטער, וויפיל מאָל געבעטן איר זאָלט זיך מטריח זיין; פאַרשטייט איר מיך איך האָב געוואָרפן אַן אויג”... — איך ווייס, זאָג איך, אַז איר האָט געוואָרפן אַן אויג, נאָר ס'איז אומזיסט, זאָג איך, אייער טרחה, עס וועט נישט גיין, רב לייזער וואָלף, עס וועט נישט גיין. — „פאַר וואָס עפּעס?” מאַכט ער צו מיר און קוקט אויף מיר ווי דערשראָקן. — פאַר שבת, זאָג איך; איך קאָן באַשטיין עס זאָל נאָך געדויערן אַ ביסל, דער טייך ברענט נישט. — „למאי, זאָגט ער, זאָלט איר וואַרטן, אַז איר קאָנט אויספירן באַלד?” — דאָס, זאָג איך, איז איינמאָל אַוועק, און והשנית, זאָג איך, איז גלאַט אַ רחמנות, אַ צער-בעלי-חיים. — „קוק אים אָן, ווי ער מאַכט אָנשטעלן, זאָגט לייזער-וואָלף מיט אַ געלעכטערל, עמעצער זאָל זיין דערביי, וואָלט ער געמעגט שווערן, אַז זי איז ביי אייך איין און איינציקע, מיר דאַכט, איר האָט זיי אָן עין-הרע גענוג, רב טביה!”... — לאָזן זיי זיך שוין האַלטן, זאָג איך, ווער ס'איז מיר מקנא, דער לאָז אַליין ניט האָבן... — „מקנא? ווער, זאָגט ער, רערט פון מקנא? אַדרבה, זאָגט ער, ווייל זיי זיינען ביי אייך אָן עין-הרע געראָטענע, דערפאַר וויל איך טאַקע, איר פאַרשטייט צי ניין? פאַרגעסט נאָר נישט, רב טביה, די טובה, וואָס אייך קאָן דורך דעם אַרויסקומען!” — אַודאי, זאָג איך, פון אייערע טובות, רב לייזער-וואָלף, קאָן טאַקע האַרט ווערן דער קאָפּ. ווינטער אַ שטיקל אייז, דאָס ווייסן מיר שוין לאַנג, זאָג איך, נאָך פון אַ מאָל... — „ע! מאַכט ער צו מיר זיס צוקערדיק, וואָס גלייכט איר, רב טביה, פון אַ מאָל ביז היינט? אַ מאָל איז געווען עפּעס אַנדערש און היינט איז ווידער אַנדערש; עפּעס ווערן מיר דאָך שטיקלעך מחותנים, האַ?” — וואָס פאַר אַ מחותנעשאַפט? זאָג איך. — „געוויינטלעך, זאָגט ער, מחותנים!” — וואָס מיינט איר, זאָג איך צו אים, רב לייזער-וואָלף, פון וואָס רעדן מיר? — „אדרבה, זאָגט ער,

זאָגט שוין איר, רב טביה, פון וואָס רעדן מיר?״ — וואָס הייסט, זאָג איך, מיר רעדן דאָך פון דער מורא בהמה מיינע, וואָס איר ווילט ביי מיר קויפן. — „כאַ־כאַ־כאַ; מאַכט ער און ווערט צעגאָסן פאַר געלעכטער; ס׳איז נישקשה פון אַ בהמה און נאָך אַ מורא דערצו, כאַ־כאַ־כאַ!״ — וואָס זשע דען האָט איר געמיינט, רב לייזער וואָלף: אדרבה, זאָגט, וועל איך אויך לאַכן. — „פון אייער טאָכטער, מאַכט ער צו מיר, פון אייער צייטלען רעדן מיר דאָך די גאַנצע צייט! איר ווייסט דאָך, רב טביה, אַז איך בין, נישט פאַר אייך געדאַכט, געבליבן אַן אַלמן, האָב איך מיך מישב געווען, וואָס באַדאַרף איך זוכן אין דער פרעמד דאָס גליק, נאָך האָבן צו טאָן מיט שדכנים, רוחות און שדים, אַמער אַט זיינען מיר ביידע אויפן אָרט, איך קען אייך, איר קענט מיך, דאָס קרן אַליין איז מיר אויך געפעלן, איך זע זי אַלע דאָנערשטאָג ביי מיר אין יאַטקע, אַ פאָר מאָל אַ רעד געטאָן מיט איר, ווייזט אויס, נישקשה, אַ שטילע, און איך אַליין בין קיין עין־הרע, ווי איר זעט, אַ שטיקל בעל־הבית, ס׳איז דאָ אַ שטוב אַן אייגענע, און קלייטלעך אַ פאָר, און בעל־הבית־שקייט ווי איר זעט, נישט צו פאַרזינדיקן און אַ ביסל פעל אויפן בוידעם אויך, און אַ ביסל געלט אין קאַסטן אויך; וואָס באַדאַרפן מיר, רב טביה, די ציגיינערשע שטיק, בריהן זיך, חכמהן זיך? אַמער נעמט מען און מע שלאָגט צו אַ האַנט, איינס צוויי דריי, איר פאַרשטייט צי ניין?״...

בקצור, אַז ער האָט מיר אויסגערעדט אָט אָ דאָס אָ, בין איך געבליבן זיצן אָן לשון, ווי איינער בשעת מע קומט און מע זאָגט אים אָן פלוצים אַ בשורה. לכתחילה איז מיר אפילו דורכגעפלויגן אַ מחשבה: לייזער־וואָלף... צייטל... ער האָט שוין אַזוינע קינדער ווי זי... נאָר באַלד האָב איך זיך אַליין אָפּגעשלאָגן: ס׳טייטש, אַזאַ גליק! אַזאַ גליק! עס וועט דאָך איר זיין גוט ווי די גאַנצע וועלט! אַי טאָמער איז ער נישט אַזאַ צעוואָרפענער פאַרשוין? איז דאָס היינטיקע יאָרן פאַרקערט די גרעסטע מעלה, ווי זאָגט מען: אַז מען איז גוט פאַר יענעם איז מען שלעכט פאַר זיך. איין חסרון נאָר, וואָס ער איז אַ ביסל צו פּראָסטלעך... נו, מילא, קאָן דען איטלעכער זיין אַ יודע־ספר? קאַרג פאַראַן נגידים, פיינע מענטשן אין אַנאַטעווקע, אין מאַזעפּעווקע און אפילו אין יעהופּעץ, וואָס

ווייסן נישט קיין צלם פאַר קיין אלף; פון דעסטוועגן, אַז ס׳איז באַשערט, לאָם איך האָבן אַזאַ יאָר, וואָס פאַר אַ כבוד זיי האָבן אויף דער וועלט, ווי אין פרק שטייט: אם אין קמח אין תורה, דאָס הייסט, די תורה ליגט אין קאַסטן און חכמה – אין קעשענע...
„נו, רב טביה, מאַכט ער צו מיר, וואָס שווייגט איר?" — וואָס זאָל איך שרייען, זאָג איך צו אים, כלומרשט ווי איך קווענקל מיך, דאָס איז, רב לייזער-וואָלף, פאַרשטייט איר מיך, אַזאַ ענין, וואָס מע באַדאַרף אים גוט באַקלערן אַרום און אַרום; ס׳איז עפּעס נישט קיין קאַטאָוועסל, זאָג איך, דאָס ערשטע קינד ביי מיר! -- „אדרבה, מאַכט ער, ווייל ס׳איז דאָס ערשטע ביי אייך, איר וועט שוין, זאָגט ער, נאָכדעם אם ירצה השם קאָנען חתונה מאַכן די אַנדערע טאָכטער אויך, און שפּעטער מיט דער צייט, די דריטע, איר פאַר-שטייט צי ניין?" — אמן, גם אתם! זאָג איך, חתונה מאַכן איז קיין קונץ נישט, דער אויבערשטער זאָל נאָר צושיקן, זאָג איך, איטלעכן באַזונדער זיין זיווג..., – „ניין, מאַכט ער, נישט דאָס מיין איך, רב טביה, איך מיין עפּעס אַנדערש גאָר, וואָרים קיין נדן ברוך-השם פאַר אייער צייטלען באַדאַרפט איר שוין נישט און אויסקליידן זי צו דער חתונה, אַלץ וואָס אַ מיידל באַדאַרף — דאָס נעם איך אויף זיך, און אייך, זאָגט ער, וועט מסתמא דערפון אויך עפּעס אַריינפאַלן אין בייטל אַריין..." – פע, מאַך איך צו אים, איר רעדט דאָך עפּעס גאָר, איר זאָלט מיר מוחל זיין, טאַקע ווי אין יאַטקע! וואָס הייסט אין בייטל אַריין? פע! מיין צייטל איז חלילה נישט אַזעלכע איך זאָל זי פאַרקויפן פאַר געלט, פע-פע! — אַז פע איז פע, מאַכט ער צו מיר, איך האָב געמיינט אדרבה ואדרבה; נאָר אַז איר זאָגט פע, לאָז זיין פע! אַז אייך איז ליב איז מיר ניחא; דער עיקר, זאָגט ער, עס זאָל זיין וואָס גיכער, איך מיין טאַקע באַלד, ווי זאָגט ער, אַ בעל-הביתטע אין שטוב אַריין, איר פאַר-שטייט צי ניין?... מהיכי תיתי, זאָג איך, אין מיר איז קיין מניעה, מע באַדאַרף דאָך איבעררעדן מיט מיין פלוניתטע, זאָג איך, אין אַזעלכע זאַכן, האָט זי די דעה, נישט קיין קליינינקייט, היינט זי אַליין, זאָג איך, צייטל מיין איך, באַדאַרף מען אויך אַ פרעג טאָן, ווי זאָגט מען דאָס: אַלע מחותנים האָט מען מיטגענומען אויף דער

חתונה און דעם חתן האָט מען געלאָזט אין דער היים... — „בלײַ=
טע, זאָגט ער, פרעגן באַדאַרף מען גאָר? דערציילן, רב טביה,
קומען אַהיים און דערציילן אַזוי און אַזוי, און שטעלן אַ חופּה, אַ
וואָרט און צוויי און אַ מאָהריטש!“ — זאָגט דאָס נישט, זאָג איך,
זאָגט דאָס נישט, רב לייזער=וואָלף, אַ מיידל איז נישט קיין אַלמנה
חלילה. — „געוויינטלעך, זאָגט ער, אַ מיידל איז אַ מיידל, נישט קיין
אַלמנה, אָט דערפאַר טאַקע באַדאַרף מען, זאָגט ער, באַצייטנס דער=
פון רעדן, מחמת הלבשה, פאַרשטייט איר, דאָס=יענץ=לאָקש=בוידעם=
ציבעלע, און דערווייל, זאָגט ער, לאָמיר, רב טביה, נעמען צו
קאַפּלעך לחיים, האַ, צי ניין?“... — מהיכי תיתי, זאָג איך, פאַר וואָס
נישט? וואָס געהער זיך אָן שלום צו מחלוקת? ווי זאָגט ער: אדם
איז אַ מענטש און בראָנפן איז בראָנפן, ס'איז פאַראַן, זאָג איך, ביי
אונז אַ גמרא... און האַק אים אַריין אַ גמרא, איינע און די אַנ=
דערע, אַ נעכטיקן טאָג פון שיר=השירים און פון חד=גדיא...

בקצור, מיר האָבן איינגענומען דעם ביטערן טראָפן כּכּתוב —
ווי גאָט האָט געבאָטן! די קאַרנאָסע האָט דערווייל געבראַכט צו=
טראָגן דעם סאַמאָוואַר און מיר האָבן געמאַכט צו גלעזלעך פּונש,
פאַרבראַכט גאָר פריינטלעך, געווינטשעוועט, געשמועסט, געפלאַפּלט
אַלץ פונם שידוך, פון דעם און פון יענעם און ווידער אַמאָל פון
שידוך. — איר ווייסט דען, רב לייזער=וואָלף, זאָג איך, וואָס פאַר אַ
בּאַרליאַנט דאָס איז? — „איך ווייס, זאָגט ער, גלויבט מיר, אַז איך
ווייס; איך זאָל נישט וויסן, זאָגט ער, וואָלט איך גאָר נישט גע=
רעדט!“ און מיר רעדן אַזוי ביידע איינעם, איך שריי: אַ באַר=
ליאַנט, אַ דימענט! איר זאָלט נאָר וויסן ווי אַזוי צו שאַנעווען,
נישט אַרויסבאַווייזן דעם קצב... און ער: „האָט קיין מורא נישט,
רב טביה; וואָס זי וועט עסן ביי מיר אין דער וואָכן האָט זי ביי
אייך נישט געגעסן אום יום=טוב“... — עט, זאָג איך, עסן איז אויך
אַן עסק? דער נגיד, זאָג איך, עסט נישט קיין רענדלעך, דער
אָרעמאַן עסט נישט קיין שטיינער; איר זיינט אַ פּראָסטער מענטש,
זאָג איך, פאַרשטייט איר נישט ווי צו שאַצן, זאָג איך, איר בּריה=
שאַפט, איר חלה=באַקן, אירע פיש, רב לייזער=וואָלף, אירע פיש!
מע באַדאַרף, זאָג איך, האָבן אַ זכיה... און ער ווידער: — „רב

טביה, איר זיינט, איר זאָלט מיר מוחל זיין, שוין אויסגעוועפּט, רב טביה, איר קענט נישט קיין מענטשן, רב טביה, איר קענט מיך נישט!"... און איך ווידער: אויף איין וואָג גאָלד און אויף דער אַנדערער צייטלען; הערט איר, רב לייזער־וואָלף, איר זאָלט אפילו פֿאַרמאָגן אייערע, זאָג איך, רי"ש אלפים, זיינט איר אויך נישט ווערט איר פֿיאַטע!... און ער ווידער: — „גלויבט־זשע מיר, רב טביה, איר זיינט אַ גרויסער נאַר, כאָטש איר זיינט עלטער פֿון מיר!"...

בקצור, מיר האָבן אַ פּנים אַוועקגעשריגן אַט־אַזוי־אַט אַ היפּשע ווײַלע און זיינען געוואָרן רעכט מבוסמדיק, וואָרים אַז איך בין געקומען אַהיים איז שוין געווען שפּעטלעך אין דער נאַכט און די פֿיס זיינען מיר געווען ווי געפּענטעט... מיין ווייב זאָל געזונט זיין האָט אָבער באַלד דערקענט אין מיר, אַז איך בין פֿאַרקנאַקט, און האָט מיר געגעבן אַ וויסטן פּעטשאַטיק, ווי איך בין ווערט. — שאַ, בייזער זיך נישט, גאָלדע, זאָג איך צו איר גאַנץ פֿריילעך און עס גלוסט זיך מיר אַזש גיין טאַנצן; שריי נישט, נשמה מיינע, עס קומט אונז מזל־טוב! — „מזל־טוב? אַ וויסטער מזל־טוב, זאָגט זי, האָסט שוין פֿאַרזינדיקט די מורע בהמה, לייזער־וואָלפֿן זי פֿאַר־קויפֿט?" — נאָך ערגער, זאָג איך. — „אויסגעביטן, זאָגט זי, אויף אַן אַנדערער? אָפּגענאַרט לייזער־וואָלפֿן, אַ רחמנות נעבעך?" נאָך ער־גער, זאָג איך. — „נו, רעד שוין, זאָגט זי, ווערטער, קוק אָן, ווי מע באַדאַרף ביי אים קויפֿן אַ וואָרט!" — מזל־טוב דיר, גאָלדע, זאָג איך נאָך אַמאָל, מזל־טוב אונז ביידן, אונזער צייטל איז אַ כּלה גע־וואָרן! — „אויב אַזוי, זאָגט זי, ביסטו דאָך טאַקע גוט פֿאַרקלאָפּט, גאָר נישט אויף קאַטאָוועס, רעדסט פֿון וועג; האָסט אַ פּנים געמאַכט זאָגט זי, אַ רעכטע כּוסה?" — אַ כּוסה, זאָג איך, האָבן מיר מיט לייזער־וואָלפֿן געמאַכט, און צו גלעזלעך פּונש האָבן מיר מיט ליי־זער־וואָלפֿן גענומען, נאָר ביי די געדאַנקען, זאָג איך, בין איך נאָך. הנה זיי וויסן, גאָלדע ברודער, אַז אונזער צייטל איז אין אַ גוטער אַ מזלדיקער שעה אַ כּלה געוואָרן פֿאַר אים אַליין פֿאַר לייזער־וואָלפֿן!

און איך האָב איר איבערגעגעבן די גאַנצע מעשה פֿון אָנ־

הויב בּיזן סוף; ווי אַזוי און וואָס און ווען און פון אַלץ וואָס מיר האָבן גערעדט, נישט דורכגעלאָזט קיין האָר אפילו. — „הערסטו, טביה, זאָגט צו מיר מיין ווייב, גאָט זאָל מיר טאַקע העלפן, ווי איך וועל מיך קערן און ווענדן, זאָגט זי, ווי דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז דאָס וואָס לייזער-וואָלף האָט דיך גערופן, איז נישט אומזיסט, נאָר וואָס-זשע-דען? איך האָב מורא געהאַט דערפון צו טראַכטן, טאָמער חלילה לאָזט זיך אויס אַבּוידעם. איך דאַנק דיר, גאָטעניו, זאָגט זי, איך דאַנק דיר, האַרצעדיקער פאָטער געטרייער. סע זאָל טאַקע נאָר זיין אין אַ גוטער שעה, אַ מזלדיקער, זי זאָל זיך עלטערן מיט אים אין עושר און אין כבוד, וואָרים פרומע-שרה, זאָל זיין אָפּגעשיידט פון מיר, האָט געהאַט בּיי אים עפּעס נישט אַזאַ גוטע וועלט; זי איז, זאָל מיר מוחל זיין, נישט אַ קעגן נאַכט דערמאַנענדיק, געווען אַ יידענע אַן איינגעגעסענע, נישט געקאָנט אויסקומען מיט קיינעם, גאָר נישט דאָס, וואָס אונזער צייטל, איר צו לענגערע יאָר. אַ דאַנק דיר, אַ דאַנק דיר, גאָטעניו! נו טביה, זאָגט זי, וואָס האָב איך דיר געזאָגט, דו לעקיש איינער? בּאַדאַרף זיך אַ מענטש זאָרגן? אַז ס'איז בּאַשערט, זאָגט זי, קומט דאָס אַליין אין שטוב אַריין”...—דאָס אַוודאי, זאָג איך, ס'איז דאָך אַ בּפירושער פּסוק...— „וואָס טויג מיר דיין פּסוק, מע בּאַדאַרף זען גרייטן זיך צו דער חתונה; קודם-כל אויסרעכענען, זאָגט זי, לייזער-וואָלפן אַ צעטל, וואָס צייטל בּאַדאַרף האָבן צו דער חתונה; מילא פון פּאָווילע, זאָגט זי, איז נישטאָ וואָס צו רעדן. זי האָט נאָך נישט קיין פּאָדעם גרעט, זאָלסט זאָגן, אַ פּאָר זאָקן אפילו. היינט, זאָגט זי, מלבּושים איינס אַ זיידנס צו דער חופּה און איינס אַ וועלנס אויף זומער, דאָס אַנדערע אויף ווינטער, און פּלאַטיעס אַ פּאָר און קליידלעך אונטערשטע, און מאַנטלען, זאָגט זי, וויל איך זי זאָל האָבן צוויי: איינעם אַ בּאָרנוס מיט קעץ אויף אין דערוואָכן און איינעם אַ גוטן מיט שליאַמעס אויף שבת; היינט עפּעס שטיוועלעך, מיט קולקעס, שטאַליקעלע, אַ גאָרסעט, הענטשקעלעך, נאָזטיכלעך, אַ זאָנטיקל און די איבּעריקע זאַכן דאָרטן, וואָס אַ מיידל בּאַדאַרף האָבן היינטיקע צייטן...” — ווי קומט דאָס צו דיר, זאָג איך, גאָלדע סערצע, דו זאָלסט גאָר וויסן פון אַזעלכע שמאַכטעליאַקעס?— „וואָס איז? זאָגט זי, איך בּין נישט

געוועזן צווישן מענטשן? צי איך האָב אפשר נישט געזען ביי אונז אין מאַזעפּעווקע, ווי אַזוי מע גייט אָנגעטאָן ביי לייטן? דו, זאָגט זי, לאָז מיך, איך וועל שוין אַליין מיט אים אַלצדינג רעדן; לייזער וואָלף, זאָגט זי, איז, נישט-קשה, אַ ייִד אַ נגיד, ער וועט מסתּמא אַליין אויך נישט וועלן, אַז די גאַנצע וועלט זאָל האָבן מיט אים צו טאָן; אַז מע עסט חזיר לאָז כאָטש רינען איבער דער באָרד"...

בקצור, מיר האָבן אַזוי אַוועקגערעדט ביזן ווייסן טאָג אַריין.— נעם צענויף, זאָג איך, מיין ווייב, דאָס ביסל קעז און פּוטער און לאָם איך פאָרן דערווייל קיין בויבעריק; עס איז טאַקע אַלצדינג שיין און פיין אַרום און אַרום, נאָר דאָס געשעפט, זאָג איך, קאָן מען נישט פאַרבויגן אויף אַ זייט, און גאַנץ פּרי, כּלחוך השור, עס איז נאָך געווען טונקל, האָב איך איינגעשפּאַנט דאָס פערד און וועגעלע און בין אַוועק קיין בויבעריק. געקומען קיין בויבעריק אויפן מאַרק, אַהאַ! (ס'איז דען פאַראַן אַ סוד ביי ייִדן?) מע ווייסט שוין אַלצדינג און מען שטעקט אָפּ מזל-טוב פון אַלע זייטן: —„מזל-טוב אייך, רב טביה, ווען האָבן מיר אם ירצה השם אַ חתונה?"— מיט מזל זאָלט איר, זאָג איך, לעבן, עס קומט אויס ווי מען זאָגט, דער טאַטע איז נאָך גאָר נישט געבאָרן געוואָרן, איז שוין דער זון אויסגעוואַקסן אויפן דאַך...—„בלאָטע, זאָגן זיי, עס וועט אייך גאָר נישט העלפן, רב טביה, משקה מוזט איר שטעלן, קיין עין-הרע אַזאַ גליק, אַ שמאַלץ-גרוב!"—די שמאַלץ רינט אויס, זאָג איך, די גרוב בלייבט איבער, נאָר פון דעסטוועגן, זאָג איך, קאָן מען קיין חזיר ניט זיין און פון חברה ניט אָפּשטיין, אָט פאַרטיק איך מיך אָפּ מיט אַלע מיינע יעהופּעצער בעלי-בתּים, זאָג איך, וועט זיין אַ גלעזל משקה און פאַרבייסן, חי-געלעבט און אַן עק, דאָס הייסט: צהלה ושמחה—הוליע קבצן!...

בקצור, אָפּגעפאַרטיקט זיך מיט מיין מסחר, גיך און געשווינט ווי געוויינטלעך, האָב איך גענומען מיט גוטע ברידער צו ביסלעך לחיים, צוגעווינטשעוועט זיך איינס דעם אַנדערן ווי עס געהער צו זיין, און איך האָב מיך אויפגעזעצט און בין אַוועק אַהיים לעבעדיק פריילעך, גאָר בגלופין. פאָרנדיק אַזוי אין וואַלד, זומער לעבן, די זון באַקט, נאָר פון ביידע זייטן וואַלד דער שאָטן פוןביימער, דער

ריח פון די סאָסנעס, מחיה־נפשות, צי איך מיך אויס ווי אַ גראַף אין וועגעלע, לאָז נאָך מיין חברה־מאַן די לייצעס: גיי שוין, זאָג איך צו אים, זיי מוחל אַליין, דער וועג דאַרף דיר שוין באַקענט — און אַליין צעלאָז איך מיך אויף אַ קול און זינג מיר אַ נגונדל. אויפן האַרצן איז עפּעס יום־טובדיק; עס זינגט זיך שטיקלעך פון ימים נוראים און פון „הלל" איך קוק מיר אַהין אַרויף אין הימל אַריין, און די געדאַנקען — מחשבות פּלאָנטען זיך דאָ אויף דער ערד, השמים שמים — די הימלען זיינען פאַר גאָט, והארץ — און די ערד, אַזוי טראַכט איך מיר, האָט ער אַוועקגעגעבן לבני אדם — צו די קינדער פון מענטשן, אהבתי איך האָב אים ליב גאָט, וואָרים ער הערט צו מיין קול און מיין געבעט, ער נייגט צו מיר זיין אויער, בשעת אפפוני עס רינגלט מיך אַרום פון אַלע זייטן דלות, צרות, שלעק־פּרעניותן: דאָס פאַלט אַ בהמה אין מיטן העלן טאָג, דאָס טראָגט אָן דער גוטער יאָר אַ קרוב אַ שלים־מזל, אַ מין מנחם מענדל פון יעהופּעץ, נעמט צו דאָס לעצטע חיות, און איך מיין שוין בחפזי אַן עק, די וועלט איז שוין געפאַלן, כל האדם כוזב — נישטאָ קיין אמת אויף דער וועלט, וואָס טוט גאָט? שיקט ער אַריין לייזער־וואָלפן אַ מחשבה ער זאָל נעמען מיין צייטלען ווי זי שטייט און גייט, דערום זאָג איך צוויי מאָל אודך, איך וועל דיך לויבן גאָטעניו, וואָס דו האָסט זיך אָרום געקוקט אויף טביהן און געקומען מיר צו הילף, וועל האָבן כאָטש אַ שטיקל נחת פון מיין קינד, אז איך וועל קומען צו איר צוגאַסט, אם ירצה השם, זי טרעפן אַ בעל־הביתטע אויף אַלעם גרייטן, פולע שאַפעס מיט גרעט, פולע שפּיזשאַרנעס מיט פסחדיקער שמאַלץ און מיט איינגעמאַכטס, פולע שטייגן מיט עופות, גענז און קאַטשקעס...

פלוצלים צעלאָזט זיך דאָס פערדל מיינס אַראָפּ אַ באַרג און איידער איך הויב דעם קאָפּ אַ קוק טאָן ווו איך בין אין דער וועלט, ליג איך שוין אויף דער ערד מיט אַלע ליידיקע טעפּלעך און קריג־לעך און דאָס וועגעלע אויף מיר! קוים מיט צרות מיט ליידן אַרויס־געקאַראַטשקעט זיך און אויפגעשטאַנען אַ צעבראָכענער, אַ צעהרגעטער, לאָז איך אויס מיין ביטער האַרץ צום פערדל. איינגעזונקען זאָלסטו ווערן, ווער האָט דיך געבעטן, שלים מזל, באַווייזן אַ בריהשאַפט.

אַז דו קאָנסט לויפן באַרג אַראָפּ? האָסט דאָך מיך שיער, זאָג איך, אומגליקלעך געמאַכט, דו אשמדאי. און איך האָב אים איינגעטיילט וויפיל ס'איז אין אים אַריין. מיין בחור האָט אַ פּנים אַליין פאַרשטאַנען, אַז ער האָט דאָ פאַרשטיפט אַ מאוסע מעשה, געשטאַנען אַראָפּגעלאָזט די מאָרדע, כאָטש מעלק אים אויס. — כאַפּט דיך דער וואַטנמאַכער! זאָג איך צו אים און מאַך צורעכט דאָס וועגעלע, נעם צונויף די כלים און הלך לעולמו – פאָר ווייטער. נישט קיין גוטער סימן, זאָג איך צו זיך אַליין; איך האָב מורא, צי עס האָט זיך נישט געטראָפן אין דערהיים עפּעס אַ נייער אומגליק?...

כך־הוה, איך פאָר אָפּ נאָך אַ ווערסט צוויי, שוין נישט ווייט פון דערהיים, דערזע איך אין מיטן שליאַך גייט גלייך אַקעגן מיר אַ מענטש אינם געשטאַלט פון אַ נקבה. איך פאָר צו נענטער, קוק מיך איין: צייטל!... איך ווייס נישט פאַר וואָס, נאָר עס האָט זיך מיר אָפּגעריסן אין האַרצן, אַז איך האָב זי דערזען. איך שפּרינג אַראָפּ פונם וואָגן: צייטל, ס'איז דו? וואָס טוסטו דאָ? פאַלט זי מיר נישט אויפן האַלז מיט אַ געוויין. — גאָט איז מיט דיר, זאָג איך, טאָכטער מיינע, וואָס וויינסטו? — „אוי, זאָגט זי, טאַטע, טאַטע!”... און באַוואַשט זיך מיט טרערן. עס איז מיר פינסטער געוואָרן אין די אויגן און פאַרקלעמט ביים האַרצן. — וואָס איז דיר, טאָכטער, זאָג מיר, וואָס איז דיר געשען? זאָג איך צו איר און נעם זי אַרום, גלעט זי, האַלז זי, קוש זי, און זי אין איין קול: — טאַטע, טאַטע, האַרציקער, געטרייער, זאָגט זי, דעם דריטן טאָג, אַ שטיקל ברויט, האָב רחמנות, זאָגט זי, אויף מיינע יונגע יאָר!”... און פאַרגייט זיך פאַר געוויין, קאָן מער קיין וואָרט נישט אויסרעדן. אַז אָך און ווי איז מיר, טראַכט איך, איך שטויס מיך שוין, וואָס דאָ איז; דער רוח האָט מיך אַוועקגעטראָגן קיין בויבעריק! — וואָס באַדאַרף מען וויינען, זאָג איך צו איר, און גלעט זי ביים קאָפּ, נאַרעלע, וואָס באַדאַרף מען וויינען? ממה־נפשך, זאָג איך, ניין איז ניין, מע וועט דיר מיט גוואַלט חלילה קיינער נישט אָנהענגען אַ לונג און לעבער אויף דער נאָז; מיר האָבן, זאָג איך, געמיינט דיין טובה טאַקע; געוואָלט ווי צום בעסטן; אָלא ס'איז דיר נישט צום האַרצן, וואָס זאָל מען טאָן? מסתמא, זאָג איך, איז נישט באַשערט... — „אַ דאַנק דיר,

זאָגט זי, טאַטע, לאַנג לעבן זאָלסטו", און פאַלט מיר ווידער אויפן האַלז און הויבט ווידער אָן צו קושן מיך און וויינען, גיסן מיט טרערן.—אָבער לאָז שוין זיין גענוג געוויינט, זאָג איך, הכּל הבל — קרעפּלעך עסן קאָן אויך נמאס ווערן; קריך, זאָג איך, אין וואָגן אַריין און לאָמיר פאָרן אַהיים, די מאַמע, זאָג איך, וועט דאָרטן איבערטראַכטן מי יודע וואָס!

בקצור, מיר האָבן זיך ביידע אַריינגעזעצט אין וואָגן אַריין און איך האָב אָנגעהויבן איינצושטילן זי מיט רייד, אַהין, אַהער. די קשיה דערפון, זאָג איך, איז דאָך אַזוי; מיר האָבן, זאָג איך, דערביי חלילה קיין שום שלעכטע מחשבה נישט געהאַט; גאָט איז יודע דעם אמת, מיר האָבן געוואָלט, ווי זאָגט ער, לעת-צרה באַוואָרענען אַ קינד; אַ עס לאָזט זיך נישט, מסתמא, זאָג איך, הייסט גאָט אַזוי; נישט באַשערט, זאָג איך, דיר, טאָכטער מיינע, קומען אויפן גרייטן, ווערן אַ בעל-הביתטע אויף אַלדאָס גוטס, און אונז אַ שטיקל נחת דערלעבן, זאָג איך, אויף די עלטערע יאָרן, פאַר אונזער האָרעוואַניע, זאָג איך, טאָג ווי נאַכט אין דער טאַטשקע איינגעשפּאַנט, קיין גוטע מינוט, נאָר דלות, נאָר דחקות, נאָר שלים-שלים-מזל אַרום און אַרום!... „אַי, טאַטע, זאָגט זי צו מיר ווידער מיט אַ געוויין, איך וועל מיך שטעלן, זאָגט זי, פאַר אַ דינסט, ליים וועל איך טראָגן, ערד וועל איך גראָבן!"... — וואָס וויינסטו, נאַריש מיידל, זאָג איך צו איר, איך זאָג דיר דען עפּעס, נאַרעלע? צי איך האָב טענות צו דיר? גלאַט, זאָג איך, ס'איז ביטער און פינסטער, רעד איך מיר אויס דאָס האַרץ, שמועס מיך אויס מיט אים, מיטן רבונו של עולם, ווי אַזוי ער פירט מיט מיר; ער איז, זאָג איך, אַן אב-הרחמן, האָט רחמנות אויף מיר, פיינט זיך אויס קעגן מיר, זאָל נישט שטראָפן פאַר די רייד, זאָג איך, רעכנט זיך ווי מיט אַ טאַטן און גיי שריי חי-וקיים! נאָר מסתמא, זאָג איך, באַדאַרף אַזוי צו זיין; ער איז אויבן, אין דער הויך, זאָג איך, און מיר זיינען דאָ, אין דער ערד, טיף, טיף אין דער ערד, מוזן מיר זאָגן, אַז ער איז גערעכט און זיין משפּט איז גערעכט, וואָרים אַז מיר זאָלן וועלן שמועסן טאַקע דאָס אייגענע ווידער צוריק, בין איך דען נישט קיין גרויסער נאַר? וואָס שריי איך? וואָס פּילדער איך? וואָס

הייסט, זאָג איך, איך, קליין ווערעמל, וואָס פּויזשע אַרום דאָ אויף דער ערד, וואָס אַ מינדעסט ווינטעלע, אַז גאָט וויל נאָר, מאַכט פון מיר אַ תּל־עולם אין איין כּהרף־עין, שטעל איך מיך אַרויס מיט מיין נאַרישן שכל און וויל אים זאָגן דעות, ווי אַזוי צו פירן דאָס וועלטל זיינס? מסתמא, אַז ער הייסט אַזוי, באַדאַרף זיין אַזוי, וואָס העלפט דאָ טענות? פערציק טעג, זאָג איך, אַזוי שטייט געשריבן ביי אונז אין די הייליקע ספרים, פערציק טעג פאַר דעם, איידער דאָס קינד ווערט באַשאַפן ביי דער מוטער אין בויך, קומט אַ מלאך און שרייט אויס: בת פלוני לפלוני, לאָז טביהס טאָכטער נעמען געצל בן זרחן, און לייזער־וואָלף דער קצב לאָז מוחל זיין פאָרן ערגעץ אַנדערש זוכן זיך זיין גלייכן; זיינס וועט אים נישט אַנטלויפן, און דיר, זאָג איך, לאָז גאָט צושיקן דיין זווג, נאָר עפּעס אַ רעכטס, און וואָס צום גיכסטן. אמן, כּן יהי רצון! זאָג איך, די מאַמע זאָל כאָטש אַזוי נישט שרייען, איך וועל שוין פון איר כאַפּן אַ גוטן פּסק!...

בקצור, מיר זיינען געקומען אַהיים, אויסגעשפּאַנט דאָס פערדל און אַוועקגעזעצט זיך ביי דער שטוב אויפן גראָז עפּעס צוטראַכטן אַן עצה, אויסקלערן פאַר מיין ווייב אַ מעשה פון טויזנט איין נאַכט, אַבי אַרויס פון אַ צרה. פאַרנאַכטלעך, די זון זעצט זיך, זומערלעבן, די זשאַבעס פון דערווייטן קוואַקען, דאָס פערדל, געפּענטעט אויף צוויי פיס, שטשיפּעט גראָז; די בהמהלעך, נאָר וואָס געקומען פון דער טשערעדע, שטייען איבער די ציבערס און וואַרטן מען זאָל זיי אויסמעלקן; אַרום און אַרום דאָס גראָז שמעקט — גאָר אַ גן־עדן! איך זיץ מיר אזוי און באַטראַכט דאָס אַלצדינק און קלער מיר בשעת־מעשה, ווי קלוג דער רבונו של עולם האט דאָס באַשאַפן דאָס וועלטל זיינס; אַזוי אַז איטלעכס באַשעפעניש, פונם מענטשן ביז להבדיל אַ בהמה, זאָל זיך פאַרדינען זיין ברויט — אומזיסט איז נישטאָ! דו, בהמה, ווילסט זיך פרעסן — גיי מעלק זיך, גיב מילך, זיי מפרנס אַ ייִד מיט ווייב און קינדערלעך! דו, פערדל, ווילסט קייען — לויף אַלע מאָל הין און צוריק מיט די טעפּלעך קיין בויבעריק! און דעסטגלייכן דו, מענטש, להבדיל, ווילסט אַ שטיקל ברויט — גיי האָרעווע, מעלק די בהמות, טראָג זיך מיט די קריג־

לעך, שלאָג פּוטער, מאַך קעז, שפּאַן דאָס פערדל און שלעפּ זיך אַלע פרימאָרגן קיין בױבעריק אויף די דאַטשעס, בייג זיך און בוק זיך צו די יעהופּעצער גבירים, שמייכל צו זיי, חנפה זיי, קריך זיי איטלעכן באַזונדער אין דער נשמה אַריין, גיב אַכטונג זיי זאָלן זיין צופרידן, חלילה נישט אָנרירן זיי אין כבוד!... אַי בלייבט דאָך אַ קשיה: מה נשתּנה? — ווו שטייט דאָס געשריבן, אַז טביה באַדאַרף האָרעווען פון זייערטוועגן, אויפשטיין גאַנץ פרי, ווען גאָט אַליין שלאָפט נאָך, וואָס איז? בכדי זיי זאָלן האָבן פּונקט צו דער קאַווע, אַ פרישׁ שטיקל קעז און פּוטער? ווו שטייט דאָס געשריבן, אַז איך בין מחויב אויסגעריסן ווערן צוליב אַ שיטערן קרופּניק, אַ קאָליש מיט גרויפּן, און זיי, די יעהופּעצער נגידים, באַדאַרפן אויסרוען די ביינער אויף די דאַטשעס, נישט טאָן קיין האַנט אין קאַלט וואַסער און עסן דוקא געבראָטענע קאַטשקעלעך און דוקא גוטע קנישעס, מלינצעס מיט ווערטוטן? בין איך דען נישט אַזאַ ייִד ווי זיי? וואָלט דען נישט געווען קיין יושר כ'לעבן, אַז טביה זאָל זיך אַוועקזעצן כאָטש איין זומער אויף אַ דאַטשע? אַי, ווו וועט מען נעמען קעז און פּוטער? ווער וועט מעלקן די בהמות? טאַקע זיי, די יעהופּעצער סטעקראַטן מיין איך... און איך צעלאַך מיך אַליין פון אַזאַ משוגענעם געדאַנק, ווי זאָגט די ווערטל אַ ווערטל: אַז גאָט זאָל הערכן די נאַראָנים, וואָלט די וועלט געהאַט אַן אַנדער פּנים...

„אַ גוטן אָוונט, רב טביה!" הער איך עמעצער רופט מיך אָן ביים נאָמען. איך דריי מיך אַרום, איך טו אַ קוק — אַ באַקאַנטער, מאָטל קאַמזויל, אַ שניידעריונג פון אַנאַטעווקע. — ברוך־הבא, זאָג איך, סקאָצל קומט, מע זאָל דערמאָנען משיחן, זיץ מאָטל אויף גאָטס ערד, זאָג איך, ווי קומסטו פּלוצים אַהער? — „ווי איך קום? מיט די פיס" — מאַכט ער צו מיר און זעצט זיך אַוועק נעבן מיר אויפן גראָז און קוקט אַהין, ווו מיינע מיידלעך דרייען זיך אַרום מיט די טעפּלעך און מיט די קריגלעך. — „איך קלויב מיך שוין לאַנג צו אייך, רב טביה, מאַכט ער צו מיר, נאָר איך האָב אַלץ קיין צייט נישט; איין שטיקל אַרבעט אַרויסגעלאָזט, דאָס אַנדערע גענומען: איך בין מיר הײַנט אַליין פאַר זיך אַ שניידער, אַרבעט איז פאַראַן ברוך־השם גענוג, אַלע שניידערס זיינען פאַרוואָרפן מיט

אַרבעט, ס'איז ביי אונז משך אַ זומער פון חתונות" — די גאַנצע וועלט, זאָג איך, מאַכט חתונה, נאָר איך איינער האַלט נאָך נישט דערביי; מסתמא בין איך נישט ווערט ביי גאָט... — „ניין, מאַכט ער צו מיר און קוקט אַהין, ווו די מיידלעך זיינען, איר האָט אַ טעות, רב טביה; איר זאָלט וועלן, וואָלט איר אויך געהאַלטן איצט ביי חתונה מאַכן, עס ווענדט זיך נאָר אין אייך"... — דהיינו, זאָג איך, ווי אַרום? אפשר מיינסט דו אַ שדוך פאַר מיין ציי‎טלען? — „ווי געמאָסטן!" מאַכט ער צו מיר. — כאָטש עפּעס אַ רעכטן שדוך? זאָג איך, און טראַכט מיר בשעת־מעשה, עס וועט זיין שיין, טאָמער מיינט ער לייזער־וואָלף דעם קצב!... „טשאַקענדיק און קנאַקנדיק!" ענטפערט ער מיר אויף שניידער־לשון און קוקט אַלץ אַהין, ווו די מיידלעך זיינען. — פון וואַנען, למשל, איז דער שדוך דיינער, פרעג איך אים, פון וואָסערע קאַנטן? אויב ער שמעקט מיט יאַטקע, זאָג איך, וויל איך גאָר נישט הערן, נישט זען! — „חס וחלילה, זאָגט ער, הויבט נישט אָן שמעקן מיט יאַטקע; איר קענט אים, רב טביה, זייער גוט!"... איז דאָס כאָטש, זאָג איך, עפּעס אַ גלייכע זאַך? — „נאָך אַ מין גלייך, זאָגט ער, גלייך צו גלייך איז נישט גלייך; ס'איז ווי מע זאָגט, אגיל ואשמח — צוגעשניטן און אויפגענייט!"... ווער־זשע איז דער שדוך, זאָג איך, לאָמיר האָרכן? — „ווער דער שדוך איז? מאַכט ער און קוקט אַלץ אַהין; דער שדוך איז, פאַרשטייט איר מיך, רב טביה, טאַקע איך אַליין"...

ווי ער האָט דאָס מיר נאָר אויסגערעדט, אַזוי בין איך אונטערגעשפּרונגען, ווי אַן אָפּגעבריטער, פון דער ערד, און ער נאָך מיר, און אַזוי זיינען מיר געבליבן שטיין איינער אַקעגן אַנדערן, אָנגעדראָדלט ווי די האָנען. — צי דו ביסט משוגע געוואָרן, זאָג איך אים, צי דו ביסט גלאַט אַזוי אַראָפּ פונם זינען? ביסט אַליין דער שדכן, אַליין דער מחותן און אַליין דער חתן, דאָס הייסט אַ אייגענע חתונה מיט אייגענע כלי־זמר! איך האָב נאָך, זאָג איך, אַזעלכס נישט געהערט אין ערגעץ, אַז אַ בחור זאָל זיך אַליין רעדן אַ שדוך! — „דאָס, וואָס איר זאָגט, רב טביה, מאַכט ער צו מיר, אַז איך בין משוגע, לאָזן אונזערע שונאים משוגע ווערן, איך בין נאָך, מעגט איר מיר גלויבן, ביי אַלע געדאַנקען; מע באַדאַרף גאָר

נישט זיין, זאָגט ער, משוגע, אַז מע זאָל וועלן אייער צייטלען; אַ סימן האָט איר, אַז לייזער-וואָלף, וואָס איז דער גרעסטער נגיד ביי אונז אין שטאָט, האָט זי געוואָלט נעמען ווי זי שטייט און גייט... איר מיינט ס'איז אַ סוד? דאָס גאַנצע שטעטל ווייסט שוין!... און דאָס וואָס איר זאָגט, אַליין, אָן אַ שדכן, איז מיר אַ חדוש, זאָגט ער, אויף אייך; איר זיינט דאָך, רב טביה, עפּעס יאָ אַ ייִד, וואָס קאַטאָרי קיין פינגער אין מויל באַדאַרף מען אייך נישט אַריינלייגן, איר ווערט אָפּבייסן... נאָר וואָס טויג לאַנגע שמועסן? די מעשה פון דער געשיכטע, זאָגט ער, איז אַזוי: איך און אייער טאָכטער צייטל האָבן זיך געגעבן דאָס וואָרט שוין לאַנג, שוין העכער אַ יאָר, אַז מיר זאָלן זיך נעמען"...

אַ מעסער אין האַרצן, ווען עמעצער זעצט מיר אַריין, וואָלט מיר געווען אַ סך מער ניחא, ווי די דאָזיקע ווערטער: ערשטנס, ווי קומט ער, מאָטל שניידער, צו טביהן פאַר אַן איידעם; והשנית, וואָס איז דאָס פאַר דבורים: זיי האָבן זיך געגעבן דאָס וואָרט, אַז זיי זאָלן זיך נעמען? — נו, און ווו בין איך? רוף איך מיך אָן צו אים; עפּעס האָב איך אויך אַ שטיקל דעה צו זאָגן אויף מיין קינד, צי מיך פרעגט מען שוין גאָר נישט? — „חס וחלילה, מאכט ער, דערויף בין איך דאָך טאַקע געקומען איבערעדן. אזוי ווי איך האָב דערהערט, אז לייזער-וואָלף שדכנט זיך צו אייער טאָכטער, האָב איך אייך געוואָלט דערציילן, אז איך האָב ליב אייער טאָכטער, און אייער טאָכטער האָט מיך ליב, שוין העכער א יאָר, זיך געגעבן דאָס וואָרט מיר זאָלן זיך נעמען, האָב איך, זאָגט ער, עטלעכע מאָל געוואָלט זיין ביי אייך איבערעדן, נאָר אַלץ אָפּגעלייגט אויף שפּעטער, ביז איך וועל מיר צונויפשלאָגן עטלעכע קערבלעך אייף א מאשין און נאָכדעם ערשט אויסקליידן זיך, ווי עס געהער צו זיין, ווארים א ליאדע בחורל היינטיקע צייטן האָט צוויי קאָסטיומען מיט עטלעכע קאמזוילן"... — טפו זאלט איר ווערן, מאך איך צו אים, מיט אייער קינדערשן שכל! און וואָס וועט איר טאָן נאָך דער חתונה, — פּארוואַרפן די ציין אויף די בענטאנעס, צי דו וועסט האָדעווען דיין ווייב מיט קאמזוילן?... — „ע, מאכט ער צו מיר, אויף אייך איז מיר, רב טביה, א חדוש, איר זאָלט

אַזעלכס זאָגן! איך מיין, אַז איר האָט חתונה געהאַט, האָט איר,
דאַכט מיר, קיין אייגענעם מויער נאָך נישט געהאַט. פון דעסטוועגן
זעט איר דאָך... ממה=נפשך, וואָס עס וועט זיין מיט כל=ישראל
וועט זיין מיט רב ישראל... היינט בין איך דאָך אַ שטיקל בעל=
מלאכה אויך"...

בקצור, וואָס זאָל איך דאָ לאַנג מאַריך זיין, ער האָט מיך
איבערגערעדט, וואָרים — למאי זאָלן מיר זיך נאַרן, ווי אַזוי האָבן
אַלע יידישע קינדער חתונה? אַז מע זאָל וועלן קוקן אויף די
זאַכן, וואָלט אונזער גראַד קיינמאָל נישט באַדאַרפט חתונה האָבן...
איין זאַך האָט מיר נאָר פאַרדראָסן און האָב דאָס נישט געקאָנט
פאַרשטיין בשום=אופן: וואָס הייסט זיי אַליין האָבן זיך געגע=
בן דאָס וואָרט? וואָס איז דאָס פאַר אַ וועלט געוואָרן? אַ בחור
באַגעגנט זיך מיט אַ מיידל און זאָגט צו איר: לאָמיר זיך געבן
דאָס וואָרט, אַז מיר זאָלן זיך נעמען... עפּעס גלאַט
הפקר — ציבעלעס!... נאָר אַז איך האָב אַ קוק געטאָן אויף מיין
מאָטלען, ווי ער שטייט זיך אַזוי דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, ווי אַ זינ=
דיקער מענטש, מיינט דאָס גאַנץ ערנסט, אָן אַ שום חכמות דערביי
צו האָבן, האָב איך מיך מישב געווען: לזמר זיך נאָר גוט באַרע=
כענען טאַקע דאָס אייגענע ווידער צוריק, וואָס ברעקל איך מיך אַזוי
און וואָס מאַך איך דאָ אָנשטעלן? דער גרויסער מיוחס, וואָס איך
בין, רב צאָצקעלעס אַן אייניקל, צי די גוזמות נדן, וואָס איך גיב
מיין טאָכטער, צי די הלבשה אירע, מישטיינס געזאָגט?.. מאָטל
קאַמזויל איז טאַקע אַ שניידער, ער איז אָבער אַ גאַנץ פיין בחורל,
אַן אַרבעטס=יונג, קאָן געבן אַ ווייב ברויט, און דערצו נאָך אַ ערלעך
יינגל אויך, היינט וואָס האָב איך צו אים? — טביה, זאָג איך צו
מיר אַליין, מאַך נישט קיין פוילע תנועות און זאָג באָם, ווי אין
פסוק שטייט: סלחתי כדבריך — לאָז זיין מיט גליק... יאָ, וואָס
טוט מען אָבער מיט מיין אַלטער? איך וועל דאָך פון איר האָבן,
ווי זאָגט ער, אויף שיסל און אויף טעלער! ווי אַזוי פירט מען זי
אַרויף, אַז עס זאָל ביי איר ווערן רעכט?... ווייסטו גאָר וואָס,
מאָטל? רוף איך מיך אָן צו מיין חתן — דו גיי דיר אַהיים, איך
וועל מיר דאָ דערווייל צורעכט מאַכן אַלץ, וואָס מע באַדאַרף, אי=

בערשמועסן מיט דעם, מיט יענעם, און אם ירצה השם מאָרגן, אויב דו וועסט ביז דעמאָלט קיין חרטה נישט האָבן, וועלן מיר זיך מסתמא זען... — „חרטה? מאַכט ער צו מיר, איך וועל האָבן חרטה? איך זאָל נישט דערלעבן אַוועקגיין פון דעם אָרט, עס זאָל פון מיר ווערן, זאָגט ער, אַ שטיין, אַ ביין״!... — צו וואָס טויג דיר נאָך דאָס שווערן זיך, וואָס דו שווערסט זיך, זאָג איך אים, אַז איך גלויב דיר אָן אַ שבועה? גיי געזונט, זאָג איך, און אַ גוטע נאַכט און לאָזן זיך דיר חלומען גוטע חלומות... און אַליין לייג איך מיך אויך שלאָפן, נאָר עס נעמט מיך נישט קיין שלאָף; דער קאָפּ ווערט מיר שיער נישט צעפּאַלן אויף שטיקלעך, טראַכטנדיק אַזאַ פּלאַן און אַזאַ פּלאַן, ביז איך בין געפּאַלן אויף דעם רעכטן פּלאַן: וואָס־זשע איז דער פּלאַן? אָט וועט איר הערן, ווי אַזוי טביה פּאַלט אויף אַ גלייכס!

בקצור, אַרום האַלבע נאַכט, די גאַנצע שטוב שלאָפט געשמאַק, בין איך מיך מישב און הויב אָן צו שרייען נישט מיט מיין קול: געוואַלט! געוואַלט!... סע פאַרשטייט זיך, אַז אויף מיין געוואַלט האָט זיך די גאַנצע שטוב אויפגעכאַפּט און פריער פון אַלעמען גאָלדע. „גאָט איז מיט דיר, טביה, מאַכט זי צו מיר און טרייסלט מיך, שטיי אויף, וואָס איז דיר אַזעלכס, וואָס געוואַלטע־ווסטו?״... איך עפן אויף די אויגן, קוק מיך אַרום כלומרשט אויף אַלע זייטן און רוף זיך אָן מיט אַ ציטערניש: — ווו איז זי ערגעץ? — „וועד איז? וועמען זוכסטו״? — פרומע־שרהן, זאָג איך, פרומע־שרה לייזער־וואָלפס איז דאָ נאָר וואָס געשטאַנען... — „דו רעדסט פון היץ, מאַכט צו מיר מיין ווייב, גאָט איז מיט דיר, טביה! פרומע־שרה לייזער־וואָלפס, זאָל זיין אָפּגעשיידט, איז שוין לאַנג אויף דער אמתער וועלט״. — איך ווייס, זאָג איך, אַז זי איז געשטאָרבן, נאָר זי איז אָבער פאָרט געוועזן נאָר־וואָס אָט דאָ ביי מיין בעט, גערעדט מיט מיר, זי האָט מיך אָנגענומען, זאָג איך, ביים גאָרגל, מיך געוואָלט וואָרגן!... — „גאָט איז מיט דיר, טביה, וואָס פּלאַפּלסטו, מאַכט צו מיר מיין ווייב: עס האָט זיך דיר גע־קערט חלומען אַ חלום; שפּיי אויס דריי מאָל און דערצייל מיר, וואָס האָט זיך דיר געחלומט, וועל איך דיר אויסלייגן צו גוטן״. —

געב מיר, זאָג איך, אַ טרונק וואַסער, וועל איך דיר דערציילן דעם חלום, וואָס האָט זיך מיר געחלומט. נאָר בעטן וועל איך דיך, גאָלדע, זאָלסט זיך נישט שרעקן און נישט איבערקלערן חלילה גאָט ווייסט וואָס. קודם־כל, זאָג איך, האָט זיך מיר געחלומט, אַז ס'איז ביי אונז אַ שמחה; איך ווייס נישט צי אַ קנס־מאָל, צי אַ חתונה, מענטשן אַ סך, ייִדן און ווייבער, דער רב און דער שוחט, היינט כּלי־זמר... דערווייל עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין דיין באָבע צייטל עליה־השלום... געל אַזוי ווי וואַקס, און אָנגעטאָן געווייַנטלעך אין ווייסן, אין תּכריכים... „מזל טוב! מאַכט צו מיר די באָבע צייטל; איך האָב נחת, וואָס איר האָט אויסגעקליבן פאַר אייער צייטלען, וואָס זי טראָגט מיין נאָמען, אַזאַ פיינעם חתן, אַ לייטישן! ער הייסט מאָטל קאַמזויל נאָך מיין פעטער מרדכי, און כאָטש ער איז אַ שניידער, פונדעסטוועגן איז ער זייער אַ ערלעך קינד"... — אַז איך האָב דערהערט פון דער באָבע צייטל אַזאַ מין מזל טוב, רוף איך מיך אָן צו איר: וואָס זאָגט איר עפּעס, באָבעניו, אַז צייטלס חתן הייסט מאָטל און ער איז אַ שניידער, אַז בסך־הכּל הייסט ער לייזער־וואָלף און ער איז גאָר אַ קצב?... — „ניין, רופט זיך אָן די באָבע צייטל נאָך אַ מאָל, ניין, טביה, דיין צייטלס חתן הייסט טאַקע נאָר מאָטל, ער איז אַ שניידער, און מיט אים וועט זי זיך עלטערן אם ירצה־השם אין עושר און אין כּבוד"... רעכט, באָבעניו, זאָג איך צו איר נאָך אַמאָל, וואָס־זשע טוט מען מיט לייזער־וואָלפן? ס'טייטש איך האָב דאָך אים ערשט נעכטן געגעבן דאָס וואָרט!... — איך האָב נאָר אויסגערעדט די דאָזיקע ווערטער, איך טו אַ קוק — נישטאָ די באָבע צייטל! אויפן אָרט איז אויסגעוואַקסן פרומע־שרה לייזער־וואָלפס און מאַכט צו מיר כּהאי לישנא: „רב טביה! איך האָב אייך געהאַלטן תּמיד פאַר אַ ערלעכן, פאַר אַ ייִדן מיט תּורה, ס'טייטש ווי קומט דאָס איר זאָלט טאָן אַזאַ זאַך, איר זאָלט וועלן, אַז אַייער טאָכטער זאָל מיך ירשענען, זיצן אין מיין שטוב, האַלטן מיינע שליסלען, אָנטאָן מיין מאַנטל, טראָגן מיינע צירונג, מיינע פּערל?"... וואָס בין איך שולדיק, מאַך איך צו איר, אייער לייזער־וואָלף האָט אַזוי געוואָלט... „לייזער־וואָלף? מאַכט זי צו מיר, לייזער־וואָלף וועט האָבן אַ ווינסטן סוף, און

אייער צייטל... אַ רחמנות נעבעך, רב טביה, אויף אייער טאָכטער; מער ווי דריי וואָכן וועט זי מיט אים נישט לעבן; און אַז עס וועט אויסגיין די דריי וואָכן, וועל איך קומען צו איר ביי נאַכט און וועל זי אָננעמען ביים האַלדז אָט אַזוי אָ...?" און מיט די ווערטער, זאָג איך, האָט מיך פֿרומע שׂרה אָנגענומען ביים גאָרגל און האָט מיך אָנגעהויבן צו וואַרגן, אַזוי אַז ווען נישט דו זאָלסט מיך געווען אויפֿוועקן, וואָלט איך שוין איצטער אָנגעשפּאַרט ווייט־ווייט!... — „טפֿו־טפֿו־טפֿו! מאַכט צו מיר מיין ווייב און שפּייט אויס דריי מאָל דריי; אין טייך זאָל דאָס פֿאַלן, אין דער ערד זאָל דאָס זינקען, אויף בוידעמס זאָל דאָס קלעטערן, אין וואַלד זאָל דאָס רוען, נאָר אונז און אונזערע קינדער זאָל דאָס נישט שאַטן! אַ בייזער, אַ וויסטער, אַ פֿינסטערער חלום אויף דעם קצבֿס קאָפּ און אויף זיינע הענט און פֿיס; לאָז ער זיין די כּפּרה פֿאַר מאָטל קאַמזויל'ס מינדסטן נאָגל, כאָטש ער איז אַ שניידער, וואָרים אַז ער הייסט נאָך מיין פֿעטער מרדכי, איז ער געוויס נישט קיין געבוירענער שניידער, און מסתּמא, אַז די באָבע עליה־השלום איז זיך מטריח פֿון יענער וועלט קומען אַהער צו אָפּגעבן מזל־טובֿ, באַדאַרפֿן מיר זאָגן סע זאָל זיין אין אַ גוטער שעה אַ מזלדיקער, אמן סלה!"...

בקיצור, וואָס זאָל איך אייך לאַנג מאריך ימים זיין, אַ ייִדענע בלייבט אַ ייִדענע... סע פֿאַרשטייט זיך, אַז אויף מאָרגן איז געווען ביי אונז דאָס קנס־מאָל און טאַקע באַלד נאָכדעם די חתונה. און דאָס פּאָר־פֿאָלק, ברוך השם, לעבט זיך גאַנץ צופֿרידן: ער איז זיך א שניידער, גייט ארום אין בויבעריק פֿון איין דאטשע אין דער אנדערער אָננעמען ארבעט, און זי טאָג ווי נאכט אין דער יאָך, קאָכט און באַקט און וואַשט און שמירט און טראָגט וואַסער קוים קוים דאָס שטיקל ברויט אין שטוב; איך זאָל איר נישט ברענגען א מאָל א ביסל מילכיקס, אמאָל עטלעכע גראָשנס, וואָלט געווען גאָר נישט גוט — און רעד מיט איר, זאָגט זי, אַז ס'איז איר קיין עין־הרע גוט ווי די וועלט, אבי, זאָגט זי, איר מאָטל זאָל איר זיין געזונט. — נו, גייט טענעט מיט היינטיקע קינדער! עס קומט אויס, ווי איך האב אייך געזאגט פֿונם אנהויב: בנים גדלתּי

ורוממתי — הארעווע פון קינדערס וועגן, שלאג זיך קאפ אין וואנט, והם פשעו בי — זאגן זיי, אז זיי פארשטייען בעסער. ניין, זאָגט אייך, וואָס איר ווילט — היינטיקע קינדער זיינען צו קלוג!

נאָר מיר דאַכט, אַז איך האָב אייך היינט אָנגעדולט אַ קאָפּ מער ווי אַלע מאָל, האָט מיר קיין פאַריבל נישט, זייט מיר געזונט און האָט אייך אַ גוטן תמיד!

געשריבן אין יאָר 1899.

האדל.

איר חדושט זיך, פאַני שלום־עליכם, אויף טביהן, וואָס מע זעט אים נישט? ער האָט זיך, זאָגט איר, שטאַרק אַ רוק געטאָן, מיט אַ מאָל, זאָגט איר, גרוי געוואָרן? עך־עך־עך! ווען איר זאָלט וויסן, מיט וואָס פאַר צרות, מיט וואָס פאַר ווייטאָקן אָט דער טביה טראָגט זיך אַרום! ווי אַזוי שטייט דאָרט ביי אונז געשריבן: אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, אַ מענטש איז שוואַכער פון אַ פליג און שטאַרקער פון אייזן... טאַקע נאָר אַ באַשרייבונג מיט מיר! ווו ערגעץ אַ שלאַק, אַ צרה, אַן אָנשיקעניש — מיך אויסמיידן טאָר עס נישט. פון וואַנען נעמט זיך עס, ווייסט איר נישט? אפשר דערפון, וואָס בטבע בין איך אַ פתי יאמין, וואָס גלייבט איטלעכן אויף באמונות? טביה פאַרגעסט, וואָס אונזערע חכמים האָבן אונז געזאָגט טויזנט מאָל: כבדהו וחשדהו. בלשון אשכנז הייסט עס: „נע וויר סאָבאַקי"... נאָר וואָס זאָל איך טאָן, פרעג איך אייך, אַז ס׳איז ביי מיר פאָרט אַזאַ טבע? איך בין, ווי איר ווייסט, אַ גרויסער בעל־בטחון און האָב צו דעם, וואָס לעבט אייביק, קיין מאָל קיין טענות נישט; ווי אַזוי ער פירט, אַזוי איז גוט; וואָרים פרוווט זיך אדרבה פאַרקערט, האָט יאָ טענות, וועט זיך אייך עפּעס העלפן? שטענדיק טענע איך מיט איר, מיט מיינער הייסט דאָס: „גאָלדע, זאָג איך, דו זינדיקסט! פאַראַן, זאָג איך, ביי אונז אַ מדרש"... „וואָס מיר מדרש, זאָגט זי, מיר האָבן, זאָגט זי, אַ טאָכטער אויף חתונה צו מאַכן; און נאָך דער טאָכטער, קיין עין הרע, גייען נאָך צוויי טעכטער; און נאָך די צוויי נאָך דריי, קיין בייז אויג זאָל נישט

שאַטן!..." — „עט, זאָג איך, ס'איז בלאָטע, גאָלדע! אונזערע חכמים, זאָג איך, האָבן דאָס אויך באַוואָרנט; ס'איז פאַראַן, זאָג איך, דערויף אויך אַ מדרש..." לאָזט זי נישט ריידן: „טעכטער, זאָגט זי, דערוואַקסענע זיינען אַליין אַ גוטער מדרש"... און גייט טענעט מיט אַ ייִדענע!

הקיצור, פון דעם זעט איר אַרויס, אַז ס'איז פאַראַן, ס'איז דאָ קיין עין הרע ביי מיר סחורה אויף אויסצוקלויבן, און דוקא פיינע סחורה, נישט צו פאַרזינדיקן, איינע שענער פון דער אַנדערער. ס'איז נישט שייך, אַז איך אַליין זאָל לויבן מיינע קינדער, נאָר איך הער, וואָס די וועלט זאָגט: „קראַסאַוויצעס"! און ועל כּלם די עלטערע, האָדל רופט מען זי, די אַנדערע פון צייטלען, די, וואָס האָט זיך פאַרקאָכט, אויב איר געדענקט, אינם חייט. איז זי שיין, זאָג איך אייך, די אַנדערע טאָכטער מיינע, האָדל מיין איך, וואָס זאָל איך אייך זאָגן? שיינט ווי אַ שטיק גאָלד! און צו די צרות באַדאַרף זי נאָך האָבן אַ קאָפּ אויך, שרייבט און לייענט ייִדיש און רוסיש, און ביכלעך, ביכלעך שלינגט זי ווי האַלעשקעס. וועט איר דאָך פרעגן אַ קשיא: וואָס פאַר אַ מחותן איז טביהס טאָכטער מיט ביכלעך, אַז דער טאַטע אירער האַנדלט גאָר מיט קעז און מיט פּוטער? הערסטו, אָט דאָס פרעג איך דאָך ביי זיי, ביי די פיינע בחורים הייסט עס, וואָס קיין הויזן, איך בעט איבער אייער כּבוד, איז נישטאָ און שטודירן געלוסט זיך זיי, אַלע ווילן לערנען, אַלע ווילן שטודירן. פרעגט זיי: וואָס שטודירן? ווער שטודירן? זאָלן אַזוי ציגן וויסן אין פרעמדע גערטנער שפּרינגען! אַז בסך הכּל לאָזט מען דאָך זיי גאָר נישט צו, ווי זאָגט ער: אַ קאָטער פון דער פּוטער!... זאָלט איר זען פונדעסטוועגן, ווי מען לערנט! און ווער? בעל־מלאכהשע קינדער. פון שניידערס, פון שוסטערס, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן בכל אשר אפנה! מע לאָזט זיך אַוועק קיין יעהופּעץ, אָדער קיין אָדעס, מע וואַלגערט זיך אויס אויף אַלע בוידעמס, עסן עסט מען מכּות מיט בכּורות, און פאַרבייסן פאַרבייסט מען מיט קדחת, גאַנצע חדשים דורכאַנאַנד קוקט מען נישט אָן קיין שטיקל פלייש אין די אויגן, מען לייגט זיך צונויף זעקס פאַרשווינדלעך אויף איין בולקע מיט אַ הערינג און הוליע קבצן!...

בקיצור, האָט זיך איינער פון דער „חברה" פאַרהאַקט אין אונזער ווינקל, עפּעס אַ שלים־מזל נישט ווייט פון דאַנען, איך האָב געקענט דעם טאַטן זיינעם, ער איז געווען אַ פּאַפּיראָסניק און אַ קבצן, לאָז ער מיר מוחל זיין, אין זיבן פּאָלעס, מילא בין איך אייך דערויף נישט אויסן, וואָרים אַז דעם תנא רב יוחנן הסנדלר איז אָנגעשטאַנען צו נייען שטיוול, מעג אים שוין דאַכט זיך אָנשטיין צו האָבן אַ טאַטן, וואָס דרייט פּאַפּיראָסן. פאַרדריסט מיך נאָר איין זאַך: למאי זאָל זיך אַ קבצן גלוסטן לערנען, שטודירן? פּראַוודע, דער גוטער יאָר האָט אים נישט גענומען, ער האָט אַ גוט קעפּל, גאָר אַ גוט קעפּל. פּערטשיק הייסט ער, דער שלים־מזל, האָבן מיר איבערגעלייגט אויף יידיש — פּעפּערל. ער זעט טאַקע אויס ווי אַ פּעפּערל. איר זאָלט אָנקוקן — אַ ווערווריקל, אַ קליינס, אַ שוואַרץ, אַ פּאַרזעניש, נאָר ס'איז פול, מלא וגדוש, און אַ מויל — אש להבה, שוועבל און פּעך.

ויהי היום טרעפט זיך אַ מעשה, איך פאָר איין מאָל אַהיים פון בויבעריק, אָפּגעזעצט דאָס ביסל סחורה, אַ גאַנצן טראַנספּאָרט, קעז און פּוטער און סמעטענע און שאר ירקות. זיץ איך פאַרטראַכט, ווי דער שטייגער איז, אין הימלזאַכן, פון דעם, פון יענעם, און פון די יעהופּעצער נגידים, וואָס עס גייט זיי קיין עין־הרע אַזוי גוט, אַזוי גוט, און פון טביהן דעם שלים־מזל מיט זיין פערדל, וואָס ווערן כל ימיו פאַרשוואַרצט, וכדומה נאָך אַ זעלכע ענינים. זומער, די זון באַקט, די פליגן בייסן, און די וועלט אַרום און אַרום איז מחיה, גרויס, אָפן, כאָטש הויב זיך אויף און פלי, כאָטש צי זיך אויס און שווים!...

דערווייל איך טו אַ קוק — אַ בחורל שפּאַנט זיך מיט די רגלים איבערן זאַמד, האַלט אַ פּעקל אונטערן אָרעם און שוויצט, פּאָכט מיט דער נשמה. „יעמוד החתן רב יאָקל בן פלעקל! — זאָג איך צו אים — זעץ דיך אויף, הער נאָר, וועל איך דיך אַ ביסל אונטערפירן, איך פאָר במילא ליידיק, ווי שטייט דאָרטן, זאָג איך, ביי אונז געשריבן: „דיין חברס אייזל, אַז דו באַגעגנסט, איז עזוב תעזוב — דאַרפסט אים נישט פאַרלאָזן, הייסט לא כל־שכן אַ מענטש"... לאַכט ער, דער שלים־מזל, און לאָזט זיך דווקא לאַנג נישט בעטן

און קריכט אין וועגעלע אַריין. „פון וואַנען, זאָג איך, שפּאַנט דאָס למשל אַ בחורל?" — „פון יעהופּעץ". — „וואָס האָט, זאָג איך, אַזאַ בחורל ווי דו צו טאָן אין יעהופּעץ?" — „אַזאַ בחורל ווי איך, זאָגט ער, גיט אָפּ אַקזאַמענט". „אויף וואָס, זאָג איך, שטודירט אַזאַ בחורל ווי דו?" — „אַזאַ בחורל ווי איך, זאָגט ער, ווייסט נאָך אַליין נישט אויף וואָס ער שטודירט". — „אם כן, זאָג איך, וואָס זשע דולט זיך אַזאַ בחורל ווי דו אומזיסט דעם קאָפּ?"—„זאָרגט זיך נישט, רב טביה, אַזאַ בחורל, ווי איך, זאָגט ער, ווייסט שוין וואָס ער האָט צו טאָן." — „זאָג מיר נאָר, זאָג איך, ווי באַלד אַז איך בין דיר שוין יאָ באַקאַנט? טאָ ווער ביסטו למשל?" „ווער איך בין? איך בין, זאָגט ער, אַ מענטש". „איך זע, זאָג איך, אַז נישט קיין פערד, איך מיין וועמענס ביסטו?" „וועמענס, זאָגט ער, זאָל איך זיין? איך בין גאָטס"... „איך ווייס, זאָג איך, אַז גאָטס; איך מיין, זאָג איך, פון וואַנען שטאַמסטו, צי ביסטו אַ אונזעריקער, צי אפשר פון דער ליטע?" — „שטאַמען, זאָגט ער, שטאַם איך פון אדם הראשון, און אַליין בין איך, זאָגט ער, אַ היגער, איר קענט מיך". — „ווער זשע, זאָג איך, איז דער טאַטע דיינער? לאָמיר שוין הערן!" — „מיין טאַטע, זאָגט ער, האָט געהייסן פּערטשיק". „טפו זאָלסטו ווערן! האָסטו, זאָג איך, באַדאַרפט אַזוי לאַנג מוטשען? ביסטו, הייסט דאָס, פּערטשיק דעם פּאַפּיראָסניקס אַ זונדל?" — „בין איך, זאָגט ער, פּערטשיק דעם פּאַפּיראָסניקס אַ זונדל". — „און שטודירסט, זאָג איך, אין די קלאַסן?"—„און שטודיר, זאָגט ער, אין די קלאַסן". — „נו=נו, מהכתיתי, זאָג איך, אדם אַ מענטש, צפור אַ פויגל, קאַטשקע ריק זיך. זאָג זשע מיר, זאָג איך, תכשיט מיינער, פון וואָס למשל לעבסטו אַ שטייגער?" — „פון דעם, זאָגט ער, וואָס איך עס". — „אַהאַ, זאָג איך, גאַנץ גוט; וואָס זשע, זאָג איך, עסטו?" — „אַלצדינג, זאָגט ער, וואָס מע גיט מיר". „איך פאַרשטיי, זאָג איך, ביסט נישט קיין איבערקלייבער: אַז ס'איז דאָ וואָס צו עסן, עסטו, און אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו עסן, פאַרבייסטו מיט אַ ליפּ און לייגסט זיך שלאָפן אַ ניכטערער. נאָר וואָס דען, זאָג איך, ס'איז אַלצדינג כדאי, אַבי שטודירן אין די קלאַסן, זאָג איך; גלייכסט זיך, זאָג איך, צו די יעהופּעצער נגידים". אַזוי זאָג איך צו אים מיט אַ פּסוק און מיט

אַ מדרש, ווי טביה קאָן. מיינט איר דאָך, אַז ער שווייגט מיר אָפּ, פּערטשיק הייסט עס? „נישט דערלעבן, זאָגט ער, וועלן די נגידים, אַז איך זאָל זיך צו זיי גלייכן! איך האָב זיי, זאָגט ער, אין דער ערד!" — „ביסט מיר עפּעס שטאַרק, זאָג איך, אויפגעטראָגן, זאָג איך, אויף די נגידים? איך האָב מורא, זאָג איך, אויב זיי האָבן זיך נישט צעטיילט, זאָג איך, מיט דיין טאַטנס ירושה". — „זאָלט איר טאַקע וויסן, זאָגט ער, אַז איך און איר און מיר אַלע, קאָן זיין, האָבן אַ גרויסן חלק ביי זיי אין דער ירושה"... — „ווייסטו וואָס, זאָג איך, לאָזן שוין דיינע שונאים רעדן פאַר דיר. איך זע אַרויס, זאָג איך, נאָר איין זאַך, אַז דו ביסט אַ יינגל נישט קיין פאַרפאַלענער און די צונג באַדאַרף מען דיר נישט פּיקן; אויב דו וועסט, זאָג איך, האָבן צייט, קאָנסטו זיך אַריינכאַפּן צו מיר היינט אויף דער נאַכט, וועלן מיר אַ ביסל שמועסן און טאַקע בדרך הליכה כאַפּן מיט אונז אַ וועטשערע"...

אודאי האָט זיך מיינער נישט געלאָזט איבערחזרן די ווערטער און איז געקומען צו גאַסט, געטראָפן אַקוראַט צום סמיטשיק, בשעת דער באָרשט איז געשטאַנען אויפן טיש און די מילכיקע קנישעס אין אויוון האָבן זיך נאָך געפּרעגלט. „דו האָסט, זאָג איך צו אים, אַ לעבעדיקע שוויגער, קאָנסט זיך, זאָג איך, גיין וואַשן, און אַז נישט קאָנסטו, זאָג איך, עסן אומגעוואַשן, איך בין נישט גאָטס סטראַפּטשע, זאָג איך, מיך וועט מען אויף יענער וועלט פאַר דיר נישט שמייסן". אַזוי שמועס איך מיך אויס מיט אים, און פיל, אַז עס ציט מיך עפּעס צו דעם דאָזיקן מענטשל, וואָס — ווייס איך אַליין נישט, נאָר עס ציט; איך האָב ליב, פאַרשטייט איר, אַ מענטשן, וואָס מע קאָן מיט אים רעדן אַ וואָרט אַ מאָל אַ פּסוק, אַ מאָל אַ מדרש, אַ מאָל אַ שטיקל חקירה אין הימל־זאַכן, דאָס, יענץ, לאָקש, בוידעם, ציבעלע. אָט אַזאַ מענטש איז טביה.

פון יענער צייט אָן האָט מיין בחור אָנגעהויבן אַריינקומען צו מיר, כמעט אַלע טאָג. אָפּגעפּאַרטיקט זיך מיט די „שטונדן", פלעגט ער קומען צו מיר זיך אָפּרוען און אַ ביסל פאַרברענגען. מאָלט אייך, אַז אָך און ווי איז געווען צו אים מיט זיינע שטונדן אינאיינעם, אַז בסך־הכל, דאַרפט איר וויסן, ביי אונז דער גרעטטער

נגיד איז געוווינט צו צאָלן גאַנצע ח"י גילדוינגים, אי דאָס זאָל דער לערער אים העלפן לייענען דעפּעשן, שרייבן אַדרייסים און טאַקע פּאָלגן אַ גאַנג אויך, פאַר וואָס נישט? אַ בפירושער פּסוק: בכל לבבך ובכל נפשך — עסטו ברויט, דאַרפסטו וויסן פאַר וואָס. אַ שטיקל גליק כאָטש, וואָס געגעסן האָט ער אייגנטלעך ביי מיר; און דער־פאַר האָט ער אונטערגעקנעלט מיט מיינע טעכטער, ווי זאָגט ער: עין תחת עין, אַ פּאַטש פאַר אַ פּאַטש; און אָט איז ער געוואָרן ביי אונז אין שטוב אַ גאַנצער בן־בית, די קינדער האָבן אים אונ־טערגעטראָגן אַ גלעזל מילך, און מיין אַלטע האָט אַכטונג געגעבן, ער זאָל האָבן אַ העמד אויפן לייב מיט אַ פּאָר זאָקן גאַנצע — און טאַקע דעמאָלט האָבן מיר דאָס אים געקרוינט מיטן נאָמען „פּעפּערל", איבערגעמאַכט הייסט דאָס אויף ייִדיש פון פערטשיק. און מע קאָן זאָגן, אַז מיר האָבן אים אַלע ליב געקריגן עפּעס גאָר ווי אַן אייגענעם, מחמת בטבע איז ער, דאַרפט איר וויסן, דוקא נישקשה פון אַ מענטשל, אַ פּשוטער, אַ פּראָסטער חי־וקים הייסט דאָס, שלי שלך, שלך שלי, מיינס דיינס — הפקר ציבעלעס...

פאַר איין זאַך נאָר האָב איך אים פיינט געהאַט: פאַר זיין פאַרפאַלן ווערן. פלוצים פלעגט ער זיך אויפהויבן, אַוועקגיין און והילד איננו — נישטאָ פּעפּערל! „ווו ביסטו געווען, מיין טייערער שפּילפויגל?" שווייגט ווי אַ פיש... איך ווייס נישט, ווי אַזוי איר, איך האָב פיינט אַ מענטשן מיט סודות, איך האָב ליב, ווי זאָגט ער: וידבר — גערעדט און ויאמר — געזאָגט, דערפאַר האָט ער אָבער אַ מעלה, צערעדט ער זיך שוין, איז: פאַר פייער און פאַר וואַסער. נישט געדאַכט זאָל ער ווערן! רעדט על ה' ועל משיחו, און אויף „נבתקה"... און דער עיקר טאַקע אויף „בנתקה"... מיט פלאַגען אַלץ אַזעלכע ווילדע, קרומע, משוגענע געגנ, עפּעס אלצדינק לאַ־קירדע, פאַפּעריק, מיט די פיס ארויף. למשל, א נגיד, קומט אויס נאָך זיין משוגענעם פארקערטן שכל, איז אָפּגעפרעגט, און א קבצן איז, פארקערט, א גאנצער צימעס, און ווער שמועסט א בעל־מלאכה — דער איז גאָר דאָס אויבערשטע פונם שטייסל, טייערער פון חרוסת, מחמת יגיע כפיך, זאָגט ער, דאָס איז דער עיקר. „פון דעסטוועגן, זאָג איך, צו געלט, זאָג איך, קומט דאָס נישט?" ווערט

ער מלא כעס און וויל מיר איינרעדן, אַז געלט איז אַ שחיטה פאַר דער וועלט; פון געלט, זאָגט ער, נעמען זיך אַלע פאַלשקייטן אויף דער וועלט, טוט זיך עס נישט על פי יושר. און ער ברענגט מיר צענטויזנט ראיות און משלים, וואָס קלעפּן זיך ביי מיר ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט... „קומט אויס נאָך דיין משוגענעם שכל, זאָג איך, אַז דאָס, וואָס מיין בהמה מעלקט זיך, און דאָס וואָס מיין פערדל פאָרט, איז אויך נישט על פי יושר?"... וכדומה נאָך אַזעלכע קלאָץ־קשיות פרעג איך אים און שטעל אים אָפּ, אויף יעדן טריט, ווי טביה קאָן! מיין פעפערל אָבער קאָן אויך, נאָך אַ מין קאָנען; הלואי וואָלט ער אַזוי נישט קאָנען ווי ער קאָן! און האָט ער עפּעס אויפן האַרצן, אַזוי זאָגט ער דאָס אַרויס! איין מאָל — זיצן מיר אַזוי פאַרנאַכט ביי מיר אויף דער פריזבע און חקירהן אַלץ מכח די דאָזיקע ענינים, פילאָזאָפיע הייסט עס... רופט ער זיך אָן צו מיר, פעפערל הייסט עס: „איר ווייסט, רב טביה? איר האָט טעכטער, רב טביה, זייער געראָטענע". „טאַקע באמת? זאָג איך, אַ דאַנק דיר פאַר דער בשורה: זיי האָבן, זאָג איך, אין וועמען געראָטן צו זיין". — „איינע, זאָגט ער צו מיר ווייטער, די עלטערע, די איז גאָר אַ בר־דעת, אַ פאָלנע מענטש". — „איך ווייס עס אָן דיר, זאָג איך, דאָס עפּעלע, זאָג איך, פאַלט נישט ווייט פונם ביימעלע". אַזוי זאָג איך צו אים און דאָס האַרץ געוויינטלעך וואַקסט פאַר תענוג, וואָרים וואָסער פאָטער, איך בעט אייך, האָט נישט ליב, אַז מע לויבט אים זיינע קינדער? גיי זיי אַ נביא, אַז פון אַזאַ מין ליבעניש וועט גאָר אַרויסשפּרינגען אַ פאַרקאָכעניש, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! איר מעגט דאָס האָרכן.

בקצור ויהי ערב ויהי בקר — געווען איז דאָס צווישן טאָג און נאַכט, אין בויבעריק טאַקע, פאָר איך מיר אַזוי מיט מיין ווע־געלע איבער די דאַטשעס, שטעלט מיך עמעצער אָפּ. איך טו אַקוק — ס'איז אפרים דער שדכן. אפרים דער שדכן, דאַרפט איר וויסן, איז זיך אַ ייִד אַ שדכן ווי אַלע שדכנים, פאַרנעמט זיך הייסט דאָס מיט שדוכים, דערזעט ער מיך, אפרים הייסט עס, אין בויבעריק און שטעלט מיך אָפּ: „זייט־זשע מוחל, רב טביה, איך דאַרף אייך עפּעס, זאָגט ער, זאָגן". — „מהכתיתי, אַבי אַגוטס", זאָג איך, און שטעל

אָפּ דאָס פערדל. „איר האָט, זאָגט ער, רב טביה, אַ טאָכטער!“ — „איך האָב, זאָג איך, זיבן, זאָלן געזונט זיין“. — „איך ווייס, זאָגט ער, אַז איר האָט זיבן, איך האָב אויך זיבן“. „האָבן מיר, זאָג איך, איינעם אַזוי גרויס ווי פערצען“. — „בקצור, ווערטלעך אויף אַ זייט, זאָגט ער, די מעשה, רב טביה, דערפון, זאָגט ער, איז אַזוי: איך בין דאָך, ווי אייך איז ידוע, אַ ייִד אַ שדכן, האָב איך, זאָגט ער, פאַר אייך אַ חתן. נאָר אַ חתן — פון חתנלאַנד אַ חתן, טאַקע פערווע שבפערווע!“ — „דהיינו, זאָג איך, וואָס ווערט אָנגערופן ביי אייך אַ חתן פון חתנלאַנד, פערווע שבפערווע? אויב, זאָג איך, אַ חייט אָדער אַ סנדלר, אָדער אַ מלמד, מעג ער, זאָג איך, זיצן דאָרט, און איך, זאָג איך, רוח והצלה יעמד — מיין גלייכן וועל איך מיר געפינען ממקום אחר, ווי דער מדרש, זאָג איך, זאָגט...“ — „ע!, זאָגט ער, רב טביה, איר הויבט שוין אָן מיט אייערע מדרשים? מיט אייך, זאָגט ער, ריידן, באַדאַרף מען זיך גוט אונטערגאַרטלען! איר פאַרשיט, זאָגט ער, די וועלט מיט מדרשים. איר הערט בעסער אויס, זאָגט ער, וואָס פאַר אַ מין שדוך אפרים דער שדכן איז אַ בעל אייך פאָרצולייגן: איר זאָלט, זאָגט ער, נאָר האָרכן און שווייגן“. אַזוי מאַכט ער צו מיר, אפרים הייסט דאָס, און נעמט און לייענט מיך אויס אַ צעטל, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, טאַקע עפּעס קפּריסין. ראשית, איז דאָס אָרט זייער אַ שיין אָרט, אַ טאַטנס אַ קינד, זאָגט ער, און דאָס דאַרפט איר וויסן, איז ביי מיר דער עיקר, ווארים איך בין אַליין אויך נישט אַבי ווער; הייבט איז ער אַ יודע נגן, וואָס פאַרשטייט אין די קליינע אותיות. און דאָס איז ביי מיר אודאי נישט פון די קליינע זאַכן, ווארים אַ גראָבן ייִנג האָב איך דאָך פיינט ווי חזיר! ביי מיר אַן עם הארץ איז ערגער טויזנט מאָל פון אַן הולטיי; איר מעגט אייך גיין אָן אַ היטל און אפילו מיטן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פיס אַרויף, אַבי איר ווייסט, וואָס רש״י מאַכט, זיינט איר שוין פון מיינע לייט. אָט אַזאַ ייִד איז טביה... הייבט איז ער, זאָגט ער, רייך אָנגעשטאָפּט מיט געלט. פאָרט אַרויס זאָגט ער, מיט אַ קאַרעטע, מיט אַ פּאָר ברענענדיקע סוסים, עס גייט אַזש אַ רויך“!... נו, מהכתיתי, טראַכט איך מיר, דאָס איז אויך נישט פון די גרויסע חסרונות, איידער אַ קבצן, איז שוין גלייכער

אַ נגיד, ווי זאָגט ער: גאָט אַליין האָט אויך פײַנט אַ קבצן. אַ סימן האָט איר, אַז גאָט זאָל ליב האָבן אַ קבצן, וואָלט אַ קבצן קיין קבצן נישט געווען. „נו לאָמיר הערן ווייטער”, זאָג איך. — „ווייטער, זאָגט ער, וויל ער מיט אײַך אַ שדוך טאָן, ער גייט אויס, ער חלשט, זאָגט ער”. „אַזוי, זאָג איך, ווער, זאָג איך, איז ער, דער אַנטיק אייערער: אַ בחור? אַן אלמן? אַ גרוש?” „ער איז אַ בחור, זאָגט ער, אַ בחור, אפילו אין די יאָרן שוין, נאָר אַ בחור”. — „ווי אַזוי־זשע, זאָג איך, איז דער הייליקער נאָמען זײַנער?” וויל ער מיר נישט זאָגן, כאָטש ברעכט אים. „ברענגט זי, זאָגט ער, צו פירן, קיין בויבעריק, וועל איך אײַך נאָכדעם, זאָגט ער, זאָגן”. — „וואָס הייסט, זאָג איך, איך זאָל זי ברענגען צופירן? ברענגען, זאָג איך, ברענגט מען צופירן אַ פערד, זאָג איך, אויפן יריד, אָדער אַ בהמה צו פאַרקויפן”...

בקצור, די שדכנים, ווייסט איר דאָך, קאָנען איבעררײַדן אַ וואַנט; ס'איז געבליבן, אַז אם ירצה השם נאָך שבת ברענג איך זי צופירן קיין בויבעריק, — און אַלערליי גוטע זיסע מחשבות קומען מיר אויף די געדאַנקען, און איך שטעל מיר שוין פאָר מײַן האָדלען, ווי זי פאָרט אין אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר ברענענדיקע סוסים, און די וועלט איז מיר מקנא, נישט אַזוי אויף דער קאַרעטע מיט די סוסים, ווי אויף די טובות, וואָס איך טו דער וועלט דורך מײַן טאָכטער די נגידית, העלף אויס די געפאַלענע מיט אַ גמילות חסד, וועמען אַ כף־הייער, וועמען אַ פופציקער, און וועמען אַ הונדערטער, ווי זאָגט איר, יענער האָט אויך אַ נשמה... אַזוי טראַכט איך מיר, פאָרנדיק, פאַרנאַכטלעך, צוריקוועגס אַהיים, און שמייס דאָס פערדל און שמועס מיך דורך מיט דעם אויף פערדיש לשון: „לסוסתי, זאָג איך צו דעם, וויאָ, אַנו מאַך נאָר, זאָג איך, מיט די רגלים אַ ביסעלע גיכער, באַקומסט דו דײַן פּאָרציע האָבער”...

און ווי איך רעד מיר דאָ אַזוי מיט מײַן פערדל, זע איך פון וואַלד אַרויס שנײַדט זיך אַ פּאָרל, צוויי מענטשן, נבֿר אַ זכר מיט אַ נקבה. גיין גייען זיי נאָענט, האַרט איינער צום אַנדערן, און מע רעדט עפּעס זייער געשמאַק. ווער קאָן דאָס זײַן כּלוצים אין מיטן דערינען! קלער איך מיר און קוק מיך אײַן דורך די פּייער=

דיקע ריטער פון דער זון. — איך וואָלט געמעגט שווערן, אַז ס'איז פעפערל!... מיט וועמען גייט ער דאָס דער שלים־מזל אַזוי שפּעט? איך פאַרשטעל מיך מיט דער האַנט פון דער זון און קוק מיך איין נאָך שטאַרקער: ווער איז די נקבהטע? אוי! דאַכט זיך האָדל? יאָ, ס'איז זי, ווי איך בין אַ ייד, ס'איז זי!!... אַזוי? אָט דאָס האָט מען אַזוי געשמאַק געלערנט גראַמאַטיקעס, געלייענט ביכלעך!? אוי, טביה, ביסטו אַ בהמה! אַזוי טראַכט איך מיר, און שטעל אָפּ דאָס פערדל און רוף זיך אָן צו מיינע לייט: „אַ גוטן אָוונט אייך, זאָג איך, וואָס הערט זיך עפּעס מכּח מלחמה? ווי קומט איר, זאָג איך, אויף וועמען קוקט איר דאָ אַרויס? אויפן נעבּ־פלוצים גאָר אַהער? אויף וועמען קוקט איר דאָ אַרויס? אויפן נעבּ־טיקן טאָג?"... דערהערט אַזאַ מין ברוך־הבא, איז מיין פּאָרל גע־בליבן שטיין, נישט אַהין נישט אַהער, מחילה צעדרייט און רויטלעך אויפן פּנים... געשטאַנען אַזוי אַ פּאָר מינוט אָן ווערטער, לאָזט מען אַראָפּ די אויגן, נאָכדעם הויבּט מען אָן קוקן אויף מיר, איך אויף זיי, זיי ביידע איינס אויף דאָס אַנדערע.

„נו? זאָג איך — עפּעס באַטראַכט איר מיך, זאָג איך, גלייך אַזוי, ווי איר האָט מיך שוין לאַנג נישט געזען. איך בין, דאַכט מיר, דער אייגענער טביה, זאָג איך, וואָס געווען, נישט געמינערט אַ האָר". אַזוי מאַך איך צו זיי האַלב פּאַרדראָסיק און האַלב אויף קאַטאָוועס... רופט זיך אָן צו מיר די טאָכטער מיינע, האָדל הייסט דאָס, און ווערט נאָך רויטער ווי פריער: „טאַטע, אונז קומט מזל טוב"... „מזל טוב אייך, זאָג איך, מיט מזל זאָלט איר לעבן. וואָס איז די מעשה? איר האָט געפונען, זאָג, איך, אַן אוצר אין וואַלד? צי איר זיינט נאָר וואָס נצול געוואָרן, זאָג איך, פון אַ גרויסער סכּנה?" „אונז קומט, זאָגט ער, מזל טוב, מיר זיינען חתן כּלה". — „וואָס הייסט, זאָג איך, איר זיינט חתן כּלה?" „חתן כּלה, זאָגט ער, ווייסט איר נישט וואָס הייסט? חתן כּלה הייסט, זאָגט ער, איך בין איר חתן, זי איז מיין כּלה". אַזוי מאַכט ער צו מיר, פעפערל הייסט דאָס, און קוקט מיר דוקא גלייך אין די אויגן אַריין. איך קוק אים אָבער אויך גלייך אין די אויגן אַריין און מאַך צו אים: „ווען איז געוועןבּיי אייך, זאָג איך, דאָס קנס־מאָל? און פאַר וואָס האָט איר נישט גערופן מיך אויך אויף דער שמחה? איך קער מיך

דאַכט זיך אָן דאָ אַ שטיקל מחותן, צי ניין״ ?... איר פאַרשטייט, איך לאַך און ווערעם עסן מיך, טאָטשען מיין לייב. נאָר גאָר נישט, טביה איז נישט קיין יידענע, טביה האָט ליב אויסהאָרכן ביזן סוף... רוף איך מיך אָן צו זיי: „איך פאַרשטיי נישט, אַ שדוך אָן אַ שדכן, אָן תּנאים ?״ — „וואָס דאַרפן מיר, מאַכט ער, פּעפּערל הייסט דאָס, שדכנים ? מיר זיינען שוין לאַנג, זאָגט ער, חתן כלה״. — „אַזוי ? גאָטס נסים ! וואָס־זשע האָט איר, זאָג איך, געשוויגן ביז אַהער ?״ — „וואָס זאָלן מיר, זאָגט ער, שרייען ? מיר וואָלטן אייך היינט אויך נישט דערציילט, נאָר אַזוי ווי מיר האַלטן אין גיכן ביי צעשיידן זיך, איז ביי אונז געבליבן מיר זאָלן שטעלן פריערט אַ חופה״... דאָס האָט מיך שוין פאַרדראָסן, ווי זאָגט איר: באו מים עד נפש, דערלאַנגט אין ביין אַריין ! מילא, וואָס ער זאָגט — חתן כלה, איז נאָך צו דערליידן, אָבער חופה ? וואָס איז דאָס פאַר ווערטער : שטעלן אַ חופה ? עפּעס תּרגום לשון !... ווייזן ווייזט אויס, אַז מיין חתן האָט פאַרשטאַנען, אַז איך בין פון דער מעשה אַ ביסל מטושטש ; רופט ער זיך אָן צו מיר : „פאַרשטייט איר, רב טביה, די מעשה דערפון איז אַזוי, איך האַלט ביי אָפּפאָרן פון דאַנען״. — „ווען פאָרסטו ?״ — „אין גיכן״. — „וווהין אַ שטייגער ?״ — „דאָס קאָן איך אייך מאַכט ער, נישט זאָגן, ס׳איז, זאָגט ער, אַ סוד״... איר הערט ? ס׳איז אַ סוד ! ווי געפעלט דאָס אייך אַ שטייגער ? קומט צוגיין אַ פּעפּערל, אַ קליינס, אַ שוואַרץ, אַ פאַרזעעניש, פאַרשטעלט זיך פאַר אַ חתן, וויל שטעלן אַ חופה, האַלט ביי אַוועקפאָרן און זאָגט נישט וווהין ! קאָן נישט צעזעצט ווערן די גאַל ? — „מילא, זאָג איך צו אים, אַ סוד איז אַ סוד ; ביי דיר איז גאָלע סודות... גיב מיר אָבער צו פאַרשטיין, ברודערל, אָט דאָס : דו ביסט דאָך אַ מענטש פון סאַמע יושר און ביסט איינגעטונקען אין מענטשלעכקייט פון אויבן ביז אַראָפּ, ווי קומט דאָס, זאָג איך, צו דיר, אַז דו זאָלסט פּלוצים אין מיטן דרינען צו נעמען ביי טביהן אַ טאָכטער און מאַכן זי פאַר אַן עגונה ? אָט דאָס הייסט ביי דיר יושר ? מענטשלעכקייט ? אַ שטיקל גליק, זאָג איך, וואָס דו האָסט מיך נישט באַגנבהט, אָדער אונטער־געצונדן...״ „טאַטע ! זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט דאָס — דו ווייסט גאָר נישט, ווי גליקלעך מיר זיינען, איך און ער, וואָס

מיר האָבן דיר אויסגעזאָגט פונם סוד. ס'איז ביי אונז, זאָגט זי, אַראָפּ אַ שטיין פונם האַרצן. קום אַהער, לאָמיר זיך צעקושן". און נישט לאַנג געטראַכט, כאַפּן זיי מיך אַרום ביידע, זי פון איין זייט, ער פון דער אַנדערער זייט און מע הויבט מיך אָן קושן און האַלזן, זיי מיך און איך זיי, אַ באַשרייבונג זאָג איך אייך, אַ טרעיאַטער מיט זיי! „טאָמער וואָלט שוין געווען, זאָג איך, גענוג קושן זיך? צייט עפּעס רעדן מכּח תּכלית". — „מכּח וואָסער תּכלית"? זאָגן זיי, „מכּח נדן, זאָג איך, מלבושים, הוצאות החתונה, דאָס, יענץ, לאָקש, בוידעם, ציבעלע"... „מיר דאַרפן נישט, זאָגן זיי, גאָר נישט ניט". איר הערט ווערטער?..

בקצור, איך וועל אייך נישט מאריך זיין, עס האָט מיר גע־האָלפן ווי דער פאַר אַ יאָריקער שניי. — מע האָט געשטעלט אַ חופּה, אַלץ הייסט אַ חופּה! אַוודאי, וואָס זאָלט איר קלערן, נישט אַזאַ חופּה, ווי טביהן שטייט אָן; אויך מיר אַ חופּה... אַ שטילע חתונה... אָך און ווײ!... און טאַקע באותו היום, דאָס הייסט אַ פּאָר שעה נאָך דער שיינער חופּה, שפּאַן איך איין דאָס פערד און וועגעלע און מיר זעצן זיך אויף זאַלבעדריט, דאָס הייסט איך און זי און ער, דער געניידעם מײנער, און הלך משה מרדכי — מאַרש צום באַן קיין בויבעריק. זיצנדיק אַזוי מיט מיין פּאָר פּאָלק אין וועגעלע, כאַפּ איך מיר אַ קוק מן הצד אויפן דאָזיקן פּאָרל און טראַכט מיר: וואָס פאַר אַ גרויסן גאָט מיר האָבן און ווי מאָדנע שיין ער פירט זיין וועלטל! און וואָס פאַר מיני משונה נפשות, ווילדע ברואים, עס געפינען זיך ביי אים! אָט האָט איר אייך אַ פּאָר־פּאָלק נאָר וואָס פון דער נאָדל אַרויס, פאָרט ער אַוועק דער, גוטער יאָר ווייסט אים וווהין, און זי בלייבט איבער דאָ — און מע זאָל דאָס לאָזן אפילו אַ טרער, כאָטש פון יוצא וועגן! נאָר גאָר נישט, טביה איז נישט קיין ייִדענע. טביה האָט צייט, קוקט אָן שווייגט, וואָס וועט דאָ זיין... זע איך עפּעס אַ פּאָר יונגע לייטלעך, גוטע כתריליקעס מיט אויסגעטראָטענע שטיוול, זיינען אַרויסגעקומען אויפן באַן זיך געזעגענען מיט מיין שפּיל־פויגל, איינער פון זיי איז געגאַנגען עפּעס ווי אַ שייגעץ, און האָט עפּעס געשושקעט זיך מיט מיינעם שטילערהייט. „זע נאָר, טביה, טראַכט איך מיר, צי האָסטו זיך נישט

אַרײַנגעכאַפּט דאָ צווישן הברה פערד־גנבים, בײַטל־שניידערס, שלעסער־ברעכער, אָדער פאַלשע מאָנעטשיקעס?״...

פאָרנדיק צוריק מיט מײַן האָדלען פון בויבעריק אַהיים, קאָן איך מיך נישט אײַנהאַלטן און זאָג איר אַרויס דעם דאָזיקן געדאַנק גאַנץ אָפנטלעך. צעלאַכט זי זיך און וויל מיר אײַנרעדן, אַז ס׳איז לויטער פײַנע מענטשלעך, ערלעכע, לעצט ערלעכע לײַט, וואָס זייער גאַנץ לעבן איז נאָר פון יענעמס וועגן, זיך האָבן זיי נישט אין זינען אפילו אין דער לינקער פּיאַטע... „אָט אַ יענער, זאָגט זי, וואָס מיטן העמדל, דער איז גאָר אַ טאַטנס קינד; ער האָט, זאָגט זי, אַוועקגעוואָרפן רײַכע טאַטע־מאַמע אין יעהופּעץ, וויל נישט נעמען בײַ זיי קיין צעבראָכענעם גראָשן״. — „אַזוי? גאָטס ווונדער! זאָג איך, טאַקע זייער אַ פײַן בחורל כ׳לעבן! צום העמדל מיט די לאַנגע האָר, ווען גאָט העלפט אים נאָך אַ האַרמאָניע, אָדער אַ הונט זאָל אים נאָכלויפן פון הינטן, דעמאָלט האָט דאָס שוין גאָר דעם זיבעטן חן!״... אָט אַזוי רעכן איך זיך אָפּ מיט איר שוין פאַר אים אויך, און לאָז אויס מײַן גאַנץ ביטער האַרץ הייסט דאָס צו איר נעבעך... און זי? גאָר נישט! מאַכט זיך תמעוואַטע. איך איר: „פּעפּערל״, און זי מיר: „טובת הכלל, אַרבעטער, נעכטיקע טעג״... „וואָס טויג מיר, זאָג איך, אײַער טובת הכלל מיט אײַער אַרבעטן, אַז עס גייט צו בײַ אײַך בסוד? פאַראַן, זאָג איך, אַ שפּריכוואָרט: ווו אַ סוד, דאָרט איז אַ גנבה... אַמער זאָג מיר גלײַך, וואָס איז ער געפּאָרן, פּעפּערל, און וווהין?״... „אַלצדינק יאָ, זאָגט זי, נאָר דאָס נישט. פרעג זיך, זאָגט זי, בעסער נישט נאָך; גלויב מיר, זאָגט זי, וועסט מיט דער צײַט אַליין אַלצדינק וויסן. וועסט אם ירצה השם הערן, און אפשר אין גיכן, פיל נײַעס, פיל גוטס!״... „אמן הלואי, זאָג איך, פון דײַן מויל אין גאָטס אויערן, נאָר אונזערע שונאים, זאָג איך, זאָלן אַזוי וויסן פון זייער געזונט, ווי איך הויב אָן צו פאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך בײַ אײַך און וואָס באַדײַט די שפּיל!״... „אָט דאָס איז טאַקע, זאָגט זי, דער אומגליק, וואָס דו וועסט דאָס נישט פאַרשטיין״. „וואָס־זשע, ס׳איז אַזוי טיף? מיר דאַכט, זאָג איך, אַז איך פאַרשטיי מיט גאָטס הילף גרעסערע זאַכן״... „דאָס לאָזט זיך נישט, זאָגט זי, פאַרשטיין מיטן שכל אַליין, דאָס

דאַרף מען, זאָגט זי, פילן, פילן מיטן האַרצן״... אַזוי זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט עס, און דאָס פּנים ביי איר בשעת מעשה פלאַמט און די אויגן ברענען, נישט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, די טעכטער מיינע! פאַרקאָכן זיי זיך אין עפּעס, איז מיט האַרצן און מיט לייב און לעבן און מיטן גוף און מיט דער נשמה.

בקצור וועל איך אייך דערציילן, עס גייט אַוועק אַ וואָך און צוויי און דריי און פיר און פינף און זעקס און זיבן — איין קול ואין כסף, נישטאָ נישט קיין בריוו, נישט קיין ידיעה. „פאַרפאַלן, זאָג איך, פּעפּערל!״ — און כאַפּ אַ קוק אויף מיין האָדלען. נעבעך, קיין טראָפּן בלוט נישטאָ אין פּנים, זוכט אויף אַלע מאָל אַן אַנדער שטיקל אַרבעט אין שטוב, וויל, ווייזט אויס, פאַרגעסן דורך דעם די גרויסע צרות אירע, נאָר, איר זאָלט זאָגן, זי זאָל דאָס אים אפילו דערמאָנען! שאַ, שטיל, גלייך ווי ס׳איז גאָר קיין מאָל נישט געווען קיין פּעפּערל אויף דער וועלט!

נאָר איין מאָל טרעפט זיך אַ מעשה, איך קום צופאָרן אַהיים, איך זע — מיין האָדל איז פאַרוויינט, גייט אַרום מיט אָנגעשוואָלענע אויגן. הויב איך מיך אָן דערפרעגן, ווער איך געוואָר, אַז דאָ איז נישט לאַנג געווען עפּעס איינער אַ שלים=מזל מיט לאַנגע האָר און געסודעט זיך עפּעס מיט איר, מיט האָדלען הייסט עס. „אַהאַ! — טראַכט איך מיר — דאָס איז יענער חברה=מאַן, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפן ריי̇כע טאַטע=מאַמע און האָט אַראָפּגעלאָזט דאָס העמדל איבער די הויזן״... און נישט לאַנג געטראַכט, רוף איך אַרויס מיין האָדלען פון שטוב אין הויף אַרויס און טו זי אַ כאַפּ גלייך אויף דער ווענטקע: „זאָג מיר נאָר, טאָכטער, האָסט שוין פון אים „אַ גרוס?״ — „יאָ״. — „וווּ איז ער ערגעץ דיין באַשערטער?״ — „ער איז, זאָגט זי, ווייט״. — „וואָס טוט ער?״ — „ער זיצט״! — „ער זיצט?״ — „ער זיצט״... „וווּ זיצט ער? פאַר וואָס זיצט ער?״ שווייגט זי, קוקט מיר גלייך אין די אויגן אַריין און שווייגט. „זאָג מיר נאָר, זאָג איך, טאָכטער מיינע, ווערדליק איך פאַרשטיי, זיצט ער נישט פאַר קיין גנבה; פאַרשטיי איך נישט דעם שכל, אַז ווי באַלד קיין גנב נישט און קיין שווינדלער נישט, היינט פאַר וואָס=זשע זיצט ער, פאַר וואָסערע מעשים טובים?״... שווייגט זי. האָב איך מיך מישב געווען:

אָגסט ניעט, דאַרף מען נישט; ער איז דאָך דיין שלים=מזל, נישט מיינער. אַ שיינע ריינע כּפּרה! נאָר איבעווייניק אין האַרצן טראָג איך אַ ווייטאָק, איך בין פאָרט אַ פאָטער, ווי מיר זאָגן אינם דאַוונען: כּרחם אב על בּנים, אַ פאָטער בלייבט אַ פאָטער.

בקצור, געווען איז דאָס הושענא רבא אויף דער נאַכט. יום טוב איז ביי מיר אַ מנהג, איך רו מיך אָפּ, און אויך דאָס פערדל רוט זיך ביי מיר אויס. ווי אין דער תורה שטייט געשריבן: אתּה דו, ושורך און דיין ווייב, וחמורך און דיין פערדל. און אגב איז שוין אין בויבעריק כּמעט נישטאָ וואָס צו טאָן: טוט מען אַ בלאָז מיטן שופר, אַזוי צעלויפן זיך אַלע דאַטשניקעס, ווי די מייז אין אַ הונגער, און בויבעריק ווערט אַ פוסטקע. דעמאָלט האָב איך ליב צו זיצן אין דערהיים, ביי זיך אויף דער פריזבע. פאַר מיר איז עס דאָס בעסטע שטיקל צייט. די טעג זיינען געשענקטע. די זון באַקט שוין נישט, ווי אַ קאַלעכאויוון, נאָר זי גלעט מיט אַ מין ווייכקייט, מחיה נפשות. דער וואַלד איז אַלץ נאָך גרין, די סאָסנעס הערן נישט אויף צו שמעקן מיט סמאָלע, און עס דאַכט זיך מיר, אַז דער וואַלד קוקט יום=טובדיק, ווי גאָטס אַ סוכּה. און ווער שמועסט אויף דער נאַכט, הושענא רבא, למשל, — איז דאָך גאָר אַ גן=עדן: דעמאָלט איז דער הימל בלוי, די שטערן פינקלען, שעמערירן, בייטן זיך, פינטלען, ווי להבדיל אַ מענטש מיט די אויגן; און אַמאָל מאַכט זיך, פליט דורך אַ שטערן פייל אויסן בויגן, לאָזט איבער נאָך זיך אויף אַ רגעלע אַ גרינעם פאַס — דאָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ שטערנדל, נעפאַלן עמעצנס מזל, וואָרים וויפיל שטערן, אַזוי פיל מזלות... יידישע מזלות... „עס זאָל כאָטש נישט זיין מיין פינסטער מזל”, — טראַכט איך מיר, און עס קומט מיר אויפן געדאַנק האָדל. שוין פון עטלעכע טעג, אַז זי איז עפּעס ווי אויפגעמונטערט, לעבעדיקער געוואָרן, גאָר אַן אַנדער פּנים באַקומען, עמעצער האָט איר געבראַכט אַ בריוול, אַ פּנים פון אים טאַקע, פון איר שלים=מזל. ווילן ווילט זיך מיר זייער וויסן, וואָס ער שרייבט איר, נאָר פרעגן וויל איך נישט; זי שווייגט, איך אויך, פּתח שין שאַ! טביה איז נישט קיין יידענע; טביה האָט צייט...

דערווייל, אַזוי ווי איך טראַכט פון האָדלען, קומט זי אָן,

האָדל הייסט עס, זעצט זיך צו נעבן מיר אויף דער פּריזבע, קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטן, און רופט זיך אָן צו מיר שטילערהייט: „הערסטו, טאַטע? איך דאַרף דיר עפּעס זאָגן, היינט געזעגענען מיר זיך אָפּ מיט דיר... אויף שטענדיק"...

אַזוי זאָגט זי צו מיר שטיל, קוים וואָס מע הערט, און קוקט אויף מיר מיט אַ מאָדנעם מין קוק, מיט אַזאַ קוק, וואָס איך וועל אים אייביק נישט פאַרגעסן.

„וואָס הייסט, זאָג איך, דו געזעגנסט זיך אָפּ מיט מיר אויף שטענדיק?" אַזוי מאַך איך צו איר און קוק אַראָפּ, זי זאָל נישט זען ווי איך בין טויט. „דאָס הייסט, זאָגט זי, איך פאָר, זאָגט זי, אַוועק, מאָרגן, זאָגט זי, גאַנץ פרי, מיר וועלן זיך שוין מער קיין מאָל נישט זען... קיין מאָל נישט"...

„ווּהין, למשל, פאָרסטו, אויב איך האָב, זאָג איך, די זכיה צו וויסן?" „איך פאָר, זאָגט זי, צו אים". „צו אים? — זאָג איך — ווּ איז ער דען אַצינדערט?" „לעת-עתה, זאָגט זי, זיצט ער נאָך; נאָר אין גיכן שיקט מען אים אַוועק". „פאָרסט דו, הייסט דאָס, זיך געזעגענען מיט אים?" אַזוי זאָג איך צו איר און מאַך זיך תּמעוואַטע. „ניין, זאָגט זי, איך גיי אים נאָך גלייך אַהין". „אַהין? זאָג איך, ווער איז געוועזן דער אַהין? ווי הייסט דאָס אָרט?" „מע ווייסט נאָך נישט אַקוראַט, זאָגט זי, ווי אַזוי דאָס אָרט הייסט, נאָר ווייט איז דאָס זייער, זאָגט זי, ווייט מיט סכנות נפשות"...

אַזוי זאָגט זי צו מיר, האָדל הייסט עס, און עס מאָלט זיך מיר אויסעט, אַז זי רעדט דאָס מיט גדלות, מיט גרויסקייט, גלייך ווי ער וואָלט דאָ אָפּגעטאָן עפּעס אַזעלכס, וואָס סע קומט אים דערפאַר אַ מעדאַל פון אַ פּוד אייזן!... וואָס ענטפערט מען איר, למשל, אויף אַזאַ זאַך? פאַר אַזאַ זאַך נעמט אַ פאָטער און בייזערט זיך אויס אויף אַ קינד, שענקט אַ פּאָר פּעטש, אָדער ער בייטלט אויס אַלע בייזע ווייסטע חלומות. טביה איז אָבער נישט קיין ייִדענע. איך גיי מיט דעם גאַנג, אַז כּעס איז עבודה-זרה. רוף איך מיר אָן צו איר מיט אַ פּסוק, ווי געוויינטלעך: „איך זע אַרויס, זאָג איך, טאָכטער מיינע, אַז דו ביסט מקיים, ווי אין דער הייליקער תּורה שטייט געשריבן: על כּן יעזב — וואַרפסט אַוועק, זאָג איך, צוליב אַ

פעפערל טאַטע־מאַמע, זאָג איך, און לאָזט זיך אַוועק אין אַן אָרט וואָס מע ווייסט נישט ווו, ערגעץ אין די מדבריות אַ פּנים, אויפן פאַרגליווערטן ים, דאָרט, ווו אַלכּסנדר מוקדן, זאָג איך, איז געפּאָרן אויפן אָקרענט און פאַרבלאָנזעט אויף אַ ווייטער וויספּע, זאָג איך, צווישן ווילדע מענטשן, ווי איך האָב געליינט, זאָג איך, צמאָל אין אַ מעשה־ביכל"...

אַזוי זאָג איך צו איר האַלב אויף קאַטאָוועס און האַלב מיט כּעס, און דאָס האַרץ בשעת מעשה וויינט. נאָר טביה איז נישט קיין ייִדענע, טביה האַלט זיך איין. און זי, האָדל הייסט עס, פאַלט נישט אַראָפּ ביי זיך. ענטפערט מיר אָפּ על ראשון ראשון, און שטיל, נישט געכאַפּט, און באַטראַכט. טביהס טעכטער קאָנען רעדן...

און כאָטש איך האַלט דעם קאָפּ אַראָפּ און די אויגן צו, פון דעסטוועגן דאַכט זיך מיר, אַז איך זע זי, האָדלען הייסט דאָס, איך זע — איר פּנים איז, פּונקט אַזוי ווי די לבנה, בלאַס און מאַט, און דאָס קול אירס, מאָלט זיך מיר אויס, איז עפּעס ווי פאַרדומפּן, צי־טערט... זאָל איך איר, אַ שטייגער, פאַלן אויפן האַלז, בעטן, חלשן פאַר איר, זי זאָל נישט פאָרן? ווייס איך, אַז ס'איז אַרויסגעוואָרפן. ימח שמם זאָלן זיי ווערן, טאַקע די טעכטער מיינע, — פאַרקאָכן זיי זיך אין עמעצן, איז מיטן גוף און מיט דער נשמה און מיטן האַרצן און מיט לייב און לעבן!

בקיצור, מיר זיינען אָפּגעזעסן אַזוי אויף דער פריזבע אַ היפּשע שטיק צייט, לאָז זיך אייך דאַכטן, כּמעט די גאַנצע נאַכט. מער גע־שוויגן ווי גערעדט, און דאָס, וואָס מיר האָבן גערעדט, איז אויך געווען כּמעט ווי נישט גערעדט, האַלבע ווערטער... זי האָט גערעדט און איך האָב גערעדט. איך פרעג זי נאָר איין זאַך: ווו איז דאָס געהערט געוואָרן, אַ מיידל זאָל נעמען און חתונה האָבן פאַר אַ בחור צוליב דעם, זי זאָל אים קאָנען נאָכגיין ערגעץ אין אַלדע שוואַרץ יאָר? ענטפערט זי מיר: מיט „אים" איז אַלץ איינס, אַפילו אין אַלדע שוואַרץ יאָר... געב איך איר געוויינטלעך צו פאַרשטיין מיטן שכל ווי נאַריש דאָס איז. גיט זי מיר צוריק צו פאַרשטיין מיט איר שכל, אַז איך וועל דאָס קיין מאָל נישט פאַרשטיין. ברענג איך איר אַ משל מיט אַ הון, אַ קוואָקע, וואָס האָט אויסגעזעסן קאַטשקעלעך

די קאַטשקעלעך האָבן זיך נאָר אויפגעכאַפּט אויף די פיסלעך, האָבן זיי זיך געלאָזט אויפן וואַסער, און די קוואָקע נעבעך קוואָקעט. „וואָס, זאָג איך, וועסטו זאָגן, זאָג איך, דערויף, טאָכטער לעבן?“ „וואָס, זאָגט זי, זאָל איך דערויף זאָגן? ס׳איז אַוודאי אַ רחמנות, זאָגט זי, אויף דער קוואָקע; נאָר צוליב דעם, זאָגט זי, וואָס די קוואָקע קוואָקעט, זאָלן די קאַטשקעלעך נישט שווימען?“... איר פאַרשטייט דבורים? טביהס טאָכטער רעדט נישט גלאַט...

און דערווייל די צייט שטייט נישט, עס הויבט שוין אָן צו שאַריען אויף טאָג. די אַלטע אין שטוב וואָרטשעט. זי האָט שוין עטלעכע מאָל געשיקט זאָגן, אַז ס׳איז שוין צייט מאַכן נאַכט, און געזען, אַז עס העלפט זיך נישט, האָט זי אַרויסגעשטעקט דעם קאָפ דורכן פענסטער און מאַכט צו מיר: „טביה! וואָס טראַכסטו זיך?“ „לאָז זיין שטיל, זאָג איך, גאָלדע, האָסט פאַרגעסן אַ פנים, אַז ס׳איז היינט הושענא רבה? הושענא רבה, זאָג איך, ווערט אונז אָנגעחתמעט דאָס גוטע קוויטל, הושענא רבה דאַרף מען זיין אויף. פאָלג מיך, גאָלדע, זאָג איך, דו נעם, זיי מוחל, צעבלאָז גאָר דעם סאַמאָוואַר, זאָג איך, און לאָז זיין טיי, און איך וועל גיין דערווייל שפּאַנען דאָס וועגעלע, מיר פאָרן מיט האָדלען צום באַן“. און ווי דער שטייגער איז, טאָק איך איר אָפּ אַ שפּאָגל־נייעם ליגן, אַז האָדל פאָרט אַוועק קיין יעהופּעץ און פון דאָרטן נאָך ווייטער, מכּח אַ עסק, מכּח ירושה הייסט דאָס, און עס קאָן געמאָלט זיין, זאָג איך, אַז זי זאָל שוין דאָרטן איבערן בלייבן גאַנצן ווינטער, און אפשר איבערן ווינטער מיטן זומער מיט נאָך אַ ווינטער; לכן דאַרף מען איר, זאָג איך, מיטגעבן צדה לדרך, אַביסל גרעט, אַ קליידל, אַ פּאָר קישנס, ציכלעך, דאָס, יענץ און שאר־ירקות.

אַזוי קאָמאַנדעווע איך און זאָג אָן, ס׳זאָל נישט זיין קיין געוויינען, ס׳איז הושענא־רבה אויף דער וועלט. „הושענא־רבה, זאָג איך, טאָר מען נישט וויינען, ס׳איז אַ בפירושער דין!“ הערט מען דאָך מיך מיטן דין מסתמא, ווי די קאַץ, און מע וויינט דוקא יאָ, און אַז סע קומט צום געזעגענען זיך ווערט אַ יללה, אַלע וויינען — די מאַמע, די קינדער, און טאַקע זי אַליין, האָדל הייסט דאָס, און ועל כּלם, אַז ס׳איז געקומען צו דער עלטערער טאָכטער מיינע, צייטל

מיין איך (אויף יום־טוב קומט זי צו מיר מיט איר באַשערטן, מיט מאָטל קאַמזויל), האָבן זיך ביידע שוועסטער אַ וואָרף געטאָן איינע דער אַנדערער אויפן האַלז — מען האָט זיי קוים אָפּגעריסן...

נאָר איך איינער האָב מיך געהאַלטן שטאָל און אייזן; דאָס הייסט, עס רעדט זיך נאָר אַזוי — שטאָל און אייזן; אינעווייניק קאָכט ווי אַ סאַמאָוואַר, נאָר יענעם אַרויסבאַווייזן — פע! טביה איז דאָך נישט קיין ייִדענע... דעם גאַנצן וועג קיין בויבעריק שווייגט מען, און אַז מיר האַלטן שוין נישט ווייט פון דער באַן, רוף איך מיך אָן צו איר, זי זאָל מיר זאָגן דאָס לעצטע מאָל, וואָס פאָרט האָט ער געטאָן אַזעלכס, פעפערל הייסט דאָס?... „איטלעכע זאַך, זאָג איך, באַדאַרף דאָך האָבן עפּעס אַ טעם”... ווערט זי אָנגעצונדן און שווערט מיר מיט כל השבועות שבעולם, אַז ער איז ריין ווי גין־גאָלד. „ער איז, זאָגט זי, אַ מענטש, וואָס קאַטאָרי פאַר זיך אַרט אים נישט, דאָס גאַנצע טועכץ זיינס איז נאָר, זאָגט זי, יענעמס טובה, דער וועלטס טובה — און דער עיקר פאַר יגיע־כּפּימניקעס, די בעלי־מלאכות” — און גייט זייט אַ חכם און טרעפט, וואָס דאָס הייסט! „זאָרגט ער זיך, זאָג איך צו איר, הייסט דאָס, פאַר דער וועלט? למאי־זשע, זאָג איך, זאָרגט זיך נישט די וועלט פאַר אים, אַז ער איז יאָ אַזאַ ווויילער בחור? זאָלסט אים כאָטש לאָזן גרוסן, זאָג איך, דעם אלכּסנדר מוקדן דיינעם, זאָלסט אים זאָגן, זאָג איך, אַז איך פאַרלאָז מיך אויף זיין יושר, ער איז דאָך אַ מענטש פון סאַמע יושר, זאָג איך, אַז ער וועט מיין טאָכטער מסתּמא נישט פאַר־פירן און שרייבן אַמאָל, זאָג איך, אַ בריוול דעם אַלטן טאַטן...”

און אַזוי ווי איך רייד, פאַלט זי מיר נישט פּלוצים אויפן האַלז און הויבט נישט אָן צו וויינען? „לאָמיר זיך, זאָגט זי, געזעגענען. זיי געזונט, טאַטע, גאָט ווייסט, זאָגט זי, ווען מיר וועלן זיך זען!?”...

אַן עק! אָט דאָ האָב איך מיך שוין נישט געקאָנט איינהאַלטן... עס איז מיר געקומען אויפן געדאַנק, פאַרשטייט איר, טאַקע די איי־גענע האָדל, בשעת זי איז געווען אַ ברעקל... אַ קינד הייסט דאָס... זי געהאַלטן אויף די הענט... אויף די הענט געהאַלטן... האָט קיין פאַריבל נישט, פּאַני, וואָס איך האָב מיך... מעשה

ייִדענע... איר זאָלט וויסן, הערט איר, וואָס דאָס איז פאַר אַ האָדל, דאָס איז!... איר זאָלט זען די בריוולעך, וואָס זי שרייבט... ס'איז אַ האָדל פון גאָט!... זי איז בײַ מיר אָט אַ דאָ־אָ, איז זי בײַ מיר... טיף, טיף... איך קאָן עס אייך אַזוי פיל נישט אַרויס־געבן...

געשריבן אין יאָר 1904.

הודו.

הודו לה׳ **כי טוב** — ווי אַזוי גאָט **פירט** אַזוי איז גוט, דאָס הייסט עס באַדאַרף זיין גוט, וואָרים פרווּט זייט אַ חכם און מאַכט בעסער! אָט האָב איך געוואָלט זיין אַ קלוגער, געדרייט דעם פסוק אַהער, געדרייט דעם פסוק אַהין, געזען עס העלפט נישט, האָב איך צוגענומען די האַנט פונם האַרצן און האָב געזאָגט צו זיך אַליין: טביה, ביסט אַ נאַר! דו וועסט די וועלט נישט איבערמאַכן. דער אויבערשטער האָט אונז געגעבן צער גידול בנים, איז דער טייטש: פון קינדער האָט מען צרות און מען מוז דאָס אָננעמען פאַר ליב. אָט למשל האָט זיך מיין עלטערע טאָכטער, צייטל הייסט עס, פאַרקאָכט אינם חייט מאָטל קאַמזויל, האָב איך עפּעס צו אים? אמת, ער איז טאַקע אַ פּראָסטער נפש, פאַרשטייט נישט אַזוי שטאַרק דריבניטשקע, די קליינע אותיות, הייסט עס, נאָר וואָס קאָן מען טאָן? די גאַנצע וועלט, ווי זאָגט איר, קאָן דאָך ניט זיין געבילדעט; דערפאַר איז ער אַן ערלעך מענטשל און האָרעוועט נעבעך מיטן בלוטיקן שווייס. זי האָט שוין מיט אים, איר זאָלט אָנקוקן, קיין עין הרע אַ פולע שטוב מיט פּופּקעס, און ביידע ווערן זיי פאַרשוואַרצט אין עושר און אין כבוד — און רעדט מיט איר, זאָגט זי, אַז ס׳איז איר קיין עין הרע גוט ווי די וועלט, עס קאָן גאָר, זאָגט זי, ניט זיין בעסער. איין שטיקל חסרון נאָר, וואָס ס׳איז קיין ברויט נישטאָ... עד כאן הקפה א׳ — דאָס האָט איר אייך נומער איינס. נו און פון דער צווייטער טאָכטער, פון האָדלען הייסט דאָס, באַדאַרף איך אייך ניט דערציילן, איר ווייסט שוין. זי האָב איך פאַר=

שפּילט, פאַרלאָרן אויף אייביק! גאָט ווייסט, אויב מיינע אויגן וועלן זי אַמאָל זען, סיידן אויף יענער וועלט שוין, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר... רעד איך פון איר, פון האָדלען הייסט עס, קאָן איך נאָך עד היום נישט קומען צו זיך, ס'איז אַן עק פון מיין לעבן! פאַרגעסן זאָגט איר? ווי קאָן מען פאַרגעסן אַ לעבעדיקן מענטשן? ובפרט אַזאַ קינד ווי האָדל? איר זאָלט זען די בריוולעך, וואָס זי שרייבט צו מיר, קאָן מען צעגיין. עס גייט זיי, שרייבט זי מיר, דאָרטן זייער גוט. ער זיצט, און זי פאַרדינט, זי וואַשט גרעט און לייענט ביכלעך און זעט זיך מיט אים אַלע וואָך, און האָט, זאָגט זי, אַ האָפענונג, אַז עס וועט זיך דאָ, ביי אונז, איבערקאָכן, עס וועט אויפגיין די זון און עס וועט ווערן ליכטיק, וועט מען אים אומקערן צוריק מיט נאָך אַ סך אַזעלכע ווי ער, און דעמאָלט וועלן זיי זיך ערשט, זאָגט זי, נעמען צו דער רעכטער אַרבעט און איבערקערן די וועלט מיטן קאָפּ אַראָפּ, מיט די פיס אַרויף. נו? ווי געפעלט דאָס אייך? גוט? האַ?... וואָס־זשע טוט אָבער דער רבונו של עולם? ער איז דאָך, ווי זאָגט איר, אַן אל רחום וחנון, זאָגט ער צו מיר: „וואַרט אויס, טביה, אָט מאַך איך אַזוי, אַז דו וועסט פאַרגעסן אָן אַלע דיינע צרות!...״ און כך הוה, איר מעגט דאָס האָרכן, קיין אַנדערן וואָלט איך עס ניט דערציילט, וואָרים דער ווייטאָק איז גרויס און דער בזיון איז נאָך גרעסער! נאָר פאַר אייך איז דען פאַראַן ביי מיר אַ סוד? וואָס איך האָב — דערצייל איך אייך. נאָר וואָס דען? איין זאַך וועל איך אייך בעטן: צווישן אונז זאָל דאָס בלייבן, איך זאָג אייך נאָך אַמאָל: דער ווייטאָק איז גרויס, נאָר דער בזיון, דער בזיון איז נאָך גרעסער!

בקצור, גאָט האָט געוואָלט אַ טובה טאָן טביהן, גייט ער און בענטשט אים מיט זיבן קינדער נקבות, טעכטער הייסט עס, אַלע אויסגעשפּילטע, געראָטענע, קלוגע און שיינע, פרישע, געזונטע, איך זאָג אייך סאָסנעס! אוי, הלואי וואָלטן זיי בעסער געווען מאוסע פּאַסקודניצעס, וואָלט געווען אפשר בעסער פאַר זיי און געזינטער פאַר מיר, וואָרים וואָס קומט אַרויס, איך בעט אייך, פון אַ גוט פערדל, אַז סע שטייט איין שטאַל? וואָס קומט אַרויס פון שיינע טעכטער, אַז מע ליגט פאַרשטעקט מיט זיי אין אַ העק און מע קוקט

נישט אָן קיין לעבעדיקן מענטשן, אַ חוץ אַנטאָן פּאָפּערילע, דעם גוי־עשן ראש הקהל פון דאָרף, און דעם שרייבער כוועדקע גאַלאַגאַן, אַ הויכער גויעץ מיט אַ פּאַטלע און מיט לאַנגע שטיוול, און דעם גלח ימח שמו וזכרו. איך קאָן נישט הערן דעם נאָמען זיינעם, נישט מחמת דעם, וואָס איך בין אַ ייִד און ער איז אַ גלח, אַדרבה מיר זיינען זייער גוט באַקענט צווישן זיך שוין אַ שאָק מיט יאָרן, דאָס הייסט אויף קיין שמחות איינס צום אַנדערן גייט מען ניט און גוט־יום־טוב בעטן אַודאי ניט; גאָר נישט, מהכתיתי, מע באַגעגנט זיך, גוט־מאָרגן, גוט־יאָר, וואָס הערט זיך עפּעס אויף דער וועלט? אַריינ־לאָזן זיך מיט אים אין וויטע דרכים האָב איך פיינט. וואָרים באַלד עפּעס הויבט זיך אָן אַ סדרה: אייער גאָט, אונזער גאָט, לאָז איך מיך נישט און שלאָג אים איבער מיט אַ גלייכווערטל און זאָג אים, אַז ס'איז פאַראַן ביי אונז אַ פּסוק, שלאָגט ער מיך איבער מסתמא און זאָגט, אַז אַ פּסוק ווייסט ער גלייך מיט מיר און אפשר נאָך בעסער, און הויבט אָן צו זעצן אויף אויסווייניק אונזער חומש, ווי געוויינטלעך אַ גוי: „בערעשיט באַראַ אלאָקים" — אַלע מאָל, אַלע מאָל דאָס אייגענע. שלאָג איך אים איבער מסתמא און זאָג אים, אַז ס'איז פאַראַן ביי אונז אַ מדרש. אַ מדרש, זאָגט ער, ווערט שוין אָנגערופן תּלמוד און תּלמוד האָט ער פיינט, ווייל תּלמוד איז, זאָגט ער, לויטער שווינדל... ווער איך דאָך מסתמא רעכט אין כעס און הויב אים אָן אויסצולומרן, וואָס עס קומט מיר אויף דער צונג. מיינט איר, אַז עס אַרט אים עפּעס? גאָר נישט; קוקט אויף מיר און לאַכט און קעמט זיך בשעת מעשה די באָרד. נישטאָ, הערט איר, קיין ערגערס אויף דער וועלט, ווי איר זידלט אַ מענטשן. מאַכט אים מיט דער בלאָטע גלייך, און ער שווייגט. אין אייך ווערט די גאַל צעפּיקט און יענער זיצט און שמייכלט! דעמאָלט האָב איך דאָס ניט פאַרשטאַנען, נאָר אַצינד ווייס איך, וואָס דאָס שמייכל האָט באַטייט...

בקצור, איך קום צופאָרן איין מאָל אַהיים אַרום פאַרנאַכטלעך שוין, באַגעגן איך דעם שרייבער כוועדקע, שטייט אין דרויסן מיט מיין חוה, דער דריטער טאָכטער מיינער, די צווייטע פון האָדלען הייסט עס... מיך דערזען, האָט זיך מיין בחור געגעבן אַ דריי אויס,

אַראָפּגענומען פֿאַר מיר דאָס היטל און אַוועק. רוף איך מיך אָן צו
מיין חותן: „וואָס האָט דאָ געטאָן כוועדקע?..." זאָגט זי: „גאָר=
ניט"... זאָג איך: „וואָס הייסט גאָרניט?" זאָגט זי: „מיר האָבן גע=
שמועסט"... זאָג איך: „וואָס פֿאַר אַ מחותּן ביסטו מיט כוועדקען?..."
זאָגט זי: „מיר זיינען באַקאַנט שוין פֿון לאַנג"... זאָג איך: „מזל
טוב דיר מיט דיין באַקאַנטשאַפֿט! אַ שיינער חבֿר כוועדקע!..."
זאָגט זי צו מיר: „דו קענסט אים דען? דו ווייסט דען ווער ער
איז?..." זאָג איך צו איר: „ווער ער איז ווייס איך ניט; כ'האָב
זיין יחוס=בריף ניט געזען, נאָר פֿאַרשטיי איך, אַז ער
דאַרף שטאַמען פֿון סאַמע גדולים; דער טאַטע זיינער, זאָג איך, האָט
געמוזט זיין אָדער אַ פּאַסטוך, אָדער אַ סטרוזש, אָדער אַזוי אַ שכּור"...
רופֿט זי זיך אָן צו מיר, חוה הייסט עס: „וואָס זיין טאַטע איז גע=
ווען, ווייס איך ניט און וויל ניט וויסן, ביי מיר זיינען אַלע
מענטשן גלייך; נאָר אַז ער אַליין איז אַ מענטש ניט קיין געוויינ=
לעכער, דאָס ווייס איך פֿאַר געוויס..." „דהיינו, זאָג איך, וואָס
פֿאַר אַ מין סאָרט מענטש איז ער? לאָם איך הערן..." „איך וואָלט
דיר, זאָגט זי, געזאָגט, וועסטו ניט פֿאַרשטיין; כוועדקע, זאָגט
זי, דאָס איז דער צווייטער גאָרקי..." „דער צווייטער גאָרקי? זאָג
איך, — ווער זשע איז געווען, זאָג איך, דער ערשטער גאָרקי?..."
„גאָרקי, זאָגט זי, דאָס איז היינט כּמעט דער ערשטער מענטש אויף
דער וועלט..." „וווּ זיצט ער, זאָג איך, דער תּנא דיינער, וואָס
איז זיין געשעפֿט, און וואָס פֿאַר אַ דרשה האָט ער געדרשנט?..."
מאַכט זי צו מיר: „דער גאָרקי דאָס איז אַ באַרימטער שרייבער, אַ
שריפֿטשטעלער, אַ מענטש, הייסט דאָס, וואָס מאַכט ביכער, און אַ
טייערער, אַ זעלטענער, אַן ערלעכער מענטש, שטאַמט אויך פֿון
פּראָסטן שטאַנד, נישט געלערנט אין ערגעץ, נאָר פֿון זיך אַליין.
אָט דאָס איז זיין בילד"... אַזוי מאַכט זי צו מיר, חוה הייסט עס,
און נעמט אַרויס פֿון קעשענע אַ פּאָרטרעטל און ווייזט דאָס מיר.
„אָט דאָס איז ער, זאָג איך, דער צדיק דיינער רבֿ גאָרקי? איך
וואָלט געמעגט שווערן, אַז איך האָב אים ערגעץ געזען, זאָג איך,
אָדער ביי דער באַן טראָגן זעק, אָדער אין וואַלד שלעפּן קלע=
צער"... „איז דאָס ביי דיר, זאָגט זי, אַ חסרון, זאָגט זי, אַז אַ

מענטש האָרעוועט מיט זיינע אייגענע הענט? דו אַליין האָרעוועסט דען ניט? און מיר האָרעווען ניט?" „יאָ, יאָ, זאָג איך, ביסט גערעכט, זאָג איך, ס'איז אַ בפירושער פסוק ביי אונז: יגיע כפיך כי תאכל — אַז דו וועסט ניט האָרעווען, וועסטו נישט עסן... נאָר פון דעסטוועגן, זאָג איך, פאַרשטיי איך ניט, וואָס האָט דאָ צו טאָן כוועדקע; איך וואָלט בעסער, זאָג איך, געווען צופרידן, ווען דו זאָלסט זיין באַקענט מיט אים פון דערווייטן; דו באַדאַרפסט ניט פאַרגעסן, זאָג איך, ווער ביסטו, און ווער איז ער"... מאַכט זי צו מיר: „גאָט האָט באַשאַפן אַלע מענטשן גלייך..." „יאָ, יאָ, זאָג איך, גאָט האָט באַשאַפן אדם הראשונען נאָך זיין געשטאַלט; מען טאָר אָבער ניט פאַרגעסן, אַז איטלעכער דאַרף זוכן זיין גלייכן. ווי אין פסוק שטייט ביי אונז געשריבן: איש במתנת ידו"... „אַן אַנטיק, זאָגט זי צו מיר, אויף אַלצדינג האָסטו אַ פסוק! אפשר געפינט זיך, זאָגט זי, ביי דיר אַ פסוק וועגן דעם, וואָס מענטשן, זאָגט זי, האָבן גענומען און האָבן זיך אַליין, זאָגט זי, איינגעטיילט אויף יידן און גוים, אויף בעלי-בתים און קנעכט, אויף פריצים און בעטלערס..." „טע — טע — טע! זאָג איך, ביסט מיר שוין, דאַכט מיר, פאַרפאָרן, טאָכטער, אין אלף השישי אַריין!" און איך גיב איר צו פאַרשטיין, אַז אַזוי פירט זיך שוין אויף דער וועלט משֵשת ימי בראשית! פרעגט זי מיך: "למאי זאָל זיך אַזוי פירן אויף דער וועלט..." זאָגט זי: „למאי האָט גאָט אַזוי באַשאַפן זיין וועלט?..." זאָג איך: „ע! אַז מיר וועלן אָנהויבן פרעגן קשיות — למאַי אַזוי און למאַי אַזוי, איז אין לדבר סוף — אַ מעשה אָן אַן עק!..." זאָגט זי מיר: „דערויף האָט דאָך אונז גאָט געגעבן אַ פאַרשטאַנד, אַז מיר זאָלן פרעגן קשיות..." זאָג איך: „ביי אונז איז פאַראַן אַ מנהג אַזעלכער, אַז אַ הון, זאָג איך, הויבט אָן צו קרייען ווי אַ האָן, זאָל מען זי באַלד אַוועקטראָגן צום שוחט".

„טאָמער וואָלט אפשר גאָר געווען גענוג זיך צו גאָרגלען דאָרטן?" — רופט זיך אָן מיין גאָלדע פון שטוב אַרויס — דער באָרשט, זאָגט זי, שטייט אויפן טיש שוין פון אַ שעה און ער זינגט גאָר זמירות!..." „אָט האָסטו דיר, זאָג איך, די אַנדערע טעג יום-טוב! ניט אומזיסט, זאָג איך, האָבן אונזערע חכמים געזאָגט, שבעה דברים

בגולם — אַ ייִדענע האָט אין זיך ניין מאָס רייד, מע רעדט תּוך־זאַכן, איז זי דאָ מיט איר מילכיקן באָרשט!...״ רופט זיך אָן צו מיר גאָלדע: „דער מילכיקער באָרשט, זאָגט זי, איז אַזאַ תּוך־זאַך, ווי אַלע דיינע תּוך־זאַכן״... „מזל טוב! האָט איר אייך, זאָג איך, אַ נייעם פילאָזאָף, גלייך פון אונטערן איווון אַרויס! קאַרג, זאָג איך, וואָס די טעכטער זיינען געוואָרן אויפגעקלערטע קעפּ, האָט שוין טביהס ווייב אויך אָנגעהויבן פליען דורכן קוימען אין הימל אַריין!...״ „אַז ס'איז יאָ, זאָגט זי, געקומען צו רייד הימל, טאָ ליג שוין אין דער ערד!...״ ווי געפעלט אייך אַ שטייגער אַזאַ מין ברוך הבא אויפן ניכטערן האַרצן?...

בקצור לאָמיר, ווי זאָגט איר, איבערלאָזן דעס בן מלך און זיך נעמען צו דער בת־מלכּה, איך מיין דעם גלח ימח שמו וזכרו! אייך מאָל פאַרנאַכט פאָר איך מיר אַהיים מיט די ליידיקע קריגלעך און האַלט שוין ביים אַריינפאָרן אין דאָרף אַריין, באַגעגן איך אים פאָרן מיט זיין אייזערנע געקאָוועטע בריטשקע, טרייבט אָן אַליין מיט זיין כּבוד די פערדלעך, און די צעקעמטע באָרד זיינע איז צעשמיסן פונם ווינט. „צו דיין קאָפּ, טראַכט איך מיר, אַ שיין באַגעגעניש!...״ „אַ גוטן אָוונט, מאַכט ער צו מיר — האָסט מיך ניט דערקענט, זאָגט ער, צי וואָס?״ „וועסט גיך רייך ווערן״, זאָג איך צו אים און נעם אַראָפּ דאָס היטל און וויל פאָרן ווייטער, מאַכט ער צו מיר: „שטיי אַ ווײַלע, טעוול, וואָס האָסטו קיין צייט ניט, איך דאַרף דיר עפּעס זאָגן אַ צוויי ווערטער.״ „אָך, זאָג איך, אַבּי נאָר עפּעס גוטס איז מהכיתיתי, און אויב נישט מעג דאָס, זאָג איך, בלייבן אויף אַן אַנדערש מאָל...״ „וואָס הייסט, זאָגט ער, ביי דיר אַן אַנדערש מאָל?...״ „אַן אַנדערש מאָל, זאָג איך, הייסט ביי מיר ביז משיח וועט קומען...״ „משיח, מאַכטער צו מיר, איז דאָך שוין געקומען...״ „דאָס האָב איך שוין געהערט, זאָג איך, פון דיר ניט איין מאָל; דו זאָג מיר נאָר, פּאָטערל, עפּעס נייעס...״ „אָט דאָס, זאָגט ער, מיין איך טאַקע דיר זאָגן; איך וויל מיט דיר שמועסן, זאָגט ער, טאַקע פון דיר אַליין, דאָס הייסט פון דיין טאָכטער...״

דאָ האָט מיר באַלד אַ טיאָכקע געטאָן דאָס האַרץ: וואָס פאַר אַ מחותּן איז ער מיט מיין טאָכטער? און איך רוף מיך אָן צו אים: „מיינע טעכטער, זאָג איך, זיינען חלילה נישט אַזעלכע, וואָס מע

זאָל דאַרפֿן פֿאַר זיי רעדן; זיי קאָנען שוין, זאָג איך אַליין באַשטיין זייער שטעטל..." „דאָס איז אָבער, מאַכט ער, אַזאַ מין ענין, וואָס זי אַליין קאָן נישט רעדן, עס מוז רעדן אַן אַנדערער, מחמת דאָ האַנדלט זיך וועגן אַ תּוך־זאַך, זאָגט ער, טאַקע וועגן איר תּכלית..." „וועמען גייט'ס אָן, זאָג איך, דער תּכלית פֿון מיין קינד? מיר דאַכט, זאָג איך, אַז ווי באַלד מע שמועסט פֿון תּכלית, בין איך מיין קינד אַ פֿאָטער ביז הונדערט צוואַנציק יאָר, צי ניין?"... „אמת, זאָגט ער, דו ביסט דיין קינד אַ פֿאָטער; דו ביסט אָבער, זאָגט ער, אויף דיין קינד אַ בלינדער, דיין קינד, זאָגט ער, רייסט זיך אין אַן אַנ־דער וועלט אַריין און דו פֿאַרשטייסט זי ניט, אָדער דו ווילסט זי ניט פֿאַרשטיין!..." „אויב איך פֿאַרשטיי זי ניט, זאָג איך, אָדער איך וויל זי ניט פֿאַרשטיין — דאָס איז אַן אַנדער זאַך; וועגן דעם, זאָג איך, קאָנען מיר אַ ביסל שמועסן; נאָר וואָס קער זיך דאָס אָן, פֿאָטערל, מיט דיר?..." „עס קער זיך, זאָגט ער, מיט מיר אָן זייער שטאַרק, זאָגט ער, ווייל זי איז איצטער אין מיין רשות..." „וואָס הייסט, זאָג איך, זי איז אין דיין רשות?..." „דאָס הייסט זי איז איצטער אונטער מיין השגחה", מאַכט ער, און קוקט מיר גלייך אין די אויגן אַריין און צעקעמט זיך די שיינע צעלאָזטע זקנה. טו איך מסתּמא אַ שפּרונג אונטער: „ווער? מיין קינד איז אונטער דיין השגחה? מיט וואָס פֿאַר אַ רעכט?" זאָג איך און, פֿיל, אַז כ'הויב אָן אַריין אין כּעס; מאַכט ער צו מיר גאַנץ קאַלטבלוטיק מיט אַ שמייכעלע: „נאָר ניט געהיצט זיך, טעוול! פֿאַוואָלי וועלן מיר, זאָגט ער, די זאַך זיך איבערלייגן. דו ווייסט, איך בין דיר, זאָגט ער, חלילה קיין שונא ניט, כאָטש דו ביסט אַ ייִד; דו ווייסט, זאָגט ער, אַז איך האַלט פֿון ייִדן און עס טוט מיר ווי דאָס האַרץ אויף זיי פֿאַר זייער עקשנות, וואָס זיי האָבן זיך איינגעשפּאַרט און ווילן נישט פֿאַרשטיין, אַז מען מיינט דאָס פֿון זייער טובה וועגן..." „פֿון טובות, זאָג איך, זאָלסטו מיט מיר, פֿאָטערל, איצטער נישט רעדן, מחמת איטלעכס וואָרט, וואָס איך הער פֿון דיר אַצינד, איז פֿאַר מיר אַ טראָפּן סם־המות, זאָג איך, אַ פּיסטויל אין האַרצן אַריין. אויב דו ביסט מיר, אַזאַ גוטער פֿריינט, ווי דו זאָגסט, וועל איך פֿון דיר בעטן נאָר איין טובה: מיין טאָכטער זאָלסטו לאָזן צו רו..."

„ביסט אַ נאַריש מענטש, מאַכט ער צו מיר, עס וועט דיין טאָכטער חלילה קיין שלעכטס ניט געשען; עס שטייט איר איצטער פֿאָר אַ גליק, זאָגט ער; זי נעמט, זאָגט ער, אַ חתן אויף מיר אַזאַ יאָר..."
„אמן!" זאָג איך כּלומרשט מיט אַ געלעכטערל און אין האַרצן ברענט אַ גיהנום! „ווער איז ער, למשל, דער חתן, זאָג איך, אויב איך בין זוכה, זאָג איך, צו וויסן?..." „דו דאַרפֿסט אים קענען, זאָגט ער, ער איז זייער אַ בראַווער, אַן אָרנטלעך מענטשל און גאַנץ פֿיין געבילדעט, אפילו פֿון זיך אַליין, און איז פֿאַרקאָכט אין דיין טאָכטער און וויל מיט איר חתונה האָבן און קאָן ניט, ווייל ער איז נישט קיין ייִד..." „כוועדקע!..." טראַכט איך מיר און עס טוט מיר אַ זעץ אין קאָפּ אַריין אַ מאָדנע היץ און עס באַשלאָגט מיך אַ קאַלטער שווייס, קוים וואָס איך זיץ איין אויפֿן וועגעלע. נאָר אַרויסבאַווייזן דאָס פֿאַר אים — נישט דערלעבן וועט ער דאָס! און איך נעם דאָס פֿערדל פֿאַר די לייצעס, טו דאָס אַ שמיצל פֿון אונטן אַרויף, און הלך משה מרדכי — פֿאַשאָל אַן אַ זיי געזונט אַהיים...

איך קום צופֿאָרן אַהיים, אי — אי — אי — אַן איבערקערעניש! די קינדער ליגן מיט די פּנימער אין די קישנס און וויינען, מיין גאָלדע איז מער אויף יענער וועלט איידער אויף דער וועלט... איך זוך חוהן, ווו איז חוה? — נישטאָ חוה!... פֿרעגן ווו איז חוה וויל איך נישט. איך פֿאַרשפּאָר שוין פֿרעגן, אַז אָך און ווי איז מיר, און איך פֿיל דעם טעם פֿון חבוט הקבר. און עס ברענט אין מיר אַ פֿייער איך ווייס ניט אויף וועמען... איך וואָלט עפּעס גאָר גענומען און זיך אַליין אויסגעפּאַטשט, און איך צעשריי מיך אויף די קינדער, און לאָז אויס מיין ביטער האַרץ צום ווייב. איך קאָן מיר קיין אָרט נישט געפֿינען, גיי איך אַרויס אין שטאַל צום פֿערד, דאָס געבן עסן, און טרעף דאָס שטיין אַריבערגעפּוציוועט מיט איין פֿוס אויף יענער זייט קלאָץ, כאַפּ איך אַ שטעקן און הויב דעם זײַן איינטיילן, שיילן די פֿעל, ברעכן די ביינער: „פֿאַרברענט זאָלסטו ווערן, שלים מזל מיינער, זאָלסטו אַזוי לעבן, ווי איך האָב פֿון דיינעטוועגן אַ האָבערל אפילו. צרות אויב דו ווילסט, קאָן איך דיר געבן, שלעק, מיט אַנגסטן, מיט מכּות מיט בכורות!..."

אַזוי רעד איך צום פֿערדל און באַטראַכט מיך אָבער באַלד,

אַז ס'איז אַ צער־בעלי־חיים, גאָט די נשמה שולדיק, וואָס האָב איך צו דעם? און איך שיט דעם אונטער אַביסל געהאַקטע שטרוי און זאָג דעם צו, אם ירצה השם שבת ווייזן אַ היי אין סדור, און קום אַריין צוריק אין שטוב אַריין, באַגראָב זיך און ליג אין געהאַקט־ווונדן, און דער קאָפּ, דער קאָפּ ווערט מיר שיער צעשפּרונגען, טראַכטנדיק און קלערנדיק דעם פּשט, וואָס זאָל באַדייטן? מיט וואָס האָב איך, טביה, פאַרזינדיקט מער פון דער גאַנצער וועלט, וואָס מען באַשטראָפט מיך מער פון אַלע ייִדן? אוי, רבונו של עולם, רבונו של עולם! מה אנו מה חיינו — ווער בין איך אַזוינס, וואָס דו טראָגסט מיך אויפן קאָפּ כסדר, האָסט מיך אין זינען און לאָזט נישט אויס ווו ערגעץ אַ שלאַק, אַ צרה, אַן אָנשיקעניש?...”

און אַזוי ווי איך טראַכט מיר אַזוי, ליגנדיק אויף הייסע קוילן, הער איך, ווי מיין ווייב נעבעך קרעכצט, רייסט אויס אַ שטיק האַרץ. „גאָלדע, זאָג איך, דו שלאָפסט?...” „ניין, זאָגט זי, וואָס איז דען?...” „גאָרנישט, זאָג איך, מיר זיינען גוט אין דער ערד; אפשר ווייסטו, זאָג איך, אַן עצה, וואָס טוט מען?...” „פרעגסט ביי מיר, זאָגט זי, עצות, אַז אָך און ווי איז מיר? אַ קינד שטייט אויף, זאָגט זי, אין דערפרי, אַ געזונטע, אַ שטאַרקע, טוט זיך אָן, זאָגט זי, פאַלט מיך אַרום קושן און האַלזן און וויינען און זאָגט נישט וואָס, איך האָב געמיינט, זי איז חלילה פונם זינען! פרעג איך זי: וואָס איז דיר, טאָכטער? זאָגט זי. גאָר נישט און כאַפּט זיך אַרויס אויף אַ ווײַלע צו די בהמות און ווערט פאַרשווונדן. איך וואַרט אַ שעה, איך וואַרט צוויי, איך וואַרט דריי — ווו איז חוה? נישטאָ חוה! רוף איך מיך אָן צו די קינדער: אַנו, טוט נאָר אַ שפרונג אויף אַ מינוטקעלע צום גלח...” — „פון וואַנען, זאָג איך, האָסטו געווּוסט, גאָלדע, אַז זי איז ביים גלח?...” — „פון וואַנען האָב איך געוווסט, זאָגט זי, אַז אָך און ווי איז מיר! וואָס איז, זאָגט זי, איך האָב קיין אויגן ניט? צי בין איך איר קיין מאַמע ניט?...” — „אַז דו האָסט אויגן, זאָג איך, און דו ביסט אַ מאַמע, וואָס זשע האָסטו געשוויגן און האָסט ניט געזאָגט מיר?...” „דיר זאָל איך זאָגן? ווען ביסטו אין דערהיים, זאָגט זי, און אַז איך זאָג דיר,

הערסטו מיך דען? דיר אַז מע זאָגט, זאָגט זי, ענטפערסטו באַלד מיט אַ פסוק. פאַרהאַקט דעם קאָפּ מיק פסוקים און דערמיט קומסטו אָפּ...״

אַזוי מאַכט זי צו מיר, גאָלדע הייסט עס, און איך הער ווי זי וויינט אין דער פינסטער... אַביסל איז זי געדעכט, טראַכט איך מיר, וואָרים וואָס פאַרשטייט אַ ייִדענע? און עס טוט מיר ווי אויף איר דאָס האַרץ, איך קאָן נישט הערן ווי זי קרעכצט און ווי זי וויינט, רוף איך מיך אָן צו איר: „זעסטו, גאָלדע, ביסט ברוגז, זאָג איך, למאי איך האָב אויף אַלצדינג אַ פסוק; איך מוז דיר דערויף אויך ענטפערן מיט אַ פסוק; עס שטייט ביי אונז געשריבן, זאָג איך, כרחם אב על בנים – אַ טאַטע האָט ליב אַ קינד, פאַרוואָס שטייט ניט, זאָג איך, כרחם אם על בנים – אַז אַ מאַמע האָט ליב איר קינד, ווייל אַ מאַמע איז ניט קיין טאַטע; אַ טאַטע, זאָג איך, קאָן אַנדערש רעדן מיט אַ קינד; אָט וועסטו זען, זאָג איך, אם ירצה השם מאָרגן זע איך מיך מיט איר...״ „הלואי, זאָגט זי, זאָלסטו זיך קאָנען זען מיט איר און מיט אים אויך, ער איז אַ מענטש, זאָגט זי, ניט קיין שלעכטער, כאָטש אַ גלח, נאָר אויף אַ מענטשן האָט ער, זאָגט זי, רחמנות; דו וועסט אים בעטן, פאַלן צו די פיס, אפשר וועט ער רחמנות האָבן...״ „ווער, זאָג איך, דער כומר ימח שמו?... איך זאָל מיך בוקן, זאָג איך, צום גלח? ביסט משוגע, זאָג איך, צי חסר דעה? ניט דערהאַרן וועלן דאָס מיינע שונאים!...״ „אַ! זעסטו? עס הויבט זיך אָן, זאָגט זי, מיט דיר!...״ „וואָס דען, זאָג איך, האָסטו געמיינט? איך וועל מיך לאָזן פירן פון אַ ייִדענע? איך וועל, זאָג איך, לעבן מיט דיין ווייבערשן שכל?״.. אָט אין אַזעלכע שמועסן גייט אַוועק ביי אונז די נאַכט. קוים דערלעבט דעם ערשטן קריי פונם האָן, הויב איך מיך אויף, דאַוון אָפּ, נעם מיט זיך די בייטש און לאָז מיך אַוועק מסתמא גלייך צום גלח אין הויף אַריין. ווי זאָגט איר, אַ ייִדענע איז טאַקע אַ ייִדענע, נאָר וווהין דען האָב איך געזאָלט גיין? אין דער ערד אַריין?...

בקצור, געקומען צו אים אין הויף אַריין, באַגעגענען מיך די כלבים זיינע מיט אַ שיינעם גוטמאָרגן און ווילן מיך צורעכט מאַכן די קאַפּאָטע און פאַרזוכן די ליטקע פון מיינע ייִדעשע פיס, צי זיי זיינען עפּעס גוט פאַר זייערע הינטישע ציין?... אַ גליק, וואָס

כ'האָב מיטגענומען די בייטש, האָב איך זיי געגעבן צו פאַרשטיין דעם פסוק לא יחרץ כלב לשונו — נעכיי סאָבאַקאַ דאַראָם נע ברעשע, דאָס הייסט: לאָז אַ הונט ניט בילן אומזיסט... אויף זייער געשריי מיט מיין געפילדער איז אַרויסגעלאָזן דער גלח מיט דער גלחטע, קוים צעטריבן די פריילעכע כאַליאַסטרע און אַריינגערופן מיך אין שטוב אַריין, מיך אויפגענומען פאַר זייער אַ שיינעם גאַסט, געוואָלט שטעלן פון מייַנעטוועגן דעם סאַמאָוואַר. זאָג איך, אַז דער סאַמאָוואַר איז לאו דוקא, איך האָב מיט אים עפעס צו ריידן, זאָג איך אונטער פיר אויגן. האָט זיך דער כומר אָנגעשטויסן וואָס איך מיין, האָט אַ ווונק געטאָן צו זיין פלוניתטע, זי זאָל מוחל זיין צומאַכן די טיר פון יענער זייט — און איך בין צוגעטראָטן צום ענין גלייך אָן שום הקדמות, ער זאָל מיר זאָגן קודם, צי גלויבט ער אין גאָט?... און נאָכדעם זאָל ער מיר זאָגן אויב ער פילט דעם טעם, וואָס הייסט צעשיידן אַ טאַטן מיט אַ קינד, וואָס מען האָט דאָס ליב?... און ווידער זאָל ער מיר זאָגן, וועלכס הייסט נאָך זיין שכל אַ מצוה און וועלכס הייסט אַן עבירה?... און נאָך אַ זאַך וואָלט איך וועלן, ער זאָל מיר קלאָר מאַכן, וואָס פאַר אַ פנים האָט ביי אים אַ מענטש, וואָס כאַפט זיך אַריין צו יענעם אין שטוב אַריין און וויל מאַכן אַן איבערקערעניש, איבערשטעלן די בענקלעך מיט די טישלעך מיט די בעטן?...

אוודאי בלייבט ער זיצן געפלעפט און מאַכט צו מיר „טעוועל: זאָגט ער, ביסט אַ קלוגער מענטש, זאָגט ער, און נעמסט און שטעלסט אַוועק, זאָגט ער, מיט אַמאָל אַזוי פיל שאלות און ווילסט, זאָגט ער, איך זאָל דיר ענטפערן אין איין קלאַפ? האָב צייט, זאָגט ער, איך וועל דיר ענטפערן על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון"... „ניין, זאָג איך צו אים, דו וועסט מיר, פאָטערל געטרייער, נישט ענטפערן דערויף קיינמאָל נישט, ווייסטו פאַרוואָס? ווייל אַלע דיינע מחשבות ווייס איך פון פריער. דו ענטפער מיר, זאָג איך, בעסער דערויף: איך האָב נאָך אַ האָפענונג צו זען מיין קינד צוריק אָדער ניין?..." כאַפט ער זיך אויף: „וואָס הייסט צוריק! דיין טאָכטער וועט חלילה גאָרנישט געשען, אדרבה!..." „איך ווייס, זאָג איך, איך ווייס, איר ווילט זי מאַכן גליקלעך! איך רעד נישט פון דעם, זאָג איך, איך

ווײל ווײסן, ווו איז ערגעץ מײן קינד און צי קאָן איך זיך מיט איר זען?..." „אַלצדינק יאָ, מאַכט ער צו מיר, נאָר דאָס נישט"... „אָט אַזוי־זשע רײד, זאָג איך, דברים ברורים, קורצע דבורים! זײ געזונט, זאָג איך, און לאָז דיר גאָט באַצאָלן, זאָג איך, בכפל כפלים!..."

און איך קום צוגײן אַהײם און טרעף מײן גאָלדע ליגט צונויפגעקוטשעבורעט ווי אַ שוואַרצער קנויל אין בעט און האָט שוין מער קײן טרערן ניט אין די אויגן, רוף איך מיך אָן צו איר: „שטײ אויף, מײן ווײב, טו אויס, זאָג איך, די שיך און לאָמיר זיך אַוועקזעצן שבעה, אַזוי ווי גאָט האָט געבאָטן, ד׳ נתן ד׳ לקח — מיר זײנען ניט די ערשטע, מיר זײנען נישט די לעצטע, עלעהײ לאָז זיך אונז אויסדאַכטן, זאָג איך, אַז מיר האָבן קײנמאָל נישט געהאַט קײן חוה, אָדער לאָז זיך אונז דאַכטן, זאָג איך, עלעהײ האָדל, וואָס איז אַוועק פון אונז אונטער די הרי חשך, גאָט ווײסט אויב מיר וועלן זי אַמאָל זען... גאָט, זאָג איך, איז אַן אל רחום וחנון, ער ווײסט, וואָס ער טוט!..."

אַזוי רײד איך מיר אויס דאָס האַרץ און פיל, אַז די טרערן שטיקן מיך, שטײען מיר ווי אַ בײן אין האַלז, נאָר טביה איז ניט קײן ײדענע, טביה האַלט זיך אײן! מאָלט אײך עס רעדט זיך נאָר אַזוי, וואָרים ערשטנס דער בזיון!... והשנית ווי קאָן איך זיך אײנהאַלטן, אַז מען פאַרלירט לעבעדיקערהײט אַזאַ קינד, אַזאַ בריליאַנט, וואָס איז אַזוי אײנגעבאַקן אין האַרצן אי בײ מיר, אי בײ דער מוטער כמעט מער ווי אַלע קינדער. איך ווײס ניט: פאַר וואָס, אפשר דערפאַר וואָס זי האָט קינדווײז זײער אַ סך געקרענקט, אי־בערגעטראָגן אויף זיך כל הצרות שבעולם, מיר זײנען אַמאָל אויסגעזעסן איבער איר גאַנצע נעכט, עטלעכע מאָל אָפּגעשריגן, פשוט אָפּגעשריגן פונם טויט, אָפּגעהיהטשעט ווי מען חיהטשעט אָפּ אַ קלײן צעטראָטן הינדעלע, וואָרים אַז גאָט ווײל, מאַכט ער פון טויט לעבעדיק, ווי מיר זאָגן אין הלל: לא אמות כי אחיה — אַז ס׳איז ניט באַשערט שטאַרבט מען ניט... און אפשר איז דאָס דערפאַר, וואָס זי איז אַ גוט קינד, אַ געטרײַס, האָט אונז פון תמיד אָן ליב געהאַט בײדן דאָס חיות מיט דער נשמה. אי די קשיה: ווי קומט

דאָס, זי זאָל אונז אַזעלכס טאָן? איז ערשטנס אונזער מזל אַזוי. איך ווייס ניט, ווי אַזוי איר, איך גלויב אין השגחה. והשנית איז דאָס אַ קליפּה, אַן אָפּגעטאָטענע זאַך, הערט איר, אַ מין כשוף! איר מעגט אייך לאַכן פון מיר, און איך זאָג אייך, אַז איך בין גאָר ניט אַזאַ גראָבער נאַר, איך זאָל גלויבן אין שרעטלעך, לצים, דאָמעוויקעס וכדומה אַזעלכע שטותערייען; נאָר אין כשוף, זעט איר, גלויב איך, ווארים וואָס דען איז דאָס, אַז ניט קיין כשוף? אָט וועט איר הערן ווייטער, וועט איר אַליין אויך זאָגן דאָס אייגענע...״

בקצור — אַז די הייליקע ספרים זאָגן בעל כרחך אתה חי — אַ מענטש נעמט זיך ניט אַליין דאָס לעבן, איז דאָס נישט אומזיסט. ס'איז גאָר נישטאָ די מכה אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיך ניט פאַרהיילן, און אַזאַ צרה, וואָס מען זאָל זי נישט פאַרגעסן. דאָס הייסט פאַרגעסן פאַרגעסט זיך נישט, נאָר וואָס זאָל מען טאָן? אַ מענטש באַדאַרף אַרבעטן, האָרעווען, פאַרשוואַרצט און אויסגעריסן ווערן צוליב דעם שטיקל ברויט, — מיר האָבן זיך גענומען, וואָס טויג אייך, אַלע צו דער אַרבעט, מיין ווייב און קינדער צו די קריגלעך, איך צום פערד און וועגעלע און עולם כמנהגו — די וועלט בלייבט ניט שטיין. אָנגעזאָגט האָב איך אין שטוב, אַז חוה לא יזכר ולא יפקד — נישטאָ חוה! אויסגעמעקט און שוין! און כ'האָב מיר צונויפגעשלאָגן אַ ביסל מילכיקס, פרישע סחורה און האָב מיך געלאָזט קיין בויבעריק צו מיינע קונים.

געקומען קיין בויבעריק — אַ שמחה, אַ גדולה: וואָס מאַכט אַ ייד רב טביה? פאַר וואָס זעט מען אייך ניט? „וואָס איז די מעשה, זאָגן זיי, וואָס זאָל איך מאַכן — זאָג איך — דער אייגענער שלים־מזל וואָס פריער; אַ בהמהלע זאָג איך, איז ביי מיר געפאַלן,..״ „וואָס איז די מעשה, זאָגן זיי, וואָס מיט אייך טרעפן זיך אַלע נסים?״ און דער עולם פרעגט מיך אויס איטלעכער באַזונדער, וואָס פאַר אַ בהמהלע איז ביי מיר געפאַלן? וויפיל האָט דאָס מיר געקאָסט? און וויפיל בהמהלעך איז מיר נאָך געבליבן? און מען לאַכט, מען איז פריילעך, ווי געוויינטלעך נגידים מאַכן זיך לוסטיק איבער אַן אָרעמאַן אַ שלים־מזל נאָכן עסן, אַז ס'איז גוט אויפן האַרצן און אין דרויסן איז שיין און הייס און גרין, און עס גלוסט זיך דרימ=

לען... טביה איז אָבער אַ מענטש, וואָס לאָזט זיך טרייבן קאַטאָוועס, אַ קרענק וועט ביי מיר יענער וויסן, וואָס ביי מיר אויפן האַרצן טוט זיך, און, אָפּגעפּאַרטיקט זיך מיט אַלע קונים, לאָז איך מיך צוריק מיט די ליידיקע קריגלעך אַהיים איבערן וואַלד, לאָז אָפּ דאָס פערדל, ס'זאָל זיך גיין פּאַוואָלי און כאַפּן בגנבה אַ שטשיפּל גראָז, און אַליין פאַרטיף איך מיך אין מיינע מחשבות און געדאַנקען, טראַכט איבער פון וואָס איר ווילט: פונם לעבן און פונם טויט, פון דער וועלט און פון יענער וועלט, און וואָס איז אַזעלכס וועלט, און וואָס לעבט אַ מענטש, וכדומה אַזעלכע זאַכן, בכדי איך זאָל מיר צעשלאָגן די רעיונות, דאָס הייסט איך זאָל נישט קלערן פון איר, פון חוהן הייסט עס, און ווי אויף צו להכעיס קריכט מיר אין קאָפּ אַריין דוקא זי, חוה הייסט עס, אַקעגן מיט איר געשטאַלט, הויך און שיין און פריש ווי אַ סאָסנע, אָדער גאָר ווי זי איז נאָך געווען אַ קלייניטשקע, אַ קראַנקעטשקע, אַ פּגירהלע, ווי אַן עופהלע ביי מיר אויף די הענט, דאָס קעפּל אַרויפגעוואָרפן אויף מיינע פּלייצעס: „וואָס ווילסטו חוהלע? געבן דיר אַ שטיקעלע פּאַפּע? אַ ביסעלע מאָני?..." און איך פאַרגעס אויף אַ ווײַלע, וואָס זי האָט אָפּגעטאָן און עס ציט מיר צו איר דאָס האַרץ און די נשמה יאָגט, בענקט נאָך איר... נאָר דערמאָן איך מיך, און עס גייט מיר איבער דער כח הדם און אַ פייער צינדט זיך אָן ביי מיר אין האַרצן אויף איר און אויף אים און אויף דער גאַנצער וועלט און אויף זיך אַליין, פאַר וואָס איך קאָן זיך נישט פאַרגעסן אויף קיין מינוט, פאַר וואָס זאָל איך זי נישט קאָנען אויסמעקן, אַרויסרייסן פונם האַרצן, זי האָט דאָס דען ביי מיר נישט פאַרדינט? דערויף טאַקע דאַרף טביה זיין אַ ייִד שבייִד, כל ימיו פאַרשוואַרצט ווערן, אַקערן מיט דער נאָז די ערד, מגדל זיין קינדער, בכדי זיי זאָלן נאָכדעם נעמען מיט איין מאָל און אָפּרייסן זיך מיט גוואַלט, אָפּפאַלן ווי אַ שישקע פונם בוים און פאַרטראָגן ווערן מיטן ווינט און מיטן רויך?... אָט למשל — אַזוי קלער איך מיר — וואַקסט אַ בוים, אַ דעמב אין וואַלד, קומט צוגיין אַ נפש מיט אַ האַק, נעמט אָפּ אַ צווייג און נאָך אַ צווייג און נאָך אַ צווייג — וואָס איז דער בוים אָן די צווייגן משטיינס געזאָגט? נעם שוין בעסער דו בן אָדם און האַק אונטער דעם בוים איינגאַנצן —

און אַן עק לאָז דאָס האָבן, צו וואָס זאָל סטאַרטשען אַ נאַקעטער דעמב אין וואַלד?!...

און אַזוי ווי איך טראַכט מיר אַזוי די דאָזיקע מחשבות, דער־פיל איך פּלוצים, אַז מיין פערדל האָט זיך אָפּגעשטעלט — סטאָפּ; וואָס איז דאָס? איך הויב אויף די אויגן, איך טו אַ קוק — חוה! — די אייגענע חוה, וואָס פריִער, נישט געמינערט אַ האָר, אַפילו די מלבושים נישט איבערגעביטן!... דאָס ערשטע וואָס קומט מיר אויף די געדאַנקען — איז אַראָפּשפּרונגען פון וואָגן און אַרומכאַפּן זי קושן... נאָר באַלד טוט מיר צוריק אַ צי אַ געדאַנק: „טביה? וואָס ביסטו אַ ייִדענע?" — און איך טו אַ צי דאָס פערדל: „וויאָ, שלים מזל!.." און נעם מיך רעכטס, איך טו אַ קוק — מיינע אויך רעכטס, מאַכט עפּעס צו מיר מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: „שטיי אַ ווײַלע, איך דאַרף דיר עפּעס זאָגן..." און עס טוט זיך מיר אַ ריס אָפּ אינעווייניק און אַ ציפּ ביים האַרצן, און איך לאָז אָפּ הענט און פיס, אָט — אָט טו איך אַ שפּרונג אַראָפּ פונם וואָגן! נאָר איך האַלט מיך איין, טו איך אַ צי דאָס פערדל און נעם מיך לינקס — מיינע אויך לינקס, קוקט אויף מיר משונה ווילד, דאָס פּנים טויט... וואָס טוט מען? — טראַכט איך מיר — זאָל איך בלייבן שטיין, צי איך זאָל פאָרן ווייטער? — און איידער איך קוק מיך נאָך אַרום — אַהאַ, זי האַלט שוין דאָס פערדל ביים צוים און מאַכט צו מיר: „טאַטע! זאָל איך שטאַרבן אויב דו וועסט זיך רירן פונם אָרט! איך בעט דיך, הער מיך אויס פריִער טאַטע פאָטער!..." „ע! — טראַכט איך מיר — ווילסט מיך נעמען מיט געוואַלט? ניין, נשמה מיינע, ווי באַלד אַזוי, איז אַ סימן, אַז דו קענסט ניט דעם טאַטן דיינעם"... — דאַוואַי שמייסן דאָס פערדל אויף וואָס די וועלט שטייט. און מיין פערדל פאָלגט, שפּרינגט, נאָר עס דרייט צוריק דעם קאָפּ, מאַכט בשעת מעשה מיט די אויערן. „וויאָ, זאָג איך צו דעם — און אַליין מיינט איר, ווילט זיך מיר ניט אויסדרייען דעם קאָפּ צוריק און אַ קוק טאָן. כאָטש איין קוק טאָן אַהין אויף יענעם אָרט, וווּ זי איז שטיין גע־בליבן?... נאָר ניין, טביה איז ניט קיין ייִדענע, טביה ווייסט, ווי אַזוי מען איז זיך נוהג מיטן שטן מקטרג...

בקיצור, איך וויל אייך נישט מער, ווי זאָגט ער, מאריך ימים

זיין, אַן עבירה אייער צייט. אויב ס'איז מיר באַשערט געווען חבוט הקבר, בין איך שוין געוויס דערמיט אָפּגעקומען, און דעם טעם פון גיהנם מיט כף הקלע מיט די אַלע איבעריקע געברענטע ליידן, וואָס ווערן באַשריבן ביי אונז אין די הייליקע ספרים, פרעגט מיך, וועל איך אייך זאָגן! דעם גאַנצן וועג, וואָס איך פאָר, ווייזט מיר אויס, אַז זי לויפט מיר נאָכן וואָגן און שרייט: „הער מיך אויס, טאַטע פאָטער!...” און עס פליט מיר דורך אַ געדאַנק: „טביה! דו שטעלסט אויף זיך צופיל! וואָס ווערט דיך אַרן, אַז דו וועסט זיך אָפּשטעלן אויף אַ ווײַלע אויסהערן, וואָס וויל זי? אפשר האָט זי דיר צו זאָגן אַזעלכס, וואָס דו דאַרפסט דאָס וויסן? אפשר אַ קשיה אויף אַ מעשה האָט זי חרטה און וויל זיך אומקערן צוריק? אפשר ליגט זי ביי אים אין דער ערד און בעט ביי דיר, דו זאָלסט איר העלפן אַרויס פון גיהנם?... אפשר און אפשר און נאָך אַ סך אַזעלכע אפשרס פליען מיר דורך אין קאָפּ, און זי שטעלט זיך מיר פאָר אַלס אַ קינד, און איך דערמאָן מיך אָנם פסוק כרחם אָב על בנים — נישטאָ קיין שלעכט קינד ביי אַ טאַטן, און איך פייניק מיך, און איך זאָג אויף זיך אַליין, אַז איך בין נישט ווערט וואָס די ערד טראָגט מיך! וואָס? וואָס קאָכסטו, דו משוגענער עקשן? וואָס טאַראַבאַנעסט דו? נעם, דו אַכזר אייגער, פאַרקער'עווע דאָס וועגעלע צוריק און בעט זיך מיט איר איבער, זי איז דיין קינד, נישט קיינעמס!... און עס קריכן מיר אין קאָפּ אַריין משונה מאָדנע מחשבות און געדאַנקען: וואָס איז דאָס אַזעלכס ייִד און וואָס איז ניט ייִד?... און פאַר וואָס האָט גאָט באַשאַפן ייִדן און ניט ייִדן?... און אַז גאָט האָט שוין באַשאַפן ייִדן, פאַר וואָס זשע זאָלן זיי זיין אַזוי אָפּגעטיילט איינס פון דאָס אַנדערע, נישט קאָנען אָנקוקן איינס דאָס אַנדערע, גלייך ווי דער איז פון גאָט און יענער איז ניט פון גאָט?... און עס פאַרדריסט מיך, למאי איך בין נישט אַזוי קלאָר ווי אַנדערע אין ספרים און אין ביכער, איך זאָל קאָנען געפינען דערויף עפּעס אַ רעכטן תירוץ... און בכדי זיך צעשלאָגן די רעיונות, הויב איך אָן אויף אַ נגון: „אשרי”! איך דאַוון, הייסט דאָס, מנחה אויף אַ קול און מיט אַ נגון, אַזוי ווי גאָט האָט געבאָטן. נאָר וואָס קומט אַרויס פונם דאַוונען און פונם זאָגן, אַז אינעווייניק אין האַרצן זינגט זיך

אַן אַנדער נגון: „ח—וה! ח—וה! ח—וה”... און וואָס איך זינג העכער דעם „אַשרי” זינגט זיך מיר „חוה” נאָך העכער, און וואָס מער איך וויל זי פֿאַרגעסן, אַזוי מער און אַזוי שאַרפֿער שטייט זי מיר פֿאַר די אויגן, און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך הער איר קול ווי זי רופֿט צו מיר: „הער מיך אויס, טאַטע־פֿאָטער!...” און איך פֿאַרשטעל מיר די אויערן, איך זאָל ניט הערן, און איך מאַך צו די אויגן, איך זאָל זי ניט זען, און זאָג די שמונה עשרה און הער ניט וואָס איך זאָג, און שלאָג זיך אָשמנו און ווייס ניט פֿאַר וואָס, און מיין לעבן איז צעוודערט און אַליין בין איך צעוודערט, און זאָגן זאָג איך ניט קיינעם פֿון מיין באַגעגעניש, און רעד נישט מיט קיינעם פֿון איר, און פֿרעג זיך ניט נאָך אויף איר ביי קיינעם, כאָטש איך ווייס, איך ווייס גאַנץ גוט, ווו זי איז און ווו ער איז און וואָס זיי טוען, נאָר אַ מכּה וועט ביי מיר עמעצער וויסן. ניט דערלעבן וועלן דאָס מיינע שונאים, אַז איך זאָל מיך פֿאַר עמעצן באַקלאָגן, אָט אַזאַ מענטש איז טביה!...

איך וואָלט אַ בעלן געוועזן וויסן, צי אַלע מאַנסבילן זיינען אַזוי, צי נאָר איך בין אַזאַ משוגענער? אַ שטייגער כּדומה למשל, אַמאָל טרעפֿט זיך... איר וועט ניט לאַכן פֿון מיר? איך האָב מורא, איר וועט לאַכן פֿון מיר... אַמאָל טרעפֿט זיך, איך טו מיך אָן אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע, און לאָז מיך צו דער באַן און בין שוין גרייט זיך אויפֿזעצן פֿאָרן אַהין, צו זיי, איך ווייס ווו זיי זיצן... איך גיי צו צום קאַסיר און הייס מיר געבן אַ בילעט. פֿרעגט ער מיך: וווהין? זאָג איך: קיין יעהופּעץ... זאָגט ער: אַזאַ שטאָט איז ביי מיר נישט פֿאַראַן... זאָג איך: בין איך ניט שולדיק... און איך קער מיך אום צוריק אַהיים, טו אויס די שבתדיקע קאַפּאָטע און נעם מיך צוריק צו דער אַרבעט, צום ביסל מילכיקס און צום פֿערד און וועגעלע... אַ יאָ איר לאַכט פֿון מיר? וואָס האָב איך אייך געזאָגט? איך ווייס אַפֿילו וואָס איר טראַכט; איר טראַכט זיך: „אָט דער טביה איז טאַקע עפּעס נור אַ חושים!...” דערפֿאַר רעכן איך, אַז עד כּאן אומרים בשבת הגדול — ס'זאָל זיין היינטיקס מאָל גענוג הייסט עס...

זייט מיר געזונט און שטאַרק און שרייבט בריוועלעך, נאָר

למען השם ניט פאַרגעסן, וואָס כ'האָב אייך געבעטן: אַז ס'זאָל זיין פּתח שין שאַ, איך מיין, איר זאָלט ניט מאַכן דערפון מיין ביכל, און אויב עס וועט אייך אויסקומען שרייבן, זאָלט איר שוין שרייבן פון אַן אַנדערן, ניט פון מיר: אָן מיר פאַרגעסט, ווי אין פּסוק שטייט: וישכחהו — אויס טביה דער מילכיקער!...

געשריבן אין יאָר 1906.

שפּרינצע.

איך קומט אַ גרויסן, אַ ברייטן שלום עליכם, פּאַני שלום־עליכם, — עליכם ועל בניכם! אַ שאָק מיט יאָרן, אַז מיר האָבן זיך ניט געזען! ווי־ווי, וויפיל וואַסערן עס זיינען אָפּגעלאָפן! וויפיל אַנגסטן מיר ביידע און כל ישראל זיינען אויסגעשטאַנען אין די עטלעכע יאָר. אך טי רבונו של עולם, גאָטעניו נאַש!... מיר איז נאָר אַ חדוש אויף אייך, האָט קיין פּאַריבל ניט, וואָס איך וועל אייך זאָגן, איר זיינט דאָך נישט געריקט אויף אַ האָר, קיין עין הרע, קיין עין הרע! טוט אָבער אַ קוק אויף מיר, איך בין נאָך ניט אַלט קיין זעכציק און זעט ווי ווייס טביה איז געוואָרן: ס'אַוועררטל צער גדול בנים וואָס מען האָט פון קינדער! און ווער האָט נאָך אַזוי פיל צער גדול בנים פון קינדער וויפיל איך? מיך האָט געטראָפן אַ נייער שלאַק מיט מיינע אַ טאָכטער שפּרינצע, וואָס גייט איבער אַלע צרות, וואָס איך האָב ווען איבערגעהאַט ביז אַהער, און זעט פון דעסטוועגן, גאָרנישט, מען לעבט.

בקצור, ווי אַזוי שטייט דאָרט אין פּרק: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות — גאָט האָט געוואָלט אַ טובה טאָן זיינע יידן, איז געקומען מיט אַמאָל אַ מהומה אויף אונזערע נגידים, אַ לויפעניש, מען איז זיך צונויפגעלאָפן צו אונז קיין בויבעריק פון אַדעס, און פון ראָסטאָוו און פון קאַטערינאָסלאַוו און פון מאָהיליוו, און פון קעשענעוו אלפים אלפי נגידים, גבירים אדירים! האָבן מיר געהאַט אַ זומער אַי־אַי־אַי! איז בויבעריק, וואָס אַרט אייך, געוואָרן אַ כרך, אָנגעפּאַקט מיט מענטשן, ווייבער און קינדער, און קינדער האָבן ליב

פּיקן, און מילכיקס דאַרף מען, און ווו קריגט מען מילכיקס, אַז ניט בײַ טביהן? וואָס טויג אײַך, טביה איז אַרײַן אין דער מאָדע, פון אַלע זײַטן: טביה און טביה: רב טביה אַהער! רב טביה צו מיר!— אַז גאָט וויל, וואָס פרעגט איר?

ויהי היום, טרעפט זיך אַ מעשה, ערב שבועות איז דאָס געווען, קום איך צו פאָרן מיט אַ ביסל מילכיקס צו אײַנע פון מײַנע קונה־טעס, אַ יונגע אלמנה און אַ רײַכע פון קאַטערינאָסלאַוו, וואָס איז געקומען צו פאָרן מיט איר זונדל, אַראָנטשיק הייסט ער, קיין בוי־בעריק אויפן זומער, און דאָס פאַרשטייט איר דאָך אַליין, אַז דאָס ערשטע באַקאַנטשאַפט אירס אין בויבעריק איז געווען מסתמא מיט מיר. „מען האָט מיר געזעקאָמאַנדירט, זאָגט זי, — די אלמנה הייסט דאָס,—אַז בײַ אײַך איז דאָס בעסטע מילכיקס" — ווי קאָן דאָס זײַן אַנדערש, זאָג איך צו איר, צו דער אלמנה הייסט דאָס; ניט אומ־זיסט, זאָג איך, זאָגט שלמה המלך, אַז אַ גוטער נאָמען לאָזט זיך הערן ווי אַ שופר איבער דער גאַנצער וועלט, און אויב איר ווילט, זאָג איך, וועל איך אײַך דערציילן, וואָס עס זאָגט דערויף דער מדרש. שלאָגט זי מיך איבער, די אלמנה הייסט דאָס, און זאָגט צו מיר, אַז זי איז אַן אלמנה און איז אין די זאַכן, זאָגט זי, נישט געניט. זי ווייסט ניט מיט וואָס מען עסט דאָס... דער עיקר, זאָגט זי, אַז די פּוטער זאָל זײַן פריש, און דער קעז זאָל זײַן געשמאַק... נו, גייט רעדט מיט אַ נקבה!...

בקצור איך האָב אָנגעהויבן אַרײַנקומען צו דער קאַטערינאָ־סלאַווער אלמנה, וואָס אַרט אײַך, צוויי מאָל אין דער וואָך; אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, פּינקטלעך, ווי אַ לוח, אַראָפּגעטראָגן דאָס ביסל מילכיקס, גאָרנישט אָנגעפרעגט זיך צי מען דאַרף צי מען דאַרף ניט, געוואָרן בײַ איר אַ היימישער מענטש ווי געוויינטלעך, אָנגעהויבן זיך צוקוקן ווי אַזוי עס פירט זיך בײַ איר, אַרײַנגעשמעקט אין קיך אַרײַן, געזאָגט אַ פּאָר מאָל וואָס איך האָב געפונען פאַר נייטיק צו זאָגן, דאָס ערשטע מאָל געוויינטלעך געכאַפּט אַ פּסק פון דער דינסט איך זאָל זיך ניט מישן, ניט אַרײַנקוקן אין פרעמדע טעפּ, דאָס אַנדער מאָל האָט מען זיך צו מײַנע ווערטער צוגעהערט, און דאָס דריטע מאָל טאַקע געהאַלטן זיך מיט מיר אַן עצה, וואָרים

זי האָט אַרויסגעזען, די אַלמנה הייסט דאָס, ווער טביה איז, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז זי האָט מיר אַנטפּלעקט איר צרה, איר קרענק, איר אומגליק — אַראָנטשיק! סטייטש, ער איז אַ בחור פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר, זאָגט זי, און ווייסט נאָר פערדלעך, נאָר לאָקשן, נאָר כאַפּן פישלעך, און ווייטער, זאָגט זי, ווייס ער גאָרנישט! ער וויל נישט הערן, זאָגט זי, פון געשעפט, פון געלט, ס'איז אים געבליבן פון זיין טאַטן, זאָגט זי, אַ שיינע ירושה כמעט אַ מיליאָן, ער זאָל דאָס אפילו, זאָגט זי, אַריינשמעקן? ער ווייסט נאָר אויסבריגען, זאָגט זי, אַן אָפּגעבנע האַנט ביי אים!" ווו איז ער, זאָג איך, דער בחור? איר גיט אים נאָר, זאָג איך, אַהער צו מיר, איך וועל מיך מיט אים אַביסל, זאָג איך, דורכשמועסן, אים זאָגן אַביסל מוסר, אַ פּאָר פּסוקים, ברענגען אַ מדרש" — לאַכט זי: "ווייס איך וואָס, זאָגט זי, איר ברענגט אים בעסער אַ פערדל, ניט קיין מדרש!..."

בתוך כך אַזוי ווי מיר רעדן, אַזוי קומט אָן דער בחור, — אַראָנטשיק הייסט דאָס. אַ בחורעץ אַ סאָסנע, אַ געזונטער יונגאַטש, בלוט און מילך, און אַ ברייטן פּאַס טראָגט ער, איך בעט איבער אייער כבוד, אויף די הויזן, מיט אַ זייגערל אַריינגעשטעקט אָט דאָ אין גאַרטל, מיט פאַרקאַטשעטע אַרבל אַריבער די עלנבויגנס: "וווּ ביסטו געווען?" פרעגט אים די מוטער — "זיך געשיפט מיט אַ שיפל, זאָגט ער, געכאַפּט פיש"... "אַ שיינע עובדא, זאָג איך, פאַר אַזאַ בחורל ווי איר; דאָרט אין דער היים, וועט מען אייך צעטראָגן, זאָג איך, די ביינער און איר דאָ וועט כאַפּן פישלעך!" איך טו אַ קוק אויף מיין אַלמנה — רויט ווי אַ צוויק — אַלערליי פאַרבן: זי האָט געוויס גערעכנט, אַז איר בן וועט מן הסתמא אָננעמען מיך פאַרן קאָלנער און וועט מיר געבן צוויי פעטש און וועט מיך אַרויסוואַרפן כחרס הנשבר — בלאָטע! טביה האָט פאַר אַזעלכע זאַכן קיין מורא ניט! איך, אַז איך האָב עפּעס, זאָג איך!

כך הוה, מיין בחור, אַז ער האָט דערהערט פון מיר אַזעלכע דבורים, איז ער נאָך אָפּגעטראָטן אַביסל, פאַרלייגט די הענט אַרונטער, מיך באַטראַכט פון סאַמע קאָפּ ביז צו די שפּיץ פיס, אַרויסגעלאָזט עפּעס אַ מאָדנעם פייף און האָט זיך פלוצים אַזוי צעלאַכט, אַז מיר ביידע האָבן מורא געהאַט, צי איז דער בחור חלילה נישט

משוגע געוואָרן אויף אַ מינוט? און וואָס זאָל איך אייך זאָגן — מיר זייַנען פון דעמאָלט אָן געוואָרן מיט אים חבר, די בעסטע גוטע פרייַנט! איך מוז אייך זאָגן מיר איז דער בחור געפעלן וואָס ווייַטער אַלץ מערער, אפילו אַ שאַרלאָט און אַן אויסבּרענגער, און אַ האַנט שוין צו אַן אָפּענע, און אַ שטיקל חושים דערצו. למשל באַגעגענען אַן אָרעמאַן, אַרייַנלייגן די האַנט אין קעשענע, אַרויסנעמען און אַוועקגעבן נישט געציילט. טו, ווער טוט עס?... אָדער אַראָפּנעמען פון זיך אַ גוטן פּאַלטאָ אַ גאַנצן, אַ נייעם און אַוועקגעבן יענעם — אַז מען שמועסט אַ חושימדיקער!... אַ גאָטס רחמנות געווען אויף דער מוטער! זי פּלעגט זיך מיר קלאָגן: וואָס טוט מען? און בעטן מיך איך זאָל מיט אים אַ ביסל שמועסן. האָב איך איר צוליב געטאָן: וואָס וועל איך איר זשאַלעווען? עס קאָסט מיך געלט? און איך האָב מיך אַוועקגעזעצט און איך האָב אים דערציילט מעשיות, געבראָקט משלים, געריבן פּסוקים, געהאַקט מדרשים, אַזוי ווי טביה קאָן, און ער האָט דוקא ליב געהאַט מיך אויסהערן, אויספרעגן, ווי אַזוי איך לעב, ווי אַזוי איך פיר מיך אין דערהיים? „איך וואָלט אַ בעלן געווען, זאָגט ער, זייַן ביי אייך אַמאָל, רב טביה!...“ זאָג איך צו אים: אַז מען איז אַ בעלן זייַן ביי טביהן, נעמט מען, זאָג איך, און מען פאָרט זיך דורך אַמאָל צו מיר אין כּוטאָר אַרייַן, איר האָט דאָך, זאָג איך, גענוג פערדלעך, מיט לאָסיפּעדן, פאַר בויט, זאָג איך, זייַנט איר ניט קליין זיך דורכגיין מיט די רגלים, ס'איז ניט ווייַט, זאָג איך, מען דאַרף נאָר דורכשניידן, זאָג איך, דעם וואַלד“... „ווען, זאָגט ער, זייַט איר אין דער היים?“ „מיך קען מען טרעפן, זאָג איך, אין דער היים נאָר שבת אָדער יום־טוב; שאַט, זאָג איך, ווייסט איר וואָס? אָט האָבן מיר אם ירצה השם איבּעראַכטאָג פרייטאָג שבועות; אויב איר ווילט, זאָג איך, מאַכן אַ שפּאַציר צו אונז אין כּוטאָר אַרייַן וועט אייך מיין ווייַב, זאָג איך, מכבד זייַן מיט מילכיקע בלינצעס אַזעלכע אשר לא בלינצו אבותינו במצרים!“ פרעגט ער מיך „וואָס הייסט דאָס? איר ווייסט דאָך, זאָגט ער, אַז איך בין אויף פּסוקים שוואַך“... „איך ווייס, זאָג איך, אַז איר זייַנט שוואַך; איר זאָלט געווען, זאָג איך, לערנען אין אַ חדר אַזוי ווי איך, וואָלט איר, זאָג איך, אויך געוווסט מה דקאמרי

רביצין. „לאַכט ער און מאַכט צו מיר: „גוט, איר האָט מיך, זאָגט ער, פאַר אַ גאַסט, איך קום, זאָגט ער, צו אייך, רב טביה, דעם ערשטן טאָג שבועות, מיט אַ פּאָר באַקאַנטע, אויף בלינצעס, נאָר איר זאָלט זען זיי זאָלן זיין, זאָגט ער, הייס!" — „אש להבה, זאָג איך, פון דער סקאָווערדע גלייך אין מויל אַריין!..."

און איך קום צופאָרן אַהיים און רוף מיך אָן צו מיינער: „גאָלדע, זאָג איך, מיר האָבן געסט אויף שבועות!" זאָגט זי: „מזל טוב דיר, ווען איז?" זאָג איך: „דאָס ווערסטו וויסן שפּעטער; דו גרייט נאָר צו אייער, זאָג איך, קעז און פּוטער איז דאָ ברוך השם גענוג, ווערסט מאַכן בלינצעס, זאָג איך, פאַר דריי פּאַרשוין, נאָר אַזעלכע פּאַרשוינען, זאָג איך, וואָס האַלטן פון דער אכילה און הויבן נישט אָן צו וויסן, זאָג איך, וואָס רש"י מאַכט..." „אודאי, זאָגט זי, שוין צוגעטשעפּעט זיך אַ שלים-מזל פון הונגעריקן לאַנד". „ביסט אַ בהמה, זאָג איך, גאָלדע! ערשטנס וואָלט נישט געווען, זאָג איך, אַזאַ אומגליק, ווען מיר זאָלן חלילה אָנהאָדעווען, זאָג איך, אַן אָרעמאַן מיט שבועותדיקע בלינצעס; והשנית זאָג איך, זיי וויסן, זוגתי היקרה הצנועה והחסידה מרת גאָלדע שתחיה, אַז איינער פון אונזערע שבועותדיקע געסט וועט זיין דער אלמנהס זונדל, זאָג איך, אָט דער, וואָס מען רופט אים אַראָנטשיק, איך האָב דיר דערציילט פון אים". „אויב אַזוי, זאָגט זי, איז עפּעס אַנדערש..." דער כּח פון מיליאָנען! אפילו מיין גאָלדע אַז זי דערשמעקט געלט, ווערט זי גאָר אַן אַנדער מענטש. סאיז אַזאַ וועלט, וואָס זאָלט איר קלערן? ווי שטייט דאָרטן: געלט באַגראָבט אַ מענטשן...

בקצור — ס'איז געקומען דער ליכטיקער גרינער יום-טוב שבועות. ווי שיין, ווי גרין, ווי ליכטיק און וואַרעם ביי מיר אין כוטאָר איז, אַז עס קומט שבועות, באַדאַרף איך אייך ניט דערציילן. דער גרעסטער גביר ביי אייך וואָלט זיך ווינטשן האָבן אַזאַ בלויען הימל מיט אַזאַ גרינעם וואַלד מיט אַזעלכע שמעקנדיקע סאָסנעס מיט אַזאַ מחיהדיקן גראָז, פּאַשע פאַר די בהמהלעך, וואָס שטייען און קייען און קוקן אייך אין די אויגן אַריין, ווי איינער רעדט: „גיט אונז נאָר אַלע מאָל אַזאַ גראָז, קיין מילך וועלן מיר אייך גיט זשאַלעווען!..." ניין, זאָגט אייך וואָס איר ווילט, גיט מיר די

בעסטע פרנסה איך זאָל אַרויספאָרן פון דאָרף אין שטאָט אַריין, וועל איך מיך מיט אייך ניט בייטן. ווו האָט איר אין שטאָט אַזאַ הימל? ס'איז אַ הימל פון גאָט!... אין שטאָט, אַז איר פאַררייסט דעם קאָפּ, וואָס זעט איר? אַ מויער, אַ דאַך, אַ קוימען. אָבער ווו האָט איר דאָרט אַזאַ בוים? און טאָמער האָט זיך פאַרוואַלגערט ערגעץ ביי אייך אַ ביימעלע, האָט איר דעם אָנגעטאָן פון אויבן אַ קאַפּאָטע!... הכּלל זיי האָבן זיך גאָרנישט געקאָנט אָפּוווּנדערן, מיינע געסט, אַז זיי זיינען געקומען צו מיר שבועות אין כוטאָר אַריין. אָנגעקומען זיינען זיי, אַלע פיר בחורים, רייטנדיק אויף פערדלעך, סוסים איינס און איינס! און ווער שמועסט אַראָנטשיק איז געזעסן אויף אַ פערדל, זאָג איך אייך, אַ סוס, אַן אמתער מערין! איר קויפט אים ניט פאַר קיין דריי הונדערט קאַרבן! „ברוך הבא געסט! זאָג איך צו זיי — לכּבוד שבועות, זאָג איך, זיינט איר דאָס געקומען רייטנדיק? נישקשה, זאָג איך, טביה איז נישט פון די גרויסע צדיקים און אַז מען וועט אייך, זאָג איך, אם ירצה השם שמייסן אויף יענער וועלט, וועט מיר ניט ווי טאָן... עי, גאָלדע! זע נאָר עס זאָלן זיין פאַרטיק די בלינצעס, און לאָז מען, זאָג איך, אַרויסטראָגן דעם טיש אַהערצו אין דרויסן אַרויס, איך האָב, זאָג איך, אין שטוב גאָרנישט וואָס צו ווייזן פאַר די געסט... עי, שפּרינצע! טייבל! ביילקע! ווו זיינט איר דאָרט? רירט זיך!"... אָט אַזוי קאָמאַנדעווע איך מיט די קינדער, און עס ווערט אַרויסגעטראָגן אַ טיש מיט בענקלעך מיט אַ טישטוך מיט טעלער, לעפלען, גאָפּלען, זאַלץ, — און טאַקע באַלד נאָך דעם קומט אָן גאָלדע מיט די בלינצעס, הייסע, זודיקע, פון דער סקאָווערדע, מחיהדיקע פּעמע, און מיינע אורחים קאָנען זיך גאָרנישט אָפּלויבן פון די בלינצעס...

„וואָס שטייסטו, זאָג איך צו גאָלדען, נעם, זאָג איך, חזר איבער דעם פסוק נאָך אַמאָל, ס'איז היינט, זאָג איך, שבועות, דאַרף מען, זאָג איך, זאָגן צוויי מאָל „אודך"! און מיין גאָלדע פוילט זיך ניט, פילט אָן דעם פאַלומעסעק נאָך אַמאָל און שפּרינצע דערלאַנגט די בלינצעס צום טיש. פּלוצים איך טו אַ קוק אויף מיין אַראָנטשיקן, איך זע ער האָט זיך פאַרקוקט אויף מיין שפּרינצען, ער לאָזט ניט אַראָפּ קיין אויג פון איר! וואָס האָט ער אויף איר אַזעלכס דער-

זען?... „עסט, זאָג איך צו אים, פאַר וואָס עסט איר נישט?..." מאַכט ער צו מיר: „וואָס דען טו איך?" „איר קוקט, זאָג איך, אויף מיין שפּרינצען..." ווערט אַ געלעכטער, אַלע לאַכן, און מיין שפּרינ־צע לאַכט אויך, און ס׳איז אַלעמען פריילעך, אַלעמען גוט, אַ גוטער, אַ פריילעכער שבועות אויף אַלעמען... גיי טרעף, אַז פון דעם פריי־לעכקייט וועט זיך אויסלאָזן אַ צרה, אַ שלאַק, אַ יללה, אַ גאָטס שטראָף אויף מיין קאָפּ, פאַרוויסט און פאַרפינסטערט בין איך געוואָרן!... נאָר עט! אַ מענטש איז אַ נאַר! אַ מענטש אַ בר־דעת טאָר זיך ניט צולאָזן צום האַרצן און דאַרף פאַרשטיין, אַז אַזוי ווי עס איז אַזוי באַדאַרף צו זיין, וואָרים ווען עס זאָל באַדאַרפן זיין אַנדערש וואָלט דאָך עס ניט געווען אַזוי ווי עס איז! פאַרלאָז דיך נאָר אויף גאָט, ער וועט שוין מאַכן אַזוי, אַז דו זאָלסט ליגן טיף ביין איילן אין דער ערד און באַקן בייגל און נאָך זאָגן גם זו לטובה! הערט, וואָס עס קאָן זיך פאַרלויפן אויף אַ וועלט, נאָר מיט קאָפּ, וואָרים דאָ הויבט זיך ערשט אָן די רעכטע מעשה.

ויהי ערב ויהי בקר — איין מאָל פאַרנאַכט קום איך צופאָרן אַהיים אַ צעבראָטענער פונם טאָג און אַן אויסגעמוטשעטער פונם אַרומלויפן איבער די דאַטשעס אין בויבעריק, טרעף איך ביי מיר אין דרויסן ביי דער שטוב צוגעצוימט צו דער טיר אַ באַקאַנט פערד, איך וואָלט געמעגט שווערן, אַז ס׳איז אַראָנטשיקס סוס, דער מערין, וואָס איך האָב אים דעמאָלט אָפּגעשאַצט אין דריי הונדערט קאַרבן, גיי איך צו צום סוס און דערלאַנג אים מיט איין האַנט אַ פּליאַסק פון הינטן און מיט דער אַנדערער האַנט אַ קראַץ פון פאָרנט אין האַלז און אַ טרייסל איבער דער גריווע: „ידידי, זאָג איך צו אים, שיינער בחור מיינער! וואָס טוסטו דאָ?" דרייט ער אויס צו מיר די חנעוודיקע מאָרדע און טוט אַ קוק אויף מיר מיט די קלוגע אויגן, ווי איינער רעדט: „וואָס פרעגט איר מיך? פרעגט מיין בעל הבית"... און איך קום אַריין אין שטוב און טו אַ נעם מיין ווייב: „זאָג מיר נאָר, גאָלדע קרוין, וואָס טוט דאָ אַראָנטשיק"? ענטפערט זי מיר: „פון וואַנען זאָל איך וויסן?" „ער איז דאָך פון דיינע לייט? ווו איז ער ערגעץ?" „ער איז, זאָגט זי, געגאַנגען מיט די קינדער אין וועלדל אויפן שפּאַציר"... „וואָס איז פּלוצים גאָר פאַר אַ שפּאַ־

ציר?" זאָג איך צו מיין ווייב און הייס מיר געבן עסן. אָפּגעגעסן באַטראַכט איך מיך: „וואָס ביסטו, טביה, אַזוי אויפגעטראָגן? אַז אַ מענטש קומט צו דיר צו גאַסט, באַדאַרף מען זיין אַזוי אָנגעדרודלט? אדרבה..." און ווי איך טראַכט מיר אַזוי, איך טו אַ קוק — מיינע מיידלעך גייען מיטן חברה מאַן, האַלטן אָנגעריסענע קווייטן, פריער גייען די צוויי יונגערע, טייבל און ביילקע, און הינטן – מיין שפּרינצע מיט אַראָנטשיקן... „גוטן אָוונט!" „גוט יאָר!" מיין אַראָנטשיק שטייט מיר אַזוי עפּעס מאָדנע, גלעט דאָס פערד, האַלט אַ גרעזל אין מויל און רופט זיך אָן צו מיר: „רב טביה! איך וויל מיט אייך מאַכן אַ געשעפט, לאָמיר זיך בייטן מיט די פערדלעך". „איר האָט נישט געפונען, זאָג איך, פון וועמען צו לאַכן?" מאַכט ער צו מיר: „ניין, איך מיין דאָס ערנסט". „אַזוי, זאָג איך, איר מיינט דאָס ערנסט? וויפיל למשל קאָסט אייער סוס?" „און וויפיל, זאָגט ער, שאַצט איר אים?" „איך שאַץ אים, זאָג איך, איך האָב מורא אויב ניט דריי הונדערט קרבונים און אפשר מיט אַ סמיטשיק." צעלאַכט ער זיך, און זאָגט, אַז ער קאָסט מער פון דריי מאָל אַזוי פיל, און רופט זיך אָן צו מיר: „נו? מאַכן מיר אַ בייט?" מיר איז דער שמועס ניט געפעלן: וואָס הייסט ער וועט אויסבייטן זיין סוס אויף מיין שלים-מזל!... זאָג איך צו אים, אַז ער זאָל אָפּלייגן דאָס געשעפט אויף אַן אַנדערש מאָל, און איך פרעג אים אין אַ שפּאַס: צי איז ער טאַקע צוליב דעם געקומען? אויב אַזוי איז אַן עבירה, זאָג איך, די הוצאות... ענטפערט ער מיר גאַנץ ערנסט: „געקומען בין איך צו אייך אייגנטלעך מכח אַן אַנדער זאַך; זייט זיך מטריח, אויב איר ווילט, וועלן מיר אַביסל שפּאַצירן". וואָס פאַר אַ שפּאַציר איז דאָס אויף אים אָנגעקומען? טראַכט איך מיר, און לאָז מיך גיין מיט אים צום וועלדל צו... די זון האָט זיך לאַנג געזעצט, דאָס גרינע וועלדל זעט שוין אויס טונקל, די זשאַבעס פון דער גרעבלי קראַקען, און דאָס גראָז שמעקט מחיה נפשות! אַראָנטשיק גייט און איך גיי, ער שווייגט און איך שווייג. נאָכדעם שטעלט ער זיך אָפּ, טוט אַ הוסט און מאַכט צו מיר: „רב טביה? ווי וואָלט איר אַ שטייגער געזאָגט, ווען איך זאָל אייך זאָגן, אַז איך האָב ליב אייער שפּרינצע און אַז איך וויל זי נעמען פאַר אַ כלה?" „וואָס איך

וואָלט געזאָגט, זאָג איך, איך וואָלט געזאָגט, אַז מען זאָל אַ משוגענעם אויסמעקן און אייך אַריינשטעלן..." קוקט ער מיך אָן און מאַכט צו מיר: „וואָס הייסט?" זאָג איך: „אָט דאָס הייסט!..." זאָגט ער: „איך פאַרשטיי אייך ניט." זאָג איך: „איז אַ סימן, אַז איר זייט ניט איבעריק קלוג, ווי אין פסוק, זאָג איך, שטייט: אַ קלוגן זאָגט מען אויפן ווונק, אַ נאַר גיט מען מיטן שטעקן"... מאַכט ער צו מיר ווי ברוגזלעך: „איך רעד צו אייך פראָסט און איר ענטפערט מיר מיט חכמות און מיט פסוקים!" זאָגן איך: „איטלעכער חזן זינגט אַזוי ווי ער קען און יעדער בעל דרש דרשנט פון זיינעטוועגן: אויב איר ווילט וויסן, וואָס פאַר אַ בעל דרשן איר זייט, רעדט איבער פריער מיט אייער מוטער, זי וועט אייך שוין, זאָג איך, קלאָר מאַכן אַקוראַט"... „האַלט איר מיך, זאָגט ער, אַ פנים פאַר אַ יינגעלע וואָס דאַרף זיך אָנפרעגן ביי דער מאַמע?..." „געוויס, זאָג איך, דאַרפט איר זיך אָנפרעגן ביי דער מאַמע, און די מאַמע וועט אייך געוויס זאָגן, אַז איר זיינט אַ חושים און וועט זיין גערעכט"... „און וועט זיין גערעכט?" מאַכט ער... „געוויס, זאָג איך, וועט זי זיין גערעכט, וואָרים וואָס פאַר אַ חתן זייט איר, זאָג איך, פאַר מיין שפרינצען? וואָס פאַר אַ גלייכן איז מיין שפרינצע צו אייך? און דער עיקר, זאָג איך, וואָס פאַר אַ מחותן בין איך מיט אייער מוטער?..." „אויב אַזוי, מאַכט ער צו מיר, האָט איר שוין, רב טביה, אַ גרויסן טעות! איך בין נישט קיין יינגעלע פון 18 יאָר, און זוך נישט קיין מחותנים פאַר מיין מוטער, און ווייס ווער איר זייט, און ווער אייער טאָכטער איז, און זי געפעלט מיר, און אַזוי וויל איך, און אַזוי וועט דאָס זיין!..." „האָט קיין פאַריבל ניט, זאָג איך, וואָס איך שלאָג אייך איבער, איך זע, זאָג איך, אַז מיט איין צד זייט איר שוין פאַרטיק; זייט איר, זאָג איך, באַוואָרנט אויך מיטן אַנדערן צד?..." זאָגט ער צו מיר: „איך ווייס ניט וואָס איר מיינט"... זאָג איך: „איך מיין דאָס די טאָכטער מיינע שפרינצען, מיין איך, צי האָט איר שוין, זאָג איך, מיט איר אויך עפעס גערעדט, און וואָס, זאָג איך, זאָגט זי?..." ווערט ער אַזוי ווי באַליידיקט און מאַכט צו מיר מיט אַ שמייכל: „וואָס פאַר אַ פראַגע איז דאָס? געוויס האָב איך, זאָגט ער, מיט איר

גערעדט, און ניט איין מאָל, עטלעכע מאָל, איך קום, זאָגט ער, אַהער אַלע טאָג״... איר הערט? ער קומט אַהער אַלע טאָג און איך ווייס נישט!... „בהמה בצורת מענטש! באַדאַרף מען דאָך דיר געבן קייען שטרוי, טביה! אַז דו וועסט זיך לאָזן אַזוי פירן אין באָד אַריין, וועט מען דאָך דיך קויפן און פאַרקויפן, דו פערדאַטש אייבער!...״ אַזוי טראַכט איך מיר און גיי מיט אַראָנטשיקן צוריק, און ער געזעגנט זיך אָפּ מיט מיין חברה, כאַפּט זיך אַרויף אויפן סוס, און מאַרש קיין בויבעריק...

אַצינד וועלן מיר, ווי זאָגט איר דאָס אין אייערע ביכלעך, איבערלאָזן דעם בן מלך און זיך נעמען צו דער בת מלכה, צו שפּרינצען הייסט עס... „זאָג מיר, טאָכטער, וואָס איך וועל דיך פרעגן, זאָג איך: דערציי̆ל מיר נאָר, זאָג איך, וואָס דער אַראָנטשיק האָט מיט דיר אָפּגעשמועסט מכּח אַזאַ זאַך, זאָג איך, גאָר אָן מיין וויסן?...״ ענטפערט עפּעס אָט דער בוים? אַזוי ענטפערט זי! גע־וואָרן רויטלעך, אַראָפּגעלאָזט די אויגן ווי אַ כּלה, אָנגענומען אַ פולן מויל מיט וואַסער און שאַ!... באַ! — טראַכט איך מיר — ווילסט ניט רעדן איצט, וועסטו רעדן שפּעטער אַ ביסל... טביה איז ניט קיין יִדענע; ער האָט צייט! און איך וואַרט איבער אַ ווײַלע, ווי זאָגט מען יבא יומה, און טשאַטעווע אויס די מינוט, וואָס איך בלייב מיט איר אַליין, רוף מיך אָן צו איר: „שפּרינצע, זאָג מיר וואָס איך וועל דיך פרעגן: קענסטו אים כאָטש אָט דעם אַראָנטשיקן?...״ זאָגט זי: „געוויס קען איך אים״... „ווייסטו, זאָג איך, אַז ער איז אַ סווישטשון?...״ פרעגט זי מיך: „וואָס הייסט דאָס אַ סווישטשון?״ זאָג איך איר: „אַ פּוסט ניסל, וואָס עס פייפט״... זאָגט זי: „האָסט אַ טעות, אַרנאָלד איז אַ גוטער מענטש״... „ער הייסט שוין, זאָג איך, ביי דיר אַרנאָלד, ניט אַראָנטשיק דער שאַרלאַטאַן?״ זאָגט זי: „אַרנאָלד איז ניט קיין שאַרלאַטאַן, אַרנאָלד האָט אַ גוט האַרץ, אַר־נאָלד, זאָגט זי, געפינט זיך אין אַ שטוב פון פאַרדאָרבענע מענטשן, זאָגט זי, וואָס ווייסן נאָר געלט און געלט״... „אַזוי, זאָג איך, ביסטו שוין, שפּרינצע, אויך געוואָרן אַן אויפגעקלערטע פילאָזאָפקע און האָסט שוין אויך פיינט געלט?...״

בקצור, איך זע אַרויס פון דעם שמועס, אַז עס האַלט שוין

וויטלער, איך קען מיינע לייט. טביהס טעכטער, האָב איך אייך געזאָגט שוין אַמאָל, ניט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, אַז זיי קלעפּן זיך אָן אין אַ מענטשן, איז מיטן גאַנצן לעבן, מיטן חיות, מיט דער נשמה! און איך טראַכט מיר: „שוטה! למאי זאָלסטו וועלן זיין, טביה, מער חכם פון דער גאַנצער וועלט? אפשר איז דאָס אַ גאָטס זאַך? אפשר איז דאָס באַשערט, אַז דוקא דורך אָט דער שטילענקער שפּרינצע זאָלסטו געהאָלפן ווערן, באַלוינט ווערן פאַר אַלע דיינע קלעפּ און וויטאָקן, וואָס דו האָסט ביז אַהער איבערגעטראָגן, האָבן אַ גוטע עלטער, און אויך וויסן אַמאָל פון אַ לעבן אויף דער וועלט? אפשר איז דיר באַשערט האָבן אַ טאָכטער אַ מיליאָנשטשיצע, וואָס איז? ס'שטייט דיר ניט אָן?... ווו שטייט דאָס געשריבן, אַז טביה דאַרף זיין אייביק אַ קבצן, אייביק אַרומשלעפּן זיך מיטן פערדל און מיט קעז און פּוטער צוליב די יעהופּעצער נגידים זיי זאָלן האָבן וואָס צו פרעסן?... ווער ווייסט, אפשר איז מיר אָנגעצייכנט געוואָרן פון אויבן, אַז איך זאָל אויף דער עלטער עפּעס מתקן זיין אויף דער וועלט, ווערן אַ בעל צדקה און אַ בעל מכניס אורח, און אפשר גאָר אַוועקזעצן זיך מיט יידן לומדים און לערנען תורה?..." וכדומה אַזעלכע רייכע גאָלדענע מחשבות קריכן אין קאָפּ אַריין און איך קום אַריין אין שטוב אריין און נעם אַוועק מיין אַלטע און מאַך מיט איר אַשמועס: „וואָס וואָלט זיין כדומה למשל, זאָג איך, ווען אונזער שפּרינצע זאָל זיין אַ מיליאָנשטשיצע?" פרעגט זי מיך: „וואָס הייסט דאָס אַ מיליאָנשטשיצע?..." זאָג איך: „אַ מיליאָנשטשיצע הייסט אַ מיליאָנשטשיקס אַ ווייב..." פרעגט זי מיך: „וואָס הייסט דאָס אַ מיליאָנשטשיק?" זאָג איך איר: „אַ מיליאָנשטשיק הייסט אַ מענטש, וואָס פאַרמאָגט אַ מיליאָן..." פרעגט זי מיך: „וויפיל איז דאָס אַ מיליאָן?" זאָג איך: „אַז דו ביסט אַזאַ בהמה און ווייסט ניט וויפיל איז אַ מיליאָן, הײנט וואָס האָב איך מיט דיר וואָס צו רעדן?..." זאָגט זי: „ווער בעט דיך זאָלסט רעדן?" — איז זי אויך גערעכט.

בקצור עס גייט אַוועק אַ טאָג, איך קום צופאָרן אַהיים: „געווען אַראָנטשיק?" — ניין, נישט געווען... עס גייט אַוועק נאָך אַ טאָג: „געווען דער בחור?" — ניין, נישט געווען... איך זאָל אריינ-

גיין צו דער אלמנה מיט אַן אויסרייד, פּאַסט מיר ניט; איך וויל ניט אַז זי זאָל מיינען, אַז טביה שלאָגט זיך נאָכן שידוך... און אגב האָב איך געפילט, אַז איך באַדאַרף עס זיין, ווי אַ פינפטער ראָד צום וואָגן, הגם איך פאַרשטיי ניט, פאַר וואָס? באשר איך האָב ניט קיין מיליאָן? האָב איך דאָך איצטער אַ מחותּנתטע אַ מיל־יאָנשטשיצע! און זי ווען האָט פאַר אַ מחותּן? — אַ יידן אַן אָרע־מאַן, אַ קבצן, אַ טביה דעם מילכיקן; היינט ווער איז מער יחוס, איך צי זי?... איך וועל אייך זאָגן דעם ריינעם אמת, איך האָב אָנגעהויבן וועלן דעם שדוך, נישט אַזוי צוליב דעם שדוך, ווי צוליב נצחון אַליין. „אַ רוח אין זייער פאָטער און מוטער אַריין, די יע־הופּעצער גבירים, לאָזן זיי וויסן ווער טביה איז!... ביז אַהער האָט מען מער ניט געהערט נאָר בראָצקי און בראָצקי, גלייך ווי די איבעריקע זיינען גאָר קיין מענטשן ניט!..."

אַזוי טראַכט איך מיר, פאָרנדיק אַהיים פון בויבעריק און קום אַהיים, גייט מיר מיינע אַנטקעגן מיט אַ גדולה: „אַ שליח, אַן ערל, איז נאָר וואָס געווען פון בויבעריק, פון דער אלמנה, זאָלסט למען השם באַלד קומען צופאָרן אַהין, עס מעג זיין אויף דער נאַכט, זאָלסטו שפּאַנען דאָס פערדל און קומען צופאָרן, מען דאַרף דיך דאָרט זייער נייטיק האָבן!..." „וואָס האָט זי, זאָג איך, אַזוי אָנגעשפּאַרט? וואָס האָבן זיי, זאָג איך, אַזוי קיין צייט ניט?" און איך כאַפּ אַ קוק אויף מיין שפּרינצען — זי שווייגט, נאָר די אויגן אירע ריידן, אוי ריידן זיי! קיינער פאַרשטייט ניט איר האַרץ אַזוי ווי איך... איך האָב די גאַנצע צייט מורא געהאַט, אַ קשיא אויף אַ מעשה, טאָמער לאָזט זיך אויס דערפון אַ בוידעם, האָב איך, אויף דעם אַראָנטשיקן אויסגערעדט וואָס איך האָב געקאָנט, אַז ער איז אַזוי, און ער איז אַזוי — איך האָב אָבער געזען, אַז ס'איז אַן אַר־בעס אין וואַנט, מיין שפּרינצע גייט אויס ווי אַ ליכט, האָב איך איינגעשפּאַנט צוריק מיין פערד און וועגעלע און האָב מיך געלאָזט שוין פאַרנאַכטלעך קיין בויבעריק. פאָרנדיק אַזוי טראַכט איך מיר: „וואָס קאָנען זיי מיך רופן מיט אַזאַ מין אימפּעט? ווענן אַ וואָרט? וועגן אַ קנס־מאָל? וואָלט ער דאָך געקאָנט קומען צו מיר, דאַכט זיך, דערווייל בין איך דער אַבי הכּלה!" און איך אַליין צעלאַך מיך

פון דעם געדאַנק: ווו איז דאָס געהערט געוואָרן אין דער וועלט, אַז דער נגיד זאָל גיין צום קבצן? סיידן ס׳וואָל שוין ווערן עק וועלט, משיחס צייטן, אַזוי ווי די יונגע לייטלעך, די ווייסע חברה־ניקעס ווילן מיך איינריידן, אַז באַלד וועט קומען אַ צייט, וואָס דער נגיד מיטן קבצן וועלן זיין גלייך, שלי שלך, שלך שלי, מיינס דיינס, דיינס מיינס, הפקר ציבעלעס! דאַכט זיך אַ קלוגע וועלט און אַזעלכע בהמות!... עך־עך־עך!...

מיט די דאָזיקע געדאַנקען בין איך אָנגעקומען קיין בויבעריק און פאַרפאָרן גלייך אויף דער דאַטשע צו דער אַלמנה אַוועקגעשטעלט דאָס פערדל. — ווו איז די אלמנה? נישטאָ קיין אלמנה! ווו איז דער בחור? — נישטאָ, קיין בחור! ווער־זשע האָט מיך גערופן? „איך האָב אייך גערופן״, אַזוי מאַכט צו מיר אַ קיילעכיק געפּאַקט ייִדל מיט אַן אויסגעפּליקט בערדל און מיט אַ גראָבע גאָלדענע קייט אויפן בייכל. „ווער זשע, זאָג איך, זייט איר?״ זאָגט ער: „איך בין דער אלמנהס אַ ברודער און אַראָנטשיקס אַ פעטער... מע האָט מיך, זאָגט ער, אַרויסגערופן מיט אַ דעפּעש פון קאַטערינאָסלאַוו און בין נאָר וואָס געקומען צו פאָרן״...

„וויבאַלד אַזוי, נאַט זשע אייך אָפּ שלום״, זאָג איך און זעץ מיך אַוועק. דערזען, אַז איך האָב מיך אַוועקגעזעצט, מאַכט ער צו מיר: „זיצט״. זאָג איך: „אַ דאַנק, איך זיץ שוין. וואָס זשע מאַכט איר״, זאָג איך, ענטפערט ער מיר דערויף גאָר נישט ניט, צעלייגט זיך אויף אַ וויגשטול, די הענט אין די קעשענעס, שטעלט אַרויס די גאָלדענע קייט מיטן בייכל און מאַכט צו מיר בזה הלשון: „אייך רופט מען דאַכט זיך טביה?...״ „יאָ״, זאָג איך, „צו דער תורה אַז מען רופט מיך אויף, רופט מען מיך אויף: „יעמוד ר׳ טביה ב״ר שניאור זלמן...״ „הערט אויס, מאַכט ער צו מיר, ר׳ טביה, וואָס איך וועל אייך זאָגן. וואָס טויג אונז לאַנגע דבורים? לאָמיר, זאָגט ער, גיין גלייך צום ענין, געשעפט הייסט עס...״

„מהכתיתי״, זאָג איך, „שלמה המלך האָט שוין לאַנג געזאָגט: לכל זמן — ווען מען דאַרף רעדן געשעפט איז געשעפט... איך בין זאָג איך, אַ געשעפטסמאַן...״ „דאָס זעט מען״, זאָגט ער, „אַז איר זיינט אַ געשעפטסמאַן, דערפאַר וויל איך טאַקע מיט אייך רעדן סוחריש״.

„רב טביה!" מאַכט ער צו מיר און וויל נישט אַרויסנעמען די הענט פון די קעשענעס. — „איך פרעג אייך, וויפיל וועט אונז קאָסטן אַרום און אַרום די חתונה?" „עס ווענדט זיך", זאָג איך, „וואָס פאַר אַ חתונה איר מיינט! אויב איר מיינט אַ גרויסאַרטיקע חתונה, ווי אייך שטייט אָן, בין איך, זאָג איך, ניט אימשטאַנד..." שטעלט ער אָן אויף מיר אַ פּאָר עיניים און מאַכט צו מיר אַזוי: „אָדער איר מאַכט זיך תּמעוואַטע, אָדער איר זיינט טאַקע אַ תּם... כאָטש אפילו, זאָגט ער, איר זעט ניט אויס פון קיין תּם, וואָרים איר זאָלט זיין, זאָגט ער, אַ תּם, וואָלט איר ניט אַריינגעשלעפּט, זאָגט ער, מיין פלימיעניק אין אַ בלאָטע, אים פאַרבעטן צו זיך כלומרשט אויף שבועותדיקע בלינצעס, אים אונטערגעשטעלט דאָרט אַ שיין מיידל, און זי האָט זיך אים פאַרליובעט, זאָגט ער, דאָס הייסט זי איז אים געפעלן, נו, און ער איר אַוודאי, פון דעם, זאָגט ער, רעדט מען ניט. איך וועל אייך ניט זאָגן, זאָגט ער, עס קאָן זיין זי איז אַן אָרנטלעך קינד און מיינט דאָס גאָר ערנסט. איר טאָרט אָבער ניט פאַרגעסן, זאָגט ער, ווער איר זיינט און ווער מיר זיינען? איר זיינט דאָך, זאָגט ער אַ ייד אַ בר דעת, ווי קאָנט איר, זאָגט ער, גאָר דערלאָזן אַ זעלכס, אַז טביה דער מילכיקער, וואָס פירט אונז קעז און פּוטער, זאָל ער זיין אונזער מחותּן?... אַ, זיי האָבן זיך, זאָגט ער, געגעבן איינס דאָס אַנדערע דאָס וואָרט? וועלן זיי דאָס נעמען צוריק! קיין גרויס אומגליק, זאָגט ער, שטייט ניט דערביי; טאָמער דאַרף עפּעס קאָסטן, זאָגט ער, זי זאָל אים אַרויסלאָזן פון וואָרט, מהיכי־תּיתי, מיר האָבן, זאָגט ער, גאָר נישט קעגן דעם..."

„רבונו של עולם! — טראַכט איך מיר — וואָס וויל דער ייד?.. און ער הערט נישט אויף צו ריידן איבער מיין קאָפּ: איך זאָל גאָר ניט דענקען, זאָגט ער, טאָמער וועט מיר געראָטן מאַכן אַ סקאַנדאַל, אויספּויקן אומעטום, אַז זיין פלימיעניק, זאָגט ער, האָט זיך געשדכנט צו טביה דעם מילכיקערס טאָכטער... און איך זאָל זיך אַרויסשלאָגן פון קאָפּ, זאָגט ער, אַז זיין שוועסטער איז אַ מענטש, וואָס קאָטערע מען קאָן פון איר פּאָמפּען געלט... מיט גוטן, זאָגט ער, מהיכי־תּיתי, קאָן מען, זאָגט ער, נעמען ביי איר

עטלעכע קערבלעך; עלעהיי, זאָגט ער, אַ נדבה... מען איז דאָך זאָגט ער מענטשן, וואָס קאַטאָרע מע דאַרף אַמאָל אויסהעלפן אַ מענטשן..."

בקצור — איר ווילט וויסן וואָס איך האָב אים געענטפערט? איך האָב אים, אַז אָך און ווי איז מיר, גאָר נישט געענטפערט! ס'איז מיר געווען, ווי זאָגט איר, תדבק לשוני — עס האָט מיר ווי אָפּגענומען דער לשון! איך האָב זיך אויפגעהויבן, זיך אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער טיר און נישטאָ מיר!... ווי פון אַ שרפה האָב איך מיך אַרויסגעכאַפּט, ווי פון אַ טורמע!... עס האָט מיר געזשומעט אין קאָפּ, געשעמערירט אין די אויגן און געטורקעט אין די אויערן די ווערטער פון דעם ייִדן: „אַן אלמנה אויף צו פּאָמפּען..." „עלעהיי אַ נדבה..." און בין צוגעגאַנגען צו מיין פערד און וועגעלע, אַריינגעלייגט דאָס פּנים אין' בריטשקע אַריין און — איר וועט ניט לאַכן פון מיר? — אַז איך האָב מיך צעוויינט, האָב איך געוויינט און געוויינט! און אַז איך האָב מיך גוט אויסגעוויינט און געזעסן אויף דער בריטשקע און איינגעטיילט מיין פערדל נעבעך וויפיל ס'איז אין אים אַריין, האָב איך ערשט דעמאָלט געפרעגט ביי גאָט אַ קשיא, אַזוי ווי איוב האָט אַמאָל געפרעגט: וואָס האָסטו, גאָטעניו, אַזעלכס דערזען אין דעם אַלטן איובן, וואָס דו לאָזט אים ניט אָפּ אויף קיין מינוט? ס'איז שוין מער ניטאָ קיין ייִדן אויף דער וועלט? און איך קום צופאָרן אַהיים, טרעף איך מיין כאַליאַסטרע, קיין עין הרע, פריילעך, מע עסט וועטשערע, נאָר איין שפּרינצע איז נישטאָ. „ווו איז שפּרינצע?" פרעג איך. — „וואָס הערט זיך — זאָגן זיי מיר — וואָס האָט מען דיך גערופן?" זאָג איך נאָך אַמאָל: „ווו איז שפּרינצע?..." ענטפערן זיי מיר נאָך אַמאָל: „וואָס הערט זיך?..." זאָג איך: גאָר ניט, וואָס זאָל זיך הערן? ביי די ווערטער קומט אָן שפּרינצע, טוט מיר אַ קוק אין די אויגן אַריין, זעצט זיך אַוועק צום טיש, גלייך ווי ניט זי מיינט מען, ניט פון איר רעדט מען... אויפן פּנים ביי איר קאָן מען נישט דערקענען גאָר נישט, נאָר דאָס שטילקייט אירס איז שוין צופיל, חוץ לדרך הטבע... היינט געפעלט מיר ניט דאָס זיצן אירס פאַרטראַכט און דאָס פאָלגן אירס וואָס מע הייסט איר: זאָגט מען איר זיץ — זיצט זי; זאָגט מען איר עס — עסט זי; הייסט מען איר גיין — גייט זי;

און אַז מע טוט זי אַ רוף, טוט זי זיך אַ וואָרף... איך קוק אויף איר און עס פֿאַרקלעמט מיר דאָס האַרץ, און עס ברענט אין מיר אַ פֿייער אויף וועמען ווייס איך ניט... אַכטי רבונו של עולם אלוהינו גאָש! פֿאַר וואָס שטראָפֿסטו מיך אַזוי, פֿאַר וועמענס זינד?!

בקצור, איר ווילט וויסן דעם סוף? אַזאַ סוף וויל איך נישט ווינטשן דעם ערגסטן שונא, און מען טאָר עס גאָר נישט ווינטשן, וואָרים די קללה פֿון קינדער איז די ערגסטע קללה פֿון דער תוכחה! פֿון וואַנען ווייס איך, אַז מיך האָט עמעצער נישט פֿאַרשאָלטן מיט קינדער? איר גלויבט ניט אין די זאַכן? וואָס זשע דען איז דאָס? אַדרבה, לאָמיר האָרכן פֿון אייך... נאָר צו וואָס נוצן אונז חקירות? אַ מער הערט דעם סוף, וואָס איך וועל אייך דערציילן. איין מאָל פֿאַרנאַכט פֿאָר איך אַ היים פֿון בויבעריק מיט אַ גוט האַרץ! באַרעכנט נאָר דעם פֿאַרדראָס, דעם בזיון, הײַנט דעם רחמנות פֿון קינד!... און די אלמנה, וועט איר פֿרעגן? און דער זון? ווער מיר אלמנה? וואָס מיר זון? אַוועקגעפֿאָרן און אפֿילו זיך ניט געזעגנט! ס'איז אַ בושה אויסצוזאָגן, ס'איז געבליבן שטיין בײַ מיר אויף זיי אַ שטיקל חוב פֿאַר קעז און פּוטער... נאָר איך רעד נישט פֿון דעם, מסתמא האָבן זיי פֿאַרגעסן... איך רעד פֿונם געזעגענען זיך, אַוועקפֿאָרן און אפֿילו זיך ניט געזעגנט!... וואָס דאָס קינד נעבעך האָט איבער־געטראָגן — דאָס האָט ניט געוווּסט קיין בן־אדם אַ חוץ מיר, וואָרים איך בין אַ טאַטע, אַ טאַטנס האַרץ פֿילט... טאָמער מיינט איר אַז זי האָט מיר געזאָגט אַפֿילו אַ חצי דבור? באַקלאָגט זיך? אָדער גע־וויינט אַמאָל? ע! קענט איר דאָך ניט טביהס טעכטער! שטיל, אײַן זיך, אײַנגעגאַנגען, געצאַנקט ווי אַ ליכט! ווען־ניט־ווען אַרויסגעכאַפּט זיך מיט אַ זיפֿץ, נאָר אַזאַ מין זיפֿץ, וואָס רײַסט אַרויס אָט אַזאַ שטיק האַרץ!

הכלל, פֿאָר איך מיר אַזוי מיט מײַן פֿערדל אַהיים פֿאַרטיפֿט אין טרויעריקע מחשבות און געדאַנקען. פֿרעג קשיות בײַם רבונו של עולם און ענטפֿער מיר אַליין, און עס אַרט מיך שוין ניט אַזוי אויף גאָט,—מיט גאָט האָב איך מיך שוין ווי עס איז איבערגעבעטן,— מיך אַרט אויף מענטשן, למאי זאָלן מענטשן זײַן אַזוי שלעכט, אַז זיי קאָנען זײַן גוט? פֿאַר וואָס זאָלן מענטשן פֿאַרביטערן דאָס לעבן

אי יענעם אי זיך, אַז זיי האָבּן לעבן בּיד זיס און גליקלעך? געשיקט זיך עס, אַז גאָט האָט בּאַשאַפן דעם מענטשן צוליבּ דעם, ער זאָל אָפּקומען אויף דער וועלט?... וואָס האָט דאָס אים גענוצט?...״ מיט אַזעלכע געדאַנקען פאָר איך אַריין צו מיר אין כוטאָר אַריין, און דערזע פון דער וויטן בּיי דער גרעבּלי איז אַן אָנגעלויף פון מענטשן, גוים, גויעס, שיקסעס, שקצים, און קליינע שקצימלעך אָן אַ שעור, וואָס קאָן דאָס זיין? קיין שרפה ניט; מסתמא אַ דערטרונקענער, עמעצער האָט זיך געבּאָדן בּיי דער גרעבּלי און געפונען דעם טויט. קיינער ווייסט ניט, ווו דער מלאך המות וואַרט אויף אים, ווי מיר זאָגן אין ונתנה תוקף... פלוצים זע איך מיין גאָלדע לויפט, די שאַל צעלאָזט, די הענט אַרויסגעשטעלט אויף צופריער, און פאַר איר מיינע קינדער טייבּל און בּיילקע, און אַלע דריי מיט אַ געשריי, מיט אַ יללה, מיט אַ יאָמער: „טאָכטער! שוועסטער! שפּרינצע!!...״ אַראָפּגעשפּרונגען פון דעם וואָגן ווייס איך ניט ווי אַזוי איך בּין ניט צעשפּרונגען געוואָרן, און אַז איך בּין צוגעלאָפן צום טייך איז שוין געווען נאָך אַלע היומס... — — — — — — — — — —

וואָס האָבּ איך אייך געוואָלט פרעגן?... יאָ! האָט איר געזען ווען אַ געטרונקענעם? קיין מאָל נישט?... אַ מענטש, אַז ער שטאַרבּט, שטאַרבּט ער מייסטן טיילס מיט צוגעמאַכטע אויגן... בּיי אַ געטרונקענעם זיינען די אויגן אָפן — ווייסט איר נישט דעם שכל פאַר וואָס דאָס איז?... האָט קיין פאַריבּל נישט, איך האָבּ בּיי אייך צוגענומען צייט, און אַליין איז מען אויך געבּונדן: מען דאַרף גיין צום פערדל און מען מוז צופירן דאָס בּיסל סחורה. די וועלט איז אויך אַ וועלט, מען מוז צעפירן דאָס בּיסל סחורה. די וועלט איז אויך אַ וועלט, מען מוז אין זינען האָבּן אַ קערבּל אויך, — און פאַרגעסן וואָס ס׳איז געווען, וואָרים דאָס, וואָס די ערד דעקט צו, מוז, זאָגט מען, פאַרגעסן ווערן, און אַז מען איז אַ לעבּעדיקער מענטש, קאָן מען די נשמה נישט אויסשפּייען. עס העלפט ניט קיין חכמות און מיר מוזן זיך אומקערן צוריק צום אַלטן פסוק, אַז כל זמן שהנשמה בּקרבּי איז פאָר ווייטער טביה!... זייט מיר געזונט, און אַז איר וועט מיך דערמאָנען, זאָלט איר מיך ניט דערמאָנען צו בּייזן...

געשריבּן אין יאָר 1907.

טבֿיה פֿאָרט קיין ארץ ישׂראל.

— סקאָצל קומט! וואָס מאַכט אַ ייִד רבֿ שלום־עליכם? אָט אָ גאַסט! אפֿילו נישט געחלומט זיך! נאַט־זשע אייך אָפּ שלום־עליכם, איך האָבֿ מיר אָבֿער אַלץ געטראַכט און געטראַכט: וואָס איז די מעשׂה, וואָס מען זעט אים נישט אַזאַ צייט, נישט אין בויבעריק, נישט אין יעהופּעץ? אַ קשיא, וואָס סע מאַכט זיך, נו, דאַנקען השם יתבּרך, וואָס מע זעט זיך געזונט, ווי שטייט דאָרט אין פּסוק! טורא בּטורא — אַ מענטש מיט אַ מענטשן... איר קוקט מיך אָן, פּאַני, גלייך ווי איר וואָלט מיך נישט דערקענט? דאָס בּין איך, אייער אַלטער גוטער פֿריינט טבֿיה, קוקט נישט, וואָס אַ ייִד גייט אין אַ נייער קאַפּאָטע, דאָס איז דער אייגענער שלים־מזל, טבֿיה, וואָס אַ מאָל, נישט געמינערט אַ האָר, נישמער, מע טוט זיך אָן שבּתדיק, זעט מען אויס אַ בּיסל דאָסיקער, מעשׂה נגיד, וואָרים אַז מע פֿאָרט אַרויס צווישן מענטשן, קאָן מען אַנדערש נישט, ובֿפֿרט אַז מע פֿאָרט אַזאַ ווייטע נסיעה, קיין ארץ ישׂראל, אַ קלייניקייט? איר קוקט מיך אָן און טראַכט זיך, ווי קומט דאָס אַזאַ קליין מענטשעלע, ווי טבֿיה, וואָס האָט כּל ימיו געהאַנדלט מיט מילכיקס, זאָל גאָר האָבֿן אַזאַ השגה, וואָס קאָן זיך פֿאַרגינען אויף דער עלטער סיידן אַ מין בּראָצקי? גלויבּט מיר, פּאַני שלום־עליכם, ס׳איז כּולו מוקשה — דער פּסוק איז רעכט אַרום און אַרום. רוקט נאָר אַוועק, זייט מוחל, אייער טשעמאָדאַנטשיקל אַ בּיסל אַהין, וועל איך מיך אַוועקזעצן אַקעגן אייך און וועל אייך דערציילן אַ מעשׂה, וועט איר האָרכן, וואָס גאָט קאָן. בּקיצור, איך מוז אייך זאָגן קודם כּל הקודמס, אַז איך בּין

געבליבֿן, נישט פֿאַר אייך געדאַכט, אַן אלמן, געשטאָרבֿן גאָלדע מיינע, עליה השלום. געווען אַ ייִדענע אַ פּראָסטע, אָן חכמות, אָן איבֿערקעפּלעך, נאָר אַ גרויסע צדיקית. לאָז זי זיך מיען דאָרט פֿאַר אירע קינדער, זי איז גענוג אויסגעשטאַנען צוליבֿ זיי, און טאַקע אפֿשר איבֿער זיי געגאַנגען פֿון דער וועלט, נישט געקאָנט אַריבֿערטראָגן, וואָס זיי זיינען זיך צעקראָכן איינער קיין ליסי, דער אַנדערער קיין סטריסי. „משטיינס געזאָגט, זאָגט זי, וואָס איז מיין וועלט, זאָגט זי, אַז ווי באַלד, זאָגט זי, נישט קיין קינד און נישט קיין רינד? להבדיל, אַ בהמה, זאָגט זי, בענקט אויך, זאָגט זי, אַז מע אַנטווינט, זאָגט זי, פֿון איר דאָס קעלבל“... אַזוי זאָגט זי צו מיר, גאָלדע הייסט עס, און וויינט בעת מעשה מיט ביטערע טרערן, און איך זע, אַז די ייִדענע גייט איין פֿון טאָג צו טאָג, ווי אַ ליכט, רייד איך איר אויס מסתמא דאָס האַרץ פֿאַר רחמנות און איך זאָג צו איר אַזוי זאָג איך: „עט, זאָג איך צו איר, גאָלדע סערצע, פֿאַראַן אַ פּסוק, זאָג איך, אם כבנים אם כעבדים, ווי מיט קינדער, אַזוי איז אָן קינדער, זאָג איך, מיר האָבֿן, זאָג איך, אַ גרויסן גאָט, זאָג איך, און אַ גוטן גאָט און אַ שטאַרקן גאָט, זאָג איך, נאָר פֿונדעסטוועגן, זאָג איך, לאָם איך האָבֿן די ברכות, וויפֿיל מאָל דער רבונו של עולם, זאָג איך, טוט אָפּ אַ שטיקל אַרבעט, מעגן שוין, זאָג איך, די שונאים האָבֿן אַזאַ יאָר“. איז זי דאָך אָבֿער, זאָל מיר מוחל זיין, אַ נקבה, מאַכט זי צו מיר: „דו זינדיקסט, טביה, מע טאָר נישט, זאָגט זי, זינדיקן“. „אָט האָסטו דיר, זאָג איך, איך זאָג דען עפּעס, זאָג איך, שלעכטס? איך גיי דען חלילה, זאָג איך, קעגן דעם אויבֿערשטנס גענג, זאָג איך? וואָרים ווי באַלד, זאָג איך, אַז ער האָט, זאָג איך, באַשאַפֿן אַזוי שיין זיין וועלטל, זאָג איך, אַז קינדער זיינען נישט קיין קינדער, זאָג איך, און טאַטע־מאַמע זיינען בלאָטע, זאָג איך, ווייסט ער דאָך מסתמא, וואָס ער האָט צו טאָן...“ פֿאַרשטייט זי נישט, וואָס איך רייד און ענטפֿערט מיר בוידעם: „איך שטאַרבֿ, זאָגט זי, אַוועק, טביה, ווער וועט דיר מאַכן וועטשערע?“... אַזוי מאַכט זי צו מיר שטיל און קוקט אויף מיר מיט אַזעלכע אויגן, אַז אפֿילו אַ שטיין קאָן עס רירן. טביה איז דאָך אָבֿער נישט קיין ייִדענע, ענטפֿער איך איר אָפּ מיט אַ ווערטל און

מיט אַ פּסוק און מיט אַ מדרש און מיט נאָך אַ מדרש: „גאָלדע, זאָג איך, ביסט מיר געווען, זאָג איך, געטריי אַזוי פיל יאָרן, וועסטו מיך אויף דער עלטער, זאָג איך, נישט מאַכן צום נאַר“, זאָג איך, און טו אַ קוק אויף מיין גאָלדען — פּיזעם! „וואָס איז דיר, זאָג איך, גאָלדע?“ „גאָר נישט“, מאַכט זי צו מיר, קוים־קוים וואָס זי רעדט. ע? איך זע, די שפּיל איז פאַרן טייוול, נעם איך און שפּאַן איין דאָס פערדל און פאָר אַוועק אין שטאָט אַריין און ברענג אַראָפּ אַ דאָקטאָר, דעם בעסטן דאָקטאָר, איך קום צו פאָרן אַהיים — טע־טע־טע! מיין גאָלדע ליגט שוין אויף דער ערד מיט אַ ליכטל צוקאָפּנס און זעט אויס, ווי אַ בערגל ערד האָט מען צונויפגעשאַרט און אי־בערגעדעקט מיט שוואַרצן, און איך שטיי און טראַכט מיר: דאָס איז דער סוף פונם מענטשן? אַכטי, רבונו של עולם, וואָס דו טוסט אָפּ מיט דיין טביהן! וואָס וועל איך איצטער טאָן אויף דער על־טער, פאַרפינסטערט בין איך געוואָרן?“ און אַזוי האָב איך געגעבן אַ פאַל צו צו דער ערד... נאָר גיי שריי חי וקים! הערט איר, וואָס איך וועל אייך זאָגן? אַז מע זעט פאַר זיך דעם טויט, מוז מען ווערן אן אַפּיקורס און מע הויבט אָן נאָכצוקלערן, מה אנו מה חיינו — וואָס איז אינגאַנצן אָט די וועלט מיט די גלגלים, וואָס זיי דרייען זיך, מיט די באַנען, וואָס לויפן משוגענערווייז, מיט דעם גאַנצן טאַרעראַם אַרום און אַרום, און אפילו בראָצקי מיט זיינע מיליאָנען — הבל הבלים, גאָרנישט שבגאָרנישט!

בקצור, איך האָב איר געדונגען אַ קדיש, גאָלדען עליה השלום, באַצאָלט פאַר אַ גאַנץ יאָר פריער, אַ ברירה האָב איך געהאַט, אַז גאָט האָט מיך געשטראָפט, נישט געגעבן מיר קיין זכרים, נאָר נקבות, נאָר טעכטער און טעכטער, קיין גוטער ייִד זאָל זיי נישט קענען! איך ווייס נישט, צי אַלע ייִדן ווערן אַזוי פאַרשוואַרצט מיט זייערע טעכטער, צי נאָר איך בין אַזאַ פינסטערער שלים־מזל, וואָס איך האָב צו זיי קיין גליק נישט? דאָס הייסט, צו די טעכטער אַליין האָב איך גאָרנישט און גליק איז ביי גאָט. וואָס זיי ווינטשעווען מיר, מעג עס מיר אָנקומען כאָטש האַלב. אדרבה, זיי זיינען שוין צו־געטריי, און וואָס „צו“ איז איבעריק. אָט נעמט, למשל, די מיזינ־קע, ביילקע רופט מען זי, וואָס ווייסט איר, וואָס דאָס איז פאַר

אַ קינד? איר קענט דאָך מיך, ברוך־השם, ווי זאָגט איר, פֿון אַ יאָר־מיט אַ מיטוואָך און ווייסט, אַז איך בין נישט דער טאַטע, וואָס קאַטאָרי זאָל זיך אַוועקזעצן אָפּלויבן זײַנע קינדער גלאַט אַזוי אין טאָג אַרײַן. נאָר אַז ס'איז געקומען צו רייד פֿון מײַן ביילקען, מוז איך אײַך זאָגן נישט מער, ווי שלשה דברים, צוויי ווערטער: זינט גאָט האַנדלט מיט ביילקעס, האָט ער נאָך אַזאַ ביילקע נישט באַשאַפֿן. מילא פֿון שיינקייט שמועסט מען נישט. טבֿיהס טעכטער, ווייסט איר אַליין, האָבן אַ שם אויף דער וועלט פֿאַר די שענסטע קראַסאַוויצעס. נאָר זי, ביילקע הייסט עס, ווערט זיי אַלע פֿאַרשטעקן אין גאַרטל. אַז מע שמועסט „יפֿיפֿית“, איז דאָך נישט שייך! אַקעגן מײַן ביילקען מוז מען טאַקע זאָגן: שקר החן — איך רייד נישט פֿון שיינקייט, איך רייד פֿון כאַראַקטער רייד איך. גאָלד, גין־גאָלד, זאָג איך אײַך! פֿון תמיד אָן בין איך בײַ איר געווען דאָס אויבערשטע פֿון דער מילך, נאָר פֿון זינט מײַן גאָלדע עליה השלום איז איר צו לעבגעריע יאָר נפֿטר געוואָרן, איז דער טאַטע געוואָרן בײַ איר — דאָס שוואַרצאַפּל פֿונם אויג! קיין שטויב נישט דערלאָזן זאָל אויף מיר פֿאַלן. איך האָב שוין געזאָגט צו זיך אַליין: דער רבונו של עולם שיקט צו די רפֿואה פֿאַר דער מכה. נישמער, ס'איז שווער צו וויסן, וועלכעס איז ערגער, די רפֿואה אָדער די מכה? גיי זײַ אַ נביא און טרעף, אַז ביילקע ווערט צוליב מיר נעמען און פֿאַרקויפֿן זיך פֿאַר געלט און אָפּשיקן דעם טאַטן אויף די עלטערע יאָרן קיין ארץ־ישראל! מאָלט אײַך, עס רעדט זיך נאָר אַזוי. זי איז אין דעם אַזוי שולדיק, פּונקט אַזוי ווי איר. אינגאַנצן איז דאָ שולדיק ער, איר אויסדערוויילטער, איך וויל אים נישט שעלטן, אַ קאַזאַרמע זאָל אויף אים אײַנפֿאַלן! און אפֿשר, אַז מיר זאָלן וועלן גוט באַטראַכטן, גריבלען זיך אַ ביסל טיפֿער, קאָן זײַן, אַז איך אַליין בין דאָ מער חייבֿ פֿון אַלעמען, וואָרים ס'איז דאָך אַ בפֿירושע גמרא: חייבֿ אדם... נאָר ס'איז שיין, כ'לעבן, אַז איך דאַרף אײַך דערציילן, וואָס די גמרא זאָגט!

בקיצור, איך וויל אײַך נישט לאַנג האַלטן. ס'איז אַוועקגעגאַנגען אַ יאָר, און אַ יאָר, מײַן ביילקע איז אויסגעוואַקסן, געוואָרן קיין עין הרע אַ מיידל צו לייטן, און טבֿיה טוט זיך זײַן געשעפֿט

ווי תמיד, מיטן פערד און וועגעלע פירט ער אָפּ דאָס ביסל מילכיקס זומער קיין בויבעריק, ווינטער קיין יעהופּעץ, אַ מבול זאָל אויף דעם קומען ווי אויף סדום! אָנקוקן קאָן איך נישט אָט די דאָזיקע שטאָט, און נישט אַזוי די שטאָט אַליין, ווי די מענטשן, און נישט אַלע מענטשן, נאָר איין מענטש, — אפרים דער שדכן, אַרוח אין זיין טאַטנס טאַטן אַריין! אָט וועט איר אומישנע הערן, וואָס אַ ייִד אַ שדכן טוט אָפּ.

ויהי היום, קום איך צופאָרן איין מאָל אַרום חצי אלול קיין יעהופּעץ מיט מיין ביסל סחורה, איך טו אַ קוק — ויבוא המן, אפרים דער שדכן גייט! איך האָב אייך אַמאָל דערציילט פון אים. אפרים איז אפילו אַ ייִד אַן איינגעגעסענער, נאָר אַז מע דערזעט אים, מוז מען זיך אָפּשטעלן, אָט אַזאַ מין כח האָט אין זיך אָט דער ייִד...

„הער נאָר, חכם מיינער, זאָג איך צו מיין פערדל, שטיי אַ ווײַלע, וועל איך דיר געבן עפּעס קייען". און איך שטעל אָפּ אפרים דעם שדכן און געב אים אָפּ שלום און מאַך מיט אים אַ שמועס מן הצד: „וואָס הערט זיך עפּעס מכּח פּרנסה?" טוט ער אַ געשמאַקן זיפץ און מאַכט צו מיר: „ס'איז ביטער!"... זאָג איך: „דהיינו?" זאָגט ער: „נישטאָ וואָס צו טאָן"... זאָג איך: „לחלוטין?" זאָגט ער: „לחלוטין!"... זאָג איך: „וואָס איז די מעשה?"... זאָגט ער: „די מעשה איז, וואָס שדוכים ווערן שוין היינט נישט געשלאָסן מער אין דער היים"... זאָג איך: „ווו דען ווערן זיי היינט געשלאָסן?" זאָגט ער: „דאָרטן ערגעץ, אין אויסלאַנד"... זאָג איך: „וואָס־זשע זאָל טאָן אַזאַ ייִד, ווי איך למשל, וואָס מיין זיידנס באָבע איז דאָרט קיינמאָל נישט געווען?"... זאָגט ער צו מיר און דערלאַנגט מיר אַ שמעק טאַבעקע: „פאַר אייך האָב איך רב טביה אַ שטיקל סחורה דאָ אויפן אָרט"... זאָג איך: „דהיינו?"... זאָגט ער: אַ ייִדענע אַן אלמנה אָן קינדער מיט ק"ן קערבלעך, געווען אַ קעכין אין אַלע גרעסטע הייזער"... קוק איך אים אָן און זאָג צו אים: „רב אפרים, פאַר וועמען מיינט איר דאָס אַ שדוך?" זאָגט ער: „פאַר וועמען זאָל איך מיינען? פאַר אייך"... זאָג איך: „אַלע בייזע וויסטע חלומות זאָלן אויסגיין צו מיינע שונאימס קעפּ!" און נעם און דערלאַנג מיין פערד אַ שמיצל און וויל פאָרן ווייטער,

מאַכט צו מיר אפרים: „האָט קיין פּאַריבל נישט, רב טביה, אפשר האָב איך אייך פּוגע בכבוד געווען, זאָגט־זשע מיר, וועמען דען האָט איר געמיינט?״ זאָג איך: „וועמען דען זאָל איך מיינען, אַז נישט מיין מיזינקע?״... טוט ער אַ שפּרונג אָפּ, דערלאַנגט זיך אַ פּאַטש אין שטערן: „שאַ! גוט וואָס איר האָט מיך דערמאָנט, לאַנג לעבן זאָלט איר, רב טביה!״ זאָג איך: „אָמן, גם אתּם, דערלעבט איר אויך ביז משיח וועט קומען. נאָר וואָס איז מיט אייך, זאָג איך, אַזוי די גדולה?״... זאָגט ער: „ס׳איז גוט, רב טביה, ס׳איז אויסגעצייכנט גוט, עס קאָן שוין גאָר בעסער נישט זיין אין דער גאַנצער וועלט!״... זאָג איך: „דהיינו, וואָס איז די גוטסקייט?״... זאָגט ער: „איך האָב פאַר אייער מיזינקע אַ גליקס, אַ גליק, אַ הויפּט־טרעפער, אַ גביר, אַן אדיר, אַ מיליאָנטשיק, אַ בראָצקי, אַ פּאָדראַטשיק איז ער און הייסן הייסט ער פּדהצור!״... זאָג איך: „פּדהצור? אַ קענטלעכער נאָמען פון חומש״... זאָגט ער: „וואָס מיר חומש? ווער מיר חומש? ער איז אַ פּאָדראַטשיק, אָט דער פּדהצור, ער בויט הייזער, מויערן, בריקן, געווען אין יאַפּאָניע ביי דער מלחמה, געבראַכט אַ מטמון מיט געלד, פאָרט אַרויס מיט ברענענדיקע סוסים מיט קאַרעטעס, מיט לאָקייען ביי דער טיר, מיט אַ בעדל ביי זיך אינעווייניק אין שטוב, מיט מעבל פון פּאַריזש, מיט אַ בריליאַנטענעם רינג אויף דער האַנט, נאָך גאָר נישט קיין אַלטער מאַן, אַ בחור, פּרימאַ! און זוכן זוכט ער אַ שיין מיידל, מעג זי זיין ווער זי איז, אַבי אַ יפת־תואר!״... „טפּררו! זאָג איך צו אים, אַז איר וועט אַזוי פליען, זאָג איך, וועלן מיר פאַרפאָרן מיט אייך, רב אפרים, קיין האָצעקלאָץ. אויב איך האָב קיין טעות נישט, זאָג איך, האָט איר מיר אַמאָל געהאַט גערעדט דעם אייגענעם שדוך, זאָג איך, פאַר מיין עלטערע טאָכטער, פאַר האָדלען, זאָג איך״... דערהערט פון מיר די דאָזיקע ווערטער, אַז ער כאַפּט זיך נישט, אפרים הייסט עס, ביי די זייטן און הויבט אָן צו לאַכן, איך האָב געמיינט, דער ייִד וועט באַקומען די „פּאָפּלעקציע״. „אָהאָ, זאָגט ער, איר האָט זיך דערמאָנט, זאָגט ער, אַ מעשה! יענער האָט אָנגעזעצט נאָך פאַר דער מלחמה און אַנטלאָפן קיין אַמעריקע!״... „זכר צדיק לברכה, זאָג איך, אפשר וועט דער אויך, זאָג איך, אַוועק אַהין?״ ווערט ער

אויסער זיך, דער שדכן הייסט עס: „וואָס רעדט איר דאָס, רב טביה? יענער איז געוועזן, זאָגט ער, אַ פייפער, אַ שאַרלאַטאַן, אַן אויסבּרענגער, און דער איז אַ פּאָדראַטשיק, זאָגט ער, פון דער מלחמה, מיט געשעפטן, מיט אַ קאַנטאָר, מיט מענטשן, מיט... מיט... מיט...״ וואָס זאָל איך אייך זאָגן, דער שדכן האָט זיך אַזוי צעהיצט, אַז ער האָט מיך אַראָפּגענומען פונם וואָגן און ער האָט מיך אָנגענומען ביי די לאַצן און האָט מיך אַזוי לאַנג געטרייסלט...

בקיצור, למאי זאָל איך אייך לאַנג האַלטן, אָט דער פדהצור איז געוואָרן אַ חתן פאַר מיין מיזינקע, ביילקע הייסט עס. און ס׳האָט אַ ביסל געדויערט ביז מיר האָבן געשטעלט אַ חופּה, פאַוואָס זאָג איך, ס׳האָט אַ ביסל געדויערט? ווייל זי, ביילקע הייסט עס, האָט נישט געוואָלט דעם שדוך, אַזוי ווי מען וויל נישט שטאַרבן. וואָס מער אָט דער פדהצור איז צו איר צוגעשטאַנען מיט מתנות און מיט גילדענע זייגערלעך און מיט בריליאַנטענע פינגערלעך, איז ער איר אַלץ מער נמאס געוואָרן. מיר דאַרף מען קיין פינגער אין מויל נישט אַריינלייגן. איך האָב עס גאַנץ גוט אַרויסגעזען נאָך איר פּנים און נאָך אירע אויגן און נאָך איר וויינען, וואָס זי האָט געוויינט שטילערהייט. בין איך מיך מישב איינמאָל און רוף מיך אָן צו איר אַזוי, פאַרבייגייענדיק: „הערסטו, ביילקע, זאָג איך, איך האָב מורא, זאָג איך, אַז דיין פדהצור איז דיר אַזוי ליב, זאָג איך, און אַזוי זיס, אַזוי ווי מיר?״... ווערט זי רויט ווי פייער און מאַכט צו מיר: „ווער האָט דאָס דיר געזאָגט?״ זאָג איך: „וואָס־זשע דען איז דער געוויין גאַנצע נעכט?״ זאָגט זי: „איך וויין דען?״ זאָג איך: „ניין, דו וויינסט נישט, נאָר דו כליפּעסט. דו מיינסט, זאָג איך, אַז דו באַהאַלטסט דעם קאָפּ אין קישן, וועסטו פון מיר פאַרדעקן, זאָג איך, דיינע טרערן? דו מיינסט, זאָג איך, אַז דיין טאַטע איז אַ יינגעלע, זאָג איך, אָדער דער מח איז אים אויסגעטריקנט געוואָרן און ער פאַרשטייט נישט, זאָג איך, אַז דאָס טוסטו צוליב דיין אַלטן טאַטן? דו ווילסט אים, זאָג איך, פאַרזאָרגן מיט אַ גוט עלטער, ער זאָל האָבן ווו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרן, ער זאָל חלילה נישט דאַרפן גיין, זאָג איך, איבער די הייזער? אויב דו מיינסט אַזוי, ביסטו,

זאָג איך, אַ גרויסער נאַר, זאָג איך, מיר האָבן אַ גרויסן גאָט, זאָג איך, און טביה איז נישט פֿון די עשרה בטלנים, זאָג איך, וואָס וועט זיך אַוועקזעצן, זאָג איך, אויף לאַסקאַווע בּרויט, און געלט, זאָג איך, איז בּלאָטע, זאָג איך, ווי אין פּסוק שטייט. אַ סימן האָסטו, זאָג איך, אָט איז דיין שוועסטער האָדל אַ גוטע אביונטע, פֿונדעסטוועגן, זאָג איך, זע, וואָס זי שרייבּט פֿון אַלדע שוואַרצע יאָר, זאָג איך, פֿון עק וועלט, און ווי זי שעצט זיך גליקלעך, זאָג איך, מיט איר שלים־מזל פּעפּערל!"... אַנו, זייט אַ חכם און טרעפֿט, וואָס ענטפֿערט זי מיר דערויף, בּיילקע הייסט עס? „צו האָדלען, זאָגט זי, זאָלסטו מיך, זאָגט זי, נישט גלייכן, האָדל איז געווען, זאָגט זי, אין אַזאַ צייט, ווען די גאַנצע וועלט, זאָגט זי, האָט זיך געוויגט, זאָגט זי, געהאַלטן אָט־אָט בּיי איבּערקערן זיך, האָט מען זיך געזאָרגט, זאָגט זי, פֿאַר דער וועלט, און זיך האָט מען פֿאַרגעסן; און איצט, זאָגט זי, אַז די וועלט איז אַ וועלט, זאָגט זי, זאָרגט זיך יעדער פֿאַר זיך און די וועלט האָט מען פֿאַרגעסן"... אָט אַזוי ענטפֿערט זי מיר דערויף, בּיילקע הייסט עס, און גייט פֿאַרשטייט, וואָס זי מיינט!

נו? איר זיינט עפּעס אַ מבין אויף טביהס טעכטער? איר האָט זי בּאַדאַרפֿט זען צו דער חופּה, אַ פּרינצעסין! איך בּין נאָר געשטאַנען און געשפּיגלט זיך אין איר און געטראַכט צו זיך אַליין: „אָט דאָס איז בּיילקע, טביהס טאָכטער? ווו האָט זי זיך אויסגעלערנט אַזוי שטיין און אַזוי גיין און אַזוי האַלטן דעם קאָפּ און אַזוי אָנטאָן זיך, ס'זאָל אויף איר זיין, ווי אויסגעגאָסן?"... נאָר לאַנג שפּיגלען זיך אין איר האָט מען מיך נישט געלאָזט, וואָרים דעם זעלבּן טאָג פֿון דער חופּה, אַרום האַלבּ זעקס פֿאַר־נאַכט, האָט זיך דאָס פּאָרל אויפֿגעהויבּן און מען איז אַוועק מיטן קוריער צו אַלדע גוטע יאָר קיין „נאַטאַליע", ווי די מאָדע איז בּיי די גרויסע, און צוריק איז מען געקומען ערשט העט אַרום חנוכּה, און מע האָט געשיקט נאָך מיר, איך זאָל למען השם תּיכּף ומיד קומען צופֿאָרן קיין יעהופּעץ. איז דאָס מיר בּאַלד אַריין אין קאָפּ אַריין: ממה־נפֿשך, זיי זאָלן וועלן איך זאָל גלאַט אַזוי קומען, וואָלטן זיי אָנגעזאָגט, איך זאָל קומען און אַ סוף. צו וואָס טויג נאָך דער „למען

השם" מיט „תיכּף ומיד"? מסתּמא מוז דאָך דאָ זײַן עפּעס אַ זאַך! פרעגט זיך אַ קשיא: וואָס פאַר אַ זאַך? און אַלערליי מחשבות און געדאַנקען, גוטע און שלעכטע, קריכן מיר אין קאָפּ אַרײַן: אפשר האָט זיך שוין דאָס פאַר־פאָלק דאָרטן צעאַמפּערט, ווי די קעץ, און עס האַלט ביי גטן זיך? און באַלד טאַקע שלאָג איך מיר אָפּ: ביסט אַ נאַר, טביה, למאי זאָלסטו וועלן אויסלייגן אויף שלעכטן? פון וואַנען ווייסטו, וואָס מען רופט דיך? אפשר האָבן זיי זיך פאַרבענקט נאָך דיר און ווילן דיך זען? אָדער אפשר וויל ביילקע, אַז איר טאַטע זאָל זײַן נאָענט נעבן איר? אָדער אפשר וויל גאָר פדהצור דיר געבן אַ שטעלע, דיך צונעמען צו זײַנע געשעפטן און מאַכן דיך פאַר אַ משגיח אויף זײַנע פאָדריאַדן? סיי־ווי־סיי, פאָרן דאַרף מען, און איך זעץ מיר אויף און איך פאָר קיין יעהופּעץ. פאָרנדיק אַזוי, גייט מיר איבער דער כּח־הדמיון און עס שטעלט זיך מיר פאָר, אַז איך האָב אַוועקגעוואָרפן דאָס דאָרף, פאַרקויפט די בהמהלעך, מיטן פערדז און וועגעלע, מיט הכּל בכּל! און בין אַריבערגעפאָרן אין שטאָט און בין געוואָרן ביי מײַן פדהצורן פריער משגיח, דערנאָך קאַסיר, דערנאָך כּל־ולך איבער אַלע זײַנע פאָדריאַדן, און דערנאָך אַ שותּף צו אַלע זײַנע געשעפטן גלייך מיט אים, האַלב אויף האַלב, און פאָר אַרויס גלייך מיט אים אויף אַ פאָר ברענענדיקע סוסים, איינער אַ בולאַנער, דער אַנדערער אַ קאַשטענעוואַטע, און איך וווּנדער מיך אויף זיך אַליין ווי קום איך, אַזאַ שטיל מענטשל, ווי טביה, צו אַזעלכע גרויסע געשעפטן? וואָס טויג מיר דער טאַראַראַם מיטן ירידים מיטן הו־האַ, טאָג ווי נאַכט, זיך טויטשען מיט די מיליאָנטשיקעס — לאָזט מיך אָפּ, איך וויל האָבן אַ רויק עלטער, אַרײַנקוקן אַמאָל אין אַ משניות, זאָגן אַ קאַפּיטל תּהילים, מען דאַרף דאָך אַמאָל אין זינען האָבן יענע וועלט אויך, צי ניין? ווי זאָגט שלמה המלך: אַ מענטש איז אַ טשיסטע בהמה, ער פאַרגעסט, אַז וויפיל ער זאָל נישט לעבן, מוז ער אַמאָל שטאַרבן... אָט מיט אַזעלכע געדאַנקען און מחשבות בין איך געקומען צו פאָרן למזל קיין יעהופּעץ גלייך צו מײַן פדהצורן. מילא, איך זאָל מיך גיין באַרימען, דערציילן אייך רוב גדלו ורוב עשרו — זײַן דירה מיט זײַן זיצעכטס, איז נישט שייך צו זאָגן. איך האָב נאָך קיינמאָל נישט געהאַט די זכיה צו זײַן ביי בראָצקין אין

שטוב גאָר איך בּין מיך משער על פּי שכל, אַז שענער ווי בּיי
דעם פדהצור קאָן שוין גאָרנישט זיין! איר קאָנט פאַרשטיין שוין
פון דעם אַליין, וואָס פאַר אַ דירה=מלוכה דאָס איז, אַז דער שומר,
וואָס בּיי דער טיר, אַ ווערגעלעץ מיט זילבּערנע קנעפּ, האָט מיך
בּשום אופן נישט געוואָלט אַריינלאָזן אינעווייניק, כאָטש גיט אים
אַ קרענק. וואָס טוט זיך דאָ? די טיר איז אַ גלעזערנע טיר, זע
איך, ווי ער שטייט, אָט דער ווערגעלעץ, ימח שמו וזכרו זאָל ער
ווערן, און רייניקט מלבּושים, ווינק איך צו אים, רייד מיט אים
אויף שטום=לשון און בּאַווייז אים מיט די הענט, אַז ער זאָל מיך
אַריינלאָזן אינעווייניק, מחמת דעם בּעל=הבּיתס ווייבּ קער מיר אָן אַ
לייבּלעכע טאָכטער... פאַרשטייט ער אָבּער נישט אויפן ווונק, אַ
גויעשער קאָפּ. ווייזט ער מיר אויך מיט די הענט, אויך אויף שטום=
לשון, אַז איך זאָל גיין לעזאזל, נעמען דעם וועג, הייסט עס. נאַט
אייך אַזאַ שלים=מזל! צו אַן אייגענער טאָכטער זאָל מען דאַרפן
האָבּן זכות אבות! „אַז אָך און וויי איז צו דיין גרויען קאָפּ,
טביה, צו וואָס דו האָסט זיך דערלעבּט!" אַזוי טראַכט איך מיר און
קוק דורך דער גלעזערנער טיר און דערזע עפּעס אַ מיידל דרייט
זיך אַרום. „אַפּנים אַ פּאָקאָיאָווע זייערע", טראַכט איך מיר, מחמת די
אויגן אירע זיינען ווי בּיי אַ גנבטע. אַלע פּאָקאָיאָוועס האָבּן גנבה=
שע אויגן. איך בּין אַן אַיינגייער אין אַלע נגידישע הייזער און בּין
בּאַקאַנט מיט אַלע פּאָקאָיאָוועס... טו איך צו איר אַ ווונק: „עפן
אויף, קעצעלע!" פאָלגט זי מיך און עפנט מיר די טיר און מאַכט
צו מיר דוקא אויף יידיש: „וועמען דאַרפט איר?" זאָג איך: „דאָ זיצט
פדהצור?" זאָגט זי צו מיר העכער: „וועמען דאַרפט איר?" זאָג איך
צו איר נאָך העכער: „אַז מע פרעגט דיך, זאָלסטו ענטפערן על ראשון
ראשון: „דאָ זיצט פדהצור?" זאָגט זי: „דאָ"... „ווי בּאַלד אַזוי, זאָג איך,
בּיסטו פון מיינע מענטשן, זאָג איך, גיי, זאָג איך, זאָג דיין מאַדאַם
פדהצור, זאָג איך, אַז זי האָט אַ גאַסט, זאָג איך, דער טאַטע אי=
רער, טביה, איז געקומען, זאָג איך, צו=גאַסט און שטייט שוין, זאָג
איך, אַ היפּשע ווײַלע אין דרויסן, זאָג איך, כעני בּפּתח, וואָרים
ער האָט נישט זוכה געווען, זאָג איך, צו געפינען חן און לייטזע=
ליקייט אין די אויגן פון אָט דעם דאָזיקן עשו מיט די זילבּערנע

קנעפּ, די כפּרה, זאָג איך, זאָל ער זיין פאַר דיין מינדסטן נאָגל!" אויסגעהערט מיינע דבורים, האָט דאָס מיידל מיט אַ געלעכטער פון אַ משומדת פאַרהאַקט די טיר גלייך מיר אונטער דער נאָז, אַוועקגעלאָפן אַרויף, אַראָפּגעלאָפן אַראָפּ, אַריינגעלאָזט און אַריינגעפירט מיך אינעווייניק אין אַ מין פּאַלאַץ, וואָס מיינע אבות אבותינו האָבן עס נישט געזען אין חלום אפילו. זייד און סאַמעט און גאָלד און קרישטאָל, און אַז איר גייט, פילט איר נישט די טריט, מחמת איר שפּאַנט מיט די זינדיקע פיס אויף די טייערסטע דיוואַנעס, ווייך ווי שניי. היינט זייגערס, זייגערס! אויף די ווענט זייגערס, אויף די טישן זייגערס, אָן אַ שעור זייגערס! רבונו יונה! האָסט אַ סך אַזוינע? צו וואָס דאַרף עס אַ מענטש אַזוי פיל זייגערס?" אַזוי טראַכט איך מיר און גיי מיר, די הענט פאַרלייגט אַרונטער, אַ ביסל ווייטער, איך טו אַ קוק—עטלעכע טביהס מיט אַמאָל שניידן זיך אַקעגן מיר פון אַלע זייטן, איין טביה גייט אַהער, דער אַנדערער טביה אַהין, איינער צו מיר, דער אַנדערער פון מיר—טפו זאָלסטו ווערן! פון אַלע פיר זייטן שפּיגלען? נאָר אַזאַ מין פויגל, ווי אָט דער פּאָדריאַדשיק, קאָן זיך פאַרגינען אַזוי פיל זייגערס מיט אַזוי פיל שפּיגלען!...

הקצור, עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ חתונה: שלום־עליכם! עליכם־שלום! ווי גייט עס? וואָס מאַכט איר גוטס? זיצט! אַ דאַנק, מען קאָן באַשטיין! מיט די אַלע איבעריקע צערעמאָניעס, ווי געוויינלעך. איך זאָל זיין דער ערשטער אויפן אַרויספאָר, זיי אַ פרעג טאָן: מה יום מיומים — וואָס איז דאָס רופן, וואָס איר האָט מיך גערופן? — פּאַסט נישט. טביה איז נישט קיין יידענע, ער האָט צייט, דערווייל קומט צו אַ פאַרשוין מיט גרויסע ווייסע הענטשקעס און זאָגט, אַז דער אָנבייסן שטייט שוין אויפן טיש, און מיר הויבן זיך אויף אַלע דריי, און מיר קומען אַריין אין אַ חדר אַריין פון גאָלע דעמב: דער טיש אַ דעמבענער, די בענקלעך דעמבענע, די ווענט פון דעמב, די סטעליע דעמב, און אַלץ איז געשניצט און געפאַרבט און געמאָלט און געצאַצקעט, און אויפן טיש בגדי מלכות: טיי מיט קאַווע און מיט טשאָקאָליאַדע און מיט פּוטער־געבעקס און מיט גוטן קאָניאַק, און די בעסטע געזאַלצנס, און אַזעלכע מינים מאכלים, פּירות און אויבסן, ס'איז מיר אַ חרפּה אויסצוזאָגן, נאָר איך האָב מורא, אַז

מיין בײלקע האָט זיי בײַ איר טאַטנס טיש קײנמאָל נישט געזען
אַפילו. און מע גיסט מיר אָן אַ כּוסה און איך טרינק לחיים, און
איך קוק אויף איר, אויף בײלקען הייסט עס, און איך טראַכט מיר:
„האָסט זיך עס דערלעבט, טביהס טאָכטער, אַז גאָט העלפט דעם
אָרעמאַן, איז אים גאָרנישט צו דערקענען. דאַכט זיך, בײלקע, און
פאָרט נישט בײלקע". און איך דערמאָן מיך אָן יענער בײלקע פון
אַמאָל און איך פאַרגלייך זי מיט דער בײלקע, וואָס אַצינד און עס
טוט מיר האַרצנדיק באַנג — גלייך ווי איך וואָלט עפּעס געמאַכט אַ
שלעכט געשעפט, אָפּגעטאָן אַ זאַך, וואָס איז פאַרפאַלן. „עך, בײלקע,
בײלקע, טראַכט איך מיר, וואָס פון דיר איז געוואָרן! אַמאָל, גע-
דענקסטו, ווי דו פלעגסט זיצן בײַ־נאַכט בײַ אַ רויכערדיק לעמפל
און נייען און זינגען אַ לידל, אָדער נעמען אין כּהרף עין אויס-
מעלקן צוויי בהמהלעך, אָדער גאָר פאַרקאַטשען די אַרבל און אָפּ-
קאָכן מיר אַ פּראָסטן מילכיקן באָרשט, אָדער טייגלעך מיט פאַסאָליס,
אָדער פאַמפּעשקעס מיט קעז, אָדער שקצים מיט מאָן, און אַ זאָג
טאָן צו מיר: „טאַטע, גיי וואַש זיך!" — איז דאָך עס געווען, ווי
דער בעסטער נגון! איצטער זיצט זי מיט איר פדהצורן, ווי אַ בת-
מלכּה, צוויי מענטשן דערלאַנגען צום טיש, קלאַפּן מיט די טעלער,
און בײלקע? זי זאָל עס אויסריידן אַפילו אַ וואָרט! זעט איר, ער,
פדהצור הייסט עס, רעדט שוין פאַר זיי ביידן, דאָס מויל מאַכט
זיך אים נישט צו! זינט איך לעב, האָב איך נישט געזען, אַ מענטש
זאָל אַזוי ליב האָבן פּלאַפּלען און פּלוידערן, דער שוואַרץ יאָר ווייסט
וואָס, און בשעת מעשה לאַכן דריבניטשקע מיט אַ קליין געלעכטערל.
דאָס ווערט אָנגערופן בײַ אונז: אַליין געזאָגט אַ חכמה, אַליין גע-
לאַכט... אַחוץ אונז דריי זיצט נאָך איין פאַרשוין בײַם טיש, אַ
נפש מיט רויטע באַקן, איך ווייס נישט, ווער ער איז און וואָס ער
איז, נאָר אַן אַכלער, ווייזט אויס, דאַרף ער זיין נישט קיין קליי-
נער, וואָרים די גאַנצע צייט, וואָס דער פדהצור האָט גערעדט און
געלאַכט, האָט ער געפּאַקט אין די באַקן, ווי אין פּרק שטייט גע-
שריבן: שלשה שאכלו — ער האָט געגעסן פאַר דריי... דער האָט
געגעסן און יענער האָט גערעדט, און אַלץ עפּעס אַזעלכע פוסטע
זאַכן, וואָס קריכן מיר נישט אין דער לינקע פּאה: פאָדריאַד, גו-

בערנסקי פראַוולעניע, אודעלני וועדאָמאָסט, קאַזנאַטשייסטווע, יאַ־פּאָניע...

בקיצור, האָבן מיר, הייסט עס, גאַנץ פיין אויסגעטרונקען און פאַרביסן, אַזוי ווי גאָט האָט געבאָטן, און אַז מען איז אויפגעשטאַנען פונם טיש, נעמט ער מיך, פדהצור הייסט עס, אונטער דער האַנט און פירט מיך אַריין אין אַ באַזונדער קאַבינעט אַריין, אויפגעפוצט כיד המלך — מיט ביקסן און מיט שפּיזן אויף די ווענט און מיט האַרמאַטן אויפן טיש, און זעצט מיך אַוועק אין אַ מין דיוואַן, ווייך ווי פּוטער, און נעמט אַרויס פון אַ גאָלדענער פּושקע צוויי גרויסע גראָבע שמעקעדיקע ציגאַרן און פאַררויכערט, איינע זיך, די אַנדערע מיר, און זעצט זיך אַוועק אַקעגן מיר, ציט אויס די פיס און מאַכט צו מיר אַזוי: „ווייסט איר, וואָס איך האָב געשיקט נאָך אייך?" „אַהאַ — קלער איך מיר — אָט דאָס וויל ער מסתמא אַ שמועס טאָן מכּח אַכצען און דרייצען", נאָר איך מאַך מיך תּמעוואַטע און רוף מיך אָן צו אים אַזוי: „פון וואַנען זאָל איך וויסן?" מאַכט ער צו מיר: „איך האָב געוואָלט ריידן מיט אייך טאַקע וועגן אייך אַליין". „אַ סלוזשבע", טראַכט איך מיר און טו אַ מאַך צו אים: „אַבי נאָר עפּעס גוטס, מהכתּתי, לאָמיר האָרכן". נעמט ער אַרויס דעם ציגיייער פון די ציין, פדהצור הייסט עס, און הויבט מיר אָן מיט אַ גאַנצע דרשה: „איר זיינט, זאָגט ער, אַ ייִד נישט קיין נאַר און וועט קיין פאַריבל נישט האָבן, וואָס איך וועל מיט אייך ריידן אָפנטלעך. איר דאַרפט וויסן, זאָגט ער, אַז איך פיר גרויסע געשעפטן, און אַז מע פירט אַזעלכע גרויסע געשעפטן ווי איך"... „יאָ, טראַכט איך מיר, דאָס מיינט ער מיך", און איך האַק אים איבער אין מיטן און רוף אָן צו אים: „ווי די גמרא זאָגט, זאָג איך, שבת אין פּרק: מרבּה נכסים מרבּה דאגה. ווייסט איר, זאָג איך, דעם פּשט פון דער גמרא?" ענטפערט ער מיר אָפּ גאַנץ אָפנטלעך: „איך וועל אייך זאָגן, זאָגט ער, דעם ריינעם אמת, זאָגט ער, איך האָב, זאָגט ער, קיין גמרא קיינמאָל נישט געלערנט, זאָגט ער, און איך ווייס אַפילו נישט, זאָגט ער, וואָסער אַ פּנים זי האָט". אַזוי זאָגט ער צו מיר, פדהצור הייסט עס, און צעלאַכט זיך דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטער. איר פאַרשטייט אַן עסק? דאַכט מיר, אַז גאָט האָט דיך

געשטראָפט, ביסט אַן עם הארץ, טאָ לאָז כאָטש זיין כאַטאַ ס פּאָקרישקע, וואָס דאַרפסטו זיך נאָך באַרימען דערמיט? אַזוי טראַכט איך מיר און מאַך צו אים: „איך האָב אייך טאַקע אַזוי געשאַצט, זאָג איך, אַז צו די זאַכן זיינט איר נישט שייך, נאָר לאָמיר, זאָג איך, הערן, וואָס ווייטער?” מאַכט ער צו מיר: „ווייטער האָב איך אייך געוואָלט, זאָגט ער, זאָגן, אַז צו מיינע געשעפטן מיט מיין נאָמען, זאָגט ער, מיט מיין פּאָלאָזשעניע, פּאַסט מיר נישט, זאָגט ער, אָט דאָס, וואָס מע רופט אייך, זאָגט ער, טביה דער מילכיקער. איר דאַרפט וויסן, זאָגט ער, אַז איך בין באַקענט ליטשנע מיטן גובערנאַטאָר, זאָגט ער, און צו מיר אין שטוב אַריין, זאָגט ער, קאָן אַמאָל קומען אַ בראָצקי, אַ פּאָליאַקאָוו, און אפשר אַ רויטשילד אויך.” אַזוי מאַכט ער צו מיר, פדהצור הייסט עס, און איך זיץ און קוק אויף זיין גלאַנצנדיקע ליסינע און טראַכט מיר: „עס קאָן זייער זיין, אַז דו קענסט זיך ליטשנע מיטן גובערנאַטאָר און אַז רויטשילד זאָל אַמאָל קומען צו דיר אין שטוב אַריין, נאָר ריידן רעדסטו, ווי אַ כלב שבכלבים”... און איך רוף מיך אָן צו אים שוין אַ ביסל מיט פאַרדרוס: „וואָס=זשע, זאָג איך, טוט מען דערצו, טאָמער, זאָג איך, קומט טאַקע צו אייך אַמאָל רויטשילד?” מיינט איר דאָך, אַז ער פאַרשטייט דעם שטאָך? לא דובים ולא יער — עס הויבט זיך גאָרנישט אָן!

„איך האָב געוואָלט, זאָגט ער, אַז איר זאָלט אַוועקוואַרפן, זאָגט ער, אָט דאָס מילכיקס, און זאָלט זיך פאַרנעמען, זאָגט ער, מיט עפּעס אַנדערש”. „דהיינו, זאָג איך, מיט וואָס?” „מיט וואָס איר ווילט, זאָגט ער, ווינציק געשעפטן, זאָגט ער, פאַראַן אויף דער וועלט? איך וועל אייך, זאָגט ער, אונטערהעלפן מיט געלט, וויפיל מע וועט באַדאַרפן, אַבי, זאָגט ער, איר זאָלט ווערן אויס טביה דער מילכיקער. אָדער שאַט, זאָגט ער, ווייסט איר וואָס? טאָמער וואָלט איר, זאָגט ער, גאָר איינס=צוויי=דריי אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע? האַ?” אַזוי מאַכט ער צו מיר, רוקט אַריין דעם ציגייער אין די ציין אַריין און קוקט מיר גלייך אין די אויגן אַריין, און די ליסינע גלאַנצט... נו? וואָס ענטפערט מען אַזאַ גראָבן יונג? תחילת האָב איך מיר געטראַכט: „וואָס זיצסטו, טביה, ווי אַ ליימענער

גולם? הויב דיך אויף, טו אַ קוש די מזוזה, גיב אַ קלאַפּ מיט דער טיר און הלך לעולמו — פּאַשאָל אָן אַ זיי=געזונט!"... אַזוי שטאַרק האָט דאָס מיך אַ נעם געטאָן ביי דער לעבער!... אַן עזות פון אַ פּאָדריאַדטשיק! וואָס הייסט, דו הייסט מיר אַוועקוואַרפן אַן ערלעכע בכבודע פּרנסה און פאָרן קיין אַמעריקע? באשר טאָמער וועט צו דיר אַמאָל קומען רויטשילד, בכן דאַרף טביה דער מילכיקער לויפן אין דער וועלט אַריין?!"... און דאָס האַרץ קאָכט אין מיר, ווי אַ קעסל, און אַ ביסל אויפגעטראָגן בין איך נאָך פון פריער; מיך האָט געברענט אויף איר, טאַקע אויף מיין ביילקען: „וואָס זיצסטו דאָרטן, ווי אַ בת=מלכה, צווישן די הונדערט זייגערס מיט די טויזנט שפּיגלען, בשעת מע טרייבט דאָ דיין טאַטן, טביהן, קאָליסטראַי, אויף הייסע קוילן? לאָם איך האָבן די ברכות, טראַכט איך מיר, וואָס דיין שוועסטער האָדל האָט בעסער געמאַכט פון דיר! וואָס אמת איז אמת, זי האָט נישט אַזאַ שטוב מיט אַזוי פיל שמאָכטעליאַקעס, ווי דו, דערפאַר האָט זי אָבער אַ מאַן, אַ פּעפּערל, איז ער דאָך אַ מענטש, וואָס קאַטאָרי ער אַליין איז ביי זיך הפקר, און דער גאַנצער עיקר איז די וועלט... און דערצו האָט ער אַ קאָפּ אויף די פּלייצעס, נישט קיין לאָקשן=טעפּל מיט אַ גלאַנצנדיקע ליסינע, און אַ פּיסק האָט פּעפּערל — איז דאָך עס גאָלד מיט גאָלד! אים, אַז איר זאָגט אַ פּסוק, גיט ער אייך דריי פּסוקים סדאַטשע! וואַרט אויס, פּאָדריאַדטשיק מיינער, אָט וועל איך דיר באַלד אַריינהאַקן אַ פּסוק, וועט דיר ווערן פינסטער אין די אויגן!"... אַזוי טראַכט איך מיר און רוף מיך אָן צו אים בזה הלשון: „מילא, זאָג איך, וואָס די גמרא איז פאַר אייך אַ סוד, בין איך, זאָג איך, אייך מוחל; אַז אַ ייִד זיצט אין יעהופּעץ און הייסט פּדהצור און איז אַ פּאָדריאַדטשיק, מעג, זאָג איך, די גמרא ליגן אויפן בוידעם. אָבער אַ פּראָסטן פּסוק, זאָג איך, דאָס וועט דאָך שוין פאַרשטיין, זאָג איך אַ גוי אין פּאָסטעלעס אויך. איר ווייסט דאָך, זאָג איך, וואָס דער תּרגום אונקלס זאָגט אויף לבן הארמי: מזנבתא דחזירתא לא מאכאנת שטריימילתא"?... קוקט ער אויף מיר, ווי אַ האָן אין בני=אדם און מאַכט צו מיר: „וואָס=זשע הייסט עס?" „דאָס הייסט, זאָג איך, אַז פון אַ חזירשן עק קאָן מען קיין שטריימל נישט מאַכן".

„אַקעגן וואָס, זאָגט ער, זאָגט איר דאָס?״ „אַקעגן דעם, זאָג איך, וואָס איר הייסט מיר פאָרן קיין אַמעריקע״. צעלאַכט ער זיך דריבניטשקע און מאַכט צו מיר: „אַמעריקע נישט, איז אפשר קיין ארץ־ישראל? אַלע אַלטע ייִדן פאָרן קיין ארץ־ישראל״... אַזוי ווי ער האָט דאָס מיר אויסגערעדט, אַזוי איז דאָס מיר אַריין, ווי אַן אייזערנער צוויאָק אין מוח אַריין: „שאַ! אפשר איז דאָס גאָרנישט אַזוי קרום, טביה, ווי דו מיינסט? אפשר איז דאָס טאַקע אַ פּלאַן? וואָרים איידער האָבן אַזאַ נחת פון קינדער, ווי דו האָסט, איז שוין אפשר גלייכער ארץ־ישראל? בהמה! וואָס שטעלסטו דאָ איין און ווען האָסטו דאָ? דיין גאָלדע עליה השלום ליגט דאָך שוין במילא אין דער ערד, און דו אַליין, נישט אויסגערעדט זאָל זיין, ליגסט דען נישט ביין איילן אין דער ערד? ביז וואַנען איז דער שעור צו טאָפּטשען זיך אויף דער וועלט?״... און אַגב דאַרפט איר וויסן, פּאַני שלום־עליכם, אַז מיך ציט שוין לאַנג אַהין, קיין ארץ־ישראל; איך וואָלט אַ בעלן געווען זיין ביי דער כותל מערבֿי, מערת המכפּלה, דער מוטער רחלס קבֿר, אָנקוקן מיט מיינע אויגן דעם ירדן, דעם באַרג סיני, דעם ים־סוף, פּיתום מיט רעמסס, ווי זיי זעען אויס, וכדומה אַזעלכע זאַכן, און מיינע מחשבֿות טראָגן מיך אַוועק אַהין, אינם געבענטשטן לאַנד כּנען, ווי זאָגט איר, ארץ זבֿת חלבֿ ודבֿש. שלאָגט ער מיר איבער, פֿדהצור הייסט עס, מיינע רעיונות סאַמע אין מיטן און רופט זיך אָן צו מיר: „נו? וואָס דאַרף מען דאָ, זאָגט ער, אַזוי לאַנג טראַכטן? איינס־צוויי־דריי״... „ביי אייך, זאָג איך, איז ברוך השם אַלצדינג איינס־צוויי־דריי, ווי די גמרא זאָגט, זאָג איך: „האָ גבֿרא והא ט״אסקא״ — און ביי מיר, זאָג איך, איז דאָס אַ האַרב שטיקל משניות, וואָרים „אויפהויבן זיך, זאָג איך, און פאָרן קיין ארץ־ישראל, דאַרף מען, זאָג איך, האָבן מיט וואָס״... צעלאַכט ער זיך דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטערל, שטייט אויף, גייט צו צום טיש, עפנט אויף אַ טיש־קעסטל און נעמט אַרויס פון דאָרטן אַ טייסטער און ציילט מיר אָפּ אחת ואחת, זאָל זיך אייך דאַכטן, אַ שיינע מטבע, און איך בין דווקא נישט פויל אויף דער פּען און נעם צענויף דאָס ביסל פּאַפּיר — דער כּח פון געלט — און לאָז עס אַראָפּ העט ווייט אין קעשענע,

און וויל אים זאָגן כאָטש אַ פּאָר פּסוקים מיט אַ מדרש, וואָס זאָל פֿאַרענטפֿערן אַרום און אַרום, הערט ער מיך ווי דעם קאָטער און מאַכט צו מיר: „אָט דאָס וועט אייך זיין, זאָגט ער גענוג ביז אַהין איבערן קאָפּ, און אַז איר וועט קומען, זאָגט ער, אויפֿן אָרט און וועט דאַרפֿן געלט, זאָלט איר שרייבן, זאָגט ער, אַ בריוו, וועט מען אייך איינס־צוויי־דריי באַלד אַרויסשיקן געלט. און דערמאָנען אייך נאָכאַמאָל וועגן פֿאָרן, זאָגט ער, פֿאַרשפּאָרט מען דאָך, וואָרים איר זיינט דאָך, זאָגט ער, עפּעס אַ ייִד מיט יושר און מיט סאָוועסט"... אָט אַזוי מאַכט ער צו מיר, פֿדהצור הייסט עס, און צעלאַכט זיך דריבניטשקע מיט זיין קליין געלעכטער. וואָס קריכט גלייך אין די קישקעס אַריין, און עס פֿליט מיר דורך אַ מחשבה אין קאָפּ: „טאָמער וואָלסטו אים אַ שמיץ געטאָן דאָס געלט צוריק אין פּנים אַריין און אים דערציילט דעם פּסוק, אַז טביהן קויפֿט מען נישט פֿאַר געלט און מיט טביהן שמועסט מען נישט פֿון יושר און פֿון סאָוועסט?"... נאָר איידער איך עפֿן אַ מויל אויף צו ריידן, טוט ער אַ קלונג און רופֿט אַריין ביילקען און מאַכט צו איר: „דושענקע, דו ווייסט? דיין פֿאָטער וואַרפֿט דאָך אונדז אַוועק, ער פֿאַרקויפֿט אויס אַלץ, וואָס ער האָט, און פֿאָרט אַרויס איינס־צוויי־דריי קיין ארץ־ישראל"... „וואָס האָט זיך מיר געחלומט יענע נאַכט און היינטיקע נאַכט!"... אַזוי טראַכט איך מיר און קוק אויף מיין ביילקען, איר זאָלט זאָגן, זי זאָל זיך עס אַפֿילו פֿאַרקרימען. שטייט ווי אַ בוים, קיין טראָפּן בלוט אין פּנים, קוקט פֿון אים אויף מיר, פֿון מיר אויף אים, און קיין איינציק וואָרט! איך, אויף איר קוקנדיק, שווייג אויך, שווייגן מיר, הייסט עס, אַלעביידע, ווי אין תהלים שטייט: תדבק לשוני — עס האָט אונדז אָפּגענומען דאָס לשון, דער קאָפּ דרייט זיך מיר, די שלייפֿן קלאַפּן מיר, ווי פֿון אַ טשאַד. פֿון וואָס זאָל עס זיין, טראַכט איך מיר, אַ פּנים, דאָס איז פֿונעם שיינעם ציגייער, וואָס ער האָט מיר געגעבן רויכערן? אָט רויכערט דאָך אָבער ער אויך, פֿדהצור הייסט עס! ער רויכערט און רעדט, דאָס מויל מאַכט זיך אים גאָר נישט צו, כאָטש די אייגלעך קלעפּן זיך אים, עס גלוסט זיך אים, ווייזט אויס, כאַפּן אַ דרימל. „פֿאָרן דאַרפֿט איר, זאָגט ער צו מיר, פֿון דאַנען קיין אָדעס, זאָגט ער, מיטן קוריער, און פֿון

אָדעס מיטן ים. אַזש ביז יאַפע, און פאָרן מיטן ים, זאָגט ער, איז די בעסטע צייט נאָר איצט, וואָרים, זאָגט ער, שפּעטער הויבן זיך אָן די ווינטן מיט די שנייען מיט די בערעס מיט מיט מיט..." אַזוי זאָגט ער און די צונג פּלאָנטערט זיך אים שוין, אַזוי ווי איינער וואָס וויל שלאָפן, נאָר ער הערט נישט אויף צו קלאַפּן ווייטער: „און אַז איר וועט זיין, זאָגט ער, פּאַרטיק צו דער נסיעה, זאָלט איר אונז, זאָגט ער, געבן צו וויסן וועלן מיר אַרויספאָרן, זאָגט ער, ביידע צום וואָקזאַל מיט אייך זיך אָפּזעגענען, וואָרים ווען קאָנען מיר זיך שוין זעען?" אַזוי לאָזט ער אויס, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט אַ גרויסן געגעץ, שטייט-אויף און רופט זיך אָן צו איר, צו ביילקען הייסט עס: „דושענקע, וועסט, זאָגט ער, זיצן דאָ אַ ביסל, און איך וועל, זאָגט ער, גיין זיך צו-לייגן אַ ווייַלע". „האָסט נאָך קיינמאָל אַזאַ גלייכס נישט געזאָגט, ווי איך בין אַ ייִד! אַצינד וועל איך כאָטש האָבן צו ווען מיין ביטער האַרץ אויסצולאָזן". אַזוי טראַכט איך מיר און וויל מיך געבן אַ נעם צו מיין ביילקען, איר אויסלומרן אַלצדינק, וואָס האָט זיך צענויפגעזאַמלט ביי מיר פאַר דעם גאַנצן פרי-מאָרגן, ערשט אַז זי טוט אַ פאַל צו מיר אויפן האַלז, ביילקע הייסט עס, און הויבט אָן צו וויינען, אָבער ווי אַזוי מיינט איר וויינען? מיינע טעכטער, נישט געדאַכט זאָלן זיי ווערן, האָבן אַלע אַזאַ טבע: פריער מענטשלען זיי זיך און בריהן זיך, און קומט צו עפּעס — וויינט מען, ווי אַ בערעזענע. אָט נעמט, למשל, מיין עלטערע טאָכטער, האָדל הייסט עס, קאַרג האָט זי איינגעלייגט די וועלט אין דער לעצטער מינוט, בשעת זי האָט באַדאַרפט אַוועקפאָרן אָפּריכטן גלות מיט איר פעפערל אין די קאַלטע מדינות? נאָר ווייס איך ס'אַ דמיון! יענע דאַרף ביי איר הייצן די הרובע!

איך וועל אייך זאָגן דעם רעכטן אמת, איך אַליין, ווי איר קענט מיך שוין אַ ביסל, בין נישט קיין מענטש פון טרערן, גוט וויינען האָב איך געוויינט נאָר איין מאָל, בשעת מיין גאָלדע עליה השלום איז געלעגן אויף דער ערד, און נאָך איין מאָל האָב איך מיך גאַנץ געשמאַק אויסגעוויינט, בשעת האָדל איז אַוועקגעפאָרן צו איר פעפערל און איך בין געבליבן אויפן וואָקזאַל, ווי אַ גרויסער

נאַר, איינער אַליין מיט מיין פערדל, און נאָך עפּעס אַ פּאָר מאָל האָט זיך געטראָפן, וואָס איך האָב מיך אַ ביסל, ווי זאָגט איר, צעיאַכמערט, און ווייטער געדענק איך עפּעס נישט, איך זאָל האָבן אַ טבע פון וויינען. נאָר ביילקע מיט אירע טרערן האָבן מיך אַזוי פאַרקלעמט ביי דער נשמה, אַז איך האָב מיך נישט געקאָנט איינהאַלטן, און איך האָב שוין נישט געהאַט דאָס האַרץ אפילו איך זאָל איר זאָגן אַ קרום וואָרט. מיט מיר באַדאַרף מען קיין סך נישט ריידן. איך הייס טביה. איך האָב באַלד פאַרשטאַנען אירע טרערן. דאָס איז נישט גלאַט אַזוי זיך טרערן. דאָס זיינען געווען, פאַרשטייט איר מיך, טרערן פון על חטא שחטאתי לפניך בנישט פאָלגן אַ טאַטן... און אַנשטאָט דעם, וואָס איך זאָל זי מכבד זיין, ווי זי איז ווערט און אויסגיסן כל חמתי אויף איר פדהצורן, האָב איך גאָר גענומען אויסריידן איר דאָס האַרץ מיט אַזאַ משל, און מיט אַזאַ משל, ווי טביה קאָן. הערט זי מיך אויס, ביילקע הייסט עס, און מאַכט צו מיר: „ניין, טאַטע, נישט דאָס, זאָגט זי, וויין איך. איך האָב צו קיינעם; זאָגט זי, קיין טענות נישט, נאָר אָט דאָס, זאָגט זי, וואָס דו פאָרסט אַוועק, זאָגט זי, איבער מיר און איך קאָן, זאָגט זי, דערצו גאָרנישט העלפן, אָט דאָס, זאָגט זי, בראָט מיך". „גיי שוין, גיי, זאָג איך, דו רעדסט, זאָג איך, ווי אַ קינד, האָסט פאַרגעסן, זאָג איך, אַז מיר האָבן נאָך אַ גרויסן גאָט און אַז דיין טאַטע איז נאָך, זאָג איך, ביי אַלע חושים. ביי דיין טאַטן, זאָג איך, שפּילט אַ ראָליע זיך דורכפאָרן קיין ארץ־ישראל און קומען צוריק, ווי אין פּסוק, זאָג איך, שטייט געשריבן: „ויסעו ויחנו" — אַזוי רייד איך איר אויס דאָס האַרץ און אינעווייניק ביי זיך טראַכט איך מיר: „טביה, דו ליגסט! פאָרסטו אַוועק קיין ארץ־ישראל, איז עליו השלום — אויס טביה!"... און פונקט ווי זי וואָלט טרעפן מיינע געדאַנקען, מאַכט זי צו מיר אַזוי: „ניין, זאָגט זי, טאַטע, אָט אַזוי טרייסט מען אַ קליין קינד!"

אָט אַזוי מאַכט זי צו מיר, ביילקע הייסט עס; טביהס טעכטער ריידן נישט גלאַט, און זי נעמט און זי לייגט מיר אַוועק אַ מענה־לשון, ווי אַזוי אָט דער פדהצור אירער איז פון קליין גרויס געוואָרן, אויסגעוואַקסן פון סאַמע בידעריקסטן גראַד, זיך אַליין מיט

זיין אייגענעם שכל אַרויפגעשלאָגן אויף דער העכסטער מדרגה, און איצט וויל ער דערגרייכן דערצו, אַז צו אים אין שטוב אַריין זאָל קומען בראָצקי, שיט ער מיט נדבות, וואַרפט מיט טויזנטער. נאָר אַזוי ווי געלט אַליין איז נאָך ווינציק, מע דאַרף נאָך האָבן יחוס אויך, לייגט ער איין די וועלט, פדהצור הייסט עס, צו באַווייזן, אַז ער איז נישט קיין אַבי ווער, באַרימט זיך, אַז ער שטאַמט פון די גרויסע פדהצורס, אַז זיין טאַטע איז אויך געווען אַ באַרימטער פאָדריאַטשיק. — הייבט, זאָגט זי, דערציילט ער אַלעמען, אַז זיין ווייבס טאַטע איז געווען אַ מיליאָנטשיק... און מע מוז דאָס, זאָגט זי, אַלצדינק אויסהערן און מאַכן אַ שווייג, וואָרים ער איז, זאָגט זי, אויף די זאַכן אַ גרויסער קאַפּריזניק". „ביי דיר, זאָג איך, הייסט דאָס אַ קאַפּריזניק, און ביי אונז, זאָג איך, ווערט דאָס אָנגערופן פשוט אַ נכפהניק, זאָג איך, אָדער אַ מה-יעשהניק". „ניין, זאָגט זי, טאַטע, דו קענסט אים נישט, ער איז גאָרנישט אזא שלעכטער, ווי דו מיינסט; ער איז נאָר אַ מענטש, וואָס אַ מינוט איז ער אזוי און אַ מינוט איז ער אנדערש. ער האָט, זאָגט זי, אַ גוט הארץ און אַ ברייטע האנט. אים, אז מע מאכט, זאָגט זי, אַ קרום פנים, און אַבי מע טרעפט די גוטע מינוט, וועט ער אוועקגעבן די נשמה, און ווער שמועסט, זאָגט זי, פון מיינעטוועגן — איז דאָס טעלערל פונם הימל! דו מיינסט, זאָגט זי, איך האָב אויף אים שוין גאָר קיין שום שליטה נישט? אָט האָב איך ביי אים נישט לאנג געפועלט ארויסראטעווען האָדלען מיט איר מאַן פון די ווייטע גובערניעס. ער האָט מיר, זאָגט זי, געשוואָרן, אז ער וועט זיך לאָזן קאָסטן אַ סך טויזנטער, נאָר מיט איין תנאי, אז זיי זאָלן פון דאָרטן אוועק גלייך קיין יאפּאָניע". „וואָס עפּעס קיין יאפּאָניע, זאָג איך?" „ווייל אין יאַפּאָניע, זאָגט זי, האָט ער געשעפטן. אויף דער גאנצער וועלט, זאָגט זי, האָט ער געשעפטן; וואָס אים קאָסט אָפּ, זאָגט זי, אַ טאָג נאָר דעפּעשן אַליין, וואָלטן מיר אלע, זאָגט זי, געהאט אויף אַ האלב יאָר צו לעבן. נאָר וואָס קומט מיר אַרויס, זאָגט זי, אז איך בין נישט איך?"... דאָס הארץ ווערט מיר צעריסן אויף שטיקער, זעענדיק, ווי מיין קינד ווערט נעבעך פאַרשווארצט, ווי זאָגט איר, אין עושר און אין כבוד... „דיין שוועסטער האָדל, זאָג איך, וואָלט נישט אַזוי גע-

טאָן”... שלאָגט זי מיך איבער, ביילקע הייסט עס, און מאכט צו מיר אַזוי: „איך האָב דאָך דיר געזאָגט, זאָגט זי, אַז צו האָדלען זאָלסטו מיך, טאטע, נישט גלייכן. האָדל האָט געלעבט, זאָגט זי, אין האָדלס צייטן, און ביילקע, זאָגט זי, לעבט אין ביילקעס צייטן... פֿון האָדלס צייטן, זאָגט זי, ביז ביילקעס צייטן איז אַזוי ווייט, זאָגט זי, ווי פֿון דאַנען קיין יאַפּאָניע”...

בקצור, איך זע, איר כאַפּט זיך, פּאַני; נאָך צוויי מינוט, און אַ סוף צו אַלע מעשׂיות. אָנגעגעסן זיך זאַט מיט צרות און יסורים פֿון מיין גליקלעכע מיזינקע, בין איך אַרויסגעגאַנגען פֿון דאָרט אַ צעבראָכענער, אַ צעבראָקלטער, און האָב געגעבן אַ שליידער אין דער ערד אַריין דעם ציגייער, וואָס האָט מיר פֿאַרטשאַדעט מיין קאָפּ, און רוף מיך אָן צו אים, צום ציגייער הייסט עס: „גיין זאָלסטו כּף־הקלע, אַ רוח אין דיין טאַטנס ערד אַריין!” „וועמען איז, רבֿ טביה?” הער איך אַ קול אונטער מיינע פּלייצעס, איך דריי אויס דעם קאָפּ, איך טו אַ קוק — ס'איז ער, אפֿרים דער שדכן, פֿאַרכאַפּט זאָל ער ווערן! „ברוך הבא, אַ ייִד, זאָג איך, וואָס טוט איר דאָ?” „וואָס, זאָגט ער, טוט איר דאָ?” „געווען, זאָג איך, צוגאסט ביי מיינע קינדער”. „וואָס, זאָגט ער, מאַכן זיי?” „וואָס, זאָג איך, זאָלן זיי מאַכן? חוץ זייער שאָדן אויף אונדז ביידן געזאָגט געוואָרן!” „ווי איך זע, זאָגט ער, זיינט איר רעכט צופֿרידן מיט מיין סחורה?” „נאָך אַ מין צופֿרידן, זאָג איך, גאָט זאָל אייך ממלא זיין, זאָג איך, בכפֿל כּפֿלים”. „ס'איז אייך אַ פּנים, זאָגט ער, גוט אויפֿן הארצן, רבֿ טביה?” „הלואי, זאָג איך, אויף אייך געזאָגט געוואָרן, רבונו של עולם, כאָטש האַלב!” „אַזוי גאָר? און איך האָב אייך, זאָגט ער, געשאַצט, אַז איר זיינט אַ ייִד אַ נגיד, ווי באַלד אַזוי, זאָגט ער, טאָ נאַט־זשע אייך אַ שמעק טאַבעקע”... אָפּגעפּטרט דעם שדכן מיט אַ שמעק טאַבעקע, בין איך געקומען צופֿאָרן אַהיים און האָב מיך גענומען אויספּאַרקויפֿן מיין בעל־הבתּישקייט פֿון אַזוי פֿיל יאָרן. מאָלט אַייך, נישט אַזוי גיך טוט זיך עס, ווי סע רעדט זיך, איטלעכס טעפּל מיט איטלעכס נאַרישקייט האָט ביי מיר צוגענומען אַ שטיק געזונט. די זאַך האָט מיר דערמאָנט גאָלדען עליה השלום, יענע זאַך האָט מיר דערמאָנט די קינדער, זיי צו

לענגערע יאָר, נאָר קיין זאַך האָט מיר נישט דערלאַנגט אַזוי טיף ווי דאָס פערדל מיינס. אַקעגן מיין פערדל האָב איך מיך געפילט עפּעס חייב... סטייטש, אָפּגעהאָרעוועט מיט דעם אַזוי פיל יאָרן, איניינעם געבידעוועט, איני׳עם פאַרשוואַרצט געוואָרן און פּלוצים גענומען און פאַרקויפט! פאַרקויפן האָב איך דאָס פאַרקויפט צו אַ וואַסער־פירער, וואָרים פון בעלי־עגלות קאָן מען נאָר מבוזה ווערן. איך קום צו זיי פאַרקויפן מיין פערדל, מאַכן זיי צו מיר: „גאָט איז מיט אייך, ס׳איז דען ביי איין אַ פערד?״ „וואָס דען, זאָג איך, איז דאָס, אַ הענגלייכטער?״ „ס׳איז ניי אייך, זאָגן זיי, נישט קיין הענגלייכטער, נאָר אַ למד־וואָווניק״. „וואָס הייסט דאָס, זאָג איך, אַ למד־וואָווניק?״ „דאָס הייסט, זאָגן, זיי אַ זקן פון זעקס און דרייסיק יאָר, אָן אַ סימן פון ציין, מיט אַ גרויע ליפּ, און טרייסלט מיט די זייטן, ווי אַן אַלטע יידענע ערב שבת אויפן פריפּעסט״... געפעלט אייך אַזאַ מין בעל־עגלה־שפּראַך? איך ווער אייך גיין שווערן, אַז דאָס פערדל נעבעך האָט פאַרשטאַנען איטלעכס וואָרט, ווי אין פּסוק שטייט: ידע שור קונהו — אַ סקאָטינע פילט, אַז מע האַלט דאָס ביי פאַרקויפן. אַ סימן האָב איך, אַז בשעת איך האָב צוגעקלאַפּט דעם וואַסער־פירער און געזאָגט צו אים: „מיט מזל ברכה״, האָט מיין סוס פּלוצים אויסגעדרייט צו מיר די חנעוודיקע מאָרדע און קוקט אויף מיר מיט שטומע אויגן, ווי איינער רעדט: „זה חלקי מכל עמלי — אָט אַזוי דאַנקסטו מיר אָפּ פאַר מיין סלוזשבע?״... איך כאַפּ אַ קוק אויף מיין פערדל דאָס לעצטע מאָל, ווי דער וואַסער־פירער האָט דאָס גענומען אין די הענט אַריין לערנען מיט דעם בלק, און איך בלייב נאָכדעם שטיין איינער אַליין און טראַכט מיר: רבונו של עולם! ווי שכלדיק דו פירסט דיין וועלטל! אָט האָסטו באַשאַפן אַ טביהן און האָסט באַשאַפן להבדיל אַ פערד, און ביידע האָבן זיי איין מזל אויף דער וועלט... נישמער, אַ מענטש האָט אַ מויל און קאָן זיך כאָטש אויסטענען, אויסריידן דאָס האַרץ, און פערד, להבדיל, וואָס? מישטיינס געזאָגט, אַ שטומע צונג, ווי זאָגט איר: „ומותר האדם מן הבהמה״...

איר קוקט אויף מיר, פאַני שלום־עליכם, וואָס סע האָבן זיך

מיר געשטעלט טרערן אין די אויגן, און איר טראַכט זיך אַוודאי: „אָט דער טביה האָט זיך פאַרבענקט אַ פּנים נאָך זיין פערדל?" וואָס עפּעס נאָכן פערדל, מענטש איינער? אַלצדינג טוט מיר באַנג און נאָך אַלעמען וועל איך בענקען. איך וועל בענקען נאָכן פערדל, איך וועל בענקען נאָכן דאָרף, איך וועל בענקען נאָכן סטאַראָסטע מיטן אוראַדניק, נאָך די בויבעריקער דאַטשניקעס, נאָך די יעהופּעצער נגידים און אפילו נאָך אפרים דעם שדכן, ס'זאָל אויף אים קומען אַ מגפה, וואָרים סוף כל סוף, אַז מע זאָל וועלן אַריינטאָן זיך אַ ביסל אין חקירה, איז ער דאָך נישט מער, ווי אַ ייִד אַן אביון, וואָס זוכט פּרנסה. אם ירצה השם, אַז גאָט וועט מיך ברענגען בשלום אַהין, וווּ איך פאָר, ווייס איך נאָך אַליין נישט, וואָס איך וועל דאָרט טאָן, נאָר דאָס איז קלאָר ווי דער טאָג, אַז ראשית חכמה וועל איך זיין ביי דער מוטער רחל אויפן קבר, איך וועל דאָרטן בעטן פאַר מיינע קינדער, וואָס איך וועל זיי מן הסתם שוין קיינמאָל נישט זען, וועל איך אים אויך אין זינען האָבן, אפרים דעם שדכן מיין איך, אים און אייך און כל ישראל. נאָט אייך דערויף מיין האַנט תקיעת־כף און זייט מיר געזונט און פאָרט געזונט און לאָזט גריסן איטלעכן באַזונדער גאָר פריינטלעך.

געשריבן אין יאָר 1909.

לך־לך.

— אַ שיינער, אַ גוטער, אַ ברייטער שלום־עליכם אויף אייך פּאַני שלום־עליכם! עליכם ועל בניכם! איך קוק שוין אויף אייך לאַנג אַרויס, ס'האָט זיך אָנגעקליבן ביי מיר אַ היפּש ביסל סחורה פאַר אייך. איך פרעג מיך אַלץ נאָך: פאַרוואָס זעט מען אייך ניט? זאָגט מען מיר, אַז איר פאָרט אַרום דאָרט איבער דער וועלט אין די ווייטע לענדער ערגעץ, ווי מיר זאָגן אין דער מגילה: שבע ועשרים ומאה מדינה... נאָר מיר דאַכט, אַז איר קוקט אויף מיר עפּעס מאָדנע? אַ פּנים, איר קווענקלט זיך און טראַכט זיך בעת מעשה: ס'איז ער צי ניט ער? ס'איז ער, פּאַני שלום־עליכם, ס'איז ער! אייער אַלטער פריינט טביה, בכבודו ובעצמו, טביה דער מילכיקער, דער אייגענער טביה, נאָר אויס מילכיקער, גלאַט אַ ייִד, אַ ייִד פון אַ גאַנץ יאָר, אַ ייִד אַ זקן, ווי איר זעט כאָטש אפילו אין יאָרן גאָר ניט אַזוי אַלט, ווי מיר זאָגן אין דער הגדה: הרי אני כבן שבעים — נאָך גאַנץ ווייט צו זיבעציק! אי וואָס, עפּעס אַזוי ווייס די האָר? גלויבט מיר, נישט פאַר תענוג, ליבער פריינט, אַ ביסל אייגענע צרות, ניט צו פאַרזינדיקן, און אַ ביסל פונם כלל ישראל — אַ שלעכטע צייט! אַ ביטער שטיקל צייט אויף ייִדן!... נאָר איך ווייס, וואָס אייך קוועטשט. אייך קוועטשט אַן אַנדער זאַך: איר האָט זיך דערמאָנט מסתמא, אַז מיר האָבן זיך אַמאָל געהאַט אָפּגעזעגנט, איידער איך האָב באַדאַרפט אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישראל. על כן רעכנט איר, אוודאי, אַז דאָס זעט איר שוין טביהן צוריקוועגס, פון ארץ־ישראל הייסט עס, און איר גאַרט שוין מסתמא האָרכן

עפּעס נייעס, אָפּנעמען אַ גרוס פון דער מוטער רחלס קבר און פון דער מערת המכפּלה און נאָך אַזעלכע זאַכן? באַדאַרף מען אייך באַרויִקן, אויב איר האָט צייט און ווילט האָרכן חדושים, אָבער טאַקע האָרכן מיט קאָפּ, וועט איר שוין דעמאָלט אַליין זאָגן, אַז אַ מענטש איז אַ בהמה און אַז מיר האָבן א שטאַרקן גאָט און ער פירט די וועלט.

הקיצור, וואָס פאַר אַ סדרה גייט ביי אייך איצט? ויקרא? ביי מיר גייט אַן אַנדער סדרה; די סדרה לך־לך. לך־לך — האָט מען מיר געזאָגט — דו זאָלסט אַרויסגיין, טביה, מארצך — פון דיין לאַנד, וממולדתך — און פון דיין דאָרף, ווו דו ביסט געבוירן און אָפּגעלעבט אַלע דיינע יאָרן, אל הארץ אשר אראך — וווהין די אויגן וועלן דיך טראָגן!... און ווען דערמאָנט מען זיך צו זאָגן טביהן דעם דאָזיקן פּסוק? אַקוראַט דעמאָלט, ווען ער איז שוין אַלט און שוואַך און עלנד, ווי מיר זאָגן ראש־השנה אין די תפלות: אל תשליכנו לעת זקנה!.., נאָר איך כאַפּ אייך איינס פאַרן אַנדערן, שיער פאַרגעסן, אַז מיר האַלטן נאָך גאָר פון פאָרנט, און אַז איך האָב אייך נאָך ניט דערציילט, וואָס אין ארץ־ישראל הערט זיך. וואָס זאָל זיך דאָרטן הערן, ליבער פריינט? אַ לאַנד — אויף אונז בײדן אַזאַ יאָר! ארץ זבת חלב ודבש — שטייט נאָך אין דער תורה געשריבן! איין חסרון נאָר, וואָס ארץ־ישראל איז אין ארץ־ישראל, און איך בין, ווי איר זעט אָטאָ, נאָך דערווייל אין חוץ־לארץ... אויף טביהן, הערט איר, איז, אַ פּנים, געזאָגט געוואָרן דער פּסוק פון דער מגילה: כאשר אבדתי — געווען אַ שלים־מזל און וועל איך שוין שטאַרבן. דאַכט זיך, אָט־אָט, שוין געשטאַנען כמעט מיט איין פוס אויף יענער זייט, אינם הייליקן לאַנד הייסט עס, געבליבן נאָר נעמען אַ בילעט, זיך אויפזעצן אויפן שיף און — פּאָשאָל. וואָס זשע טוט גאָט? איז זיך מישב, וועט איר הערן אַ שיינס. מיין עלטערער אײדעם, מאָטל קאַמזויל, דער חייט פון אַנאַטעווקע, ניט דאָ געדאַכט, ניט פאַר קיין יידן געדאַכט, און לייגט זיך אַוועקעט אַ געזונטער, אַ שטאַרקער, און מאַכט אַ שטאַרב! דאָס הייסט, קיין גרויסער גבר איז ער ניט געווען קיין מאָל. משטיינס געזאָגט, אַ בעל־מלאכה, געזעסן יומם

ולילה על התורה ועל העבודה — אויף דער נאָדל מיטן פֿאָדעם און געשטשאָבעט, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ער האָט באַקומען דאָס טרוקענע, אָנגעהויבן קאַכיקען, געקאַכיקעט און געקאַכיקעט, ביז ער האָט אויסגעשפּיגן דאָס לעצטע ביסל לונג — עס האָט נישט געהאָלפֿן שוין ניט קיין דאָקטאָר, ניט קיין טאָטער, ניט קיין ציגנמילך, ניט קיין טשעקעלאַדע מיט האָניק. אַ ווײַלער יונגאַטש געווען, אפילו אַ פּראָסטער, נישט קיין בן־תורה, נאָר אַן ערלעכער, אָן חכמות ליב געהאַט מײַן טאָכטער — דאָס חיות! און מפקיר געווען זיך פֿאַר די קינדער, און פֿאַר מיר — געווען גאָר די כּפּרה!

הקיצור, אָפּגעזאָגט דעם פּסוק: וימת משה — געשטאָרבן מאָטל, האָט ער איבערגעלאָזט מיר אַ רעכטע באָמבע: ווו האָב איך שוין געקאָנט אפילו אין זינען האָבן דעמאָלט ארץ־ישראל? איך האָב שוין געהאַט אַ גוטן ארץ־ישראל בײַ זיך אין דער היים! ווי אַזוי לאָזט מען איבער, איך פֿרעג אײַך אַליין, אַ טאָכטער אַן אלמנה מיט פּיצלעך קינדער יתומים אָן אַ שטיקל ברויט? כאָטש אפילו אין פֿלוג, אַז מע וויל צוריק, וואָס קאָן איך איר העלפֿן — אַ לעכערדיקן זאַך? איך וועל דאָך איר דעם מאַן אירן צוריק ניט לעבעדיק מאַכן און אירע קינדער דעם טאַטן פֿון יענער וועלט ניט אומקערן, און אַליין איז מען דאָך אויך ניט מער ווי אַ זינדיקער מענטש, אויף דער עלטער ווילט זיך אַ ביסל אויסרוען די ביינער, פֿילן, אַז מע איז אַ מענטש, ניט קיין סקאָט. גענוג געטאַרעראַמט! גענוג געוועלט־הזהוועט! מע באַדאַרף שוין אַ ביסל אַ טראַכט געבן פֿון יענער וועלט אויך, שוין צײַט! ובפֿרט, אַז איך האָב שוין געמאַכט אַ תּל פֿון מײַן ביסל כאָדאָבע: דעם סוס ווי איר ווייסט לאַנג געגעבן דעם וועג, די בהמה׳לעך אויסגעפּאַרקויפֿט עד לפּק, געבליבן נאָר אַ פּאָר ביקלעך, וואָס סע קאָן אַמאָל ווערן פֿון זיי לײַט, אַז מע זאָל זיי גוט האָדעווען, — און פֿלוצים, גיי ווער אויף די עלטערע יאָרן אַ טאַטע פֿון קליינע קינדער! זײַנט איר שוין פֿאַרטיק? האָט צײַט! די רעכטע געדיכטע גייט ערשט ווייטער, וואָרים בײַ טביהן, אַז עס טרעפֿט זיך אַ צרה, ווייסט איר דאָך שוין, אַז סע שלעפּט זיך נאָך פֿון הינטן נאָך אַ צרה. אַזוי האָט שוין גאָט באַשאַפֿן זײַן וועלט און אַזוי וועט דאָס שוין בלײַבן — אַ פֿאַרפֿאַלענע זאַך!

בקיצור המעשה, מיט מיין מיזינקע, מיט מיין ביילקע הייסט עס, געדענקט איר דאָך די געשיכטע מיטן גרויסן געווינס, וואָס זי האָט געמאַכט, געפּאַקט אַ העכט, אַ פּדהצור, אַ קנאַקער, אַ פּאָדריאַטשיק פון דער מלחמה, וואָס האָט זיך פאַרקאָכט אין מיין טאָכטער, געשיקט צו מיר אפרים דעם שדכן, ימח שמו, אויסגעשלאָגן אַ קניה ערד, שיער דעם שלאַק באַקומען, גענומען זי, ווי זי שטייט און גייט, דאַכט זיך, אַזאַ גליק אַ יאָ? נו, האָט זיך פון דעם גאַנצן גליק אויסגעלאָזט מסתמא אַ טייך, און נאָך וואָס פאַר אַ טייך! אַ טייך מיט אַ בלאָטע, דער אויבערשטער זאָל שומר ומציל זיין! וואָרים, אַז גאָט הייסט, דאָס רעדל זאָל זיך געבן אַ דריי איבער צוריק איז מיט דער פוטער אַראָפּ, גאָט האָט ליב שפּילן זיך מיט אַ מענטשן. אוי, האָט ער ליב שפּילן זיך! אַזוי האָט ער זיך געשפּילט מיט טביהן וויפיל מאָל: עולים ויורדים — אַרויף און אַראָפּ: און אַזוי איז געווען אויך מיט מיין פּאָדריאַטשיק, מיט פּדהצורן. איר געדענקט דאָך מסתמא דאָס גרויסקייט זיינס מיטן הייזל, מיט די דרייצן דינסטן, מיט די שפּיגלען און מיט די זייגערס, און מיט די צאַצקעס אין יעהופּעץ? פּי–פּו–פּאַ! געדענקט איר, איך האָב אייך דערציילט, דאַכט זיך, ווי אַזוי איך האָב צוגערעדט דעמאָלט מיין ביילקען, געבעטן זיך ביי איר, זי זאָל זען, אַז ער זאָל איר אַוועקקויפן דאָס הייזל, און למען השם — אויף איר נאָמען? נו, האָט מען 'דאָך מיך מסתמא געהערט ווי המן דעם גראַגער — וואָס פאַרשטייט אַ טאַטע? אַ טאַטע פאַרשטייט גאָרניט! וואָס־זשע, מיינט איר, איז געווען דער סוף? דער סוף איז געווען — ווי איר האָט ערגעץ אַ שונא! אַ חוץ וואָס ער האָט זיך פונם גאַנצן טראַסק געשטעלט, געבליבן דערונטער, אויספאַרקויפט אַלע שפּיגלען מיט אַלע זייגערס, מיטן ווייבס דימענטן און בריליאַנטן, האָט ער זיך נאָך פאַרשמירט מיט סכנת־נפשות, געמוזט ווערן אַ בורח, ניט פאַר קיין יידן געדאַכט און מאַכן אַן אָפּטריט און אַוועקפאָרן אַהין, ווו דער ליבער שבת־קודש גייט אַוועק — קיין אַמעריקע הייסט עס. אַהינצוצו, פאָרן דאָך אַלע שווערע הערצער, זיינען זיי אויך געפאָרן אַהינצוצו, די ערשטע צייט גוט פאַרשוואַרצט געוואָרן, דאָס ביסל מזומנים, וויפיל ס'איז געווען, האָט מען אויפגעגעסן, און אַז ס'איז ניט געווען מער וואָס

צו קייען, האָט מען נעבעך געמוזט נעמען זיך צו דער אַרבעט, געטאָן כּל עבֿודת־פּרך, ווי די ייִדן אין מצרים. ביידע, אי ער, אי זי! איצט שרייבט זי, אַז ס'איז זיי, שוין ברוך השם, נישקשהדיק: זיי אַרבעטן זאָקן אויף אַ מאַשינע און מאַכן אַ לעבעכטס... אַזוי רעדט זיך עס דאָרטן, אין אַמעריקע. אויף אונזער לשון וועט עס הייסן: דאָס שטיקל ברויט שלעפּט זיך... דאָס גאַנצע שטיקל גליק, וואָס זיי זײַנען מער ניט ווי צוויי מענטשן, שרייבט זי, אָן אַ קינד, אָן אַ רינד — גם זו לטובֿה! נו, פֿרעג איך אייך, זאָל ניט אַ רוח אין זײַן פֿעטערס מומע ארײַן געפֿלויגן געוואָרן?... איך מיין טאַקע אפֿרים דעם שדכן מײַן איך, פֿאַרן שיינעם שידוך, וואָס ער האָט מיר נאַראַיעט, און פֿאַר דער בלאָטע, וואָס ער האָט מיך אַרײַנגע־פֿירט! וואָס וואָלט איר געווען אַזוי ביטער, למשל, זי זאָל געווען חתונה האָבן פֿאַר אַ בעל־מלאָכה, ווי צייטל, אָדער פֿאַר אַ לערער, ווי האָדל? אַ, די האָבן אויך ניט געמאַכט אַזאַ גליק? איינע איז אַ יונגע אַלמנה, און די אַנדערע איז אין אַלדי גוטע יאָר ערגעץ פֿאַרשיקט אויף פּאָסעליענע? איז דאָך עס אַ גאָט־זאַך — וואָס קאָן אַ מענטש פֿאַרזאָרגן?... הערט איר, אַ חכמה אַ ייִדענע איז געווען טאַקע מײַנע, גאָלדע עליה השלום, דערמיט אַליין שוין, וואָס זי האָט זיך באַצײַטנס אַרומגעקוקט, אָפּגעזעגנט זיך מיט דער נאַרישער וועלט און הלך לעולמו. וואָרים זאָגט שוין איר אַליין, איידער האָבן אַזאַ צער גידול בנים פֿון טעכטער, ווי טבֿיה האָט, איז ניט גלײַכער טויזנט מאָל ליגן אין דער ערד און באַקן בייגל?... נאָר ווי שטייט דאָרטן אין פּרק: בעל־כּרחך אתּה חי — אַ מענטש נעמט זיך ניט אַליין, און אַז מע נעמט, גיט מען איבער די הענט, זאָגט איר...

דערווײַלע האָבן מיר זיך אַראָפּגעשלאָגן פֿונם שליאַך, איז דעריבער בחזור לענייננו הראשון — לאָמיר איבערלאָזן, ווי איר זאָגט אין אײַערע ביכלעך, דעם בן מלך און זיך אומקערן צו דער בת־מלכּה. ווו זשע, הייסט עס, האַלטן מיר? בײַ דער סדרה לך־לך. נאָר איידער מיר וועלן צוקומען צו דער סדרה לך־לך, וועל איך אייך בעטן זיך מטריח זײַן מיט מיר אָפּשטעלן זיך אויף אַ ווײַלע בײַ דער סדרה בלק. דער מנהג העולם איז אפֿילו פֿון זינט די וועלט שטייט, אַז פֿריער לערנט מען לך־לך, דערנאָך בלק. מיט מיר

האָט מען אָבער, פֿאַרקערט, פֿריער געלערנט בלק, דערנאָך לך־לך. און געלערנט האָט מען מיט מיר בלק אַזוי שיין, אַז איר מעגט עס האָרכן. עס קאָן אייך אַמאָל צונוץ קומען.

בקיצור, דאָט איז געווען שוין לאַנג, באַלד נאָך דער מלחמה איז דאָס געווען, אין דער סאַמע היץ פֿון קאָנסטיטוציעס, בעת עס האָבן זיך אָנגעהויבן די ישיעות ונחמות אויף ייִדן, פֿריער אין די גרויסע שטעט, דערנאָך אין די קליינע שטעטלעך, אָבער צו מיר איז עס נישט דערגאַנגען, און עס האָט ניט געקאָנט דערגיין בשום אופֿן. פֿאַרוואָס? פּשוט! מען זיצט, אָף אַזאַ צייט צווישן גויים איז מען אויסגעבונדן מיט אַלע בעלי־בתּים פֿון דאָרף. „טעוועל“ איז ביי זיי דאָס אויבערשטע פֿונם שטיסל! וואָס איז שייך? אַן עצה — איז „יאַק טעוועל סקאַזשע“. אַ רפֿואה, צו קדחת — איז „דאָ טעוועליאַ“. אַ גמילות־חסד — אויך ביי טביהן. נו, האָב איך עפּעס באַדאַרפֿט אין זינען האָבן אַזעלכע זאַכן, אַז די גויים אַליין האָבן מיר געזאָגט וויפֿיל מאָל, אַז איך זאָל כּלל וכלל קיין מורא ניט האָבן — זיי וועלן ניט דערלאָזן!... און כּך הוה — וועט איר הערן אַ שיינס.

בקיצור, איך קום צופֿאָרן איינמאָל אַהיים פֿון בויבעריק — איך בין נאָך דעמאָלט געווען אין די פֿעדערן, ווי זאָגט איר, נאָך געהאַנדלט מיט מילכיקס, קעז און פּוטער און שאר ירקות; אויסגעשפּאַנט דאָס פֿערדל, אונטערגעוואָרפֿן דעם היי און האָבער, נישט צייט געהאַט אַפֿילו זיך וואַשן צום עסן, איך טו אַ קוק — אַ פֿולער הויף מיט גויים, די גאַנצע הרמאַדע, אַלע פֿיינסטע בעלי־בתּים, פֿונם סטאַראָסטע איווען פּאָפּערילע ביז דעם לעצטן גוי, טראָכים דער טשערעדניק, און אַלע זענען זיי מיר אויס עפּעס מאָדנע, יום־טובֿדיק!... האָט מיר אַפֿילו תּחילת געגעבן אַ טיכקע אין האַרצן: וואָס פֿאַר אַ יום־טובֿ אין מיטן דרינען? צי איז מען ניט געקומען מיט מיר לערנען בלק?... נאָר צוריק טראַכט איך מיר: פֿע, טביה! מעגסט זיך שעמען פֿאַר זיך אַליין: כּל ימיו זיצסטו איין ייִד, להבדיל, צווישן אַזוי אַזוי פֿיל גויים בשלום ושלוה, און מען האָט דיך ניט אָנגערירט, איר זאָלט זאָגן אויף אַ האָר!... און איך נעם און גיי אַרויס צו זיי מיט אַ ברייטן שלום עליכם: „ברוכים הבאים, זאָג איך צו זיי, וואָס טוט איר דאָ, מיינע ליבע בעלי־בתּים? און

וואָס וועט איר עפּעס זאָגן גוטס? און וואָס וועט איר דערציילן נייעס?"... טרעט אַרויס דער סטאַראָסטע, איוואַן פּאָפּערילע, הייסט עס, און רופט זיך אָן צו מיר גאַנץ אָפּנטלעך און גאָר אָן שום הקדמות: „מיר זיינען געקומען, זאָגט ער, צו דיר, טעוועל, מיר ווילן דיך שלאָגן". וואָס זאָגט איר אויף דער שפּראַך? מילא, ווי אַזוי מיר איז געוואָרן אויפן האַרצן — קאָנט איר אייך משער זיין. נאָר אַרויסבאַווייזן — פע! אדרבא ואדרבא! טביה איז ניט קיין ייִנגעלע... רוף איך מיך אָן צו זיי גאַנץ לעבעדיק: „מזל־טוב אייך, זאָג איך, נאָר וואָס האָט איר זיך, קינדער, אַזוי שפּעט דערמאָנט? אין אַנדערע ערטער, זאָג איך, האָט מען שוין פון דעם כמעט פאַרגעסן!"... רופט זיך אָן צו מיר איוואַן פּאָפּערילע, דער סטאַראָסטע הייסט עס, שוין דוקא גאַנץ ערנסט: „פאַרשטייסטו מיך, טעוועל, זאָגט ער, מיר האָבן זיך, זאָגט ער, אַלץ געישובט, צי מיר זאָלן דיך שלאָגן, צי ניט שלאָגן? אומעטום אין אַלע ערטער שלאָגט מען אייך, פאַרוואָס, זאָגט ער, זאָלן מיר דיך דורכלאָזן?... איז געבליבן ביי דער הראָמאַדע, זאָגט ער, אַז מיר זאָלן דיך שלאָגן... נאָר וואָס דען, מיר ווייסן נאָך אַליין ניט, וואָס מיר זאָלן מיט דיר טאָן, טעוועל: צי מיר זאָלן דיר נאָר אויסהאַקן די שויבן, זאָגט ער, און צעטרענען די פּערינעס מיט די קישלעך און אַרויסלאָזן די פּעדערן, צי מיר זאָלן דיר פאַרברענען, זאָגט ער, די כאַטע מיט דער שטאַל מיט דער גאַנצער כאָדאָבע דיינער?"

דאָ איז מיר שוין געוואָרן גוט קאַלעמוטנע אויפן האַרצן, און איך באַטראַכט מיינע לייט, ווי מע שטייט אָנגעלענט אויף די לאַנגע שטעקנס און מע שושקעט זיך מיר עפּעס שטילערהייט. משמעות, הייסט עס, אַז ס'איז ביי זיי גאָר קיין קאַטאָוועס ניט? ווייבאַלד אַזוי, טראַכט איך מיר, איז דאָך ווי מיר זאָגן אין תהלים: באו מים עד נפש — ביסט דאָך טאַקע, טביה, גוט אין דער אַרבעט! וואָרים טאָמער אל תפתח פה לשטן — אַ קאַשע אויף כרוקעלע? „ע, טביה, קלער איך מיר, מיטן מלאך־המות טאָר מען זיך ניט שפּילן — מע באַדאַרף זיי עפּעס זאָגן!"... און וואָס זאָל איך אייך לאַנג מאריך בדרוש זיין, ליבער פריינט, ס'איז באַשערט געווען, אַ פּנים, אַ נס, האָט מיר דער אויבערשטער אַריינגעגעבן אַ זין, איך זאָל ביי

זיך ניט אַרויספּאַלן, און איך נעם מיך אָן מיט האַרץ און רוף מיך אָן צו זיי, צו די גויים הייסט עס, דוקא אין גוטן מוט: „שמעו־נא רבותים, זאָג איך, הערט־זשע אויס, זאָג איך, מיינע ליבע בעלי־בתים, וויבאַלד, זאָג איך, אַז הראָמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט, איז דאָך ניט שייך, זאָג איך, מסתמא ווייסט איר, זאָג איך, בעסער, אַז טביה האָט ביי אייך פאַרדינט, איר זאָלט מאַכן אַ תל, זאָג איך, פון זיין כאָ־דאָצע און פון זיין גאַנץ פאַרמעגן... נאָר וואָס דען, זאָג איך, דאָס ווייסט איר, זאָג איך, אַז ס'איז פאַראַן נאָך העכערס פאַר איי־ער הראָמאַדע? איר ווייסט, זאָג איך, אַז ס'איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט? איך זאָג ניט, זאָג איך, מיין גאָט, אייער גאָט— איך שמועס פון יענעם גאָט, זאָג איך, פון אונזער אַלעמענס גאָט, וואָס זיצט, זאָג איך, אָט דאָרטן אויבן און זעט צו אַלע פּאָדלאָסטן, זאָג איך, וואָס טוען זיך אָפּ אָט דאָ אונטן... עס קאָן זיין, זאָג איך, אַז ער אַליין האָט מיר אָנגעצייכנט, אַז איך זאָל געשטראָפט ווערן אומזיסט־אומנישט דורך אייך, דורך מיינע בעסטע גוטע פריינט און עס קאָן זיין ווידער, זאָג איך, אַקוראַט פאַרקערט, אַז ער וויל, אדרבא, בשום אופן ואופן ניט, אַז מע זאָל טביהן טאָן שלעכטס... ווער זשע, זאָג איך, קאָן דאָס וויסן, וואָס גאָט וויל? אדרבא, זאָג איך, אפשר געפינט זיך דאָ צווישן אייך איינער, וואָס וועט זיך אונטערנעמען, זאָג איך, דערגיין דאָ אַ טאָלק?"...

בקיצור, זיי האָבן אַ פּנים, געזען, אַז מיט טביהן וועלן זיי זיך ניט אויסטענען, רופט זיך אָן צו מיר דער סטאַראָסטע איוואַן פּאָפּערילע, הייסט עס, בזה הלשון: „די מעשה, זאָגט ער, דערפון איז אַזוי: מיר האָבן צו דיר, טעוועל, אייגנטלעך, גאָרנישט ניט. דו ביסט, זאָגט ער, טאַקע אַ זשיד, נאָר ניט קיין שלעכטער מענטש, נאָר איינס צום אַנדערן, זאָגט ער, געהער זיך ניט אָן — שלאָגן דאַרף מען דיך; הראָמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט — פאַרפאַלן! מיר וועלן דיר, זאָגט ער, כאָטש אויסהאַקן די פענסטער. דאָס, זאָגט ער, מוזן מיר, ווייל טאָמער, זאָגט ער, פאָרט עמעצער דורך, טאָ לאָז מען, זאָגט ער, זען, אַז מע האָט דיך געשלאָגן, אַניט, זאָגט ער, וועט מען אונז באָך שטראָפירן"... אָט מיט די ווערטער און מיט דעם לשון, ווי איך דערצייל אייך, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן בכל

אשר אפנה! נו, איצט פרעג איך אייך, פּאַני שלום=עליכם, איר זיינט דאָך עפּעס אַ ייִד, וואָס קאַטאָרי איר פּאָרט אויס די וועלט — איז שוין טביה געדעכט, וואָס ער זאָגט, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט?...

האָב איך אייך, הייסט עס, שוין געפּטרט די סדרה בלק, אַצינד וועלן מיר זיך אומקערן צוריק צו דער סדרה לך=לך. די דאָזיקע סדרה, האָט מען מיט מיר געלערנט אָט דאָ ערשט ניט לאַנג, און טאַקע אויף דער רעכטער אמת. דאָ האָט שוין ניט געהאָלפן, פֿאַרשטייט איר מיך, קיין שום דרשות מיט קיין שום מוסר=זאָגן. ומעשה שהיה כך היה — מע דאַרף אייך עס איבערגעבן אַקוראַט, מיט אַלע פּיטשעווקעס.

זיץ איך מיר אַזוי איינמאָל אויף דער פּריזבע ביי מיין שטוב, פֿאַרטיפֿט אין מחשבות. זומער=לעבן. די זון באַקט, און דער קאָפּ טראָגט: „סטייטש, סטייטש, היתכן! הײַנטיקע צייטן! אַזאַ קלוגע וועלט! און ווו איז גאָט? דער אַלטער ייִדישער גאָט? וואָס שווייגט ער? סטייטש און סטייטש און ווידער אַמאָל סטייטש!” און טראַכטנדיק אַזוי פֿון גאָט, פֿאַרטיפֿט מען זיך שוין צוגב אין הימל=זאַכן און מע פֿאַלט אַריין אין חקירה: וואָס איז די וועלט? און וואָס איז יענע וועלט? און פֿאַר וואָס זאָל ניט קומען דער משיח? „אַי, טראַכט איך מיר, וואָלט ער געטאָן ווי אַ חכם, טאַקע משיח מיין איך, ווען ער כאַפּט זיך אַראָפּ צו אונז אַצינדערט רייטנדיק אויף זיין ווייס פֿערדל! דאָס וואָלט געווען אַ שיינע זאַך! ער איז נאָך קיינמאָל, דאַכט מיר, אַזוי נויטיק ניט געווען פֿאַר אונזערע אחינו בני ישׂראל, ווי הײַנט!” איך ווייס ניט ווי אַזוי די נגידים, די בראָצקיס, למשל, אין יעהופּעץ, אָדער די ראָטשילדס אין פּאַריז? ס'קאָן זיין, אַז זיי האָבן אים אין זינען אַקוראַט אין דער לינקער פּאה, נאָר מיר ייִדן, אָרעמע לייט, פֿון כתרילעווקע און פֿון מאַזעפּעווקע און פֿון זלאָדייעווקע און אפֿילו פֿון יעהופּעץ און אפֿילו פֿון אָדעס קוקן אַרויס, אוי קוקן מיר אַרויסעט אויף אים! ממש די אויגן קריכן אַרויס פֿון קאָפּ! אונזער גאַנצע האָפֿענונג אַצינד איז דאָך נאָר, טאָמער וועט גאָט טאָן אַ נס, עס וועט קומען דער משיח!...

דערווייל, אַזוי ווי איך זיץ מיר פֿאַרטיפֿט אין די דאָזיקע

רעיונות, איך טו אַ קוק — אַ ווייס פערדל, און עמעצער זיצט אויף דעם רייטנדיק און גלייך צום טויער פון מיין שטוב! טפּררו — אָפּגעשטעלט זיך, אַראָפּגעקראָכן, צוגעבונדן דאָס פערדל צום טויער, און אַליין גלייך צו מיר: „זדראַסטאָי, טעוועל!" „זדראַסטאָיטי, וואַשע בלאַהאָראָדיע!" — ענטפער איך אָפּ גאַנץ ברייטלעך און אין האַרצן טראַכט איך מיר: ויבוא המן — מאַכט רש"י: אַז מען קוקט אַרויס אויף משיחן, קומט דער אוראַדניק... און איך שטיי אויף אַ קעגן אים, אַקעגן דעם אוראַדניק הייסט עס: ברוך הבא אַ גאַסט, זאָג איך, וואָס הערט זיך עפּעס אויף דער גרויסער וועלט און וואָס ווע סטו, זאָג איך, עפּעס זאָגן גוטס, אדוני פריץ?" און דאָס האַרץ פּאַלט מיר שיער נישט אַרויס — איך וויל שוין וויסן וואָס און ווען? און ער, דער אוראַדניק הייסט עס, האָט זיך אָבער צייט. ער פאַררויכערט זיך גאַנץ פיין אַ פּאַפּיראָסל, בלאָזט אַרויס דעם רויך, שפּייט אויס און רופט זיך אָן צו מיר: „וויפיל צייט אַ שטייגער דאַרפסטו האָבן, טעוועל, זאָלסט קאָנען פאַרקויפן, זאָגט ער, דיין כאַטע מיט דיינע אַלע בעבעכעס?" קוק איך אים אָן: „צו וואָס, זאָג איך, זאָל איך פאַרקויפן מיין כאַטע? וועמען, למשל, מאַכט זי, זאָג איך, ענג?" „ענג, זאָגט ער, מאַכט זי קיינעם ניט. נאָר איך בין געקומען, זאָגט ער, דיך אַרויסשיקן, זאָגט ער, פון דאָרף". „סך הכל, זאָג איך, מער ניט? פאַר וואָסערע מעשים טובים? מיט וואָס, זאָג איך, האָב איך פאַרדינט ביי דיר אַזאַ כבוד?..." „דאָס איז ניט איך שיק דיך אַרויס, זאָגט ער, די גובערניע שיקט דיך אַרויס". „די גובערניע? — זאָג איך, — וואָס האָט זי אַזעלכס דערזען אויף מיר?" „נישט נאָר דיך אַליין, זאָגט ער, און נישט נאָר פון דאַנען, נאָר פון אַלע דערפער אַרום און אַרום פון זלאָדילעווקע, זאָגט ער, און פון ראַכילעווקע און פון קאָסטאָלאָמעווקע, און אפילו, זאָגט ער, אַנאַטעווקע, וואָס איז ביז אַהער געווען אַ שטעטל, ווערט דאָס שוין איצטער אויך, זאָגט ער, אַ דאָרף און מע וועט אַרויסטרייבן פון דאָרט, זאָגט ער, אַלע — אַלע אייערע"... „אפילו לייזער-וואָלף דעם קצב, זאָג איך, אויך? און נפתלי-גרשון דעם רימער אויך? און דעם דאָרטיקן שוחט? און דעם רב?" „אַלע, אַלע!" — זאָגט ער און טוט אַ מאַך מיט דער האַנט ווי אַ

שנייד אָפּ מיט אַ מעסער..., איז מיר אפילו געוואָרן עפּעס ווי אַ ביסל גרינגער, ווי זאָגט איר: צרת רבים חצי נחמה. נאָר פאַרדריסן פאַרדריסט דאָס מיך, און אַ פייער ברענט אין מיר און איך בין מיך מיישב און רוף מיך אָן צו אים, צום אוראַדניק הייסט עס: „זאָג מיר, זאָג איך, דו ווייסט כאָטש, זאָג איך, וואַשע בלאַהאָראָדיע, אַז איך זיץ דאָ אין דעם דאָרף אַ סך פריער פון דיר? דו ווייסט, זאָג איך, אַז אָט דאָ אין דעם ווינקל, איז נאָך מיין טאַטע עליו השלום, זאָג איך, געזעסן און מיין זיידע עליו השלום, און מיין באָבע עליה השלום?" און איך פויל מיך נישט און רעכן איס אויס די גאַנצע משפּחה ביי די נעמען, ווו ווער ס'איז געזעסן און ווו ווער עס איז געשטאָרבן... הערט ער מיך אויס, דער אוראַדניק הייסט עס, און אַז איך האָב געענדיקט, מאַכט ער צו מיר: „דו ביסט אַ ציקאַווע ייִד, זאָגט ער, טעוועל, און דו האָסט אין זיך ניין מאָס רייד. צו וואָס טויגן מיר דיינע מעשיות, זאָגט ער, פון דיין באָבע מיט דעם זיידן? לאָזן זיי, זאָגט ער, דיר האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן! און דו, טעוועל, נעם, זאָגט ער, צונויף דיינע בעבעכעס און פאָר פאָר, נאַ באַרדיטשעוו!"... פאַרדריסט עס שוין מיך נאָך מער: געגוג דו זאָגסט מיר אָן, עשו, אַזאַ גוטע בשורה טובה, מאַכסטו נאָך חוזק: פאָר פאָר נאַ באַרדיטשעוו!... לאָם איך אים כאָטש אַ ביסל אויסלומרן... און איך רוף מיך אָן צו אים: „וואַשע, זאָג איך, בלאַהאָראָדיע! וויפיל צייט, זאָג איך, ביסטו שוין פּריץ, האָסט עפּעס געהערט, זאָג איך, אַ סך מאָל עמעצער פון די שכנים זאָל זיך אויף מיר באַקלאָגן, אז טביה האָט אים באַגנבעט, אָדער באַגזלט אָדער אויסגעבאַרט אָדער אַזוי צוגענומען? אַנו, צעפרעג זיך אָקאָרשט ביי די בעלי-בתים, זאָג איך, צי האָב איך ניט געלעבט אַ סך בעסער, זאָג איך, ווי דער בעסטער בעל-הבית? צי בין איך ניט געווען, זאָג איך, אַדוני פּריץ, ביי דיר אַליין, זאָג איך, וויפיל מאָל בעטן דיך פאַר די גויים, זאָלסט זיי ניט אַזוי אָביזשאַיען?..." האָט דאָס אים שוין, אַ פּנים, ניט געשמעקט! שטייט ער אויף, דער אוראַדניק, צעקוועטשט דעם פּאַפּיראָס מיט די פינגער, טוט אים אַ וואָרף אָפּ און מאַכט צו מיר: „איך האָב, זאָגט ער, קיין צייט ניט מיט דיר צו באַלאַקען פּוסטע רייד. עס איז מיר אָנגעקומען

זאָגט ער, אַ פּאַפּיר, — און ווייטער גייט מיך ניט אָן! קום, זאָגט ער, וועסטו מיר, זאָגט ער, חתמענען דאָס פּאַפּיר און צייט אויף אַרויסצופאָרן גיט מען דיר, זאָגט ער, דריי טאָג זאָלסט קאָנען, זאָגט ער, אויספּאַרקויפן אַלצדינג און צוגרייטן זיך אין וועג אַריין". דערזען, ס'איז ביטער, רוף איך מיך אָן צו אים: „דו גיסט מיר, זאָג איך, דריי טעג גיסטו מיר? דריי יאָר זאָלסטו לעבן, זאָג איך, דערפאַר אין עושר און אין כבוד. גאָט זאָל דיר, זאָג איך, צאָלן בכפל כפלים, זאָג איך, פאַר דער גוטער בשורה, וואָס דו האָסט מיר געבראַכט אין שטוב אַריין"... גוט גוט אַרייגעזאָגט אים, ווי טביה קאָן! איך האָב מיך מיישב געווען: מה־נפשך, סיי ווי סיי, וואָס האָב איך דאָ אָנצוווערן? וואָלט איך געווען יונגער כאָטש מיט אַ יאָר צוואַנציק, און וואָלט מיר געלעבט מיין גאָלדע עליה השלום, און וואָלט איך געווען דער אייגענער טביה דער מילכיקער, וואָס אַ מאָל אין די שנים קדמוניות, — עהע־הע! וואָלט איך זיך אַזוי גיך ניט אונטערגעגעבן! איך וואָלט זיך געבאָרעט, געשלאָגן זיך ביזן בלוט אַריין! נאָר אַזוי — וואָס? מה אנו מה חיינו — וואָס בין איך היינט און ווער בין איך? אַ פלג־גוף, אַ שבר־כלי, אַ צע־בראָכענער שאַרבן, „אכטי! רבונו של עולם, גאָטעניו! — טראַכט איך מיר. — וואָס האָסטו זיך עפּעס צוגעטשעפּעט צו טביהן גראָד? פאַר וואָס זאָלסטו בעסער ניט אַ שפּיל טאָן זיך אַמאָל אויף אַ טשיקאַוועס, למשל, מיט אַ בראָצקין אָדער מיט אַ ראָטשילדן? פאַר וואָס לערנט מען מיט זיי ניט לך־לך? זיי וואָלט, דאַכט זיך מיר, בעסער אָנגע־שטאַנען? ערשטנס, וואָלטן זיי דערפילט דעם אמתן טעם, וואָס הייסט אַ ייד. והשנית, לאָזן זיי אויך זען, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט!..."

בקיצור, דאָס איז אָבער אַלץ פוסטע דיבורים, מיט גאָט טענהט מען זיך ניט אויס און אים קיין עצות, ווי אַזוי צו פירן די וועלט, גיט מען ניט. ער, אַז ער זאָגט: לי השמים ולי הארץ — קומט אויס, אַז ער איז בעל־הבית און מיר דאַרפן אים פאָלגן. וואָס ער זאָגט, איז געזאָגט!... גיי איך אַריין אין דער שטוב אַריין און טו מיר אַ זאָג צו מיין טאָכטער דער אלמנה: „צייטל, זאָג איך, מיר קלויבן זיך אַרויס, זאָג איך, פון דאַנען ערגעץ אין אַ שטאָט

אַריין. גענוג שוין געזעסן אין דאָרף, זאָג איך, משנה מקום משנה מזל... דו נעם אקאָרשט, זאָג איך, און הויב אָן באַצייטנס זיך צו גרייטן מיטן בעטגעוואַנט, מיטן סאַמאָוואַר און מיט די שאָר ירקות, און איך וועל, זאָג איך, גיין פאַרקויפן די כאַטע, עס איז אָנגעקומען, זאָג איך, אַ פּאַפּיר, אַז מיר זאָלן אָפּרייניקן, זאָג איך, דאָס אָרט און אין דריי טעג אַרום זאָל דאָ אונזער דעך ניט בלייבן!..." דערהערט פון מיר אַזאַ בשורה, אַז זי מאַכט ניט קיין געוויין, די אַלמנה מיינע, און די קינדערלעך אירע, אויף איר קוקנדיק, האָבן זיך גלאַט צעוויינט און עס איז געוואָרן, וואָס זאָל איך אייך זאָגן, תשעה באָב אין שטוב! ווער איך שוין אין כעס און לאָז אויס מיין גאַנץ ביטער האַרץ אויף מיין טאָכטער נעבעך: „וואָס האָט איר זיך גענומען, זאָג איך, אויף מיין לעבן? וואָס האָט איר זיך, זאָג איך, צעיאָכמערט פּלוצים אין מיטן דרינען, ווי אַן אַלטער חזן צו די ערשטע סליחות?... וואָס בין איך עפּעס — אַ בן-יחיד, זאָג איך, ביי גאָט? אַ ציטעריקער? קאַרג יידן, זאָג איך, ווערן איצטער אַרויסגעטריבן פון די דערפער? גיי האָרך, זאָג איך, וואָס דער אוראַדניק דערציילט זיך צו! אַ סברא, זאָג איך, אַז דיין אַנאַטעווקע, וואָס איז ביז אַהער געווען אַ שטעטל, ווערט דאָס שוין אויך, זאָג איך, מיט גאָטס הילף, אַ דאָרף. צוליב די אַנאַטעווקער יידן, זאָג איך, מען זאָל זיי קענען אַרויסטרייבן אַלעמען. ווי באַלד אַזוי, זאָג איך, מיט וואָס זשע, זאָג איך, בין איך ערגער פון אַלע יידן?..." אָט אַזוי רעד איך איר אויס דאָס האַרץ, דער טאָכטער מיינער. איז דאָך עס אָבער אַ יידענע. זאָגט זי צו מיר: „וווהין וועלן מיר זיך, זאָגט זי, קלויבן פּלוצים אין מיטן דרינען? ווו וועלן מיר, זאָגט זי, גיין זוכן שטעט?..." „שטיאָ! — זאָג איך. — אַז גאָט איז געקומען, זאָג איך, צו אונזער עלטער-עלטער-זיידן, צו אברהם אבינו, און האָט אים געזאָגט, זאָג איך, לך-לך מארצך — זאָלסט אַרויסגיין פון דיין לאַנד, האָט אים דען אברהם, זאָג איך, איבערגעפרעגט דאָס אַנדערע וואָרט אַפילו: „וווהין?..." גאָט האָט אים געזאָגט, זאָג איך: אל הארץ אשר אראך — און דער פּשט: נאַ ווסיע טשעטירע סטאָרעני... מיר וועלן גיין, זאָג איך, וווהין די אויגן טראָגן, וווהין אַלע יידן גייען! וואָס זשע וועט זיין, זאָג איך, מיט כל-ישראל, דאָס וועט זיין מיט

רב ישראל. און מיט וואָס, זאָג איך, ביסטו מער מיוחסת פון דיין שוועסטער ביילקע, די נגידיתטע? איר שטייט אָן צו זיין מיט איר פדהצורן אַצינד אין אַמעריקע און מאַכן אַ לעבעכטס, מעג דיר אויך, זאָג איך, אָנשטיין... דאַנקען השם יתברך, זאָג איך, וואָס מיר האָבן כאָטש מיט וואָס צו רירן זיך. אַ ביסל, זאָג איך, איז נאָך דאָ פון פריער, און אַ ביסל פון דער כאָדאָבע, וואָס מיר האָבן פאַרקויפט, און אַ ביסל וועט אַריינפאַלן פון דער כאַטע. פון א ביסל און אַ ביסל, זאָג איך, ווערט אַ פולע שיסל — און גם זו לטובה!"

בקיצור, איך האָב ביי איר יאַקאָש געפועלט, זי זאָל זיך ניט שטאַרק פאַרעקשנען, איך האב איר געגעבן צו פאַרשטיין מיט אַ שכל, אַז דער אוראַדניק קומט און ברענגט אַ פאַפיר, אַז מע הייסט גיין, קאָן מען קיין חזיר ניט זיין און מע דאַרף גיין. און אַליין בין איך אַוועק אין דאָרף מאַכן אַ טאָלק מיט דער כאַטע, און גלייך צו איוואַן פאָפערילע, צום סטאַראָסטע הייסט עס. ער איז אַ גוי אַ בעל-גוף און פגרט נאָך מיין דירה! געקומען צו איוואַנען, דערציייל איך אים ניט פון קיין פותר און פון קיין חלום — אַ ייד איז קלוגער פון אַ גוי — און איך זאָג אים, זאָג איך: „הנה זיי וויסן, איוואַנו סערצע, אַז איך וואַרף אַוועקעט..." זאָגט ער: „וואָס עפעס?" זאָג איך: „איך פאָר אַריבער, זאָג איך, אין שטאָט אַריין. איך וויל זיין, זאָג איך, צווישן יידן. איך בין שוין ניט קיין יונגערמאַן, זאָג איך, טאָמער חלילה טוט מען אַ שטאַרב"!... מאַכט צו מיר איוואַן: „פאַרוואָס זשע זאָלסטו ניט שטאַרבן דאָ? ווער לאָזט דיך ניט?" דאַנק איך אים זייער און זאָג אים: „שטאַרבן דאָ שטאַרב שוין דו בעסער, זאָג איך, דו ביסט בילכער, און איך וועל בעסער גיין שטאַרבן, זאָג איך, צווישן מייניקע... קויף אָפּ איוואַן ביי מיר, זאָג איך צו אים, מיין כאַטע מיט דעם גאָרטן. אַן אַנדערן וועל איך, זאָג איך, ניט פאַרקויפן, דיר — יאָ". „וויפיל, זאָגט ער, ווילסטו פאַר דיין כאַטע?" „וויפיל, זאָג איך, גיסטו?" צהין-אַהער, ער מיר: „וויפיל ווילסטו?" איך אים: „וויפיל גיסטו?" — מע האָט זיך געגומען דינגען זיך, פאַטשן אין די הענט אַריין, אַזוי לאַנג געדונגען זיך און געפאַטשט זיך, אַ רענדל אַרויף, אַ רענדל אַראָפּ, ביז מע האָט זיך אויסגעדונגען פאַרן מקח, און טאַקע פאָוו-

טורנע ביי אים גענומען אויף דער יד אַ פּיינעם אַדערויף, ער זאָל זיך ניט חלילה אויפּטרעגן — אַ ייִד איז קלוגער פון אַ גוי — און אָט אַזוי האָב איך אויספאַרקויפט אין איין טאָג, בחצי=חנם געוויינטלעך, דאָס גאַנצע דאָבּרע מזל, געמאַכט פון אַלצדינג גאָלד און בין אַוועק דינגען אַ פור, פאַרנעמען דאָס איבּערגעבּליבּענע ביסל אָרעמקייט — וועט איר הערן נאָך אַ שיינס, וואָס ביי טביהן קאָן זיך פאַרלויפן! איר לייגט נאָר צו קאָפּ, איך וועל אייך שוין לאַנג ניט האַלטן, איבּערגעבּן עס אייך, ווי זאָגט איר, **בשלשה דברים** — אין צוויי ווערטער.

בקיצור, פאַרן אַוועקפאָר קום איך אַ היים, טרעף איך שוין נישט קיין שטוב, נאָר אַ חורבה. די ווענט נאַקעט, זיי וויינען ממש מיט טרערן! אויף דער ערד — פּעקלעך מיט פּעקלעך! אויפן פּריפּעטשיק זיצט די קאַץ, ווי אַ יתומה נעבעך, טרויערדיק — עס האָט מיך אַזש אַ נעם געגעבּן ביים האַרצן, און טרערן האָבּן זיך מיר געשטעלט אין די אויגן... איך זאָל מיך נישט שעמען פאַר מיין טאָכטער, וואָלט איך מיך גוט=גוט אויסגעוויינט, ווי זאָגט איר, פאָרט באַטקאָוושטשינע!... דאָ אויסגעוואַקסן, דאָ פאַרשוואַרצט געוואָרן כל=ימיו, און פּלוצים אין מיטן דרינען — לך=לך! זאָגט אייך וואָס איר ווילט, ס'אַ פאַרדראָסיקע זאַך! טביה איז דאָך אָבּער ניט קיין ייִדענע, האַלט איך מיך איין און מאַך מיך פריילעך און רוף מיך אָן צו מיין טאָכטער דער אלמנה: „קום נאָר אַ הער, זאָג איך, צייטל, ווו ביסטו ערגעץ?" גייט זי אַרויס פון צווייטן אַלקיר, צייטל הייסט עס, מיט רויטע אויגן און מיט אַ געשוואָלענער נאָז. אַהאַ, טראַכט איך מיר, מיין טאָכטער האָט זיך דאָ שוין ווידער צעיעלהט, ווי אַ ייִדענע צו ונתנה=תוקף! אָט די ווייבּער, הערט איר, זיינען אייך קיין קאַטאָוועס ניט — באַלד עפּעס איז געוויינט! וואָלוועלע טרערן ביי זיי! „שטיאָ! — זאָג איך איר. — וואָס וויינסטו שוין ווידער? ביסטו ניט קיין נאַר? זאָג איך"... וויל זי ניט הערן און מאַכט צו מיר: „טאַטע, זאָגט זי, דו ווייסט ניט, וואָס איך ווין..." זאָג איך: „איך ווייס גאַנץ גוט. פאַרוואָס זאָל איך ניט וויסן? דו וויינסט, זאָג איך, עס טוט דיר באַנג די היים... ביסט אָט דאָ, זאָג איך, געבּוירן געוואָרן און אויסגעוואַקסן געוואָרן —

פאַרדריסט עס דיך!... גלויב מיר, זאָג איך, איך זאָל ניט זיין טביה, איך זאָל זיין אַן אַנדערער, וואָלט איך אַליין אויך, זאָג איך, געקושט אָט די נאַקעטע ווענט מיט אָט די לײדיקע פּאָליצעס. איך וואָלט אַליין אויך, זאָג איך, צוגעפאַלן צו אָט דער דאָזיקער ערד!... עס טוט מיר באַנג, זאָג איך, איטלעכס ברעקל גלייך מיט דיר. נאַרעלע! אַפילו אָט די קאַץ, זאָג איך, זעסטו, אָן זיצט זי דאָרט אַ פאַריתומטע אויפן פריפעטשיק! אַ שטומע צונג, אַ חיה, זאָג איך, פונדעסטוועגן איז אַ רחמנות, זי בלייבט אַליין אָן אַ בעל־הבית—צער בעלי־חיים"... „ס'איז דאָ, מאָל דיר, זאָגט זי, אַ גרעסערער רחמנות"... „דהיינו?" „דהיינו, אָט פאָרן מיר אַוועק, זאָגט זי, און לאָזן דאָ איבער איין מענטשן אַליין, עלנד ווי אַ שטיין". פאַרשטיי איך ניט, וואָס זי מיינט און רוף מיך אָן צו איר: „וואָס באַלעבעטשעסטו, זאָג איך? וואָסערע פלאָמען? וואָס מענטש? וואָסער שטיין?" מאַכט זי צו מיר: „טאַטע, איך רעד ניט פון דעם וועג, איך רעד, זאָגט זי, פון אונזער חוהן"... און ווי זי האָט מיר אויסגערעדט דעם דאָזיקן נאָמען, איז שווער איך אייך, ווי מיט אַ הייסן אָקרעס, אָדער מיט אַ שייט האָלץ איבערן קאָפּ! און איך פאַל אָן אויף מיין טאָכטער און גיב איר אַוועק אַ וויסטן סוף: „וואָס עפעס פלוצים אין מיטן דרינען חוה, זאָג איך? איך האָב דאָך אָנגעזאָגט, זאָג איך, וויפיל מאָל, אז חוה לא יזכר ולא יפקד!... מיינט איר, אז זי שרעקט זיך איבער? אבער נאָר לאַ! טביהס טעכטער האבן אין זיך א כח! „טאַטע, מאכט זי צו מיר, דו בייזער זיך נאָר ניט אַזוי שטאַרק און דערמאָן זיך בעסער וואָס דו אַליין, זאָגט זי, האָסט געזאָגט וויפיל מאָל, צַז סע שטייט געשריבן, אַז אַ מענטש דאַרף האבן רחמנות אויף אַ מענטשן, ווי אַ טאַטע אויף אַ קינד." איר הערט ווערטער? ווער איך מסתמא נאך מער אויפגעקאָכט און געב איר אוועקעט אַ גאָב, ווי איר קומט: „פון רחמנות, זאָג איך, רעדסטו מיט מיר? ווו איז געווען, זאג איך, איר רחמנות, אַז איך בין געלעגן ווי אַ הונט פאר דעם גלח, ימח שמו, אים געקושט די פיס און זי איז אפשר געווען, זאָג איך, אין צווייטן חדר און אפשר געהערט איטלעכס וואָרט?... אָדער ווו איז געווען, זאָג איך, איר רחמנות, אַז די מאַמע עליה השלום איז געלעגן, זאָג איך, ניט פאַר דיר געדאַכט, אָט דא אויף

דער ערד מיט שוואַרצן איבערגעדעקט? ווו איז זי דעמאָלט געווען?
און די נעכט, וואס איך בין, זאג איך, נישט געשלאפן? און דאס
קרענקען, וואס האט מיך, זאג איך, געקרענקט די גאַנצע צייט ביז
היינטיקן טאג נאך, אז איך דערמאן מיך, זאג איך, וואס זי האט
מיר אפגעטאָן, אויף וועמען זי האט אונז אויסגעביטן — ווו איז,
זאג איך, דער רחמנות אויף מיר?..." און עס פארבאקט מיך ביים
הארצן און איך קאן ניט רעדן מער... מיינט איר דאָך אודאי,
אז טביהס טאכטער האט נישט געפונען, וואס מיר דערויף אפצוענט=
פערן? דו אליין, זאגט זי, זאגסט דאך, טאַטע, אז דער מענטש,
וואס האט חרטה, איז אים אפילו גאט אליין אויך מוחל..." „חרטה?—
זאג איך, — צו שפעט, דאס צווייגעלע, זאג איך, וואס האט זיך
איינמאל אפגעריסן פון בוים, מוז, זאג איך, פארטריקנט ווערן, דאס
בלעטל, זאג איך, וואס איז אפגעפאלן, מוז פאַרפוילט ווערן, און מער,
זאָג איך, זאלסטו מיט מיר ניט רעדן דערפון!..."

בקיצור, דערזען, אז מיט ווערטער קאן זי מיט מיר גארנישט
מאכן, טביה איז ניט דער מענטש, וואס מע רעדט אים איבער,
פאלט זי צו מיר גאר צו און הייבט מיך אן צו קושן אין די
הענט אריין און מאכט צו מיר: „טאטע, זאגט זי, זאל איך שלעכטס
האבן, זאל איך שטארבן אט א דא אויפן ארט, אויב דו וועסט זי
איצטיקס מאל, זאגט זי, אפשטויסן, ווי דו האסט זי אפגעשטויסן
דעמאלט אין וואלד, אז זי איז, זאגט זי, צוגעפאלן צו דיר, און
דו האסט פארקערעוועט, זאגט זי, דאס פערדל, און ביסט אנטלאפן!..."
„וואָס פאַר אַ פריטשעפּ, זאָג איך, אויף מיין קאָפּ? וואָס פאַר אַן
אָנשיקעניש?! וואָס האָסטו זיך גענומען, זאָג איך, אויף מיין
לעבן?!..." לאָזט זי מיך ניט אָפּעט, האַלט מיך צו ביי די הענט
און טענהט זיך אירס: „זאָל איך שלעכטס האָבן, זאָגט זי, זאָל איך
שטאַרבן, אויב דו וועסט איר ניט מוחל זיין, זאָגט זי, וואָרים זי
איז דיר אַ טאָכטער, זאָגט זי, גלייך ווי איך!..." „וואָס ווילסטו,
זאָג איך, פון מיין לעבן? זי איז ניט מיין טאָכטער מער! זי איז
שוין, זאָג איך, לאַנג געשטאָרבן!..." „ניין, זאָגט זי, זי איז ניט
געשטאָרבן, און זי איז שוין צוריק דיין טאָכטער, זאָגט זי, ווי גע=
ווען, וואָרים פון דער ערשטער מינוט, זאָגט זי, אַז זי איז געוואָר

געוואָרן, אַז מע שיקט אונז אַרויס, האָט זי געזאָגט צו זיך אַליין, אַז דאָס שיקט מען אַרויס אונז אַלעמען, זי אויך, הייסט עס. דאָרט, ווו מיר — אַזוי האָט מיר חוה אַליין געזאָגט — דאָרט איז זי. אונזער גלות — דאָס איז איר גלות... אַ סימן, זאָגט זי, האָסטו, טאַטע, אָט איז אַפילו דאָס פּעקל אירס..." אַזוי מאַכט צו מיר מיין טאָכטער, צייטל הייסט עס, אין איין אָטעם, און לאָזט מיך ניט אַפילו אַ וואָרט אַרויסריידן און טוט מיר אַ ווייז אָן אויף עפּעס אַ פּעקל אין אַ רויטער פּאַטשיילע איינגעוויקלט, און פּאָווטורנע טוט זי אַן עפן אויף די טיר פון צווייטן אַלקיר און אַ רוף אויס: „חוה!" — ווי איר זעט מיך אַ ייִדן... און וואָס זאָל איך אייך זאָגן, ליבער פריינט? טאַקע פונקט אַזוי ווי ביי אייך אין די ביכלעך ווערט באַשריבן, באַווייזט זי זיך, חוה הייסט עס, פון אַלקיר אַרויס — אַ געזונטע, אַ גלאַטע, אַ שיינע, ווי געווען, ניט געמינערט אַ האָר. נאָר דאָס פּנים אַ ביסל פאַרזאָרגט, די אויגן אַ ביסל פאַרצויגן, און דעם קאָפּ האַלט זי הויך, מיט גדלות, בלייבט שטיין אַ ווײַלע, קוקט אויף מיר, איך — אויף איר. דערנאָך ציט זי אויס צו מיר ביידע הענט, און נאָר איין וואָרט קאָן זי אַרויסריידן, איין און איינציק וואָרט, און שטיל:

— טאַ-טע...

האָט קיין פאַריבל ניט, אַז איך דערמאָן מיך, שטעלן זיך מיר נאָך איצט אויך טרערן אין די אויגן. נאָר מיינט ניט פונדעסטוועגן, אַז טביה האָט חלילה געלאָזט אַ טרער, אָדער אַרויסגעוויזן, ווי זאָגט איר, מיאַכקי לבבות — בלאָטע!... דאָס הייסט, וואָס איך האָב געפילט בעת מעשה אינעווייניק אין האַרצן — דאָט איז עפּעס אַנדערש. איר זיינט דאָך אַליין אויך אַ טאַטע פון קינדער און איר ווייסט גלייך מיט מיר דעם פשט פון דעם פסוק: „כרחם אב על בנים", און דעם טעם פון דעם, בעת אַ קינד, עס מעג זיך ווי פאַרזינדיקן, נאָר, אַז סע קוקט אייך גלייך אין דער נשמה אַריין און זאָגט אייך: „טאַטע!" — אַנו, זייט דעמאָלט אַ בריה, אַדרבא, און טרייבט עס אָפּ!... און צוריק אָבער, דער כח הדמ אַרבעט, און עס קומען מיר אַקעגן באַלד דאָס שיינע שפּיצל, וואָס זי האָט מיר אָפּגעטאָן... כוועדקע

גאַלאַגאַן, איינגעזונקען זאָל ער ווערן... און דער גלח ימח שמו... און מיינע טרערן... און גאָלדע עליה השלומס טויט... ניין! זאָגט שוין איר אַליין, ווי קאָן מען דאָס פאַרגעסן, ווי קאָן מען דאָס פאַרגעסן!... און ווידער צוריק — סטייטש! פאָרט אַ קינד... כרחם אב על בנים... ווי טאָר אַ מענטש זיין אַן אַכזר, אַז גאָט אַליין זאָגט אויף זיך, אַז ער איז אַן אל ארך אפים!... ובפרט, זי האָט חרטה און וויל זיך אומקערן צוריק צו איר טאַטן און צו איר גאָט!... וואָס זאָגט איר, פאַני שלום־עליכם? איר זיינט דאָך עפעס אַ ייִד, וואָס קאַטאָרי איר מאַכט ביכלעך און איר גיט דער וועלט עצות — זאָגט שוין איר אַליין, וואָס האָט טביה באַדאַרפט טאָן? אַרומנעמען זי, ווי אַן אייגענע, קושן זי און האַלזן זי און זאָגן איר, ווי מיר זאָגן יום־כפור צו כל־נדרי: סלחתי כדבריך — קום צו מיר, דו ביסט מיין קינד? צי אפשר פאַרקערעווען דעם דישעל, אַזוי ווי דעמאָלט, און זאָגן איר: לך־לך — — גיי דיר געזונטערהייט פון וואַנען דו ביסט געקומען?... ניין, לאָז זיך אייך דאַכטן, למשל, עלעהיי איר זיינט אויף טביהס אָרט, און זאָגט מיר בהן שלי, נאָר אָפנטלעך, ווי פאַר אַן אמתן גוטן פריינט: ווי אַזוי וואָלט איר זיך נוהג געווען?... און אויב איר קאָנט עס מיר ניט זאָגן באַלד, גיב איך אייך צייט אויף צו באַטראַכטן זיך... און דערווייל דאַרף מען גיין — די אייניקלעך וואַרטן שוין אויף מיר, קוקן אַרויס אויף דעם זיידן. איר דאַרפט וויסן, אַז אייניקלעך זיינען נאָך טויזנט מאָל טייערער און איינגעבאַקענער פון קינדער. — בנים ובני בנים — אַ קלייניקייט! זייט מיר געזונט און האָט קיין פאַריבל ניט, איך האָב אייך אָנגעקלאַפּט אַ קאָפּ — איר וועט שוין דערפאַר האָבן וואָס צו שרייבן... אַז גאָט וועט הייסן, וועלן מיר זיך נאָך זען מסתמא. אַ גוטן!

געשריבן אין יאָר 1914.

וְהַלַקְלַקוֹת.

איר געדענקט דאָך מסתמא, פֿאַני שלום־עליכם, ווי איך האָב אײַך אַנומעלטן אײַנגעטײַטשט די פּרשה „לך־לך“, דערצײלט ווי אַזוי עשו האָט זיך פֿײַן צערעכנט מיט זײַן ברודער יעקב, גוט באַצאָלט אים פֿאַר דער בכורה, אַרויס געמשלחט מיך פֿונם דאָרף מיט האַק און פּאַק, מיט קינדער און קינדס־קינדער און מיט די בעבעכעס, ווי עס באַדאַרף צו זײַן, געמאַכט אַ תּל־עולם פֿון דער גאַנצער כאַדאָבע מיטן ביסל אָרעמקײט, מיטן פֿערדל, להבדיל, פֿון וועלכן איך קאָן נאָך עד היום ניט רעדן אָן טרערן אין די אויגן.

מילא, בין איך אײַך דאָס מוחל, וואָרים צוריק שמועסנדיק, איז דאָך ווידער, אַ מאָל די אײגענע מעשה: מיט וואָס בין איך דאָס מער בן־יחיד בײַ דעם רבונו של עולם פֿון אַלע אַנדערע אחינו בני ישׂראל, וואָס פֿאַני טרײַבט האַלז און נאַקן פֿון די הײליקע דערפֿער, קערט און רוימט און רײניקט און קאָראָניעט אויס מיטן וואָרצל, ווי נאָר ס׳פֿאַראַן אַ סימן פֿון אַ ייִד, עס זאָל גאָר קײן סליאַד ניט בלײַבן? מיט וואָס האָב איך דאָ, מ׳שטײנס נעזאָגט, זיך איבער־צונעמען פֿאַר גאָט מער פֿון אַלע אַרויסגעטריבענע דאָרפֿישע ייִדן, וואָס בלאָנקען זיך איצט אַרום אויף אַלע וועגן מיט ווײַב און קינדער, ווי די בלודנע שאָף, ווײסן ניט ווו אַ נאַכט איבערצונעכטיקן, האָבן ניט וואו אַ קאָפּ אָנצושפּאַרן, ציטערן יעדע מינוט, טאָמער באַווײַזט זיך פֿון דער ווײַטן אַ קנעפּל פֿון אַ אוראַדניק, אָדער גלאַט אַזוי אַ שוואַרציאָר. אי וואָס? טביה איז נישט קײן עם הארץ, ווי אַנדערע דאָרפֿישע ייִדן, פֿאַרשטײט אַ קאַפּיטל תּהלים, איז נישט פֿרעמד אין

אַ מדרש און קאָן אָפּדראַפּען, מיט גאָטס הילף, אַ פּרשה חומש מיט רש״י אויך? מילא בכן ווילט איר, אַז עשו זאָל דאָס אָפּשאַצן, ווי עס געהער צו זיין, און זאָל האָבן דרך־ארץ פאַר אַזאַ ייִדן? אָדער אפשר קומט מיר גאָר אַ דאַנק דערפאַר! כאָטש אין תוך גערעדט, איז דאָ נישטאָ מיט וואָס צו שעמען זיך, און קיין חסרון איז דאָס אַוודאי ניט, — איך מיין טאַקע דאָס, וואָס מען איז, גאָט צו דאַנקען, אַ ייִד מיט לייטן גלייך, מען איז נישט בלינד אין די שוואַרצע פּינטעלעך, מען איז באַהבנט אין אַ פּסוק און מע ווייסט, ווו איין און ווו אויס, ווי אין פּרק שטייט געשריבן: ודע מה שתשיב — אַז וויל איז דעם, וואָס ווייסט... איר מיינט אפשר, פּאַני שלום־עליכם, איך זאָג דאָס אייך גלאַט אַזוי, פונם אַרבל? אָדער איך וויל זיך דאָ אויספּיינערן פאַר אייך, באַרימען זיך אין מיטן דרינען מיט מיין גרויס קענטשאַפט און מיט מיין לומדות? האָט קיין פאַריבל ניט, דאָס קאָן זאָגן נאָר אַזעלכער, וואָס קען ניט טביהן. טביה רעדט ניט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין און קיין פּוסטער באַרימער, ווייסט איר דאָך, איז ער קיינמאָל ניט געווען. טביה האָט ליב צו דערציילן אַ זאַך, וואָס טאַקע בעיני ראיתי — ער אַליין האָט דאָס דורכגעמאַכט, מיט אים אַליין האָט זיך דאָס געטראָפן, זעצט אייך צו אָט — אָ דאָ אויף אַ ווייליטשקע, וועט איר הערן אַ שיינס, ווי אַזוי עס קומט אַמאָל צונויף אַ מענטש, אַז מען איז ניט קיין פּראָסטער בשר ודגים און מע האָט אַ שטיקל באַגריף אויך אין די עולמות העליונים און מע ווייסט וועלן און ווו און ווי אַזוי אַרייַנצוּשרויפן אַ פּסוק, כאָטש־בי פון אונזער אַלטן תהלים.

בקיצור, דאָס איז געווען, אויב איך האָב קיין טעות ניט, שוין לאַנג, גאָר לאַנג, איך האָב מורא, אויב נישט אין דער סאַמע היץ פון בימים ההם — פון פּאָניס רעוואָלוציעס מיט קאָסנעטוציעס, בעת כרוקעלע האָט זיך אַ לאָז געטאָן איבער יידישע שטעט און שטעטלעך מיט אַ פּריי געמיט און מיט אויפגעבונדענע הענט און גענומען מאַכן אַ תכלית פון ייִדישן האָב און גוטס, ככתוב, ווי אין סידור שטייט געשריבן: שובר אויבים ומכניע זדים — געבראָכן פענסטער און געריסן בעטגעוואַנט. איך האָב אייך שוין, דאַכט זיך, אַ מאָל געהאַט געזאָגט אַז איך אַליין ווער ניט נתפּעל פון אַזעלכע זאַכן, און

שרעקן שרעק איך מיך אויך ניט איבער, וואָרים ס'איז דאָך אַ ממה־נפשך, איז דאָס אַ באַשערטע זאַך, אַ גזירה מן השמים, דאַרף איך דאָך ניט זיין קיין אויסנאַם פונם כּלל ישראל, ווי מיר זאָגן אין פּרק: כּל ישראל יש להם חלק. אלא וואָס דען? ס'איז גלאַט אַן עפּידעמיע, אַ מין אונטערגאַנג, רחמנא ליצלן, אַ שטורעמווינט, וואָס גייט פאַרביי, — איז דאָך אַוודאי ניטאָ וואָס אַראָפּצופאַלן ביי זיך! דער שטורעמווינט וועט זיך איינשטילן, דער הימל וועט זיך אויס־לייטערן און עס וועט זיין חדש ימינו כּקדם, ווי זאָגט דער גוי להבדיל: „נע בולאָ או מיקיטי הראשע אי נע בודע"...

און כּך הוה — אַזוי איז געווען איצט אויך, אַז ס'איז געקומען צו מיר די הראָמאַדע פון דאָרף, ווי איך האָב אייך דאַכט זיך שוין געהאַט דערציילט אַ מאָל, און מיר אָנגעזאָגט די גוטע בשורה טובה, אַז מען איז דאָס געקומען צו מיר טאָן, וואָס מע טוט מיט כּל ישראל, דאָס הייסט, מקיים זיין די מצוה פון „בעי זשידאָוו", האָב איך דאָך מסתמא, ראשית חכמה, אויסגעבעטלט צו זייער קאָפּ אַלע בייזע וויסטע חלומות, געגומען טענהן און פרעגן קשיות, ווי טביה קאָן: סטייטש, ווי אַזוי, און פאַר וואָס, און פאַר ווען, און וואָס איז דאָס גלאַט פאַר אַ שטייגער אָנפאַלן אויף אַ מענטשן, זאָג איך, אין מיטן העלן טאָג און אַרויסלאָזן אים די פעדערן פון די קישנס?...

מילא, טענות אַהין, טענות אַהער, איך זע ס'איז אַרויסגעוואָרפן אַלע מיינע רייד, כּרוקעלע האָט זיך איינגעשפּאַרט, זיי מוזן, זאָגן זיי, יוצא זיין פאַר נאַטשאַלסטווא. זיי האָבן מורא, זאָגן זיי, טאָמער טראָגט אָן דער רוח אַ קנעפּל, אַ שוואַרציאַר — לאָז ער זען, זאָגן זיי, אַז זיי זיינען לייטן גלייך, ניט דורכגעלאָזט אַ ייִדן גלאַט אַזוי, אָן אַ שום סימן פון אַ פּאָגראָם. וואָס פאַר א פּנים, זאָגן זיי, וועלן זיי האָבן ביי נאַטשאַלסטווא?... על־כּן, זאָגן זיי, איז געבליבן ביי הראָמאַדע, אַז עפּעס טאָן מיט מיר — דאָס מוזן זיי!...

האָב איך מיך מיישב געווען סאַמע אין דער לעצטער מינוט: ווייסט איר וואָס, זאָג איך זיי, וויבאַלד אַז הראָמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט, זאָג איך, איז דאָך ניט שייך. וואָס קאָן זיין העכער פון הראָמאַדע? נאָר וואָס דען, זאָג איך, דאָס ווייסט איר, זאָג איך, אַז ס'איז פאַראַן אַ זאַך, וואָס איז נאָך העכער פון הראָמאַדע?..." זאָגן

זיי: „דהיינו, וואָס קאָן נאָך זיין העכער”? זאָג איך: „גאָט. איך מיין ניט, זאָג איך, אלהינו — נאַש באָג, אָדער אלהיכם — וואַש באָג. איך מיין, זאָג איך, אלהינו ואלהי אבותינו — אונזער אַלעמענס גאָט... אָט יענער, זאָג איך, וואָס האָט באַשאַפן מיך און אייך, להבדיל, און אייער גאַנצע הראָמאַדע — אָט, זאָג איך, ווען איך מיין, איז ביי אים, זאָג איך, דאַרף מען אַ טאַפּ טאָן, אויב ער וויל, אויב ער הייסט, איר זאָלט מיר שלעכטס טאָן, וואָרים עס קאָן זיין, זאָג איך, אַז ער הייסט טאַקע אַזוי, און עס קאָן ווידער צוריק זיין, אַז ער וויל עס בשום אופן ואופן ניט. אַי, ווי אַזוי קאָנען מיר עס וויסן? ווען מיר וואַרפן, זאָג איך, גורל, אָט, זאָג איך, ליגט אַ תהילים פון גאָט. איר ווייסט דאָך, זאָג איך, וואָס תהילים באַטייט? ביי אונז הייסט עס תהלים, ביי אייך הייסט עס פּסאַלטיר, אָט דער הייליקער פּסאַלטיר, זאָג איך, וועט זיין צווישן אונז דער שופט, דער מיראָוואָי סודיאַ, הייסט עס, ער, זאָג איך, וועט פּסקענען, צי איר דאַרפט מיך שלאָגן, צי ניט”... קוקן זיי זיך איבער ציקאַווע, און איוואַן פּאָפּצרילע דער סטאַראָסטע גייט אַרויס פון אינמיטן און רופט זיך אָן צו מיר:

„אַ שטייגער, זאָגט ער, ווי אַזוי וועט דאָס דער הייליקער פּסאַלטיר פּסקענען?...” זאָג איך: „אַז דו וועסט מיר געבן, איוואַנו, דיין הן שלי און טאַקע דיין האַנט, תקיעת־כף, אַז הראָמאַדע וועט פאָלגן אַלץ, וואָס דער תהלים וועט פּסקענען, וועל איך דיר, זאָג איך, דעמאָלט באַווייזן!...” נעמט איוואַן און ציט מיר אויס אַ יד און מאַכט צו מיר: „גערעדט איז גערעדט”. „אויב אַזוי, זאָג איך, איז גוט. איצט, זאָג איך, וועל איך אויפמישן אין תהלים אַ בלעטל, און דאָס ערשטע וואָרט, זאָג איך, וואָס ס'וועט זיך מיר וואַרפן אין די אויגן, וועל איך אייך זאָגן, און איר, זאָג איך, וועט אַזוי גוט און פרום זיין דאָס מיר נאָכזאָגן. איז אויב, זאָג איך, עמעצער פון אייך אָט־דאָ וועט עס קאָנען מיר נאָכזאָגן, איז אַ סימן, זאָג איך, אַז גאָט הייסט, איר זאָלט טאָן מיט טביהן, וואָס איר ווילט, און אויב, זאָג איך, ניט, איז אַ סימן, אַז גאָט הייסט ניט... זיינט איר מסכּים?” קוקט זיך איבער איוואַן דער סטאַראָסטע מיט הראָמאַדע און מאַכט צו מיר: „לאַדנאָ”. „אויב אַזוי, זאָג איך, — און געב אַן עפן

אויף דאָס תּהלימל פֿאַר זיי,—איז רעכט. אָט, זאָג איך, האָט איר עס: „וחלקלקות"... קאָנט איר, זאָג איך, זיך אונטערנעמען מיר נאָכזאָגן דאָס וואָרט „וחלקלקות"?... קוקן זיי איינס אויף דאָס אַנדערע און אַלע אויף מיר און הייסן זיך איבערחזרן דאָס וואָרט נאָך אַ מאָל. זאָג איך: „בײַ מיר האָט איר געפֿועלט כאָטש דרײַ מאָל, אויב איר ווילט: „וחלקלקות! וחלקלקות! וחלקלקות!..." זאָגן זיי: „ניין, טעוועל, דו זאָג ניט: חאַל־חאַל־חאַל! דו, זאָגן זיי, זאָג אונז מיט אַ מויל און מיט אַ טאָלק און פּאַוואָלינקע"! זאָג איך: „אויך געפֿועלט! איר וועל אײַך, זאָג איך, זאָגן מיט אַ מויל, און מיט אַ טאָלק, און פּאַוואָלינקע! ו־חלק־ל־קות! צופֿרידן?..."

האָט זיך היטשקע פֿאַרטראַכט אַ ווײַלע און האָט זיך אַ נעם געטאָן צו דער אַרבעט, איטלעכער אויף זײַן שטייגער: איינער האָט אַ זאָג געגעבן: „היידאַמאַקי". דער אַנדערער: „לאַמאַקי", בײַם דריטן איז שוין גאָר אויסגעקומען: „חייקאַליא". וואָס איז אים עפּעס געפֿעלן „חייקאַליא?" נאָך חיה־לאה נפֿתּלי־גרשון דעם לומערס, וואָס אין אַנאַטאָוועקע. איך זע ס'איז אַ מעשה אָן אַן עק, רוף איך מיך אָן צו זיי: „איר ווייסט, זאָג איך, קינדער? איך זע, אַז די אַרבעט, זאָג איך, גייט בײַ אײַך צו שווערלעך, אַ פּנים, זאָג איך, אַז „וחלקלקות" איז ניט פֿאַר אײַער קאָפּ! ווײַל איך אײַך געבן, זאָג איך, אַן אַנדער וואָרט, אויך פֿון אונזער תּהלים „ממעמקים"... „ממעמקים קראתיך"... האָט זיך דאָך מסתּמא ווידער אַ מאָל אָנגעהויבן די אייגענע חתונה! בײַ איינעם איז דאָס אויסגעקומען „לאַחאַנגא קעראַסינא". בײַם צווייטן — „קריווליאַקא בּוזינא". דער דריטער האָט גאָר אַ שפּײַ געטאָן: „טפֿו! נעכאי טובּי ליחא כאַדינא!!! בקיצור, זיי האָבן, אַ פּנים, געזען, אַז מיט טביהן וועלן זיי זיך ניט אויסטענהן, רופֿט זיך אָן צו מיר דער סטאַראָסטע, איוואַן פּאָפּעריליע הייסט עס, בזה הלשון: „די מעשה, זאָגט ער, דערפֿון איז אַזוי. מיר האָבן צו דיר, טעוועל, איינגנטלעך, גאָר נישט ניט. דו ביסט טאַקע אַ זשיד, נאָר ניט קיין שלעכטער מענטש, איינס צום אַנדערן אָבער געהער זיך ניט אָנשלאָגן דאַרף מען דיך. הראָמאַדע האָט אַזוי געפּסקנט — פֿאַרפֿאַלן. מיר וועלן דיר, זאָגט ער, כאָטש אויסהאַקן אַ פּאָר פֿענסטער און פּאַר בויט, זאָגט ער, קאָנסטו אַליין זיך אויסהאַקן אַ פּאָר שויבן—

אַבי פאַרשטאָפּן זיי דאָס מויל, כאַפּט זיי דער שוואַרצער יאָר! טאָמער, זאָגט ער, פאָרט דורך נאַטשאַלסטווא, לאָזן זיי, זאָגט ער, זען, אַז מע האָט דיך ניט דורכגעלאָזט, אַ ניט, זאָגט ער, ווערט מען איבער דיר אונז נאָך שטראַפירן... און אַ צינדערט, זאָגט ער, טעוועל, שטעל דעם סאַמאָוואַר און זיי אונז מכבד מיט טיי, און פאַרשטייט זיך, אַ האַלבן עמער בראָנפן פאַר הראָמאַדע, וועלן מיר נעמען צו גלעזלעך און טרינקען פאַר דיין געזונט, וואָרים דו ביסט, זאָגט ער, אַ קלוגער ייִד, פון גאָטס מענטשן"...

אָט מיט די ווערטער און מיט דעם לשון, ווי איך דערצייל אייך, גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן מיט אייך אינײנעם בכל אשר אפנה! נו, איצט פרעג איך אייך, פאַני שלום־עליכם, איר זיינט דאָך עפּעס אַ ייִד, וואָס קאַטאָרי איר שרייבט — איז שוין טביה גערעכט, וואָס ער זאָגט, אַז מיר האָבן אַ שטאַרקן גאָט און אַז אַ מענטש, כל זמן ער לעבט, טאָר ביי זיך קיינמאָל ניט אַראָפּפאַלן ובפרט אַ ייִד, ובפרט אַ זעלכער, וואָס איז ניט פרעמד פון אנשי שלומנו — פון די שוואַרצע פינטעלעך! וואָרים נאָך אַלעמען, הערט איר, קומט טאַקע פאָרט אויס ווי מיר זאָגן אַלע טאָג אין דאַווענען: אשרי יושבי — אַז ווייל און אַז גוט איז דעם, וואָס קען, און ווי מיר זאָלן זיך ניט קליגן און ווי מיר זאָלן ניט וועלן גיין מיט אויבער־הסברות, מוזן מיר מודה זיין, אַז מיר ייִדן זיינען פאָרט דאָס בעסטע און דאָס קליגסטע פאָלק פון אַלע פעלקער, ווי דער נביא זאָגט: מי כעמך ישראל גוי אחד — ווי קאָן זיך גלייכן אַ גוי צו אַ ייִדן? אַ גוי איז אַ גוי, און אַ ייִד איז פאָרט אַ ייִד, ווי איר אַליין זאָגט אין אייערע מעשה־ביכלעך, אַז אַ ייִד באַדאַרף מען זיין געבוירן... אשריך ישראל — אַז ווייל איז צו מיר, וואָס איך בין געבוירן געוואָרן אַ ייִד, ווייס איך דעם טעם פון גלות־אָן און פון אַרומשלעפּן זיך צווישן די פעלקער און פון ויסעו ויחנו — ווו געטאָגט, דאָרט ניט גענעכטיקט, וואָרים פון זינט מען האָט מיט מיר געלערנט די סדרה „לך לך", — געדענקט איר, איך האָב אייך אַ מאָל געהאַט דערציילט וועגן דעם באַריכות? — האַלט איך נאָך אַלץ אין איין גיין, און איך ווייס ניט פון קיין מקום־מנוחה, איך זאָל קאָנען זאָגן: „אָט—אָ־דאָ, טביה, בלייבסט דו זיצן". טביה פרעגט ניט קיין קשיות. מען

האָט אים געזאָגט ער זאָל גיין — גייט ער... אָט האָבן מיר זיך היינט באַגעגנט מיט אייך, פּאַני שלום־עליכם, אָט דאָ אויף דער באַן, מאָרגן קאָן עס אונז פֿאַרטראָגן קיין יעהופּעץ, איבער אַ יאָר קאָן עס אונז פֿאַרשליידערן קיין אָדעס, קיין וואַרשע, אָדער גאָר קיין אַמעריקע — סיידן דער אויבערשטער זאָל זיך אַרומקוקן און זאָגן: ווייסט איר וואָס, קינדערלעך? איך וועל אייך גאָר אַראָפּברענגען משיחן!... הלוואי טוט ער אונז דעם צו להכעיס, דער אַלטער רבונו־של־עולם, דערווייל זייט מיר געזונט, פֿאָרט געזונטערהייט און לאָזט געריסן אונזערע ייִדעלעך און זאָגט זיי דאָרטן, זיי זאָלן זיך ניט זאָרגן, אונזער אַלטער גאָט לעבט!...

גשריבן אין יאָרן 1914—1916.

אינהאַלט:

קטנתי — — — — — — — — — — — 3

דאָס גרויסע געווינס — — — — — — — 7

אַ בוידעם — — — — — — — — — 27

היינטיקע קינדער — — — — — — — — 45

האָדל — — — — — — — — — — 67

חוה — — — — — — — — — — — 87

שפּרינצע — — — — — — — — — 105

טביה פאָרט קיין ארץ ישראל — — — — — 122

לך-לך — — — — — — — — — — 145

וחלקלקות — — — — — — — — — 164